

FATİH SULTAN
MEHMET

A n d r é C l o t

André Clot

FATİH SULTAN
MEHMET

Çeviren: Necla Işık

Milliyet
YAYINLARI

Fatih Sultan Mehmet/Tarih Dizisi

© Türkiye'de Yayın Hakları: Artmèdia-Milliyet Yayın A.Ş.-1991

2. Baskı: Ağustos 1994

ISBN 975-506-076-6

Yazan: André Clot

Çeviren: Necla IŞIK

Yöneten: Yalvaç URAL

Sorumlu Müdür: Hikmet ALTINKAYNAK

Kapak: Ertan GÖKEMRE

Dizgi: Hayriye KAYMAZ

Düzeltili: Süleyman GÜL

Milliyet Yayın A.Ş.

Doğın Medya Center, Bağcılar 34554, İSTANBUL

Tel.: 0.212.505.61.11 - Fax.: 0.212.505.61.31

YAZARIN ÖTEKİ KİTAPLARI

- 1- *Muhteşem Süleyman* (Kanuni Sultan Süleyman), Paris, 1983
(İngilizce, İspanyolca, İtalyanca, Arapça, Türkçe, Rumence ve Japonca'ya çevrildi.)
- 2- *Harun -el Reşid ve Binbir Gece Masalları Devri*, Paris, 1986
(İngilizce, Almanca, İtalyanca, Arapça, Rusça ve Rumence'ye çevrildi.)

Aileme.

Bu kitap beş yüzyıl öncesinden, gerek Eski Kıta'nın ve gerekse Ortadoğu'nun en güçlü sımalarından birinin yaşamını ve gerçekleştirdiği işleri genel çizgileriyle ele alarak anlatmaktadır. Otuz yılı aşkın bir süre boyunca, II. Mehmet'in çelik iradesi, sıra dışı bir zekânın emrinde, daha o çağlarda çoktan geniş bir alana yayılmış, ama etki gücü ve üstlendiği rolü henüz sınırlı olan Osmanlı İmparatorluğu'nu genişletmek ve düzenlemeler yapmak yolunda işleyip durmuştur: Kendisinden sonra da, dört yüzyılı aşkın bir süre boyunca Batı'nın en büyük uluslarına denk ve onlarla paylaşımçı bir imparatorluk olmuştur. Böylesi bir insanın eşsiz yapıtı gerçekleştirdiği büyük işler, her bakımdan bir değinmeden öteye geçmeyen bu kitaptan daha bütün ve daha derinlemesine bir incelemeye değer olsa da -en azından- umarım kitap okuyucunun kafasında bu büyük "halklar birleştiricisi"nin bu hem ince duygulu hem de acımasız savaşçının, yeni çağın kapısında, çağdaş yöneticilerle birlikte Avrupa'ya beş yüzyıldan bu yana var olan çehresini kazandıranlardan biri sayılan bu ender insanın kişiliği konusunda bir fikir oluşmasına olanak sağlayacaktır.

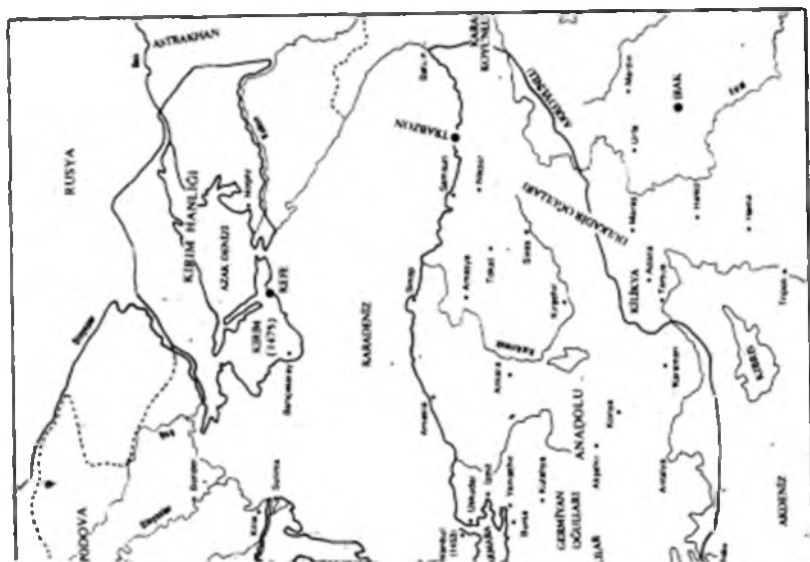
Okuyucuyu, kahramanımın gerçekleştirdiği yüce işlerin, çalışmaların anlatisına yaklaştırmadan önce düşen en önemli görev, bu yapıtı sonuna dek götürmemde bana yardımcı geçenlere teşekkür etmek: Öncelikle, Paris III Üniversitesi öğretim üyelerinden, Paris Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü müdürü, Louis Bazin'e beni yüreklendirmekle kalmayıp, Sultan Mehmet'in yazmış olduğu iki şiiri benim için çevirme incelliği gösterdiği için; CNRS'de araştırma müdürü, Profesör Pertev Boratav'a, çok sayıdaki yardımları arasında İstanbul'un alınışı konusunda söylenceler üzerine bilimsel çalışmalarını iletliği için teşekkür ederim. Oxford Üniversitesi, Doğu Enstitüsü'nden Dr. Julian Raby'ye; Fatih Sultan Mehmet'in kişiliğinin aydın ve sanatçı yönü üzerine yaptığı araştırmalardan ya-

rarlanmaktan dolayı duyduğum şükran duygularını; CNRS’de araştırma görevlilerinden olup bana Cem Sultan konusundaki çalışmalarının çoğunu sunmaktan kaçınmayan Nicolas Vautln’e; yine CNRS’de çalışan ve özellikle Osmanlı ordusunda kullanılan silahlar konusunda bilgiler veren araştırma mühendisi Ludvig Kalus’a; Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü’nün kütüphanecisi Marielle Kalus’a, o kadar uzun bir süre büyük bir içtenlikle kütüphanedeki araştırmalarımı yönlendirdiği için teşekkürlerimi söylemeliyim. Turan Gökaltay’ın uzmanca ve dostça yardımını, kendisi ve yardımcıları olmadan, bana sağladığı Türkçe metinlerin içinden çıkmam olanaksızdı; nasıl gözardı ederim? (last but not least).* Burada teşekkür ediyorum kendisine.

* Metinde İngilizce-Son olarak gelir, ama önemsiz de değil. ç.n.

*“Yalnızca büyük işler başarmadı,
bütün bunları başaran O'ydu.”*

VOLTAIRE, XIV. Louis

Hiristiyanların gözünde, kötülüğün beden bulduğu kişi, kâfirlerin öncüsü, şeytanın ordusunda bir prens; XV. yüzyıl Hiristiyanları için mahşerin kızıl atlısı; dünün ve bugünün Türklerinin gözünde dâhi örgütçü, askeri taktik uzmanı, bilgin ve insancıl kişi II. Mehmet, yani Fatih Sultan Mehmet, kendisine kayıtsız kalınamayacak ve çok derin izler bırakan bir kişiliğe sahip biridir. Tarihçilerin, edebiyatçıların onunla ilgili yargılarının hemen hepsi de bu eşsiz hükümdarın, yaşadığı sürece yarattığı sarsıntı ve gerçekleştirdiği işler ölçüsünde sınırsız büyüklüktedir. İstanbul'un fethi, Roma İmparatorluğu'nun ebedi sonu olmuştur. Bu olay onu tarihin akışını değiştirenler arasına katmaya yeterlidir. Çok eskilerde kalmış ve derin izler bırakan sonuçlar arasında, Osmanlı İmparatorluğu'na zorla benimsettiği köklü değişiklikler ve "yeni yapılanma" en önemlileri olmuştur belki de. Böylece, imparatorluğu dünyanın en büyükleri arasına katmış, İslam dünyasının tek ve en büyük imparatorluğu ve Avrupa krallıklarının rakibi haline getirmiştir. İstanbul'u aldıktan hemen sonraki dönemlerde, Türk padişahı, Doğu Akdeniz'de egemen olur ve bundan böyle Karadeniz de, bir Türk gölü olacaktır. Osmanlı ordusu zamanının en önde gelen ordusudur. Yeniçerileri, muhteşem topçularıyla, Türklerin Ortadoğu sahnesinden çekilmelerinden bu yana tahta çıkan padişahların yaptıkları gibi, Hiristiyan krallıklarına saldırılar düzenleyecektir.

I

Genç Bir Velihtın İki Kez Tahta Çıkışı

Yukarı Asya topraklarını, 1000 yılının sonlarına doğru terkedip gelen Türkler, Hazar Denizi ve Akdeniz arasında kalan yüksek yaylalarda, gerek iklim ve gerekse bitki örtüsü bakımından, uzun süredir göçerek aştıkları bozkırlara benzer koşullar bulmuşlardı. Kimi söylentilere dayanan geleneklere göre, boylar arasından birisi, *Kayı Boyu*, Marmara Denizi yakınlarındaki İznik yöresine yerleşir. Bölünmeler sonucu parçalanarak zayıf düşmüş bir Bizans ile karşı karşıya kalan Osman Bey'in adını taşıyan Osmanlılar, oralar da fethedilecek uçsuz bucaksız bir arazi bulmuşlardır. Bir yandan dinlerini yayma arzusu öte yandan ganimet hırsıyla, Anadolu'nun dörtbir yanından gelen serüven meraklılarının da yardımıyla, büyük komutanların yönetimindeki bu benzeri bulunmaz savaşçılar, Bizans'a, Türk komşularına, daha sonra Hıristiyan Avrupa'ya bas-kınlar düzenlerler.

1325'te İznik yöresinde bulunan Bursa alınır ve otuzbeş yıl sonra yerini Edirne'ye bırakmak üzere başkent olur. 1389 yılında Kosova'da hem Sırbistan'ın bağımsızlığına hem de hükümdarı Lazar'ın yaşamına son veren büyük bir savaş olur, Lazar'ın sadık adamlarından biri, Türk padişahı Sultan Murat'ı öldürerek öcünü almış olur. Osmanlılar Balkanlar'a yoğun bir şekilde yerleşirler. Balkanlılar, barbarlar diye niteledikleri, zamanın en disiplinli ve en iyi

biçimde örgütlenmiş bu birliklerin Orta Avrupa'ya doğru ilerleyişine tanık olurlar. Yedi yıl sonra, yine bu birlikler, Niğbolu'da, Aşağı Tuna boyunda yiğit ama disiplinsiz binlerce Hıristiyan şövalye ve prensi bir kez daha ezip geçerek üstünlüklerini gösterir. Hıristiyan Batı, parçalanmış, zayıflamış durumdadır ve en önemli buharlardan birinin içindedir.

İki yüzyıl boyunca süren bir yayılma ve yenilenme döneminden sonra bu yüzyıl içinde her şey kötü durumdadır. Üründe bereket azlığı, tarımda fiyat düşüşleri, paranın değer kaybına uğraması, bütün bunlarla birlikte gelen bulaşıcı hastalıklar, salgınlar -kara veba- 1330-1460 yıllarını, kıta tarihinin en karışık, en yoksul geçmiş yılları haline getiren savaşlar ve açlık, kıtlık yaygın biçimde görülür.

Yüzyıl savaşları, Avrupa'daki bu uzun kıyımın sonuçlarının en ağırı olmuştur. On yıl, ardından bir on yıl daha, İngiltere ile Fransa, aralarında didişip durmuşlar ve onun ardından da halkların yıkımı, hükümdarların ve iktidarların çöküşü gelmiştir. Fransa'da ülkeyi kalkındırmak isteyen V. Charles'ın gösterdiği çaba sonucu tahta çıkan oğlu VI. Charles ülkeyi anarşiye sürükler. Bu dönem ancak Jeanne D'Arc'lı yıllardaki ataktan sonra kapanır. Ama bu kez de karşısında Bourguignon tehdidi vardır. İngiltere ise hırslı VI. Henry'den sonra yetersiz ellerde kalmıştır. Bu durum, Fransa'nın işine yarar, kendini kurtarır. Batı Akdeniz ülkeleri bu dönemde anarşi içindedir. İspanya'da Kastilya ve Navarre, kendilerini sonuçsuz hanedan kavgalarına kaptırırlar. Napoli krallığı, Arago ve Angevin'ler arasında süregiden kavgalar sonucu tükenmiş gibidir. Kuzey İtalya'daki kent devletleri kaybolmuştur, hemen hemen hepsi de aile ilişkileri içindedir, bu aileler ise ya güç kullanarak ya da düzen kurarak iktidardan kopmuşlardır: Visconti'ler sonra Milano'da Sforza'lar, Floransa'da Medicis'ler, Mantoue'da Gonzague ailesi, Ferrare'de ise Este'ler. Kilise devleti içinde ise Papa'ya nerdeyse itaat edilmemektedir. Toscana, onun kontrolünden çıkmıştır, Romagne ve Ombrie de öyle. Roma'da bile otoritesi zayıflamıştır. Kent Colonna ve Orsini'ler arasında süregiden çekişmelerden kırılmaktadır. Halk ayaklanır, Papa kaçır, sonra geri döner, gitgide saygınlığını yitirir.

Kilise'nin sergilediği görüntü de acınacak haldedir. Papalığın Avignon'a sürülmesi, daha da kötüsü Batı dünyasındaki dinsel bölünme, mezhepleşme ona çok kötü dönemler yaşatmıştır. Papa Pierre'den sonra gelenler yeni dinsel sapkınlıkların daha da artmasına tanık oldular, eskilerin hortlayışını, sorgucu rahiplerin güçlükle bastırabildikleri yeni bölünmeleri gördüler. Önce iki, daha sonra üç papa arasında tartışmalar çıktı ve bu anlaşmazlıklar 1417'de Constance'da, dini kurulun V. Martins'i Kilise'deki düzensizliği gidermek, hizaya sokmak ve barış getirmek gibi çok ağır bir görev yükleyerek seçmesine kadar sürdü. Papaların, yüzyıllar öncesi onlardan ayrılmış olan İstanbul kilisesi ile bağları yeniden kurmak gibi zor bir görevleri vardı. 1439'da Floransa dinsel kurulunda* Kilise içinde birlik sağlanmış olacak ama bu, ruhban sınıfının çok büyük bir bölümü tarafından reddedilecektir. Hele Rum papazlar, Türk tehlikesine karşı bile Latinlere karşı duydukları kinlerinden kopmayacaklardır.

Osmanlılar'ın İstanbul'a ve Orta Avrupa'ya karşı hazırladıkları yeni saldırılara tanık olan bu yıllar boyunca Hıristiyanlığın savunulmasını yüklenmiş olan papalık, bu işlevini yerine getirmekten acizdir.

XV. yüzyıl başları, Batı'nın yine de şanslı yılları oldu. Yeni Türk imparatorluğu da büyük bir bunalım içindeydi, sonunda I. Beyazıt Ankara'da Timur tarafından 1402 yılında bozguna uğratıldı, ardından tahta geçecek oğulları arasında kavga çıktı, Türk tarihçilerinin karışıklık dönemi dedikleri ara dönem başladı. Birlik, yeniden sağlandığında devlet düzeni onarıldığında savaştan çok barıştan yana olan II. Murat, devletin başındaydı. Amacı, Ankara Savaşı sırasında zarara uğramış olan imparatorluğu daha da büyütmek değil, onu sınırları içerisinde onarmak, iyi hale getirmektir. Yine de, bu arada İstanbul'u almayı denedi, ama Bizanslılar Anadolu beylerinin Osmanlılara karşı saldırıya geçeceğini söyleyerek onu "ikinci bir cepheye" karşı uyarıp inandırdılar. O da, kuşatmayı

* Bkz. ek bölüm, sayfa 297

kaldırmak zorunda kaldı. Macar Kralı Sigismond'a, sonra Ladislas'a karşı savaştı, daha sonra da kral Lazar'ın Georges Brankoviç'in baskılı idaresi altında bulunan ve bir tampon devlet durumundaki Sırbistan'ı; Bosna ve Bulgaristan'ı ele geçirmek istedi. Ama her iki tarafın da barışa gereksinimi vardır, Ladislas İngil üzerine, Murat da Kur'an'a el basarak, en az on yıl ateşkese saygılı davranacaklarına dair yemin ederler (1444, Ağustos ayı).

Savaşa pek eğilimi olmayan, basit yaşam biçiminden hoşlanan, ama buna karşın sürekli okuyup düşünen bir aydın olan Sultan Murat, imparatorluğun güvenini sağladığına emin olduktan sonra tahttan çekilmeye karar verir. Oğlu Alâaddin'in ölümü onu çok üz müştür, Mehmet'e karşı büyük bir sevgi duyduğu söylenemez. Sultan Murat bu durumda dilediği yaşamı sürdürmek üzere Bursa'ya çekilir. Tahtı, büyük Çandarlı ailesinden gelen sadrazam Halil Paşa nezaretinde oğlu Mehmet'e bırakır. Çandarlı bir bilge kişi ve çok deneyimli biri olup Sultan Murat'ın güvenini kazanmıştır.

1. ONİKİ YAŞINDA BİR PADİŞAH

Mehmet 1444 yılı, Ağustos ayında, tahta çıktığında henüz bir çocuktur. 30 Mart 1432'de Edirne'de, dedesi I. Murat'ın yaptırdığı sarayda dünyaya gelmişti. Annesi hakkında pek bir şey bilinmez; köle kökenli dolayısıyla Müslüman asıllı olmayıp adının Hüma Hatun olduğu söylenir. Fransız ya da İtalyan asıllı olduğunun söylenmesine Mehmet ses çıkarmaz, bu bilgi çok büyük bir olasılıkla yanlıştır. Daha büyük bir olasılıkla ya Sırbistan ya da Makedonya asıllı bir köleydi. Oğlunun çocukluk yaşantısında çok az bir yer tuttuğu anlaşılıyor. Oğlu annesine karşı büyük bir sevgi duymamaktadır, onu çabucak unutmuştur. Genç veliaht, doğar doğmaz verildiği dadısı Daye Hatun tarafından yetiştirilmiştir.

Mehmet'in ilk yılları annesi, dadısı ve ona hizmet eden kadınlar arasında geçti. 1443 yılının ilk yazında, onbir yaşındayken geleneklere uygun biçimde, iktidar öncesi çıraklık olsun diye Manisa'ya vali olarak gönderildi. Geleneğe göre genç Osmanlı prensleri

taşrada yöneticilik yapmak zorundaydı. Her iki lalası, Kasapzade Mahmut ve Nişancı İbrahim Abdullah ona eşlik ediyorlardı. Onunla o zamana dek pek ilgilenmeyen babası öğreniminin nasıl ihmale geldiğini farketmişti. Çetin karakterli ve okuyup araştırmadan çok, savaş sanatına fazlaca ilgi duyan Mehmet, o yaşta geleneksel olarak hatim indirip, Kur'an'ı tümüyle ezberlemek zorundaydı. Hocaları ona söz geçiremiyorlardı. Babası Murat onların yerine, Molla Gürani'yi atadı. O enerji dolu, çalışkan, bilgin bir kişiydi. Daha ilk karşılaşmalarında protokol gereği tanıtımlar yapıldıktan sonra, Molla Gürani onunla alay eden şehzadeyi koluna değneğiyle vurarak hizaya getirdi: "İşte bu, itaat etmen için, haydi şimdi çalışmaya!" dedi. O günden sonra, Mehmet çok sıkı bir çalışmaya girdi, bu da, onu döneminin Doğu'daki en kültürlü kişilerinden biri yapacaktı.

Kendisine akıl, mantık ve düşünme zevkini tattıran hocasına rastlamadan önce tümüyle bilgisiz olan Mehmet, Edirne'de çok uluslu, her türden etkileşimin var olduğu bir ortam içinde Yunmuş yıkanmıştı. Öncelikle Türk ve Asya kültürlerini öğrenmişti. İşte Mehmet öteki kültürlerle birlikte, asıl bu bilgileriyle dünyaya hâkim olma fikirlerini geliştirecekti. Sonra, İslam geleneği, İran ve Hıristiyan gelenekleri, ayrıca Türklerin idaresine girmiş çeşitli halkların kültürleri ve hatta belki de Osmanlı sultanlarının evlenmeleri olayı konularında bilgilerini derinleştirecekti. XIV. yüzyıl sonlarında, I. Beyazıt bir Sırp prensesiyle evlenmişti. II. Murat eşleri arasına Sırbistan hükümdarı Georges Brankoviç'in kızı Mara'yı katmıştı. Ayrıca çok sayıda Avrupalı, diplomat, tüccar, Eski Yunan kentlerinin arkeolojik araştırmasını yapan aydınlar -biz Rönesans dönemini yaşıyorduk- bütün bu kişiler Edirne'yi de ziyaret ediyorlardı. Çoğu İtalyan'dı. Roma'da ve İstanbul'da önemli roller üstlenen Giovanni Torcello Edirne'de yıllarca kaldı; zengin bir Ankonalı olan Lillo Ferducci, 24 yıl kaldı, yine büyük bir İtalyan hümanisti, Ciriaco Pizzicoli d'Ancone uzun yıllar Ege adalarını, Yunanistan'ı, eski İyonya topraklarını dolaştı durdu, Papa ile yakın ilişkiler içinde olup bir yandan da Osmanlı Sultanı yanında uzun

yıllar geçirdi. İşte bu hem Doğulu, hem “levanten”, hem latin havası içerisinde, eski Uzakdoğu çıkışlı, Orta Asya kökenli, Eski çağdan ve Rönesans dönemi Avrupa kültürlerinin birbirine karıştığı bir ortamda Mehmet, ilk bilgilerini edindi ve kişiliği biçimlenmeye başladı.

Sultan Murat, tahtı oğluna bıraktığında acaba henüz bir yeni yetme olan bir çocuğun gerçek bir devlet adamı niteliklerine sahip olduğunu aklından geçiriyor muydu? Kesinlikle hayır! Tersine, Çandarlı'nın genç Padişahın adına hiç zorlanmadan ülkeyi yöneteceğine inanıyordu. Ayrıca oğlunun genç yaşta oluşunun ve deneyimsizliğinin Hıristiyanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun barışçı niyetlerinin olduğuna ikna edeceğini ve imzaladığı barış anlaşmasına bağlı kalacaklarını düşünüyordu. Tam tersi oldu. Papa'nın elçisi Kardinal Cesarini kâfirlere verilen sözün kimseyi bağlamayacağını, Osmanlı İmparatorluğu'nun o sıralar acemi ellerde bulunduğunu, böylesi bir fırsatı kaçırmamak gerektiğini belirtti. Macarlar ve Polonyalılar 16.000 askerle katıldı, Ladislas, Hunyadi ve Transilvanya voyvodası adını sıkça duyacağımız ittifaka girdiler. Venedik, sefere sekiz kadirge ile katıldı, Papa hesabına on adet ve Bourgogne dükü adına da dört tane daha kadirge katıldı. Görevleri, Anadolu'da bulunan Sultan Murat'ın Avrupa'ya yönelmesini önlemkti.

O sıralar Hıristiyanların kazanma şansı, buhran içindeki Osmanlılarınkinden daha fazlaydı.

Sultan Murat devlet işlerinde Halil Paşa'ya güvenmekle, öteki bazı önemli kişilerin, özellikle sadrazamın ayağını kaydırmak isteyen Zağanos Paşa'nın ve Rumeli Beylerbeyi* Şahabettin Paşa'nın öfkeye kapılmalarına neden oldu. Mehmet ise, henüz oniki yaşında devleti yönetmek için sabırsızlık göstermekte ve Halil Paşa'nın vesaletinden kurtulmak istemektedir. Bu rekabet, Edirne içinde bile, ciddi sorunlarla yüzyüze olan devleti sarsıyordu. İstedikleri ücret artışını elde edememekten hiç de hoşnut olmayan yeniçeriler de,

* Beylerbeyi: Osmanlı taşra eyaletinin genel valisi. II. Mehmet'in yönetimi altında dört beylerbeyliği vardı: Sofya, Ankara, Amasya, Konya.

kentin birçok mahallesini ateşe verdiler, halkın bir bölümü toptan göçe kalkıştı. Mehmet'in yakını Orhan, Bazil'e sığınmış olup İstanbul'daydı, iktidarı ele geçirmek için entrikalar çevirmekteydi. Ama şurası kesin ki, haçlı tehdidi iyice belirgindi, Osmanlı Devleti, ciddi tehlikelerle, Ankara savaşından bu yana belki de en ağırıyla karşı karşıya idi. Pek doğaldır Sultan Mehmet karşı koyacak güçte değildi. Zağanos ve Şahabettin Paşaların da doğal olarak basturmasıyla genç padişahın bu karara karşı çıkmasına karşın Çandarlı, Sultan Murat'ı çağırdı. Murat hemen ordusuyla Bursa'yı terketti ve İstanbul Boğazı'nı geçti. Venedik gemileri ne hikmetse "onu görmemişlerdi" ve özellikle Cenevizliler de askerlerin karşıya geçmesine yardım etmişlerdi (adam başına bir düka* altına geçirildiği söylenir).

Edirne'ye gelir gelmez, Murat savaşa hazırlandı. Ama Mehmet hakkını aramaya koyuldu: Evet, madem ki padişah kendisi idi, öyleyse kazanılacak zafer de onun olmalıydı. Çevresi, başta Zağanos Paşa olmak üzere onu destekliyordu. Sonunda ikna oldu ve Murat birliklerinin başına geçerek kuzeye, Karadeniz kıyı boyuna yöneldi.

İki taraf 10 Kasım'da, Varna yakınlarında karşı karşıya geldi. Türkler 60.000 kişiydiler. Hıristiyan gücü ise bunun üçte biri kaddardı. Cesarini'yi dinlemeyerek, Hunyadi ve Kral Ladislas askerlerini önce alana sürdü ve saldırıya geçtiler. Uzun süre kimin kazandığı belli olmadı ama Ladislas öldürüldü, şövalyeleri geri dönerek dört bir yana kaçıştı. Murat kazanmıştı. Son büyük haçlı seferi bozguna uğratılmış oldu. Her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Ama Osmanlı Padişahı sağdı, yeni fetihlere hazır. Özellikle Cenevizlilerin "ihaneti", Venediklilerin yarısının saf değiştirmesi, İstanbul'un savunulması için çağrıldıklarında gerçekleştirilmesi gereken Hıristiyan birliği için kötü bir başlangıçtı, işte bundan sonra doğrudan tehdit altındaydılar.

Hıristiyan tehlikesi bertaraf edilince, Murat Manisa'ya döndü kendisine bir saray yaptırdı, kalan ömrünü saraydan ve iktidardan

* Bir düka=3,53 gram altın

uzakta arzu ettiği biçimde geçirmek istiyordu. Yabancı ülke kralıklarına yazılan Zafer Bildirgelerini, Mehmet imzaladı, adına para bastırıldı.

2. EĞİTİM BİR SÜRGÜN DÖNEMİ

Böylece iki yıl daha akıp geçti. II. Mehmet, devleti Çandarlı'nın gözetiminde yönetiyordu, zorluklar çıkmıyor değildi. Aşırı hırslı biriydi, uzlaşmaya yanaşmazdı, genç olduğundan da otorite eksikliği vardı. Sarayda iki karşı takım oluşmuştu; çoğu yüksek rütbeli kişiler ulular, ordu komutanları, devşirmelerdi. Onlar, İstanbul'un hemen ele geçirilmesinden yanaydılar, öteki grup ise Türk asıllı saygın kişiler olup iktidarın güçlenmesinden, büyük bir yenilginin rakiplerine daha da büyük bir zafer kazandırmasından korkuyorlardı. Demeye ne gerek, Sultan Mehmet de yalnızca bunu düşünüyordu. Askeri başarılar ve bütün güçlerin onda toplanması konusunda doymak bilmeyen ve mutlak hâkimiyet yolunda hiçbir şeyin onu durduramayacağı bu onüç ondört yaşlarındaki çocuğun kafasında bundan daha önemli bir şey olamazdı. Bu durum, gerek imparatorluk sınırları içinde gerekse komşu ülkelerde de biliniyordu artık. Ama devleti yönetecek güce erişmiş miydi?

Geçen her gün bunun tam tersini gösteriyordu. Yeniçeriler ayaklanıyor, başkentteki evleri yağmalıyor, ağalarına itaat etmiyor, vezirleri ve saygın kişileri tehdit ediyorlardı. Tüccar mahallesinin tümünü yaktılar. Halk, ipini koparmış asker bozuntularının av alanı olan kenti terk ediyordu. Bu durum Çandarlı'nın çabaları sonucu düzeldi. Çandarlı isyancıları astırdı, sonra yeniçeri maaşlarını artırdı. Ama şurası gerçektir ki, genç padişah henüz imparatorluğu yönetecek durumda değildi. Çandarlı, Sultan Murat'ı bir kez daha çağırmaya karar verdi. 1446 ağustosunda, Sultan Murat yeniden Edirne'ye döndü. Yeniçeriler ve halk tarafından sevgiyle karşılandı. Mehmet, hemen Zağanos Paşa ve Şahabettin'in nezdinde Manisa'ya döndü. Çağının tarihçisi Dursun Bey, "İstemeye istemeye tahttan feragat etti" der. Ama bu sözler bile onun duygularını an-

latmada yetersiz kalır. Mehmet öfkeliydi, çok kırgındı. Babası henüz gençti. Tahta geçme sırasını daha ne kadar bekleyecekti ki? Bir şey belli etmedi ama, onu, ayak altından bertaraf etmesi için babasına baskı yapanların cezasını daha sonra vermeyi kafasına koydu.

Müstakbel padişah yine de Manisa'da zamanını boşa harcamaz. İstedikince özgürdür. Verimli toprakları olan bu güzel vilayeti diledikince yönetir. Hatta birtakım askeri harekate da girişir. Ege Denizi'ndeki Venedik gemilerine, sık sık saldırı düzenletip yağmalatır. Özellikle Cumhuriyet'e dahil Eğriboz adası bu saldırılardan nasibini alır.

Sultan Murat, aralarında barış anlaşması ve ticaret bağlantısı olan bir devletin mal ve mülkünün gaspetilmesini onaylamaz. Ama Mehmet özel bir durum arz etmektedir. Padişah değildir ama, bir zaman gelmiş padişahlık yapmıştır. Hükümdarlık haklarını yürütmeyiz ama tutup para bastırır; devlet başkanı değildir ama olmayı öğrenen bir şehzadedir. Öğrenimini tamamlar, çevresine aydın kişileri, özellikle de İtalyanları toplar. Manisa, bir Ceneviz kolonisi olan Yeni Foça ve Sakız adasına yakındır. Bunlarla ilişkiler sıkça ve kolayca kurulmaktadır. Her şeye müthiş bir ilgi duyan Mehmet, hem Doğu hem de Batı dünyasından aydınları kendine çeker. Bu kişiler ona, eski çağların filozof ve tarihçilerini tanıtır. Fatih, bütün yaşamı boyunca bu eserleri Türkçeye çevirtip okutturacaktır. Yunan uygarlığına açılır. Bu uygarlığa her zaman büyük bir hayranlık ve saygı duyacaktır. Antik dönem sanatından hoşlanır, özellikle madalyonlardan. Bu, daha sonra İtalya'dan madalyon ustaları getirtme fikrini uyandıracaktır onda. Aynı zamanda İslam dünyasının aydınları ve din bilginleriyle, özellikle Semerkand sarayından, Horosan'dan, Tebriz'den, Anadolu beyliklerinden gelenlerle bağlantılar kurar. Genç Mehmet, yabancı dil de öğrenmektedir. Anadilinden başka, Arapça, Farsça, çok büyük bir olasılıkla Güney Slav dillerinden birini ve biraz da Yunanca konuşmaktadır, ama Yunancayı okumada pek iyi olmadığı biliniyor.

Sultan Mehmet başa geçtiğinde neler yapacağını tasarlayıp dur-

du: Çandarlı'nın ve sözü geçen öteki Müslümanların gücünü kırmak; kendisine köle gibi itaat eden memurlar ve devlet büyükleri, ulu kişiler aracılığıyla mutlak bir güç ile hükmedeceği bir devlet düzeni gerçekleştirmek; babasının unutup gittiği fetih politikasını tekrar gündeme getirmek ve öncelikle İstanbul'u almak. Sultan Murat çalışmak üzere çekildiği köşesinden Mehmet'i iki kez yanına çağıracaktır. Önce, 1448'de Kosova'da Doğu Avrupalı Hıristiyanların yeni bir ayaklanmasını bastırma sırasında, yanında bulunsun diye çağırmişti. Burası altmış yıl önce 1. Murat'ın Hıristiyanları bozguna uğrattığı yerdı. O günden bu yana hiç ayaklanmamışlardı. Sultan Murat, hemen bütün Hıristiyan prenslerin kendi yazgısına terkettiği Jean Hunyadi'yi ezip geçti. Bu savaş iki yıl sonra olsaydı, Osmanlılar için daha başka bir biçimde sonuçlanırdı. Sultan Murat, Arnavutluk'ta yaşayan, önce Müslümanlığı seçip sonra tekrar Hıristiyanlığa dönmüş olan Avrupa'da daha çok Skanderbeg (İskender Bey) adıyla tanınan Georges Castrioto adlı Arnavut komutanın elindeki Kroya kalesini kuşattı. Mehmet daha sonra İstanbul'un alınışı sırasında kullanacağı ağır topların meydana getirdiği müthiş korkutucu etkili sonucu orada gözledi: Yüz kiloluk gülleleri fırlatabilen iki koca top vardı. Kentin surları yıkıldı ama garnizon dayandı. Skanderbeg'in ünü bütün Avrupa'ya yayıldı. Ona, "Hıristiyanlığın galibi ve kalkanı" ünvanı verildi. Yirmi yıl boyunca batının en sevilen kahramanlarından biri olmuştur.

Osmanlıların Arnavutluk'ta başarısız olmaları bir felaket sayılmazdı. Sadece bir savaş kaybedilmişti, o kadar. Murat, oğlu Mehmet'i, Dulkadiroğulları beyi Süleyman'ın kızlarından biri olan *Sitt Hatun*'la eşine az rastlanan görkemde bir düğünle evlendirerek teselli buldu. Dulkadiroğlu beyi zengindi, gelin de çok güzeldi. Ama Mehmet onu sevemedi ve pek ilgi göstermedi. 1450-1451 kışında Edirne'de yapılan düğün üç ay sürdü. Sonra, genç evliler Manisa'ya gittiler. Çocukları olmadı, kocasının tahta çıkmasından sonra *Sitt Hatun*, Edirne'de kaldı, uzun yıllar sonra adeta terkedilmiş biri olarak hayata gözlerini yumdu. Hiçbir kadın Mehmet üzerinde etkili olamayacak, onun yaşamında önemli bir rol oynayamayacak-

tır. Ona ateşli şiirler yazdırtan genç oğlanlar bile... Hiçkimse ona ilham vermek, hareketlerine bir yön vermiş olmakla övünemeyecektir.

Kargaşayla geçen ara dönemin ardından durulma, düzelme gösteren bu devleti, Murat, zamanının karada ve denizde korku uyandıran bir gücü haline getirmişti. Oğlunun düğününden kısa bir süre sonra II. Murat aniden öldü (3 Şubat 1451).

Osmanlılar o günün en gelişmiş silahlarını kullanıyorlardı. 1422'den bu yana toplar da kullanılmıştı. Örneğin bir yeniçeri taburu Varna'da top kullandı. Oysa Avrupalılar bu silahtan çok daha sonraları yararlanma yoluna gideceklerdir. 1422'de Sultan Mehmet'in Gelibolu'da demir atmış altmış parça gemisi ve Tuna üzerinde de seksen hafif savaş gemisi bulunuyordu. Osmanlı donanmasının büyümesi, Venedik Cumhuriyeti'ni kendi donanmasını genişletmek zorunda bırakmıştır.

Ekonomik durum çok parlaktır. Murat'ın tutumuna bağlı olarak olaysız geçen hükümdarlığı, üretim ve ticaret açısından bir atılım dönemini beraberinde getirmiştir. Yirmi yıl önce Timur'un ordusu tarafından yağmalanıp yıkılan Bursa, büyük bir hızla gelişir ve Yaka-ı Konya ticaretinde önemli merkezlerden biri haline gelir.

II

İstanbul'un Fethi

Mehmet, babasının ölüm haberini getiren Çandarlı'nın adamlarını büyük bir sevinç içinde dinledi, atına atlarken de, "Beni seven arkamdan gelsin!.." diye haykırdı. İki gün sonra Gelibolu'daydı, Sultan Murat'ın ölümünden sonra yeniçerilerin gösteriler yaptığını, şiddete başvurduklarını ve Çandarlı'nın zor kullanarak ayaklanmayı bastırıldığını öğrendi. Yine de Edirne'ye doğru yoluna devam etti, orada onüç gün gizlendikten sonra saray erkanı ve ordu komutanlarını huzura kabul etti. Yeniden huzura kavuşmuştu, tarih 18 Şubat 1451'i gösterirken Fatih tahta çıkıyordu.

İlk işlerinden biri, henüz birkaç aylık bebek olan kardeşi Ahmet'i öldürtmek oldu; o sırada, kendisi İsfendiyaroğullarından birinin kızı olan bebeğin annesi, gözyaşları içinde II. Murat'ın ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü anlatıyordu, bir köle ise bebeği hamamda boğmaktaydı. Böylece olası bir rakip bertaraf edilmiş oldu. Daha sonra, kardeş öldürme yasası şu şekilde kaleme alınarak ilan edildi:

"Hukukçular çoğunlukla müsaadelerini beyan ederler ki, şahane oğullarımdan veya torunlarımdan her kim ki iktidara gele, dünya huzuru için kardeşlerini boğdursun. Bir sonuca varacak şekilde hareket etmek mecburîdir." Bu yasa XV. yüzyılın sonuna kadar geçerliliğini koruyacaktır. Padişahın kardeşleri öldürülmeyecek ama

ölene kadar sarayda bir binada zindanda kapalı tutulacaklardır.

Tahta çıktıktan hemen sonra, Sultan Mehmet de işleri Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'ya bıraktı. Çok zor günler geçireceğini, uzun süre imparatorluğu idare etmiş birinin ustalığına ve deneyimine, hatta en düşmanca tavırlı olanlara bile gerek duyduğunu anlayacak denli çok zekice bir siyaseti vardı. Mehmet onlardan öcünü çok daha sonra alacaktı.

O yıllarda, Mehmet ondokuz yaşındadır. Bunu bir madalyon-
dan* anlıyoruz, aşağı yukarı o yaşlarda biri; düşünceli ciddi yüzünü, ince kemerli burnunu Osmanlı prenslerinin belirgin özelliği olan küçümser havalı dudaklarını ince bir çember sakal çevreliyordu. Alnını bütünüyle kaplayan sarığı, otoriter ve düşünceli bir insan görünümündeki bu gencin ağır havasına daha da ciddiyet katıyordu. Venedikli Jacopo Languichi onu, hoş görünüşlü, ortadan biraz uzun boylu, "Taşdığı silahlar nedeniyle korku ve saygı uyandıran" biri olarak betimler. "Ender olarak güler. Düş dünyasında gibidir. Ne düşünür asla bilinmez. İstedığı zaman çok yürekten davranır, özellikle birlikte olduğu sanatçılara karşı içtenliklidir. Bir senyör gibi cömert, bilgiye doymak bilmeyen, cesur ve kararlı biridir, bu haliyle daha çok Büyük İskender'e benziyor gibidir" diyen Languichi, devam ederek, onun kanaatkâr, yorulmak nedir bilmeyen; soğuga, sıcağa, açlığa dayanıklı, sefahata kapılmayan biri olduğunu söyler. Öteki bazı çağdaşları da, portresi karşısında şu düşüncelere kapılırlar: "Uzun soluk bir yüz, delip geçici bakışlar, çatık kaşlar, dik ve uzun saçlar, parlak ve canlı bir zeka, doymak bilmez merak" Bir başka Venedikli, Nicola Sagundino ise onun "ılımlı, yalın, özentisiz" birisi olduğunu söyler, "ne soytarlığı ne maskaralığı sever, aynı şekilde, ne şaraba, ne de şölenlere ziyafetlere yüz veren biri değildir," der. "Her an bir işi yapmakta, düşünmektedir, sürekli devinim halindedir... Durum bir yerde onu gerekli kılıyorsa, koşarak gider demiyorum, uçarak gider gibidir. Kimse durduramaz onu, yolculuğun verdiği zorluklar, kötü hava, hiçbir şey..."

* Bu madalyon Bibliotheque Nationale'de bulunmaktadır. Bu gümüş madalyonu Matteo Pasti'nin, soylu bir Bourguignon olan Jean de Tricaudet'nin isteği üzerine bastığı söylenir.

Bu kişi her bakımdan üstün zekâlıdır. Soğukkanlı, hesap kitap bilen, çok çalışkan, müthiş merak duyan, her şeyi bilmek, öğrenmek ve hükmetmek için inanılmaz bir istek ve hırs duyan bu insan eylem için doğmuştur. Kültürsüz ve disiplinsiz bu yeni yetme, yıllar boyu derinlemesine düşünmüş, okumuş, yönetici ve asker olarak sorumluluklarını bilen bir yetişkin insana bırakmıştı yerini. Düşmanları da çabucak bu durumun farkına vardılar.

Genç padişah barışçı bir tutum takındı. Ragusa'dan, Chio'dan,* Lesbos'dan** gelen elçileri, Kudüslü Saint-Jean şövalyelerini kabul etti, mezhep mensuplarının hepsine tek tek iyi niyet ve dostluk mesajları gönderdi. Paleolog sülalesinden olan Bizans İmparatoru Constantin Drageus'un ve kardeşi Mora Kralı Dimitrios'un elçilerine, barışı sürdüreceğine dair teminat verdi. Hatta dostluk göstergesi olarak hem akrabası hem rakibi olan Orhan'ın Bizans sarayında kalış masraflarını karşılamak amacıyla üçbin akçe göndermeyi teklif etti. Venedik ve Osmanlıların en önemli hasımı, Macar Kralı naibi Jean Hunyadi ile barış anlaşması imzaladı.

Sultan Mehmet, zaman kazanmak istiyordu, ancak bu manevrası, düşündüğünden çok farklı bir sonuç yarattı. Herkes bu dostluk havasını bir güvence olarak yorumlayıp, zayıflık belirtisi diye nitelendi; zevk-ü-sefaya dalmış, hatta kendini eğlenceye kaptırmış, her bakımdan yetersiz, ve Çandarlı'nın barışçı tavrının etkisi altında olduğunu sandıkları genç sultana karşı hemen bazı tasarılar kurmaya başladılar. Oysa iktidar, Şahabettin ve Zağanos Paşaların yetenekli elleri arasındaydı. Büyük hümanist, Francesco Fielfo, Fransa Kralı VII. Charles'a bir mektup yazarak, Haçlı ordusunun başına geçmesini istedi. Savaş, çok kolay olacaktı, küçük bir askerî seferden öteye geçmezdi, zira Padişah bir hiçti, ordusu da beş para etmezdi. Üstelik Balkan halkları da ayaklanmaya hazır dılar. Bütün Avrupa, hatta İngiltere bile arkalarında olacak, bu arada İngiltere de fırsattan yararlanıp kesinlikle Guyen'i almaya kalkışmayacaktı.

* Sakız Adası

** Midilli Adası

Bunları yapamayacak denli dindardılar!.. O sıralar Fransa Kralı'nın başka kaygıları vardı, bu mektuba yanıt bile vermedi. Bir başka büyük hümanist, birkaç yıl sonra II. Pie adı altında Papalığa seçilecek olan Sylvius Piccolomini de, Sultan Mehmet'in korkulacak bir hasım olmadığına ve Türklerin işini bitirmek amacıyla bu fırsattan yararlanmak gerektiğine inanıyordu.

Adriatik'in ve Ege'nin ötesinde olup bitenler konusunda, batı dünyası kararsız kalıyordu. İstanbul'un düşüşüne kadar, Venedik, Fransa, Katalonya ve Doğu ile ticaret bağlantısı olan öteki devletler, Sultan ve onun askerî gücü, siyasası, devasa kaynakları hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyorlardı. Orta Doğu ile ticarete önemli bir yeri olan Venedik, Osmanlıların İstanbul'u alma hazırlıklarını, son aylara kadar bilmezden geldi.

Bizanslılara gelince, o sıralar "Koca Türk"e saldırmaya pek hevesliydim. Ama güçleri yoktu. Ancak onlara yardım edilirse, O'nun işini bitirebileceklerini sanıyorlardı. 1451 yazında, Constantin, Andronicus Leontaris adlı birini para ve silah temin etme göreviyle İtalya'ya gönderdi. Venedik buna kulak tıkadı, Ferrare'de ise Este'ler kesenin ağzını açmadılar, Napoli Kralı V. Alphonse'un Doğu'ya tek bir kadirge göndermek için bile, İtalya ile kavgaya tutuşması gerekiyordu. Papa V. Nicola'ya gelince, bu "teklife" Floransa Din Kurulu'nda karar alındığı üzere, Rumların da Latin ve Ortodoks birliğini resmen kabul etmesi ve birlik içinde yer almaları için ultiमतomla karşılık verdi. Zira bu Kurul'un kararlarına, Bizans, kamuoyu baskısıyla karşı çıkmaktaydı. Tek bir hasım, ama Hıristiyan değil de Müslüman bir hasım, Karaman Beyi İbrahim uygun bir fırsatta silaha sarıldı, Avrupa'da İbrahim Bey'e "Büyük Karamanlı" deniyordu. Ama bu başkaldırı kısa sürede bastırılarak, her şey yoluna koyuldu. Mehmet, birlikleriyle saldırıya geçince, İbrahim Bey barış istedi. Hatta kızını Padişah'a eş olarak vermek istedi. Mehmet bu istekleri kabul etti. Büyük işlere el atmadan önce hazırlanmak, kargaşa içindeki Yeniçeri ocağını yeniden düzenlemek ve mali işlere bir düzen vermek istiyordu. O sıra bir devalüasyon yaptı. Bütün düşünceleri eylemleri, büyük fetih ve mutlak hakimiyet tasarılarına yönelikti.

1. BOĞAZLARIN EFENDİSİ

Karaman Beyliği'ne yaptığı seferden dönüşünde, Sultan Mehmet, Boğaz'ın en dar yerinde, daha önce I. Beyazıt'ın yaptırdığı Güzelhisar* bugünkü adıyla, Anadolu Hisarı'nın tam karşısına güçlü bir kale yapımına başlanmasını buyurdu. Sultan Mehmet İstanbul'un Karadeniz'le olan bağlantısını kesmek istiyordu, yardım ve iase gelişini engellemeyi amaçlıyordu. Çok sayıda insan ve tecihizat getirtti, çevre köylerden savaş salması olarak yiyecek aldı, her iki kıyının da sahibi olarak sadece Boğaz'ın güvenliğini sağlamak istediğini belirtti.

Bir süre sonra, Sultan Mehmet, kendisinden Boğazkesen hakkında açıklama isteyen Constantin'in elçilerini idam ettirdi. Elçilerin öldürülmesi bir anlamda savaş ilanıydı. Bunun üzerine Constantin, kentin kapılarını hemen kapattırdı.

Sultan Mehmet, büyük bir olasılıkla sonradan Müslüman olan Hıristiyanlardan Müslühiddin adlı bir mimarın yardımıyla bu kalenin dev büyüklükteki genel inşaa planını bizzat kendisi yapmıştı. Düzensiz bir dikdörtgen biçiminde olan yapı, alanın doğal konumuna tam uyum sağlamıştır. Yüksekliği 15 metre, uzunluğu aşağı yukarı 250 metredir, onüç kulesi vardır. Kulelerin altı tanesi silindir şeklinde, altı tanesi ise çok kenarlı, bir tanesi ise dikdörtgen biçimdedir. Üç kulenin yüksekliği 70 metre, ötekiler ise daha küçüktürler. Üç büyük kulenin sorumluluğu, masrafı, yapımı Çandarlı, Zağanos, Sarıca olmak üzere üç verize aitti: Sultan'ın kendisi, topların konacağı bölüme bakıyordu ve anlaşıldığı üzere işlerin gerçekleştirilişine nezaret ediyordu. Her şeyle ilgileniyor, gözünden bir şey kaçmıyordu, her şeyi görüyor, kâh ödüllendiriyor kâh cezalandırıyor, bizzat kendisi sırtında inşaat malzemesi taşıyordu. İlk kazma vuruştan bir ay sonra, kule yükselmeye başladı ve dört ay sonunda her şey bitirilmişti.

* Boğazın bu noktası çok eski çağlardan beri bir geçit yeri olmuştur. Darius da, burada, kayalıklara oyulan tahtına oturmuş, Sisamlı Androclés'in inşaa ettiği köprüden geçişi izlemiş olmalı. Orada Sultan Mehmet'in kalesini kurdurduğu yerlerin yakınında da, Tanrıça Hermes'in tapınağı vardı.

Sultan Mehmet kendi buluşuna uygun olarak, deniz tarafındaki düz bir yörünge üzerinde, topların yerleştirilebileceği platformlar yaptırttı. Bu dâhiyane bir buluştu. Tam karşı kıyıda aynı hiza ve yörüngeye yerleştirilen öteki toplarla birlikte Boğaz trafiğini ateş altında tutabileceklerdi. Sultan'ın topları o güne kadar kullanılan yöntem üzere, kulelere yerleştirilmeyecek, tam tersine deniz seviyesinde kıyıda olacak, saldırı değil de savunma amacıyla kullanılacak ve düşman gemilerine karadan saldırarak onları batıracaktı. Böylesi bir saldırı alanı o güne kadar büyük bir olasılıkla Avrupa'da gerçekleştirilmiş değildi. "Boğaz geçişinin bütünü, top güllerine açıldı ve geçişe olanak yoktu, ne büyük, ne küçük, ne de en ufak kayığın bile isabet almadan geçişi imkansızdı, parçalanır, delinir, batar giderdi; ancak kale komutanı izin verirse geçebilirlerdi."* Kalenin korunması Firuz Ağa'ya verildi. İstanbul kuşatması başlıyordu. Eylül ayında Sultan Mehmet binlerce askeriyle surlarda gözüktü. Her yana baktı, savunma hatlarını üç gün boyu inceledi durdu, sonra gerisin geri döndü. Sultan Mehmet henüz Bizans'ın elinde olan Marmara ve Karadeniz kıyılarına dek her yanın işgal edilmesi emrini verdi: Mesembria, Anchialos, Byzos ve öteki yerler saldırı planına dahildiler. Constantin'e, gelebilecek olası bir müttefik gücü zayıflatmak ve ona yardıma koşmasını engellemek amacıyla Turhan Bey, Mora beyleri, Thomas ve Paleolog Dimitrios'a karşı saldırıya geçti. Aynı operasyonu Arnavutluk'ta Skanderbeg'e karşı da yaptırdı, nitekim Skanderbeg İstanbul'daki savaşa katılmayacaktı. Surların ötesinde ise kargaşa hüküm sürüyordu. İnsanlar son günlerin geldiğine inanıyorlardı, her şey bunun alameti idi. "İşte sonumuz geldi, İsa'ya inanmayanların günü bugün!.. Kentimizi koruyan Azizler neredeler?"** sözleri duyulmaktaydı her yanda. O güne kadar, hiç kimse bu "çok iyi korunmuş kentin" ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğuna inanmamıştı. Constantin'in tek derdi, o güne dek taht kavgası içindeki kardeşlerine karşı ken-

* Kritobulos

** Ducas

dini savunmak, çıkan tartışmaları yatıştırmaya çalışmak olmuştü. Uzak görürlü ender aydın kişiler ise yurttaşlarını uarmaya çabalıyorlardı. Yüreklendirmeler boşa çıkıyordu. Bizanslıların gözleri onları her zamankinden daha çok tehdit eden bu en önemli anda tehlikeyi görmez olmuştü. En zenginler arasında bulunan çoğu kişi servetini koruma derdine düşmüştü. Büyük bir çoğunluk, yüzyıllardır süregelen, Kilise'nin Birliğı sorununa, Türk ordusunun gücüne duyduğı ilgiden daha fazlasını gösteriyordu.

1439'da Floransa'da, birliğın ilanından bu yana, bu sorun çözümsüz kalmıştı. Her iki tarafın da, dinsel görevler, konular hakkında sabrı tükenmiş gibiydi. Kiliselerde, manastırlarda dövüşüyorlardı, Papazlar ölümü yaklaşanlara karşı dinsel görevleri yerine getirmeyi reddediyor, hastalarsa son günah çıkarmaları onlara yapmıyorlardı. İstanbul içinde, Ayasofya'da bile kıyasıya kavgalar oluyordu. İmparator, birliğı onaylıyordu, Patrik, Gennadios Scholarios'u bir manastıra kapattırmıştı. O ise, birleşme kararını, dine saygısızlık olarak niteliyor, Aziz Thomas'ı sapkınlıkla suçluyordu. Papazlar, keşişler, rahipler ondan yanaydı. Öte yandan, Papa V. Nicolas, Constantin'i kurul kararına uymalarını sağlayamazsa kendisini "hem kendi iyiliğı, hem de onların onuru yararına önlemler almak"la tehdit ediyordu. Boğazkesen'in inşa edilmesinden hemen sonra, bu soruna en vakıf kişilerden biri olan, Papalık sekreteri Trabzonlu Georges, Papa'ya bir *Prodefenda Europa ve Claustra Hellesponti Exhortatio* gönderiyordu; metinde, Roma'yı ve Avrupa'yı tehdit eden tehlikeler konusunda uyarılar vardı. "Boğazların serbestisi güme gidiyor, Asyalılar sapkın kişiler, ama sadece onlar Avrupa'yı Türklere karşı savunuyor." Sinirli ve sabırsız bir insan olan V. Nicolas kendisine dek ulaşan herkese ve her şeye olduğu gibi bu çağırına da kulak tıkadı. Onun için önemli olan tek konu, Kilise'nin Birliğı'nin ilan edilmesi zorunluluğuydu, Türkler karşısında direnmesi için Constantin'e yardım göndereceğı yerde alelacele Kardinal Isidore de Kiev beraberinde, Midilli Başpiskoposu Sakızlı Leonard olduğu halde, İstanbul'a gönderdi. Başpiskopos kendiliğinden ikiyüz adamını beraberinde getirdi. Kardinal İsidore

re'un görevi İmparatoru, ruhban sınıfının Floransa Kurulu'nun kararlarına boyun eğmeye zorlaması konusunda ısrarlarda bulunmaktı. 12 Aralık 1452'de Ayasofya'da yapılan bir ayinle görev ifa edildi. Bu olay, birliğe karşı olanların daha da gemi azıya almaları sonucunu doğurdu. İşte, Bizans Devleti'nin en saygın kişilerinden biri olan Megadük Leon Notaras şu ünlü sözleri o zaman söyledi:

“Türklerin sarığı Latinlerin külâhından evlâdır.”

Constantin, batılı güçlerden bir şey umamazdı, Jean Hunyadi Macaristan'ın iç durumundan yararlandı, Sultan Mehmet ile anlaşmaya varıp, işin içinden sıyrıldı. İtalyanlar ise ticaretlerinin büyük bir kısmını Doğu ile yapıyorlardı ve önemli çıkarları vardı. Venedikliler İstanbul'da önemli ayrıcalıklara sahiptiler. Haliç üstünde başlıbaşına kendilerine ait bir mahalleleri vardı. Haliç'in öteki kıyısında ise Cenevizlilerin mahallesi Galata-Pera bulunuyordu, burası bir ticaret merkeziydi. Karadeniz boyunca ilerleyen satış yerleri vardı. Venedik, Ceneviz, Piza, Floransa ve Napoli gibi kent devletlerinin hepsinin de Türkleri idare etmekte çıkarları vardı, Türkler, bir gün doğuda hesaplaşmaları gereken, yepyeni bir güçtü onlar için. Papalık, üstüne düşeni yapacağını söyleyerek Constantin'in çağırısına cevap verdi. Aylar süren tartışmalardan sonra, 8 Mayıs 1453'te, Deniz Kuvvetleri Komutanı Jacobo Loredan emrinde on kadirga göndermeye karar verecektir. Venedik kadırgaları İstanbul'a asla gelmeyecektir. Yalnızca Papa'nın gönderdiği beş parça gelir, ancak bunlar da Bizans'ın çöküşünden sonra Ege denizindeki Venediklilere ait mülkü korumak amacıyla kullanılacaktır. Napoli Kralı'nın gönderdiği savaş gemileri de, savaş bittikten sonra geleceklerdir. O sırada Venedikliler aynı zamanda bir de elçi gönderirler Sultan Mehmet'e, Bartolomeo Marcello'nun, görevi Cumhuriyetlerinin her şeyden çok barış istediğini, bölgede önemli çıkarları olduğundan bazı önlemler almak zorunda olduklarını Sultan Mehmet'e anlatmaktır. Marcello aynı zamanda Türklerle Bizanslılar arasında arabuluculuk yapmayı deneyecektir. Oysa Marcello, Padişahla karşılaşmamıştır bile.

Cenova'da Cumhuriyet danışmanları, İstanbul'daki Galata-Pe-

ra'yı savunmak amacıyla oraya askeri birlikler gönderme ve Fran- sa Kralı'na ayrıca öteki Hıristiyan prenslerine yazarak Constan- tin'in yardımına koşmalarını istemeye karar verdiler. Hatta, Kara- man Beyi İbrahim'le, Venedik ve Napoli Kralı ve Papa'nın birleşe- rek ortak bir eylem yapması konusu ortaya atıldı. Bu tasarıların hepsi de gerçekleşmekten uzaktı. Hayalden öteye gitmiyordu, za- manlama yönünden de çok geç kalınmıştı. Kimse de böyle bir şe- yin gerçekleşeceğine inanmıyordu zaten. Şimdiden kaybedilmiş bir savaşa katılmaktansa, geleceği düşünmek daha doğru olurdu.

Sıkıntı içindeki Bizans'a, Batı'nın yardımı, Sakız'dan gelen ikiyüz kişiyle, Isidore ve Léonard'ın adamları ve yine aynı adadan onlarla birleşecek olan altı, yediyüz kadar paralı askerden ibarettir. Başlarında ise, Bazile'in *strategos autocrator*, adını vereceği Ce- nevizli Giovanni Guistiniani -Longo adlı gerçek bir asker vardır, kentin karadan savunulmasından sorumludur. Gemileri korumakla görevli Kaptan Trévisan, Karadeniz'e geçerek, savunma hattıyla birleşecektir. Demek ki, Bizans'a yapılan batılı yardımlar kendi başına hareket eden bireylerden, paralı askerlerden gelmektedir, hükümetlerden değil.

Sultan Mehmet amaçlarından birine ulaşmıştı: Kenti dış dünya- dan koparmak ona gelebilecek yardım, cephane ve yiyecek yollarını kesmek çok işine yarayacaktı. Geriye kendi fethetmek kalacaktı. İşin büyüklüğü ve aklına gelen zorluklar, yirmibir yaşındaki bu genç insanı korkutuyordu. Durmadan bunları düşünüyor, kafasında binlerce plan geliştireyordu. "*Fetih, genç padişahın gecelerinin ay- rılmaz parçası olmuştu.*" diyor Dursun Bey. Ducas ise şöyle yaz- maktaydı: "*Gece demeden, gündüz demeden, yatakta olsun ayakta olsun, ne gibi savaş oyunları ile İstanbul'u alabileceğini hesaplı- yordu. Eline kağıt kalem alıp, hisarları çiziyor, uzmanlara bu sa- halarda topları nerelere yerleştireceklerini, nerelere yeraltı tünel- leri açacaklarını, nerede savunma hattı oluşturacaklarını anlatı- yordu: Nereden hendeklere girilebilir, merdivenler hangi duvara dayanmalıdır?..*" Adını efsaneleştirecek bu büyük zaferden başka, hiçbir şeyi gözü görmüyordu.

Genç Sultan kararını vermişti. Yine de devletin belli başlı kişilerinin düşüncelerini almak istedi. Bu amaçla, 1452-1453 yıllarında bir kış günü Sadrazam Çandarlı, öteki vezirler, ulular ve ordu komutanlarını Edirne’de topladı. Önce bir yemek verdi, sonra onlara “gelecek ilkbaharda Konstantiniyye’yi şu kâfir yuvasını, sapkınlar inini, şu haydutlar kalesini” zapdetmek istediğini söyledi. Bir kez daha savaş yanlılarıyla, ılımlılar karşı karşıya geldiler. Savaş yanlıları, Bizanslıların zayıflığını, Sultanın ordusuyla kıyaslandığında ortaya çıkan durumu tartıştılar, Çandarlı her zaman olduğu gibi karşıt tavır takındı. “Avrupa prensleri aralarında birleşebilir. İstanbul kentinin kalesi sağlamdır, bu kenti fethetmeye kalkışmak gökyüzünü fethetmeyi istemek gibi bir şeydir” dedi.

Savaş isteyenler haklıydılar, Sultan Mehmet bunu biliyordu. Aylar öncesinden batıya casuslar göndermiş, onlardan, daha önemli bilgiler almıştı. Batıdaki Hıristiyanların, Constantin’in yardımına koşmaktan daha önemli işleri vardı. Ayrıca Varna ve Kosova’da olduğu gibi bir maceraya atılmak yanlısı hiç değildiler. Sultana gelen bilgiler, kararlı biçimde harekete geçmek için uygun zamanın geldiğini gösteriyordu.

Sultan Mehmet’in İslam ordusunun önderi olarak söylediği sözleri, yakında kente saldırıya geçecek olan askerlerine iletiler; Gazi’nin söylevi şöyleydi: “Amacım İslamın bayrağını Konstantiniyye üzerine dikmektir. Başka bir amacım yok. Bu kalenin tarafımdan alınması buyurulmuşsa eğer, kuleleri ve burçları taş toprak yerine saf demirden de olsa, öfkemin ateşiyle eriteceğim, balmumu gibi eriyecek. Yok eğer nasip değilse, bu durumda da iyi niyetimden dolayı mükafat göreceğim. Ama eğer başışlayıcı Tanrı lûtfederse, tertemiz niyetlerle O’na dönmüş kulunu terkedip umutsuz kılmaz.”

Padışahın ateşli sözlerine kapılan vezirler ve bütün büyükler bir ağızdan tasarıyı onayladılar.

1452 yazında, Boğazkesen’deki çalışmalar henüz sona ermemişti ama, Sultan Mehmet, vasal devletlerden kendisine adam ve silah göndermelerini istemişti. Karaman Beyliği’ne yaptığı seferi

bahane olarak gösterdi. Georges Brankoviç, oniki subay nezaretinde bin beşyüz Sırp süvariye emrine gönderdi. İmparatorluğun her yerinden araç gereç toplandı, silahlar imal edildi, kuşatma için mancınıklar, “kuleler, seyyar merdivenler, surları yıkma işinde kullanılacak bir yığın döveç.” II. Murat’tan miras kalan hazine, masrafların artışıyla ortaya çıkan hesap, bunun sonucunda para değerindeki ayarlama ve mali düzenlemeler sınırsız ve sayısız harcamalar yapmasına olanak sağlıyordu, aynı zamanda da İstanbul’u aldiğinde ele geçireceği serveti beklemekteydi.

Tam hazırlıkların yapılmasını buyurduğu sıralarda ya Macar, ya Saksonyalı veya Dalmaçyalı olduğu sanılan Urban adındaki bir top dökümcüsü Sultan’a “istediği büyüklükte” bir top dökme teklif etti. Aslında, kendisinin Bizanslıların hizmetinde pek parlak bir başarı gösteremediği biliniyordu. Sultan Mehmet de ona: “İstanbul’un surlarını sarsacak güçte bir top yapabilir misin bana?” diye sordu. Urban olumlu yanıt verdi, birkaç hafta sonra Sultana büyük çapta bir topu takdim etmişti bile. Bu top Boğazkesen’deki kulelerden birine yerleştirildi ve uyarılara boyun eğmeyen bir Venedik gemisine ateş açarak denendi. Gülleler hedefe tam isabet etti ve gemi batırıldı, kaptan öldürüldü. O zaman Sultan Mehmet “mümkün olan en büyük topun” dökülmesini istedi. Top hemen döküldü. İki buçuk metre çapındaki dörtyüz kilo ağırlığındaki gülleri* ateşleyebiliyordu. Edirne’de denendi, ama önce halka haber verildi: “Hiç bilmedikleri bir gürültü çıkaran topların patlamasından kimse korkmasın, kimsenin dili tutulmasın, gebe kadınlar çocuklarını düşürmesinler diye.”** Fırlatılan güller bir kilometreden daha uzağa düşerek toprağa iki metre derinliğe gömüldü. İşte tam İstanbul surlarını yıkabilecek silah buydu. “Padişah o an Urban’ı ihya etti, ona öylesine yüksek bir ücret bağladı ki, Bizanslı bakanlar bunun dörtte birini bile verseydi, Urban asla İstanbul’u terketmezdi. “Edirne’den İstanbul’un uzak semtlerine topların taşınması iki ay sür-

* Topun uzunluğu 3.51 metre, çeper kalınlığı 28.6 cm. (Kritobulos’a göre). 1464’te dökülen bu topların gülleri 544,32 kg, uzunluğu 3,12 m.’dir. Biri Londra Kulesi müzesindedir.

** Hammer’in yazdığına göre.

dü ve topları çekmek, arabalara yüklemek ve araba üstünde tutabilmek için ikiyüz kişi ve altmış öküz gerekiyordu. İkiyüz işçi ve usta konvoyun önünden gidiyor ve onun geçeceği yolları köprüleri tahkim ediyordu. Urban büyük kalibrelik bir top daha döktü, birisi 262 kiloluk ötekisi ise biraz daha hafif gülleleri fırlatabiliyordu. Ayrıca çok sayıda orta çapta ve daha küçük toplar döküldü.”* İstanbul kuşatmasında yerlerini aldıklarında, Sultan Mehmet o günlerde inanılması olanaksız bir ateş gücüne sahip olmuş bulunuyordu ve bu savaş tarihinde yepyeni bir dönemin başlangıcı demektir. Topların yarattığı yıkımlar, bu korkunç gürültülü silahın halkın üzerindeki etkisi, İstanbul’un almışı için hazırlanan planın başarılmasında belli başlı etmenlerden bazıları olacaktır, elbette sonra da Sultan Mehmet’in ve ondan sonra gelen padişahların iki yüzyıl boyunca sürecek olan başarıları vardır. Daha 1456’da Tagliacozzo şöyle yazıyordu: “Sultan Mehmet’in öyle iri, öyle büyük topları var ki, şimdiye değin insanoğlu böylesini yapmadı.” Batı’nın elbirliğiyle padişahın hizmetine giren Türk dökümcüler, silah imalat tekniğinde uzun süren en önlere oldular. Padişahlar dışardan da top alma yoluna gidecek, elde ettikleri topları savaşta düşmana karşı kullanacaklardır. İmparatorluğun gerileme devrinde bile top gücüne her zaman büyük bir önem verilecektir.

Denizle bağlantısı kesilmeksizin İstanbul’un abluka altına alınması tamamlanmış olamazdı. Sultan Mehmet, Boğazkesen’in yapımını buyurduğu sıralarda, babasının hükümdarlığının son dönemlerinde denize indirdiği gemilere eklemek amacıyla, çok sayıda geminin kızağa konmasını da emretmişti. Böylece 1453 yılının ilkyazında, Gelibolu tersanesinden kaptanı derya Baltaoğlu kumandasında -kendisi Bulgar asıllı olup sonradan İslamiyeti seçmiş bir Hristiyandı- bir filo geldi. 150-170 parçalık bir birlik halinde, olan filonun bir bölümün Diplokionion’a (bugünkü Beşiktaş), öteki birlikler ise, bizzat Baltaoğlu’nun yönetiminde Büyükkada önlerine Marmara’ya demir attı; Dursun

* Samile’in belirttiğine göre 50 adet büyük ve orta boy. Kiev’li Isidore’a göre arkebüzler dahil toplam olarak 1000 adet.

Bey'in abartılı ifadesiyle “sivri uçlu; aslanlarla dolu gemiler” di* bunlar.

1453 yılının 26 martında, Türk ordusu da bir yandan toparlanmış hazırdu. İstanbul kuşatmasının arifesinde Sultan Mehmet'in kaç askeri vardı? Çağdaşlarının belirttiğine bakılırsa 160.000 (Barbaro'ya göre) veya 400.000 (Ducas ve Chalcocondylas'a göre) ve hatta Ankaralı İbrahim'e göre 700.000 kişiydi. XV. ve XVI. yüzyıl Türk tarihçileri bir “ateş ırmağı”ndan, “uçsuz bucaksız bir deryaya dönüşen bir ırmak”tan sözederler (Dursun Bey); Saadeddin ise “yıldızlar kadar kalabalık savaşılar” deyimini kullanır. Gerçek sayı ise büyük bir olasılıkla 150.000 ile sınırlıdır, bu rakam bile o güne kadar, en azından Orta Çağ'da ulaşılamamış bir rakamdır. O çağın olaylarının en ciddi tanıklarından biri olan Nicolas Sagundino, Sultanın 80.000 sürekli süvari, 160.000 yardımcı süvari, 9.000 kişilik muhafız alayı, 12.000 piyade eri ile 10.000 yeniçerisinin olduğunu söylüyor.

2. KUŞATMA

Bu devasa ordu, hiç zaman kaybetmeden, hazırlıkların hemen ertesinde her zamanki gibi çok düzenli bir şekilde yürüyüşe koyulmuştu. “Sultan Mehmet yeniçerileri, okçuları, kundaklı yayla silahlanmış yabancı veya Türk askerleri, arkebüzcularla; Sağında ve solunda azaplar,** onların arkasında yer alan sipahilerle çevriliydi” diye anlatıyor bize Dursun Bey. 5 Nisan günü saat akşamın sekiz veya dokuzu sularında, ilk birlikler İstanbul'a ulaşıyordu. Önce kentin iki buçuk mil kadar dışında, sonra da daha içlere ilerleyip

* Gerçeğe en yakın rakamlar Jacopo Tedaldi'nin verdiği bilgilerdir. Buna göre; Sultan Mehmet'in 16-18 arasında büyük sadırgası, 16-20 arası ulaşım gemileri ve ayrıca düzinelerce değişik tipte deniz aracı vardı.

Akdeniz'de kullanılan savaş kadirgaları yelkenli tek veya iki direkli uzun gemilerdi. Her iki yanda 24-26 kürekçi sırası olan (3 veya daha fazla kürekçi) bu gemilerde bazen üç bazen daha fazla top bulunurdu, toplar pruva tarafına yerleştirilirdi. Bu gemilere Kadırğa adı verildi.

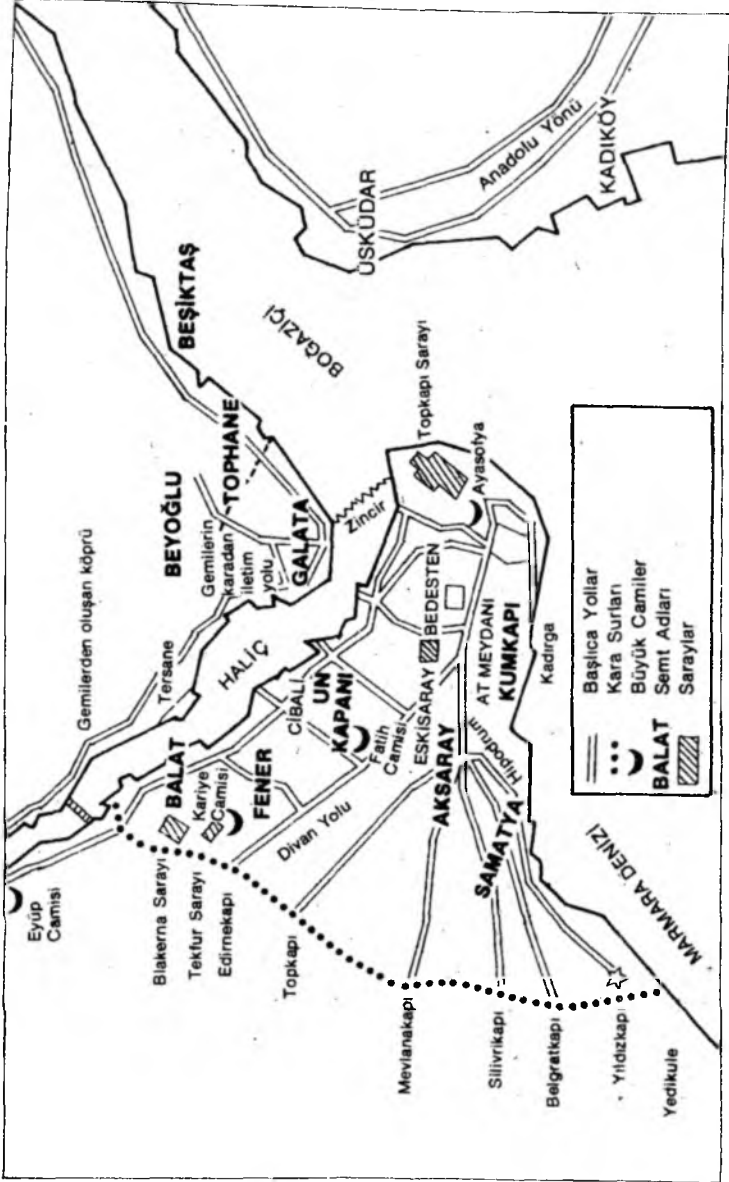
Küçük kadirgalar ise daha hafif olup, her iki yanda 16-24 kürekçi sırası olurdu.

** Azaplar: Garnizonlarda, kalelerde, donanmada hizmet veren taşralı askerlere verilen ad.

kentin hemen dışında çadır kurdular, surların çevresinde dört ana bölüğe ayrıldılar: Anadolu bölümü İshak Paşa ve Mahmut Paşa'nın komutasında Porta Aurea'dan (bugünkü Yedikule kapısı) Polyandrou'ya (Mevlevihane) kadar olan bölümü tutuyordu; Mevlevihaneden, Porta Charisios'a (Edirnekapı) kadar başlarında Sultan Mehmet ve Çandarlı Halil Paşa olmak üzere yeniçeriler ve süvariler yer almıştı; Karaca Paşa'nın kumandasındaki Rumeli ordusu ise Edirnekapı'dan Xyloporta'ya, (Odun kapısı) Haliç'in hemen yakınına kadar olan bölümü tutuyordu. Zağanos Paşa, Haliç'in doğusundaki bölgedeki bölgede birlikleriyle yer almıştı. Sultan Mehmet, otağını Topkapı'nın (Saint Romain kapısı) hemen karşısına, surların en zayıf olduğu kanısına vardığı yerde kurdurttu, saldırısını o noktada yoğunlaştırmak istiyordu. İşte tam orada üç büyük topunu yerleştirmek için hendekler kazdırdı. Sultan, Baltaoğlu'na Beşiktaş'tan ayrılıp, gemilerini Marmara ağzına, Porta Aurea'dan (Yedikule) Neorion'a (Bahçekapı) kadar, Haliç'in girişine demirlemesini emretti. Görevi, uzun surları denizden gözetlemek, özellikle Haliç'e sızmaya çalışmaktı. Hıristiyan donanması orada demirlemişti.

İstanbul surları o güne dek dünyanın bilinen en güçlü surları arasında yer almıştı ve hâlâ bir bölümüyle öyleydi. 1204 yılı Haçlıları hariç, kenti almaya gelenlerin hepsi de surlar önünde bozguna uğramışlardı. Büyük Constantin'in inşa ettirdiği, sonraki dönemlerde II. Théodose tarafından V. yüzyılda yeniden yaptırılan ve ikinci bir surla çevrelenen bu büyük savunma hattı önünde, Attila saldırıya geçmeye cesaret edememişti. Sık sık güçlendirildi, depremlerden sonra birçok kez onarıldı, ama, para yetersizliği nedeniyle dış duvarların onarımı bitirilememişti. Marmara denizinden Haliç'e kadar uzanıp 6,5 km uzunlukta idi. İç duvar ya da büyük sur adı verilen bölüm, 34 metre kalınlığa ulaşıyordu. Yüksekliği 13 metreydi. 12 ile 15 metre arasında değişen 96 kuleye sahipti. Dış ana gövde 8 metre yükseklikte, 2 metre kalınlıktaydı. 82 kulesi vardı. Her iki sur, birbirinden kale duvarlarıyla, çukur ve hendeklerle ayrılıyordu. Hendeklerin genişliği 15 ile 20

metre arasında değişiyordu. Toplam olarak 70 metreden daha kalın, yalnızca 5 “sivil”, 5 de “askeri” giriş yeri olan surların bütünü, kenti karadan uçsuz bucaksız bir metris gibi çepeçevre sarmaktaydı.

Deniz tarafından ve Haliç yönüyle daha zayıf olan kalenin, Marmara tarafında 12-15 metre yüksekliğinde, 188 kuleli ve 8 kapılı tek bir sur hattı vardı. Surlar denize değiyordu, bu yakadan bir saldırıyla ele geçirmek çok güç bir girişim olurdu. Bu nedenden ötürü Bizanslılar, gövdeyi 8 kilometre uzunluğunda bir başka savunma hattıyla güçlendirmeyi gerekli görmemişlerdi. Haliç tarafına doğru da Tekfur sarayının yakınındaki surla birleşmeden daha beride, 5 kilometrelik bir sur da, tek bir hat üzerine uzanmaktaydı. 110 kulesi, 14 kapısı olan bu metrisin de büyük bir savunma değeri yoktu. Bu nedenle III. Léon Isaurien, 717-718 yılında, Arapların İstanbul'u kuşatması sırasında, Galata Kulesi ile karşı kıyıda Neorion kulesi (Bahçekapı) arasına Haliç'i kapatacak biçimde, tahta şamandıralar üzerinden bir zincir germeye karar verdi.* Bu zincir hâlâ yerindeydi ve Bizanslılar bundan yararlanacaklardı.

İmparatorluğun altın yıllarında, Bizans'ı koruyan surların çok büyük etkisi olmuştu. Bu durum, en başta Sultan Mehmet olmak üzere o sıralarda kenti ele geçirmek isteyen herkesi düşündürüyordu. Hazinesin içinde bulunduğu durum gözönüne alınınca, baziller, depremlerin sarsıp yıktığı, insanların verdiği zarara açık, hava ısısındaki değişimlerin yıpratıldığı bu duvarlara, surlara, binalara gerekli bakımı gösteremiyorlardı. İç duvar çoktandır ihmal edilmiş durumdaydı. 1422'de Sultan Murat'a karşı yalnızca dış surlar, savunmayı oluşturabilmişti. XI. Constantin de aynı karara varmıştı. Savunmayı zayıf durumda bırakacak bir başka nedeni daha vardı: Yeterince askeri yoktu ki. İmparatorun Maliye Bakanı Georges Sphrantzès imparatorun buyruğu üzerine, Osmanlılara karşı koyacak askerlerin bir sayımını yapmaya kalkıştığını anlatır, toplam olarak ortaya sadece 4.774 Bizanslı çıkmıştır. "Acı ve üzüntüden kahrolarak, kayıt defterlerini İmparatora verdim. Bu sayıyı yalnızca ikimiz bildik. Aramızda gizli kaldı." Léonard ve Isidore de Kiev ile beraber Sakız'dan gelen 200 kişiyi Giustiniani'nin getirdiği

* Türkler'e karşı bu zincir savunmalar sırasında yalnızca beş kez kullanılmıştır: Araplara karşı 717-718'de; 821 yılında ise Thomas le Slovenien'e karşı; 1203'de Haçlılara karşı kullanıldığı biliniyor.

500-600 kadar askeri, birkaç yüz gönüllü ile değişik kaynaklardan paralı askerleri de katarsak, İstanbul'u savunanların sayısı o günkü haliyle 7.000-8.000'i geçmez.* Constantin'in topları da zayıf durumdaydı. Değişik kaynaklardan toplanma ve az sayıda olan bu toplar surların değişik noktalarına yerleştirilmişlerdir. Bazıları ise döküm hatası taşıyıp daha ilk patlamada, kullananları da öldürerek parçalanacaklardır. Öteki bazıları ise ileri geri çekilirken surlara zarar verecek durumdadır. Bu durumda çoğu kullanılmaz haldedir. Sultan Mehmet'in 150-170 gemiden oluşan donanmasıyla da karşılaştıracak olursak Constantin'in durumu bu alanda da topların ve ordunun durumundan daha iyi değildir. İmparatorun, Haliç'in ağzını kapayan zincirin gerilmesini emrettiği gün, limanda yalnızca otuz kadar gemi vardır. Beş veya altı (Ceneviz kadırgası), beş Venedik kadırgası ve bunlara daha sonra Ancône ve İspanya'dan gelecek gemiler de katılacaktır, o kadar; ötekiler Bizans gemileridir. 1452 yılında Constantin bir savaşın kaçınılmaz olduğunu anladığı zaman yabancı yük gemilerine savaş salması olarak el koydu, Venedikli Girolamo Minotto ile Onikiler Konseyi** ve yabancı gemi kaptanları da bu kararı onaylamışlardı, yine de 26 Şubat gecesi, altı Girit gemisi ve bir Venedik kadırgası karanlıktan yararlanarak, denize açıldılar; bu kararlar savaşmaktan kaçmalarını engelleyememiştir. Güçlü surlarla çevrili -oysa surlar çok yerde zayıf noktalar gösteriyordu, sayıları çok az, moralleri bozuk, birbirleriyle uyum sağlayamamış birlikler tayfaları arasında birlik sağlanamamış bir donanma vardı, hatta bazı birlikler kaçmaktan yanaydı- Hıristiyan Avrupa'nın neredeyse terkettiği bir Bizans, yazgısını belirleyecek bir savaşta en berbat koşullar içerisindeydi. Bunu Constantin de biliyordu ve ilk saldırıdan az önce Sultan Mehmet'in teslim olma önerisini, en ufak imaya yer bırakmayacak biçimde geri çevirdi. "Kentteki insanları, kadınları, çocuklarıyla birlikte mal ve mülkleriyle, işle-

* Bu Tedaldi'nin verdiği rakamdır, Ducas ise 4.000-4.500 askerden söz etmektedir, Sakızlı Léonard'a göre, 6.000 Bizanslı, 3.000 İtalyan olmak üzere toplam 9.000 kişidir.

** Venedik'te bir tür Senato.

rinde barış içinde”* bırakmak koşuluyla deniyordu öneride. Sultan, İstanbul’u savaştan ve özellikle birliklerin yağmalanmasına bırakmaksızın işgal etmek istiyordu.

Bazil, kendisine söz üstüne söz verip duran Batı Hıristiyanlarından medet umuyor muydu? Ya, Jean Hunyadi’nin Tuna’nın güneyinde başlattığı ayrılıkçı hareketten? 6 Nisan’da Bazil, Blakerna Sarayı’nı terketti, orayı bir daha göremeyeceğine kanaat getirmiş olmalıydı, kurmay yeri olarak Saint-Romain kilisesi kapısının yanına, hemen hemen Sultan Mehmet’in otağı karşısına yerleşiyordu. Yanında Cenevizli Giovanni Giustiniani vardı. Onu kara kuvvetleri başkomutanı olarak tayin etmişti, Giovanni Giustiniani’nin emrinde Sakız adasından, Cenova’dan getirdiği paralı askerler vardı. Daha gelir gelmez savunma için örgütleme işine el attı. Venedikli Girolamo Minotto ve Venedikli gönüllülere saray ve civar arazisinin koruması bırakılmıştı. Öteki bölümlerin savunulması sayıları eşit olan Bizanslı ve Latinlere bırakıldı, en hassas görev onlarınkiydi. Başlarında Konsül Julia Pere olmak üzere Katalanlar, Boucoleon’u (İmparatorluğun Deniz kapısı) tutuyorlardı. Daha önce Bizanslılara sığınmış olan ve Sultan Mehmet’in yerine göz dikmiş olan Orhan -Sultan’ın yeğeni- ise Eleftheroslu birkaç düzine kadar Türk ile Marmara’da idi. Yine Isidore de Kiev ve Midilli Başpiskoposu, Sakızlı Leonard, Manges sarayını ve civarını koruma durumundaydılar. Megadük Lucas Notaras limanı koruyordu. Dimitrios Paléologos Cantacuzéne Saint-Apôtres kilisesi yakınlarında, kent merkezini bin kadar askeriyle tutuyordu. İmparator o sırada Haliç ağzına zincirin gerilmesini buyurdu.

İstanbul önlerine varır varmaz, Sultan Mehmet bataryalarını surların kara tarafında, mevzilerine yerleştirtmişti. 400 kilodan daha ağır güller fırlatabilen en büyük top, Saint-Romain (bugünkü Topkapı) kapısı karşısına yerleştirdi. 300 kiloluk güller fırlatabilen öteki iki top da yine hemen bu noktanın yakınlarında mevzilenmişti. Büyük topu ateşe hazır hale getirmek için iki saat gereki-

* Kritobulos s.68. Şeriat yasası gereğince düşmana saldırmadan önce teslim olması için süre tanıırdı.

yordu ve 24 saatlik sürede ancak sekiz kez kullanılabilirdi.

Büyük kalibreli diğer toplar ise Blakerna Sarayı'na, Edirnekapi'ya ve Pighi'ye (Silivrikapi) çevrilmişti. Bu noktalar surların en zayıf olduğu yerlerdi; kalanları ise surlar boyunca sıralanmıştı. Toplam on dört batarya da Haliç'ten La Port Dorée'ye (Yaldızlıkapi) kadar olan bölüme dönüktü: Samile'e göre 52 büyük, 500 adet daha küçük, Isidore de Kiev'in söylediğine göre arkebüzlerle birlikte bin kadar vardı. Bizanslıların en büyük topu ise 50 kiloluk güllerle atabiliyordu ancak.

12 Nisana doğru, "her bir yanda gedikler açmak amacıyla surların en zayıf yerleri seçilerek" bombardımana başlandı. Gece, gündüz demeden, aralıksız atılan güller ana gövdeyi vurdu, mazgalları yıkarak kuleleri, burçları darmadağın ederek; yine de Türklerin geçebileceği büyüklükte bir geçiş açılmasını başaramayacak şekilde duvarlara zarar verdiler. Bir Macarın tavsiyesi üzerine aynı noktayı bombalamaktan ziyade sağını solunu da vurduktan sonra merkeze ateş edilme yoluna gidilince durum değişti, daha iyi sonuç alınmıştı. Kuşatma altındakiler ağaç gövdeleri, kalaslar, top rakla dolu fiçılarla gedikleri sağlamlaştırmaya çalışıyorlar, atılan güller fiçı içindeki toprağa gömülüp gidiyor, böylece korunmaya çabalıyorlardı. Rumlar birçok kez dışarı fırlamayı denedilerse de sonuç alamadan öldürüldüler. Çarpışmalar zor geçiyordu, bir daha çıkış yapmadılar bu durumda. Sultan Mehmet, İstanbul'a on kilometre kadar uzakta bulunan Tarabya kalesine saldırarak şaşırma hareketine girişti. Kaleyi ele geçirdi, kaleyi savunan 40 kişi öldürüldü. Daha sonra da Studion kalesini aldı. O sırada Baltaoğlu da Marmara denizindeki Büyükkada'yı ele geçiriyordu.

Böylece önemli bir sonuca varılmadan bir hafta geçti. Surlar zarar görmüş, Saint-Romain kilisesi yıkılmıştı, ama Giustiniani surların bu noktasında "*Sultanı şaşırtacak*", bir çabuklukla onarımını yaptırmıştı. O zaman Osmanlılar üç kat deriyle kaplı, boyu surlarından daha yüksek bir ağaç kule inşa ettiler, kente atlamak için surlara yaklaştırdılar. Rumlar gece bunu ateşe verdiler. Bunun üzerine Sultan Mehmet, 18 Nisan günü şafak vakti taarruza kalk-

maya karar verdi, azaplar borazan ve davul sesleri arasında ılık-
lar atarak hendekleri aştılar ve uygun bir anında taarruza kalktılar.
Kapıları ateşe verdiler, dayalı merdivenlerin tepesine çıkıp savun-
madakilerin üzerine ok ve mermi yağdırdılar. Uzun mızrakların ucuna tespit ettikleri kancalarla Bizanslıların sığınaklarını devirip a-
teşe verdiler. Çarpışma akşama kadar sürdü: Kente tek bir Türk bi-
le giremedi, saldırıların hepsi de geri püskürtüldü, Bizanslılar çok
kayıp vermediler. Çatışmalar her günkü gibi süregitti.

O zaman Sultan Mehmet taarruzu genişletmeye karar verdi, as-
ker sayısının azlığı nedeniyle hem karada hem denizde, Constan-
tin'in her iki yerde birden savaşamayacağını düşünüyordu. O halde
liman girişini güçlendirmek, Bazil'in donanmasını yok etmek, sonra
da kente kara tarafından savunmaktan daha zor olan Haliç surların-
dan saldırmak gerekiyordu. Baltaoğlu, Haliç önündeki gemilere
saldırmak, zincirleri zorlamak emrini aldı. Türkler Bizans gemileri-
nin demirlerini bağlayan ipleri kestiler, yangın okları, mızraklar at-
tılar olmadı. Savaş, arkasında yüzlerce ölü ve yaralı bırakarak so-
nuca varmadan saatler boyu sürdü. Osmanlılar geri çekildi. O za-
man Sultan Mehmet, liman girişinde demirlemiş gemilere ateş e-
debilecek toplar döktürmeye karar verdi. Onun üstüste yaptığı çİ-
zimleri üzerine ustalar bir top yaptılar. *“Çok çok yükseklere çıktık-
tan sonra, büyük bir gürültüyle bir geminin orta yerine varıp onu
ikiye ayırdı. Gemi denizin dibini boyladı.”** Genç padişahın hesap-
ları doğruydu, ama bu kez Bizanslılar gemilerini menzil dışına da-
ha uzağa, Türk güllelerinin ulaşamayacağı bir yere demirlediler.

Birkaç gün sonra denizdeki çatışmalar arasında, ortaya daha ö-
nemli bir sonuç koyan bir gelişme oldu, bu Bizanslılara yeniden
kazanma umudu verdi.

20 Nisan günü Ceneviz bayraklı üç gemiyle, Bizans bayrağı ta-
şıyan bir gemi İstanbul açıklarında gözüktü, rüzgâr kesildiğinden
durmak zorunda kalmışlardı. Sultan Mehmet bunu haber aldı ve
derhal Kaptan-ı Derya Baltaoğlu'na bütün donanmasını alarak

* Kritobulos

“gemilerin peşine düşmesini, bu dört gemiyi ele geçirmeden sağ salim dönmemesini” buyurdu. Birkaç yüz gemi hemen bu Hıristiyan yelkenlilerini bulmaya çıktı! Gemiler arasında mesafe bırakarak başlayan çatışma; oklar, mancınkla atılan taşlar, yakıcı sıvılar fişkirtmelerle sürdü. Kritobulos bu deniz savaşını şöyle anlatıyor:

“Baltaoğlu yeterince yaklaştığına kanaat getirince birden kalktı, buyruklar savurarak, sesini iyice yükselterek, ötekilerin de kendisi gibi yapmasını istedi, küreklere asılarak gemilerin ortasına daldı. Bütün gemiler oraya yüklendi, çatışma korkunçtu. Kimileri alttan ateş tutarak gemileri tutuşturmaya giriştiler, kimileri baltalarla, mızraklarla gemileri delmek amacıyla vurmaya başladılar; bazıları uzun mızraklarla aşağıdan uzanarak, gemicileri vurdular, bazıları ok ve taşlar fırlattı, kimileri de tırmanmak amacıyla demir urganlarına, halatlara asıldılar... Ama gemide bulunanlar tepeden tırnağa zırhlı olarak cansiperane savaşıyorlardı, saldırıları güçleriyle geri püskürtüyorlardı; önce içi su dolu kovalar hatta taşla dolu olanlar, hepsini tepeden aşağı boca ettiler, böylece sular ateşi söndürdü taşlar da bütün ağırlıklarıyla düşerken aşağıdakilere çok zayılatırdı. Çoğu boğuldu. Hıristiyanların da büyük mızrakları, kargıları, sivri uçlu silahları vardı, saldırganları yaraladılar, onlara taşlar attılar, yukardan tırmanmak isteyenlerin ellerini bıçaklarıyla kestiler, acı içinde haykırıyordu insanlar. Kısacası görülenler korkunçtu.

“Buna karşın, savunma başarılı da olsa saldırganlar sayıca üstündüler; toparlanıp yeni güçlerle bir daha taarruza geçiyorlardı, zira yaralanan veya ölenlerin yerine kesintisiz yedekler geliyordu. Çatışmanın uzaması üzerine büyük gemilerdekiler umutsuzluğa kapılacaklardı. Tam bu sırada birdenbire güçlü bir rüzgâr çıkmamı, yelkenler şişmesin mi, böylece, koca gemiler kadirgaları arkasında bırakıp yol aldılar, zira kürek gücüyle rüzgârın ve denizdeki akıntının gücüne ulaşamazlardı. Çatışma son buldu, büyük yelkenliler liman girişine kadar kaçarak uzaklaştılar ve üstesinden geleceklerine kesinlikle inanmadıkları çok büyük bir felaketten kurtuldular.”

“Sultan Mehmet kıyıda atının üstünde çatışmayı izliyordu ve

kendi askerlerini destekler gibi gözükiyordu. Çünkü kendi donanmasının bu gemileri yenerek ele geçireceğine sonra da tutsak edip getireceğine inanıyor, erkenden sevince kapılıyordu. Ama bir de baktı ki güçlü bir rüzgâr esti ve gemiler altüst oldu, o zaman çok kızdı, üzüldü, atını kırbaçlayarak tek söz etmeden gerisin geri döndü.”* Cenevizliler ve Bizanslılar otuz kadar kayıp verdiler, Türklere ise yüzlerce ölü ve çok sayıda yaralı vardı. Aralarında Kaptan-ı Derya Baltaoğlu da bulunuyordu, gözünden olmuştu. Sultan Mehmet öfkeliydi. Amiral daha önce de Haliç’i kapatan zincir önünde başarısız olmuş, işte bu kez de dört Hıristiyan gemisi önünde o kadar zengin donanmasıyla başarılı olamamıştı. Padişah hem Peygamber’e hem de hükümdarına karşı ihanet etmekle suçladı. "Bizzat ben keseceğim kafanı" dedi... O kadar ileri gitmedi ama onu değnekle dövdü. Çevresindekilerin yalvarmaları olmasa öldürtecekti, sonunda onu azlederek yerine II. Murat’ın Kaptan-ı Derya’sının oğlu Hamza Bey’i getirdi. *"Bu bozgunun sonrasından Müslümanlar kaygılanmaya başlayarak umutlarını yitirdiler."*** ki bu abartmalı bir anlatıydı, zira genç padişah böylesi bir bozgunun kendisini bırakacak, cesaretini yitirecek biri değildi.

Şurası bilinen bir noktaydı ki deniz, Osmanlıların kendilerini rahat ve güven içinde bulacakları bir alan değildi. *"Tanrı karalarının hükümdarlığını Türklere verdi ama denizinkini kâfirlere bıraktı."* deniyordu o zamanlar. Ama bu her zaman geçerli olmayacak, yüz yıl sonra, Kanuni Sultan Süleyman ve Barbaros; Orta ve Doğu Akdenizi bir "Türk Gölü" haline getireceklerdir. Oysa o çağda Os-

* Kritobulos, sayfa 90

** Bu bozgunun sonrasından Sultan Mehmet ilginç bir mektup aldı. Bu mektup Osmanlı birlikleriyle beraber olan Şeyh Akşemseddin’den geliyordu, kendisi saygın bir din adamıydı. Düşüncesini açıkça belirten bir ifadeyle "bu girişiminde, haşmehtablarının verdiği emirleri yerine getirmede, uсталık ve ayırdetme imkanlarında eksiklikleri bulunduğunu" söylüyordu. "Bu acıklı sonucun sorumlusunun belirlenmesi ve bu bozguna düşmemek için yapılması gerekenlerin neden yapılmadığı konusunda bir soruşturma yapılmasını buyurmalısınız," diyordu, "yoksa tam saldırı ve son darbe anı geldiğinde birlikler bütün gücünü kullanmayacaklardır... Eğer askerler böyle büyük bir yağmalamanın olacağını bilseler, hemen ölüme koşacaklardır. Son karar Ulu Tanrı’nın ellerinde, ama zaferi sağlayacak her şey yapılmalıdır." Dervişin tavsiyeleri Sultan’ın kulağında kalmış olacak ki, son taarruzdan bir gün önce, birliklerine, kenti üç gün boyu yağmalatacağı konusunda söz verecektir.

manlı donanması, iyi döneminde değildir ve deniz onlar için yeni yeni deneyim kazanacakları bir alandır. Sultan Mehmet de bunun bilincindeydi, Baltaoğlu'na daha bir merhametle yaklaşmasının nedenlerinden biri de budur. Ama ne olursa olsun surların en zayıf yeri olan tek sıra duvardan oluşan, savunmada daha zayıf bırakılmış Haliç tarafından kente saldırmak için Haliç'i ele geçirmek gerekiyordu. Türk donanması deniz tarafından zincirle ve Hıristiyan gemilerince kapatılan girişi zorlayamıyordu; o halde Haliç'e kara tarafından sızmak gerekiyordu.

3. SAVAŞ OYUNLARI VE ÇARPIŞMALAR

Çok açık düşünceli biri olan ve sürekli yabancı ülkelerde neler olup bittiğini araştıran Sultan Mehmet, ondan onbeş yıl kadar önce, (Sakızlı Léonard'ın dediğine göre) Adige'den Garda gölüne kadar olan mesafeyi, Venedikliler'in gemileri karadan yürüterek katettiğini biliyor muydu acaba? Ya da bir Hıristiyan mı vermişti ona bu fikri.* Hammer'in nitelemesiyle, bu "gözüpek zeki adam", Beşiktaş'ta demirli donanmasının bir bölümünü dağlar, tepeler, hendekler aşırarak Haliç'in iç tarafında yer alan Kasımpaşa'ya aşağı yukarı 4,4 km yolu aşırarak taşıtmaya karar verdi. Askerleriyle tüm birlikler belirtilen güzergâh üzerindeki ot, çalılık ve ağaçları keserek, oraya birbirine bağlanarak oluşturulan kalaslardan bir tür kızak yerleştirdiler, üzerine sert cins kalaslar yağlanarak kaygan hale getirilip pudralandıktan sonra yerleştirildi. Onların üstüne de gemiler kondu. Yetmiş parça iki kürekli orta boy gemiyle birkaç daha büyük gemi, binlerce insan atlarıyla, öküzlerle daha başka değişik düzenekler yardımıyla bu gemileri Pera tepelerine dek çektiler ve o yükseklikten aşağı, gerek rüzgârda şişen yelken bezlerinden, gerekse yağlı kızak kalaslarından yararlanarak aşağı indirdiler. "*Gemiler sanki denizdeymiş gibisine bayrak dalgalandırarak davul sesleri arasında gidiyorlardı.*"**

* Dursun Bey'e göre

** Barbaro

Bütün bu olayları engelleyemeyen Bizanslılar olanları şaşkın gözlerle izliyorlardı. *“Yetmişten fazla Türk gemisi yukardan aşağı, birdenbire inmiş gibiydi limana.”* Kısacası durumları çok ciddiymiş. Bazilin birlikleri zaten yetersiz sayıdaydı, şimdi ise Haliç surlarını korumak için bir bölümünü buldukları cephelerden çekmesi gerekiyordu. Türk donanması zincirlerin öte yanındaki Yunan ve Hıristiyan gemileri için de büyük bir tehdit oluşturuyordu. Her an onlara da saldırabilirdi. Sultan Mehmet, Beşiktaş'taki deniz üssüyle ve Boğazkesen'le olan bağlantılarını sağlama almıştı, surların en zayıf yerleri Türklerin ateşi altındaydı, bu durumda bir deniz savaşının sonucu nasıl olurdu ki? Türk tehdidi altında bulunan Pera'daki Cenevizliler, surların ardında korkudan tirtir titriyorlardı. Bizanslılarla Latinler *“böyle arka kapıdan giriveren”* Türk gemilerini nasıl aldedebilecekleri konusunu görüşmek üzere bir savaş konseyi kurdular. Bütün donanmayı toplayıp üstlerine mi gitsinlerdi, yoksa hafif tonajlı düşman gemilerine saldırı düzenlemekle mi yetinsinlerdi? Türk donanmasını ateşe vermeye karar verdiler. Bir İtalyan kadirgasının kaptanı, Giacomo Coco harekâtın başına geçmek için gönüllü oldu. Peralı Cenevizliler daha sonra ona katılmak istediler, 28 Nisan günü şafak vakti, iki gemi atılacak güllerle yumuşak karşılayacak biçimde, yün ve pamukla yüklendikten sonra iki hızlı kadirga, üç küçük gemi ve çok sayıda barut, Bizans ateşi; (suda yanan ateş) zift ve öteki yanıcı maddelerle yüklü olarak demirledikleri yerden ayrıldılar. Varılan karara göre önce tampon görevindeki iki gemi ilerleyecek, kadirgalar daha sonra saldırıya geçeceklerdi. Ama Giacomo Coco, *“zafer açlığı içinde”* öteki gemileri beklemeden saldırıya geçti. Birkaç dakika içinde cehennem bir gürültü kapladı orta yeri, ardarda iki top mermisi Coco'nun kadirgasına düştü, kaptanı, tüm mürettebatı ile Barbaro'nun deyişiyle *“on kez Pater noster”* diyemeden sulara gömüldü. Gabriele Trevisan komutasındaki öteki Venedik kadirgası isabet aldı ama, batmadı. O zaman Türkler saldırıya geçerek iki Hıristiyan gemisini esir almaya çabaladılar. Çatışma iki saat sürdü. Hıristiyanlar seksen ölüyle bir büyük gemi, Türklerse daha küçük tonajlı bir gemi kay-

betti. Kırk Hıristiyan tayfa ve er, Türkler tarafından esir alınarak öldürüldü. Buna karşılık olarak Constantin de elinde tuttuğu ikiyüz altmış Türk tutsağın surlara asılmasını buyurdu. Hıristiyanların operasyonu başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Pera'daki Cenevizliler bu tasarımı gizlice Sultan Mehmet'e haber vermişler miydi? Hıristiyan tarafın aralarındaki ilişkiler öylesine kötü durumdaydı ki, her şey olabilirdi.* Her neyse, Türk gemilerine karşı düzenlenen bu harekattan önce Hıristiyan gemilerinin olduğu yere dört top ve savaşılar gönderdiğine göre, Sultan Mehmet'in hazırlıklardan haberi olmuştu. Harekat iyi hazırlanmamış ve berbat bir biçimde sonuçlanmıştı. Komutanların savaş deneyimleri yoktu, yük gemilerinin kaptanlarıydı. Cenevizlilerle Venedikliler bozgunun sorumluluğunu birbirleri üzerine atıyorlardı. İmparator sonunda yaka paça kavga etmelerini engellemek amacıyla onları uyardı. "Surların altında olup bitenler bize yeter, kardeşlerim sizlerden barış içinde olmanızı istiyorum. Tanrı aşkına aranızda kavga etmeyin." Kısa bir süre için her iki taraf da yatıştı. Doğudaki yollar pazarlar nedeniyle yüzyıllardır rekabet içindeydiler. Hatta İtalya konusunda bile karşı karşıya geliyorlardı. Kıpışmaları için her şey bahane oluyordu. İstanbul'un karşı karşıya olduğu en büyük tehlike Hıristiyanlığın belki de karşılıklı duyulan bu düşmanlığı yatıştırmayı beceremeyişiydi.

O sırada Haliç'e yerleşen Sultan Mehmet, başarısını sürdürdü. Kuşatmayı tamamlamak amacıyla Haliç'in iç kısımlarında, aşağı yukarı Balat'la Kasımpaşa semtleri arasında, 500 m. uzunluğunda gemi ve fiçilerin yanyana getirilmesinden oluşan 4,5 m. genişliğinde olup üzerinden beş kişinin yanyana, atlarıyla geçebileceği bir köprü kurdurdu. Amacı limanla Blakerna Sarayı arasındaki bölüme güçlendirmek, gerektiğinde kullanmaktı. İstanbul çevresindeki mengene biraz daha sıkıştırılmıştı, aynı zamanda aralıksız top atış-

* Pusculo'ya göre, Hıristiyan gemileri demirledikleri yerden ayrılırken Galata tepesinde bir ateş yakıldı, bu belki de Türklere verilen bir işaretti.

Ducas da şöyle diyor: Galatalı Cenevizliler Bizanslılara, gündüzleri ise Türklere gereç ve özellikle zeytinyağı gönderiyorlardı, buna her ateşlemeden sonra namıluyu yağmalama temizleme için gerek duyulurdu.

larıyla gece gündüz surlar dövülüyordu. Giustiniani ve adamları gedikleri kapamaya, yıkıntıları onarmaya çabalıyorlardı. “İçten ve dıştan surlar nerdeyse temellerine kadar yıkılmıştı; her hendek saldırıda aşılabilecek hale gelmişti, zaten ardı arkası gelmeyen saldırılarla kentin her tarafı ateşe verilmişti” diyor Kritobulos. Bizanslılar, ellerinden bir şey gelmeyince çareyi göklerde aramaya ve cesaret bulmaya çabalıyorlardı. Hep de kötü alametlerle karşılaşıyorlardı: Bir keresinde bir dini alay sırasında Azize Meryem’in heykeli, taşıyanların ellerinden “kurtulup” az daha düşecekti ki zor bela kaldırdılar, ardından bir fırtına patladı, “her şeyin yıkılacağı-nın alameti” gibi... Daha da beteri, yiyecek yokluğu baş gösteriyordu, her şey pahallaşıyordu. Kent sakinleri, umutsuzluk içindeydi, köşe başlarında toplanıp haberleşiyor, kiliselerde dualar ediyor, yalvaçça şeyler söylüyorlardı birbirlerine. Örneğin, biri büyük Constantin’e şöyle bir haber gönderiyordu. Ayasofya yanındaki Constantin heykeli parmağını Asya kıtası yönüne uzatmış, bu onları yıkacak olanların o yönden geleceğinin göstergesiymiş; bir başka söylentiye göre de güya Helena’nın oğullarından Constantin adını taşıyanı, imparator olarak tahta çıktığında Constantinopolis’in sonu gelecekmiş. Üçüncü bir söylentiye göre de kentin düşüşünden kısa süre önce gökte alametler belirecekmış, birkaç gün önce görünmüşmüş. Bizanslılar surlarda bulunacaklarına, kent sokaklarında kalabalıklar halindeydiler. Bir avuç insanın dışında kalanlar dövüşmek istemiyorlardı, bu bir avuç insan da cesareti ve canını esirgemeyişle herkesin beğenisini kazanan imparatorun çevresinde toplanmıştı.* Latinlerle Bizanslılar sürekli tartışıyorlardı.

* Kuşatmaya tanık olanlar Bizanslılara karşı serttirler. “Kimse üstüne düşeni yapmaktan istemiyordu,” diyor Kritobulos, “Tanrı bizi terketti, öyle ya bizler de ondan uzaklaşmıştık, bile isteye.” Barbaro ise onları suçlamakta, korkaklık ve cimrilik ettiklerini vurgulamaktadır: “Son taarruz öncesi, seyyar sığınakları paraları ödenmezse taşıyamayacaklarını söylüyorlardı. Tartışma çıktı, gece bastırdı ve biz Bizanslıların yüzünden bu sığınaklardan yararlanamadık.” Leonard da şöyle yazıyor: “Ne yazık! Siz ey görevini unutan para delisi Bizanslılar, İmparatorunuz çaresizlik içinde, gözyaşlarını akıtarak sizden para istedi yeni birlikler oluşturmak için, sizler, yoksul olduğunuzu belirttiniz, düşman ne kadar zengin olduğunuzu ortaya çıkardı sonra!” İki rahibe surları onartmak için teslim edilen 70.000 altını gömerek kendilerine sakladılar. Sakızlı Léonard’ın belirttiğine göre diyor tarihçi Hammer, bu altınlar, kentin alınışından sonra bulunmuştur.

Birbirlerinden nefret etmekteydiler. Yüzyıllardır dinsel anlaşmazlıklar ve karşılıklı anlayışsızlık yüzünden kopmuşlardı birbirlerinden. Hıristiyanlığın en yüce makamlarından birisinin böylesi bir tehlikeyle karşıkarşıya gelmesi bile, birkaç haftalığına da olsa uzlaşmalarını sağlayamıyordu.*

Constantin hâlâ Batı'dan yardım alacağını umuyordu. -Venedik'in söz verdiği donanmanın yola çıktığı söylentisi üzerine, limanda demirli gemilerin kaptanlarından Eğriboz'a Venedik'e ait deniz üssü- gidip donanmanın gelip gelmediğine bakmalarını istedi. Türk giysileri içinde oniki Venedikli, direğinde Türk Sultanının bayrağı olduğu halde bir sandalla Haliç'ten ayrıldı. Ne Eğriboz'a ne de başka bir adada kimseleri bulamadılar. Bu tarihte, Cumhuriyet'in söz verdiği gemiler Venedik'i henüz terketmişlerdi. Senato ancak 8 Mayıs'ta İstanbul'a yardım gönderilmesine karar vermişti. Sekiz gemiden oluşan donanmanın kumandası, General Jacopo Loredan'a verilmiş olup, daha önce de söylendiği gibi, görevi konusunda ona ne olursa olsun herhangi bir nedenle Türklere saldırmaması, ancak kendisine saldırıda bulunulursa Eğriboz'u savunması söylenmişti. Loredan, 3 Haziran günü Eğriboz'a gelecektir. İstanbul için ise her şey bitmiştir artık.

Bir Hıristiyan donanmasının yaklaştığı haberi -kim çıkardı bilinmez- Sultan Mehmet'e de ulaşmıştı. Ayrıca Jean Hunyadi'nin bir sefer hazırlığı içinde olduğunu da öğrenmişti ki bu haber asılsızdı. Çevresindeki bazı kişiler, özellikle en başta Çandarlı Halil a-larına geçti. Padişah ise umursamadı bile. "Sultan savaş alanında çelik gibiydi."

Constantin, artık hiçbir yardımın gelmeyeceğine iyice kanaat getirdi, çevresindekiler ona İstanbul'u terketmesini, Mora'ya veya Arnavutluk'a gitmesini tavsiye ettiler, başkentini yeniden ele ge-

* Son taarruzdan birkaç gün önce, Giustiniani, Megaduc Notaras'tan, Haliç'in tam karşısına yerleştirilmiş ama orada pek işe yaramayan bir topu istedi. Topkapı'nın, saldırıların en yoğun olduğu yerin karşısına yerleştirecekti onu, Notaras vermedi. Sözlü atışma sırasında Giustiniani, Bizanslıları korkaklıkla ve kendi öz vatanlarının düşmanları olmakla suçladı. İmparator tartışmayı keserek onları sakin olmaya çağırdı.

çirmek için oralarda belki yeni güçler oluşturabilirdi. Giustiniani onu götürmek için gemilerini emrine verdi. İmparator uzun süre düşündü durdu. O an için bir duraksama mıydı? Önünde korkunç bir seçim vardı: Aralarından çoğunu bekleyen ölümden, halkını ve savaşçılarını ve bizzat canını kurtarmak, kentin ve Doğu Hıristiyanlarının kutsal merkezi olan yerleri yıkımdan kurtarmak veya görevine sadık kalmak, tahtını korumak, kendisi için ve Kilise için canını feda eden yoldaşlarına ihanet etmek mi? Kuşkusuz kısa bir duadan sonra kısaca şunları söyledi: “Rahipleri, Tanrı'nın kiliselerini, imparatorluğu ve bütün bir halkı nasıl terkedebilirim ki? Hayır dostlarım, sizinle birlikte kalıyorum.”

Constantin yeniden, Mora'daki kardeşine, bütün adalara, Hıristiyan güçlere mesajlar gönderdi. Söylemeye ne gerek, başarısızdı. Zaten artık çok geçti.*

Türkler surlara üstüste saldırı düzenliyorlardı, surlar yer yer geniş biçimde açılmıştı, ama genişliği aşılmasını engelliyordu. Türkler, duvarlar altına lağımalar döküyor, özellikle Blakerna Sarayı bölgesinde surları uçurmak istiyorlardı; Bizanslılar ise bunları bulup bozuyor, karşı lağımalar koyuyorlardı. 7 Mayıs, sonra da 12 Mayıs günleri Sultan Mehmet birliklerini taarruza kaldırdı. 12 Mayıs günü 50.000 kişi, Barbaro'nun dediğine göre “davul sesleri arasında adet olduğu üzere Allah Allah Allah haykırışlarıyla” saldırıya geçtiler, ama İstanbul'u o gün alamadılar, zira bir rivayete göre kent ay tutulduğu bir sırada düşecekti, oysa, o gece ay vardı, gerçekte ise surlar hâlâ güçlü idi ve sayıları az da olsa savunmaya yetiyordu. İki gün sonra aynı bölüm yeniden yoğun top atışı altında kaldı; yüz kiloluk güllerle dövüldü; 220 atış, kaydadeğer bir sonuç sağlamadı. Sultan Mehmet, o zaman toplarını, Saint Romain kapısı,

* Constantin bu seçimi yaparken tamamıyla kendi başına kalmamış gibidir. Birçok tankifadesine göre. kenti aldıktan sonra, onu savaşmadan almayı arzulayan Sultan Mehmet, Notaras'a niçin imparatora teslim olması için baskı yapmadığını sordu. Megadük de ona, Venediklilerle Cenevizlilerin karşı fikirler içinde olduğunu söyleyerek yanıt verdi. “Her şeyi inkar eden Frenkler Bizanslıları savaşa devam etmeleri konusunda zorlamışlardı, zira Bizanslılar İstanbul'dan öte bir şey düşünmüyorlardı, ama Frenklerin de Doğu ile ticaret yollarını çıkarları vardı ve bunu tehlikeye atmaktan çekiniyorlardı.” (Ruhi)

(Topkapı) önüne taşımaya karar verdi, ateş gücünü o noktada yoğunlaştıracaktı. Anadolu'dan yeni birlikler gelmişti. Adamlarının morali yükselmişti, cephane ve donanım en iyi biçimde sağlanmıştı, komutanlar birliklere hakimdi. Son günler yaklaşıyordu. Sultan Mehmet için karar saati çatmıştı. Kuşatma altındakilere yardım ulaştırılacağı syölentileri dolaşıyordu ortalıkta. Hıristiyan gemilerinin çoktan Sakız Adasına vardıkları söyleniyordu. 26 Mayıs günü vezirlerini, komutanlarını, uluları, soylu beyleri, din adamlarını ve yüksek rütbeli askerlerini konsey için toplantıya çağırdı. Bir kez daha güvercinlerle şahinler karşı karşıya geldiler. Çandarlı Halil, her zamanki haliyle, düşmanlığın yokedilmesi, kuşatmanın kaldırılması yönünde konuştu. "Eğer biz İstanbul'u alırsak bütün Hıristiyan güçleri bir araya gelip bizi Avrupa'dan atacaklar. Boğazı terk ederek felaketten kaçmak daha iyidir" dedi.* Zağanos Paşa da yine her zamanki gibi, karşı düşüncededeydi. "Hemen saldırmak gerekir" dedi ve şöyle ekledi: "Hıristiyanlar bölünmüş durumda ve yerlerinden kıpırdamayacaklar. İstanbul'un yardımına hiçbir donanma gelmeyecek, gelse bile bizim ordumuz onlarınkinden çok daha kalabalık ve güçlü. Büyük İskender bizimkinden daha küçük bir orduyla dünyayı fethetti ya."

Şurası kesin ki, Zağanos Paşa haklıydı, Sultan Mehmet de onu onayladı ve Kritobulos, Sultanın o günkü konuşmasını sonradan yenibaştan ele aldı. Sultan Mehmet başka türlü yapabilir miydi? Kuşatmayı kaldırırsa, bozgunu kabullense, geri dönse, aşağılanmış gibi halkının göz önünde yeniden Çandarlı'nın otoritesi altına girmiş olacaktı, Çandarlı ve avanesi bir kez onu tahttan feragat etmek zorunda bırakmış, otoritesini yoğun biçimde kendi elleri arasına almıştı. Tahtı terketmek gibi bir şeydi bu. Hayatının en büyük, en önemli kararını verme anı gelmişti. Seçim yoktu. İstanbul'u almak zorundaydı. Çevresinde yer alan komutanları ve devlet büyüklerine şu ateşli konuşmayı yaptı: "Çatışma sonunda, büyük bir zengin-

* Sakızlı Léonard'a göre, Çandarlı Halil Paşa, Sultan Mehmet'in kararını gizlice Constantin'e haber vererek, savunmayı bırakmaması için onu yüreklendirdi, "orduların yazgısı hâlâ belirsizlik içinde olduğuna göre" diyordu.

lik sizi bekliyor. Bu kentte bitmek bilmeyen bir zenginlik var, gerek saraylarda gerekse evlerde, daha da güzeli daha da çoğu yığınlar halinde, tapınaklarda, anıtlarda. Sandıklar altın ve gümüşten yapılmış. Nezih insanlar var, bir kısmı sizlere köle olarak hizmet eder, bir kısmını satarsınız, en güzelinden kadınlar, soylu kızlar, soylu aileler... Bugün size, nerdeyse bütün dünyanın merkezi olmuş eski Romalıların başkentini, büyük ve kalabalık bir kenti veriyorum. Onu yağmalamanız için size veriyorum, ganimetiniz olsun. Ama en büyük kazancınız şu ki, sizler, ünü bütün dünyaya yayılmış bir kenti fethedeceksiniz. En büyük yararımız da şu ki, ta başından beri düşmanımız olan ve ne olursa olsun imparatorluğumuzu yıkma yolları arayan bir kenti yenmiş olacağız. Bu kentin alınmaz bir kent olduğunu, surlarının ulaşılmaz, aşılmaz olduğunu sanmayın. Hendekler tepeleme doldu, duvarlar üç yerde açıldı, geçmesi kolay gedikler oluştu. Garnizonlarında az adam var, çoğu silahsız ve savaşa alışık değiller. Her kuleyi savunmak için ya iki ya üç kişi var. Bu adamlar toparlama, şurdan burdan gelme, amaçları çatışmalardan ölmeden sağ salim çıkıp alacağını alıp gitmek. Dalga dalga üzerlerine gelindiğini görünce, etraflarında patlamaları duyunca ve her yandan sıkıştırıldıklarında ve şiddetin her yana yayıldığını, ölümün burunları dibinde olduğunu görünce, silahlarını atıp sırt çevireceklerdir. Zafer bizimdir ve biz kenti alacağız!"* -

Sultan Mehmet, birliklerine, kenti üç gün boyu yağmalamaları için bırakacağını bildirdi. "Kent ve evler benimdir, insanlar ve malları sizlerin," dedi.** Sonra komutanlar gittiler. Kendisi bizzat Saint-Romain (Topkapı) bölgesindeki harekatı yönetecekti. O kırsımda surlar artık bir yığıntı haline gelmişti. Sağ ve sol cemahta Çandarlı Halil Paşa ve Sarıca Paşa vardı. Karaca Bey kuzeye Bla-

* Sultan Mehmet'in dili olabildiğince az "Türkçe"dir. Besbelli ki batılı okuyucuların anlaması için yeniden kaleme alınmış. (Kitabın yazarı yukardaki metnin Osmanlıcasından değil de yeni Türkçe ile kaleme alınmış olmasından söz ediyor. ç.n.)

** Müslümanların "Şeriat" yasasına göre; barışçıl yolla veya zor kullanılarak alınan fethedilen her toprak parçası devlete aittir. Müslüman hükümdarlar her zaman kâfirlere önce teslim olmalarını önermek zorundadır. Eğer teslim olmayı reddederlerse malları ganimet olarak yağmalanır, aile efradı ise köle olur.

kerna Sarayı ve çevresine saldıracak, Hamza Bey ve adamları Haliç tarafından, surların deniz bölümünden vuracaklardı, o sırada İshak Bey ve Mahmut Paşa ise güney bölümden, ta denize kadar olan kısımdan sorumlu olacaktı. Sultan o zaman, “Şimdi çadırlarınıza gidin, yemek yiyin, dinlenin” dedi. Sonra atına bindi, birliklerini, Beşiktaş’ta demirli donanmaya kadar her yeri teftiş etti ve dinlenmek için çadırına çekildi.

Kuşatma altındakiler yukardan surlardan, aşağıda ordugâhta her yerin “öyle parlak ki sanki gündüz gibi aydınlatan” ışıldaklarla aydınlatılışını seyrediyorlardı. Aralıksız ateş eden topların gürültüsü, çalınan zil ve davulların sesine karışıyordu. Bizanslılar yapılan hazırlıkları da görüyorlardı: Barbaro’ya göre sayıları ikibini bulan büyük merdivenler yerleştirilmişti. Bunlarla Türkler surlara tırmanacaklardı, sonra mancınıklar, kısacası çoktan öldürücü yaralar almış bir kente son darbeyi vururken, büyük bir ordunun kullanacağı ne varsa hepsini görüyorlardı yukardan.

Bizanslılar son çatışmanın kargaşa ve şaşkınlığını yaşıyorlardı. İmparator Ayasofya’ya gitti, kuşatma törenine katılıp dualar aldı, sonra orada bulunanlardan kendilerine karşı kırıncı sözleri olduysa bundan dolayı bağışlamalarını isteyerek af diledi. Herkes gözyaşları içindeydi. İmparator birliklerini teftiş etti, sonra da Topkapı yakınındaki kendi görev yerine gidip savaş düzenine girdi. Bizanslılar ve İtalyanlar da iç ve dış surlar arasında kalan bölgeye yerleşip savaş durumu aldılar.

4. SON TAARRUZ

Sultan Mehmet 29 Mayıs Salı günü sabahı, şafak vakti saat üç sularında, savaşın başlangıcından sonuna kadar bizzat kendinin kumanda ettiği ordusunun başına geçerek taarruz emrini verdi: Önce Saint-Romain kapısı (Topkapı) önünden, sonra bütün sur boyunca taarruz başladı. Sultan Mehmet birliklerini ardarda üç aşamada savaşa sokmaya karar vermişti. Borazanlar, kavallar, zurna ve davullar çalmaya başladı, sonra düzensiz askerler, yani zavallı

yoksullar, yağma peşine düşmüş Hıristiyanlardan oluşan 'başibozuklar' saldırısına kalktı. Görevleri savunmadakileri yormak onları cephane kullanmak zorunda bırakmaktı. Kundaklı yayla donatılmış askerlerin fırlattığı oklar, arkebüzçülerin ve topçuların attığı top mermilerinin sağanağı altında korunmaya çalışarak, duvarlara merdivenlerle tırmanmak, burçlardan içerlere girmek zorundaydılar. Bunlardan tek bir kişi bile dönmedi geriye. Bütün merdivenler gerisin deri devrildi, insanlar aşağı atıldı, taşlar altında ezildiler, yukardan dökülen yakıcı sıvılarla tutuştular. İkinci bir dalga halinde gelenler kardeşlerinin akibetini görerek geri çekildiler. Ama savaşa "demir sopalar, öküz sinirinden kırbaçlar altında"* yeniden sokuldular. Aynı şekilde, top ve davul sesleri, çığlıklar, küfürler, yanan ezilen insanların bağırıları arasında yeniden dalga dalga geldiler. Düzensiz birliklerin işi bitmişti, tabii kaç kişi sağ kaldıysa. Güneş doğmak üzereydi, Sultan Mehmet, Mevlevihane Kapısının güneyine yerleşen Anadolu birliklerine kuzeye doğru yönelmeleri, Topkapı ile Edirnekapı arasında kalan bir yerde surda gedikler oluştuğunu, orda bulunmalarını emretti. Giustiniani orada alelacele toprak dolu çuvalarla dal ve çalı çırpıyla bir çeşit set-duvar oluşturmuştu. Büyük bir şamata içinde, Anadolu birlikleri elde kalkan, yalın kılıç dış duvarı aşılar, başibozuklar (düzensiz birlikler) gibi duvarlara tırmanmayı denediler. Müthiş bir çarpışma oldu. Tam Türkler yukarı varıyorlardı ki, kuşatılmış askerler onları tepe aşağı yolluyordu, merdivenleri atıyor ya da mızraklarla oklarla vuruyorlardı. Dış duvarın dibinde Sultan Mehmet emirler yağdırıyordu, askerlerini yüreklendirici sözler, daha az yiğitlik gösterenlere kötü sözler söylüyordu. Hendek dibinde ölüp kalanların yerine yeni yeni savaşılar getiriliyordu. Ama her şey boşunaydı. Bizanslıların durumu Osmanlılarınkine kıyasla daha iyiydi. Az sayıda kişiyle, kendilerinden çok daha kalabalık istilacıları geri çeviriyorlardı. Her taraf yanıyordu, güneş doğduğunda, savaş her yanı mahvetmiş durumdaydı, Karaca Beyin birlikleri Blakerna Sarayı ile Edirneka-

* Phrantzes.

pı arasında kalan bölgeye saldırıyorlardı. Zağanos Paşa ve adamları Haliç'in arka tarafına kondurulan gemilerden oluşma köprüyü aşmışlar, surlara tırmanmaya çabalıyorlardı, surlar Haliç'teki gemilerden ve Galata kıyılarından oraya kadar yerleştirilmiş toplardan açılan ateşle korunuyordu. Bizans ve Latin gemileri Türk gemilerine ateş açıyor, onlar da karşılık veriyorlardı. Marmara denizinden Hamza Bey deniz surlarında bir gedik açmak amacıyla top ateşine tutuyordu. Mermiler dörtbir yandan gelip kent üzerinde uçuşuyordu. Kent top ateşlerinin ve yangınların yoğun dumanı altında kalmıştı. Barbaro bu manzara için: "*Öteki dünyaydı sanki*" diyor. Korkuya kapılan halk kiliselere sığınıyor, daha önce birçok kez "*Tanrı'nın iyi korunmuş*" kentini kurtaran mucizelerden birini daha göstermesi için Azize Meryem'e ve koruyucu Azizelere dualar ediyorlardı. Bir keresinde Karaca Bey'in birlikleri, Blakernas yakınlarında surların içine girmeyi başardılar. Bu bölgeyi koruyan Cenevizliler, onları geri püskürttü. Başka birlikler de Kerkoporta* yakınında bir gizli kapıdan girmişlerdi. Bundan öte hiçbir önemli sızıntı olmadı.

Sultan Mehmet çok kızgındı. "*Böyle bir şeye daha fazla tahammül edemezdi*" diyor Kritobulos. En seçkin bölükleri, en iyi piyade birliklerini ve yeniçerileri savaşa sokmanın sırası gelmişti. Padişah bizzat başlarına geçti, surlara yaklaştı ve okçularla, kundaklı yaycılara surların üstündeki en ufak kıpırtıya bile aralıksız ok fırlatılması için emir verdi. Sonra Yeniçeriler sıralar halinde sanki geçiş töreninde gibi atıldı, o sırada orada bulunan İtalyan hümanisti Ubertino Pusculo çarpışmaları şöyle anlatıyor: "Bütün Türk ordusu tek bir insanmış gibi surlara atıldı. Bazıları omuzlarında deriyle kaplı merdivenler ve yine derili kafesler taşımaktaydı, bunlarla surlara ağaç kulelerini taşırken yaylım ateşten korunuyorlardı. Bunları hendeklere yatırıyorlar, zaten içi toprakla dolmuş hendeklerden surdaki gediklere, yıkık yerlere kadar uzatıyorlar. Bu ağaç kuleler üstüne çıkarak sur gövdesinde yer alan okçuları vuruyorlar

* Bu kapı Tekfur Sarayı'nın hemen güneyinde bulunmaktadır.

ve kurşundan dökülmüş koca güllerle, burçları savunanlara saldı-
rıyorlar. Bazıları ise merdivenlerle surlara çıkmaya çalışıyor veya
en yüksek yerlere köprüler kurarak ulaşmak istiyorlar. Ardı arkası
kesilmeksizin dalga dalga geliyorlar, savunanlara soluk aldırma-
z haldeler. Kimileri duvar üstünden taşlar, kütük parçaları atıyor,
surlara yaklaştırmaya çalışanlara ok fırlatıyorlar. Acımasızca, o kor-
kunç baltalarını indiriyor, yukardan onlara kızgın kireç atıyor yak-
laşanları kör ediyorlar: Her iki tarafta da korkunç bir katliam. Her
iki tarafta da vurulan, ok yiyen, taş çarpmış, kurşun, gülle yemiş
insanların sayısı çok.” Kritobulos da şöyle diyor: “Savaş bir kar-
maşa olmuştu. Her iki tarafta da korkunç bağırtilar, sövgüler, teh-
ditler birbirine çarpıyordu. Çarpan çarpılıyor, vuran vuruluyor, öl-
düren, biraz ötede öldürülüyordu; kısacası korku salan, kudurgan,
müthiş bir görüntü..” Kentin her yerinde alarm çanlarının gürültü-
sü, Topkapı tarafında sur diye ne kalmışsa onu vurup duran Türk
toplarının gürültüsüne karışıyordu. Kalın bir duman tabakası her
şeyi kara bir örtü arkasından gösterir gibiydi... Büyük kayıplarına
karşı Türkler “deliler gibi” dalıyorlardı kavgaya, onları hiçbir şey
durduramıyordu. Günün ilk saatlerinde, Sultan Mehmet’in adamları
dinlenmiş olarak çarpışmalara dönüyor ve işi bitik Bizanslılarla
Latinlerin üstüne atılıyorlardı.

O sırada kenti savunanların moralini tümüyle bozan bir gelişme
oldu: Direnmenin temel direği olan Giustiniani yaralandı. Kolun-
dan ok yarası veya bir şarapnel yarası aldı.* O güne kadar bir yi-
ğitlik abidesi olan bu adam kendi kanının aktığını görünce cesareti
kırıldı ve kendini bıraktı. “*Türkler kente girdi!*” diye bağırılmış ola-
cak herhalde. “*Geçmişteki zaferlerini unutup gelecekte duyacağı
utancı düşünmeden*” diyor Hammer, kendi derdine düştü ve savaş-
tan çekildi. Kumandayı teğmenlerinden birine bırakmayı bile dü-
şünmedi. İmparator, gidişini haber alır almaz yakasına yapıştı ve
ona görevine dönmesi için yalvardı. “*Yaranız yüzeysel, basit bir
stıyrik! Savaşın kaderi ellerinizde!*” dedi ona. Hiçbir şey fayda et-

* Sakızlı Léonard’a göre koltuk altından yara almıştı.

medi. Giustiniani, kendisini Pera'ya götürmeleri için ısrar etti. Bazı tanıklıklara göre orada öldü. Sakızlı Léonard'a göre ki bu gerçeğe daha yakın görünüyor, "Sakız adasına gitmek için bir gemiye bindi, orada ya yaralarının sonucu ya da üzüntüden ölüp gitti."

Giustiniani'nin gidişi, ortalıkta çabucak duyuldu, herkes gemilere doğru koşmaya başladı. İmparatorun çevresindekiler çarpışmayı sürdürdüler, ama onlar da çabucak söniş gitti. Olup biteni uzaktan gören Sultan Mehmet, "*Kenti alıyoruz! Çoktan bizim aslında! Biraz daha gayret edip vurun, bizim olacak!*" diye haykırdı. O anda, bir grup yeniçeri top mermilerine ve üstlerine yağın oklara aldırmaksızın öne fırladılar. Çoğu, orada şehit oldu ama bir avuç kadarı surların veya sur denen şeyden geriye ne kalmışsa onun tepesine kadar ulaştı ve orada tutunabildi, peşlerinden diğerkleri de geldi, sonra akın akın yeniçeri ve asker Topkapı ve Kerkoporta'nın çevresindeki surlara tırmandılar ve kısa süre içinde savunma bütünüyle çöktü. Her şeyin bittiğini gören Rumların ve Latinlerin kaçışıp kent sokaklarına dalışlarına kadar çatışmalar orada burada sürüp gitti. Türkler uzun süre onların peşlerinden gittiler, çünkü Hıristiyan askerlerin çok daha fazla olduğunu sanıyorlardı ve çarpışmaların yeniden başlamasından kaçınmak istiyorlardı. "*Eğer Constantin ordusunun bu kadar zayıf olduğunu bilmiş olsaydık iki binini öldürmez, satmak için tutsak ederdik*" denildiği duyuluyordu. Kiliselerin, manastırların, özel mülklerin yağmalanması başladı; öncelikle surlara en yakın olanları Saint-Jean Baptiste ve Saint-Sauveur-in-Chora Kiliseleri (Bugünkü adıyla Kariye Camii), Türkler, bütün süsleri Bizans hükümdarlarının ve soylularının mezarlarındakilere varıncaya dek bütün değerli eşyaları kaçırdılar. Belli bir düzen içinde her evdeki değerli eşyalar yağmalandı. Kapıya veya çatıya, "*Başka bir Türk girmesin diye*" o mülkün ele geçirildiğini belirten özel bir işaret konuyordu. Dördüncü Haçlı seferinde Latinlerden farklı olarak Türkler çok fazla götürdüler ama kente verdikleri zarar azdı. Yağmalama olayı o zamanların ordularının temel amacıydı ve uzun süre de öyle kalacaktır. Birçok tanığın ifadelerine göre, 29 Mayıs 1453 günü İstanbul'da başka yerlerde sat-

mak amacıyla çok sayıda el yazması kitaba el kondu. Satamayınca da, ya atıp gittiler, ya yırtıp attılar, ya unutulup gitti. İtalyan bilgini Lauro Quirini, yüzyirmibin gibi bir rakamdan sözediyor, ama kuşkusuz bu keyfi bir rakam. Çünkü Quirini'ye kaynaklık eden asıl kişi, Isidore de Kiev aynı rakamı vermiyor.

5. ZAFER

Şimdi, artık her taraftan akın akın Türkler geliyordu. Sabah saat sekize doğru, 'Topkapı tarafından ve Blakerna yönünden gelenler, Tauri meydanıyla Constantin meydanına (bugünkü Çemberlitaş) ulaştılar. Çemberlitaş'ın (Constantin sütunu) üzerinde dalgalanan Bizans bayrağı sökülmiş yerine Osmanlıların hilalli bayrağı dikilmişti. Marmara denizinde demirli gemilerdeki tayfa ve askerler ve karadan getirilen deniz birliklerinden olanlar Haliç surlarını aşmış az bir karşı kuvvetle yüzyüze gelmişti. Daha öğlen olmadan bütün kent işgal altına alınmış, Ayasofya'ya girilmişti. Büyük bir insan kalabalığı sığınmıştı Ayasofya'ya; uzun süredir göklerden haberler geldiğine inanıyor, buna göre de eğer bir gün biri kenti alırsa, Constantin sütununa kadar varabilirse, gökten bir melek incek ve birinin omuzuna çıplak bir kılıç koyarak ona "bu kılıcı al ve Tanrı'nın kullarının öcünü al" diyecekti.

Öyle görünüyor ki büyük kilisede çok az kan döküldü. Türkler, orada bulunanları tutuklayıp sonradan köle yapmakla ve sonra da kiliseyi askerlerin ve herkesin yağmalamasına, istediğini yapmasına izin vermekle yetindiler. Ganimet büyük bir olasılıkla, düşünülenen daha az oldu, zira aylar önce Constantin, kentin savunması için gereken masrafları karşılamak amacıyla bütün altın ve gümüş eşyanın kendisine verilmesini emretmişti.

Padişahın uyuğu altındaki çok sayıda Türk ve Hıristiyan İstanbul'un yağmalanmasından oldukça kârlı çıktı. İmparator sarayı ve kiliseler eski şaşasını zaten yitirmiş bir kısmı ise hepten terkedilmişti. Ama kişi mülkleri, evler zenginlik bolluk içindeydi. Bolonya Tutanaklarına göre bir kadının evinde 150.000 düka

değerinde mücevher ve giysi bulunmuştur, bir başka erkek ise tam 80.000 düka gibi bir serveti saklamıştı. Constantin'in soyundan gelen birinin üzerinde Türkler 30.000 düka buldular, ki bu toplam 4.000.000 düka eder. Ganimetin en önemli bölümünü tutsak edilip sonra satılan esirler oluşturuyordu. O dönem tarihçilerinin verdiği rakamların hiçbiri doğruyu yansıtmıyor. Kritobulos'un verdiği 50.000 gibi bir rakam ise fazlaca abartılı. Zira işgalden önce kentin bütün nüfusu 40.000'i geçmiyordu ki. En doğru olabilecek sayı 20.000'dir. Bu bile çok fazla söylenmiş bir sayı. Ölü sayısı ise 3.000-4.000 arasındaydı, yabancılar buna dahildi (Venedikliler, Cenevizliler ve diğerleri). Kadınlara ve çocuklara dokunulmadı. Türkler yalnızca elinde silahla karşı koyanları öldürüyorlardı.* İmparator da öldürülenler arasındaydı.

Zamanın tarihçilerinin birçoğunun ifadesine bakılırsa, Constantin, o günün ilk saatlerinde Sait-Romain (Topkapı) kapısı yakınlarında çarpışırken öldü. Ölmeden önce şöyle haykırmıştı: "*Yaşamaktansa ölmeyi yeğlerim.*" Elinde yalın kılıç, Türklerin üstüne atılmış ve oracıkta öldürülmüş olacak. Barbaro'nun çıkardığı söylentilere göre, güya asılmış. Bu, bir Hıristiyan imparatoru olarak inandırıcı değil, Türk tarihçilerinden Dursun, Saadeddin ve İbn Kemal'in aktarıları daha gerçeğe uygun gözüküyor. Her şeyin bittiğini görünce, imparator, birkaç adamıyla Yıldızlı Kapı'ya** doğru kaçmak, denize ulaşmak ve kenti terketmek istemiş. Bir grup azap durdurmuş, aralarından birisi, herhalde tanımadığından, çünkü imparator giysilerini ve armalarını çıkarmış durumdaymış, atından indirmiş ve kafasını kesmiş.*** Bizans'ın son imparatorunun cesedi asla bulunamamıştır. Constantin'in maiyetindeki soylular ve saray erkani öldürüldüler ya da kaçıp izlerini kaybettirdikleri sanılmaktadır.

Savaşta ölenler ya da elinde silahla yakalanıp öldürülenler ha-

* Rus bilgini Ouspensky, Vasiliev'in anlatmasıyla; "Türkler 1453'te, Haçlıların 1204'te yaptıklarından çok daha insanca çok daha hoşgörüle davrandılar" diye değerlendirmede bulunmaktadır.

** Yedikule Hisarının sur dışına açılan kapısı. (ç.n.)

*** Bkz. Dursun Bey Tarihi. ek: s: 281

riç, İstanbul'a yerleşmiş olan Latinler ve savaşmak için Constantin'in yanına gelenler bu korkunç serüvenden çok büyük bir zarar görmeden çıktılar. Bizans savunmasına katılan yirmidokuz Venedik soylusu bedelini ödemek vaadiyle canlarını kurtardılar. Otuz üç kadarı da, Türk asker ve denizcilerinin kenti yağmalamak için gidişlerinden yararlanarak, Haliç ağzındaki zinciri kaldırdılar ve Cumhuriyet'e ait yedi gemiye binerek kaçtılar. Ceneviz bayrağı taşıyan yedi büyük gemi de Cumhuriyet vatandaşlarından bir kısmını da alarak kaçtılar, onlarla birlikte gitmek isteyen Galatalı Cenevizlileri beklemediler. Limandan çıkmayı başaramayan on kadar Ceneviz gemisi ve Constantin'e ait beş kadırğa aynı zamanda esir alındı.

Öğleden sonra Sultan Mehmet, şehirde kısa bir gezinti yaptıktan sonra savaşın bittiğini ilan etti. Tutsak edilen Bizans askerleri kent dışındaki Osmanlı çadırlarına ya da kıyıdaki Türk gemilerine götürüldüler. Aynı akşam padişah, sivillerin tutuklanmasının durdurulmasını ve yağmalamaya son verilmesini emretti. "Orduma mensup her kişiye, her askere kent halkını, kadınları ve çocukları öldürmeyi veya köle almayı ya da bunlara karşı kötü davranılmasını yasaklıyorum. Bu emre karşı gelen herkes öldürülecektir" dedi.* Böylece üç gün boyu yağma için kenti ordusuna teslim edeceği vaadine son vermiş oluyordu. Fatih Sultan Mehmet, başlangıcından bu yana İstanbul'un gelişmesi, imarı için belli bir politika izliyordu. Bu, hükümdarlığı boyunca sürecek olan ve hatta ondan sonrakiler tarafından da izlenecek bir politikaydı.

Zafer kazanmış Sultan Mehmet'in kente resmi girişi, ertesi gün, yani 30 Mayıs günü oldu. Çevresinde vezirleri, devlet büyükleri, maiyeti ve din büyükleri olduğu halde at üzerinde Ayasofya'ya gitti. Burada durup evlere, kiliselere, kentin pazar yerine baktı, doğrusu buraları harabolmadan fethetmek isterdi. "Yağmalayıp harab ettiğimiz şehir neymiş meğer" dediğini yazıyor ve şöyle ekliyor Kritobulos "Bütün ruhunu acılar kapladı." Kilisenin önüne gelince

* İskender.

atından indi, böylesi bir güzellik, büyüklük, Dursun Bey'in deyi- miyle "*Dokuz katlı gökkubbeye benzeyen*" bir kubbe, "*rengârenk kumaşlar gibi kıvrımlı mozaikler... çok renkli mermerle kaplı du- varlar... ve kubbede rengârenk cam ve altın parçalarıyla yapılmış bir insan resmi (İsa)*" karşısında şaşırıp kaldı. "*Olağanüstü güzel, harika heykeller*"i hayranlık içinde seyrettikten sonra "*Tanrı gibi*" kubbenin dış yüzeyine çıktı, aralıklardan bakıldığında donmuş bir denizi andıran döşemelere hayran hayran baktı. Bizans İmparator- ları'nın "Kutsal Saray"ı olan imparator sarayından geriye kalanları gezdi ve söylentilere göre, bu dünyanın gelip geçiciliği ve böbür- lenmenin boşuna olduğunu düşünüp durdu. Şu Farsça dizeleri mır- rıldandığı duyuldu: "*Padişahın sarayında örümcekler ağ örmüş/ Afrasiab'ın kulelerinde geceleri baykuşlar öter olmuş*"* Fatih Sul- tan Mehmet daha sonra Ayasofya'nın gelecekte büyük bir cami, İst- anbul'un da imparatorluğun başkenti olacağını ilan etti. "*Tacım tahtım, en yüce makam İstanbul'dur*" dedi. Sonra kibleye dönen genç padişah, Ayasofya'da ilk namazını kıldı. İslam dünyasının rü- yası gerçekleşmişti. Binbeşyüz yıllık bir tarih kapanıyordu. Roma İmparatorluğu tarih sahnesinde bir daha gözükmemek üzere kay- bolup gidiyordu.

İşte o sırada bir Türk askerinin bir mozayik parçasını koparma- ya çalışarak ona zarar verdiğini gördü. Kılıcıyla vurdu ona, bir za- manlar Bizanslıların olmuş olan başkentin ve bütün İmparatorlu- ğun kendi malı olduğunu ve hiçbir kimsenin en ufak bir parçasında bile hakkı olmadığını göstermek ister gibiydi.

Aynı akşam, Fatih Sultan Mehmet kurulu topladı. Ganimetlerin en değerli bölümü getirildi. Kendi payına düşeni Şeriata göre beşte birini aldı kalanını dağıttı. Subaşı olarak (vali) İstanbul'a "çok tec- rübeli birisi" olan Karıştıran Süleyman'ı maiyetinde 1500 kişilik bir garnizon olmak üzere atadı; Hıdır Çelebi Bey ise kadı olarak a- tandı. Ayrıca tutsak edilen Bizans devlet büyüklerini huzuruna ça- ğırttı. Birçoğu, özellikle elinde silahla yakalananlar, hemen öldü-

* Firdevsi'nin Şehname'de göklere çıkardığı büyük Turan hükümdarı.

rüldü. Kurtulmalıklarını ödeyerek, dokuz kişiyi ayırdı. Bir süre sonra, bir kısım malların iade edileceğini açıkladı. Bilgi ve yetenekleri doğrultusunda onlardan yararlanmak niyetindeydi, hatta bazıları kurul toplantılarına bile almayı düşünüyordu, Megaduc Lucas Notaras'ı İstanbul'un ilk valisi yapmaya karar vermişti, zira kentin yeniden onarımı ve halkın yerleştirmesi konularında onunla işbirliğine gitmenin yararlı olacağına inanıyordu. Birkaç gün sonra önce canlarını bağışladığı öteki Bizanslı devlet adamlarıyla birlikte Notaras'ı da öldürtecektir. Zamanın tarihçilerinin anlatmalarına göre, en küçük oğlunu gözdesi yapmak istemiş, acaba bunun için olabilir mi? Yahut da o dönemin önemli tanıdığı her konuda daha iyi haber alan Kritobulos'a bakılırsa, Fatih Sultan Mehmet'in çevresindekiler özellikle Zağanos ve Şahabettin Paşalar, imparatorluk için bu gibi gücü olan adamların yaratacağı tehlikeyi, bunların tek amaçlarının imparatorluğa "ister düşmanla birleşerek ister ülke içinde kalarak" zarar vermek olacağını açıkça belirtmişler; ama gerçekte vezirler bizzat kendi etki güçlerini kaybetmekten korkuyorlarmış. Fatih, daha sonra aldığı bu karardan dolayı pişman oldu. Gelecekte imparatorluğun yönetiminde görevler alacak yüksek dereceli devlet adamı olarak yetiştirmek amacıyla çok sayıda soylu Bizanslı genci bu arada Çandarlı Halil Paşa'nın bir oğlunu da okula gönderecektir.* Venedik azili, Girolamo Minotto ve iki oğlu, aynı şekilde Katalan konsülü, Julia Pere ile ailesinden iki kişi, kısacası Türklere karşı savaşa katılanların hemen hemen hepsi gibi öldürülecektir. Fatih Sultan Mehmet'in yeğeni Orhan da, Bizanslılarla birlikte Türklere karşı savaştığı için, padişahın eline düşüp işkence altında ölmektense, bir kuleden atlayarak can verecektir.

Galata-Pera'daki Ceneviz kolonisi yağmadan kurtulmuştur. Fetih günü Galata Podestası Angelo Giovanni Lomellino, Sultan

* Fetihden birkaç gün sonra, Galata Podestası G.A. Lomellino, Cenova'daki kardeşine, yeğenini kurtaramadığını zira "Sultan'ın bir miktar Latin uyrukluyu maiyetinde istediğini" yazıyordu.

İstanbul'da Ceneviz azınlığı, "Latin halkın" çekirdeğini oluşturacak ve XX. yüzyıl başlarında nüfusu büyük oranda Fransız ve İtalya'nın da bulunduğu 20.000 kişiyi bulacaktır.

Mehmet'e kentlin anahtarlarını göndererek buyruğuna girmeyi kabul etmişti. Bu olayı izleyen günlerde Fatih iki kez Galata'ya gitmiştir. Galata tepesinde bulunan Sainte-Croix kulesini ve Galata'yı çevreleyen duvarların yıkılmasını ve elde kalan cephane ve silahların teslimini emretmişti. Fetihden aşağı yukarı üç gün sonra, halkın evlerinin dükkanlarının, mal ve gemilerinin ellerinden alınmayacağı, mal ve mülk haklarının tanınacağına dair bir ferman çıktı (1 Haziran 1453).^{*} Kiliselerine karışılmayacaktı ama çan çalmaları, öteki Müslüman ülkelerde olduğu gibi yasaktı. Kentlerini terkedip gitmiş olanlar geri dönerlerse malları iade edilecekti, dönmedikleri takdirde malları müsadere edilecekti. İnsanlara angarya yüklenmeyecek, ama herkes haraç ödemek zorunda olacaktı. Ceneviz hükümdarlığı kaldırılmıştı. Kent sakinleri kendi aralarında "bir koruyucu" seçebilecekti, bu kişi onları Osmanlı hükümeti nezdinde temsil edebilecekti.

Kente girdiğinin ertesi günü, Fatih Sultan Mehmet, duyulduğunda büyük gürültü koparan bir karara vardı: Çandarlı Halil Paşa'yı tutuklatı ve yerine Zağanos Paşa'yı sadrazamlığa getirdi.

Genç padişah Çandarlı'ya karşı uzun süredir kırgındı ve bunda haksız da değildi. Köklü bir Türk ailesinden gelen dengeli ve deneyimli bu insanın vasiliği ondaki coşkuyu, hırsı frenliyor, uzun süreden beridir de kızdıyordu. Üstelik, 1446'daki Varna Savaşı sırasında II. Murat'ı çağırarak Mehmet'in birinci dönem padişahlığına, o son vermişti. Bu nedenle ona karşı, büyük bir hınç duyuyordu. Hatırlanacağı üzere, Murat'ın ölümünden sonra, ayağına dolanan sadrazamdan kurtulmayı denemişti. Ama Halil Paşa her konuda ve sahada pek deneyimliydi. Gerek halk arasında gerekse Yeniçeri Ocağı'nın içinde tutulan, sevilen biriydi. Bu nedenle Sultan Mehmet, buna ceraset edemedi. İstanbul'un fethi gibi çok önemli, çok büyük bir girişim sırasında bir bunalım çıkarmak ise

^{*} Aslı British Museum'da bulunan bu ferman II. Mehmet'in tuğrasını ve Zağanos Paşa'nın imzasını taşımakta olup, İstanbul'un fethinden sonra bir Avrupa devletini konu alan ilk yasal anlaşmadır. Bir yüzyıl sonra padişahlar (bkz: Muhteşem Süleyman-yazan: André Clot. ek s:15) kapitülasyonlar vereceklerdir, ilki 1536'da, bir anlaşma metni biçiminde olsa da Fransa'ya ayrıcalık sağlayacaktır.

büyük hata olurdu. Çandarlı Halil Paşa, Sultan Mehmet'in savaş tasarılarına üst üste karşı çıkarak, tüm görevlerinin canla başla üstesinden geldi. Bir yandan da, ona ihanetten geri kalmadı. Bizanslılar ona gönderdikleri önemli armağanlarla, barışçıl duygularını okuyor, karşılığında Halil Paşa da onlara padişahın, özellikle askeri düzende aldığı kararları duyuruyor, bir yandan da padişahı fetih düşüncesinden caydırmaya çalışıyordu. Sultan Mehmet uzun süredir sadrazamın ihanet içinde olduğundan haberi vardı; gerektiğinde kanıtlanacak mektuplar vardı. Çandarlı bunları gerek kuşatma sırasında gerekse daha önce Rumlara göndermişti; İstanbul'un alınışından sonra, Notaras bunları Fatih'e vermişti. Zağanos ve Şahabettin Paşaların da ona karşı duydukları kin ve kıskançlık, padişahın ondan kurtulmak istemesiyle bağdaşıyordu.

Tutuklanmasından kısa süre sonra, Çandarlı Halil, Edirne'ye yollandı. Ağustos ayında idam edildi, 520.000 düka değerindeki malları müsadere edildi. Sultan Mehmet'in bundan sonraki sadrazamlarının tümü, sonuncusu olan Karamanlı Mehmet Paşa dışında, köle kökenliydi.

Fatih Sultan Mehmet, 18 Haziran'a kadar İstanbul'da kaldı. Birçok kereler kenti gezdi, içinde bulunduğu haliyle kent onu üzüntüye boğuyordu. O, kenti yıkıntı halinden kurtarmak, güzelleştirmek, düşlediği dünya imparatorluğunun başkenti haline getirmek istiyordu. Bu konuda da hiçbir şeyden, ne paradan, ne emekten kısmak istemiyordu. Gidişinden önce, kentin imarı ve iskanı için acil önlemleri aldı.

6. HİRİSTİYAN DÜNYASININ UMUTSUZLUĞU VE SULTANIN ZAFERİ

Bizans'ın düşüş nedenleri, öteden beri uzun uzun tartışıldı durdu. Fatih'in kente girişinin hemen ertesi günü, bu üzücü olayın iki baş oyuncusu diyeceğimiz Rumlarla Latinler, felaketin sorumluluğunu sürekli birbirlerinin üzerine attılar. Her iki taraf da haklıydı. Asıl suçlular ikibuçuk yüzyıl önce Bizans İmparatorluğu'nu parça-

layıp, arta kalanları kendine maletmek isteyenlerdi. 1204 Haçlı seferinden bu yana bazillerin imparatorluğu, büyük bir başkenti yaşatamayacak, besleyemeyecek, kendini savunacak gücü ona veremeyecek denli ufalanmış bir ülke parçasına dönüşmüş bir yerden, bir addan ibaretti. Rumlar Latinlerin ihanetini ve tutumunu asla unutmamışlardı. Bu anılara bir de Ortodoks bölünmenin çözümsüz sorunu da eklenince ki bu sapma sonucu iki taraf arasında aşılmaz bir hendek oluşturuyordu, iş iyice çıkmaza girdi. Rumlar, kiliselerini gerçeğe giden yoldan döndürmek isteyen barbar Batılıları küçük görüyorlardı. Aralarından çoğu Türklerin onlardan daha iyi olacağını düşünüyordu. Çünkü dinleri kendilerinininkinden farklı olduğu halde dinlerini, inançlarını ele geçirdikleri topraklarda halka zorla kabul ettirmedikleri biliniyordu. Kendi inancını zorla kabul ettirmeye çalışan Roma'daki Papa'nın yanında, Türkler çok daha az tehlike arz ediyordu. "Türklerin sarığı, Latinlerin külahından evlâdır" diyen Notaras da bunu anlatmak istemişti. Floransa dinsel kurulu halkın çoğu tarafından mahkum edilmişti. Öte yandan Latinler de Bizanslıları korkunç sapkınlar olarak görüyor ve derhal hizaya getirilmeleri, kiliseye döndürülmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Böylesi koşullar içerisinde Bizanslılarla Latinler nasıl birleşip de Bizans'ı kurtarabilirdi ki?

İstanbul'un düşüşünden sonra, Batılılar, Bizans'ı kurtarmak amacıyla bir araya gelemediklerini kabul ettiler, Sultan Mehmet'in planları ve ordu gücü konusunda yanlış haber aldıklarını öne sürdüler. Gerçekten de bilgi sahibi değiller miydi? Evet şurası kesin ki, Osmanlıların askeri araç gereci konusunda pek bir şey bilmiyordu ama, Varna felaketi ki kısa süre öncesi olmuş bitmişti, onların gözünü bu konuda açmış olmalıydı. Venedikliler, Cenevizliler, Fransızlar, Almanlar ve öteki tüm ülkeler, en önce de Papalık, tehlikenin aciliyet ve ciddiyet taşımadığına inanmak istiyorlardı doğrusu. Bütün Hıristiyan alemi, Osmanlıların gösterdiği ilerlemeyi, isteyerek görmezden geliyordu. Oysa, Batılılar bu konuda bilgi edinebilirlerdi, zira Bizans imparatorları elli yıldır durmadan batılı prenslerden, din büyüklerinden yardım istemek amacıyla bizzat

kendileri batı ülkelerine dek gidiyorlardı. Türklerin Balkanlar'da çok fazla ilerlediğini ve Tuna'ya kadar ulaştığını herkes bilmekteydi. İstanbul'un Türklerle çevrili, adeta bir Türk denizinin ortasında kalakalmış bir adacık olduğu pekâlâ biliniyordu. Hıristiyan dünyası kılını kıpırdatmadı.* Çareler aranmış, reçeteler yazılmış, kurullar toplanmış, ama bunlardan hiçbir sonuç çıkmamıştı. Yüzyıllar boyunca Bizanslılardan apardığı mal ve mülkten başka bir şeyi düşünmeyen Papalık Senatosu, son dakikalarda donanmasına, daha önce gördüğümüz gibi, Osmanlılara karşı durumu ağırlaştırıcı hareketlerden kaçınması emrini vermiştir. Ceneviz ise her şey bir yana Galata'yı, Sakız adasını ve öteki kolonileri kurtarmaya bakmıştır. Her iki taraf da, Türk padişahlarıyla anlaşma yaptılar: 1387'de Cenevizliler, 1390'da sonra 1446'da Venedik, Osmanlılarla anlaşmaya gitti. Hatta Ceneviz, Sultan'ın yardımına koştu ve Murat'ın birliklerini gemileriyle taşıdı, bununla belki de Varna savaşının kaderi değişti.**

Papaların ise hiç paraları yoktur, başka şeyler için kaygılanır dururlar: Kilise'nin acınası hali, İtalya'da sahibi olduğu mülkler... Batılı krallara gelince, Aşırı Hıristiyan bir kral: Kutsal İmparatorluğun imparatoru, yani İngiltere kralı ve öteki katolik krallar utanmadan kafalarını öte yana çevirirler, birileri onlara Hıristiyanlığın doğudaki durumundan söz açınca... Bu duruma şaşmamak mı gerekir? Gerçek bambaşka; gerçek şu ki Hıristiyan dünyası Bizans'ı terk ediyordu, Hıristiyanlığın kendisi de yok olmak üzereydi. Ve ortada güzel bir dekor vardır sadece, ama sahnede gerçekten var olan uluslar, prenslerdir. Ortaçağın dinsel ve siyasal bütünlüğünün yerini devletlerin ve hükümdarların birliği almıştır, ama bu birlik kendi çıkarları, kendi hırs ve istekleri, diğerlerine zarar verecek şekilde kendi büyümeleri gelişmeleriyle gelişir. Büyük göz-

* Hıristiyan dünyası ayrıca bir de İstanbul'un alınmayacağına, mucizevi şekilde korunmuşuna ve 1204 haçlı seferi sırasında Latinler hariç, kimsenin bu kente girmeyi başaramadığına inanıyordu. Avarlar, Slavlar, 6. yüzyılda Avarlar, 7. yüzyılda hep yenilmişlerdi, daha sonra Bulgarlar, Kırım Hanlığı, Kumanlar, Peçenekler, Ruslar v.s. Onlara bakılırsa, Constantin'in kentini, Tanrı korumaktaydı.

* Bkz. sayfa 23.

lemci Aeneas Sylvius Piccolomini o her zamanki açık görüşlülüğüyle şöyle anlatıyor: “Papa ve İmparator sözcükleri, bir ünvan olarak içi boş sözcükler, parlak şaşalı görüntülerden ibaret. Her devletin bir prensi var, her prensin ise özel çıkarları. Hepsi de ayrı tel-den ve farklı, uyumsuz şeyler söyleyen bu güçleri hangi hoş ses bir bayrak altında toplayabilir ki? Evet, silah ve ordu yönünden bir araya toplansalar bile ki, bu bile çok cesaret ister, emirleri kim verecek? Hangi ve nasıl bir örgütleniş? Emirlerle uyulacağını nasıl garanti edebilirsiniz? Hangi ölümlü çıkıp da İngilizlerle Fransızlar arasında, Cenevizlilerle Aragonlar arasında ve Almanlar, Macarlar, Bohemyalılar arasında bir yaklaşım sağlayabilir dersiniz?.. Hıristiyanların sergilediği görünüm harika doğrusu!*

Doğrusu kimse bu büyük hümanistten daha güzel anlatamazdı ama açık görüşlü, aydın olan herkes, Hıristiyan Avrupa'nın yok olacağı ve yeni bir dünyanın doğmakta olduğunu bilincindeydi. Eğer İstanbul'u kurtarmak için silaha sarılmanın zorunlu olduğunu söylemesi gerekenlerin olup bitenlerden haberi yoksa, bu şu demektir; herkes, hemen hepsi, kuşkusuz düşüş haline geçmiş olduklarını kendi kendilerine itiraf edemeseler bile, içten içe kabul etmekteydiler.

Herkes az çok bu olayı beklemekteydi. Her şeye karşın, Avrupa Constantin'in İmparatorluğunun düştüğünü öğrendiğinde, yıldırım çarpmışa döndü. Hıristiyan düzende önemli bir şeyler, bir daha gözükmemek kaydıyla yok olmaktaydı. Roma'da olduğu gibi kilise de de derin bir üzüntü ve umutsuzluk belirdi; inananlar arasında herkes, kedere kapıldı, ulusları yönetenler arasında ise sıkıntı ve gelecek korkusu belirdi.

Siyasal, askeri ve ekonomik sonuçlar hemen boy gösterdi. İstanbul'a ve Boğazlara sahip olmak Ortadoğu'da ve Doğu Avrupa'da onlara nerdeyse mutlak bir üstünlük sağladı. Bu eşsiz stratejik konumu elinde tutan padişah şimdi artık “*her iki denizin ve iki kıtanın hükümdarı*” sıfatını alabilirdi ki zaten Fatih kendisini öyle niteleyecektir. Anadolu ve Rumeli artık birleştirilmiştir. Çanakkale

* Pastor, II. sayfa: 264; K, Setton, I, 153

ve İstanbul Boğazları güçlü bir koruma altına alınacak ve bundan böyle hiçbir şey Avrupa ve Asya eyaletlerini birbirinden ayıramayacaktır. Bu noktada, bütün kaygılarından kurtulmuş olan Sultan Mehmet ve ondan sonra gelecek padişahlar duraksız, imparatorluğu genişletmeye çalışacaklardır: Önce Tuna'nın güneyine -kısa süre sonra Sırbistan gidecek- sonra Anadolu'daki beylikler tek tek boyunduruk altına alınacaktır. Yüzyıldan az bir zaman geçince Kanuni Sultan Süleyman'ın orduları Bağdat'a varacak, Viyana'yı tehdit edecektir.

“*Şark Meselesi*”, yani Doğu Akdeniz’de Avrupa güçleri arasındaki rekabet böylece hallolup, uzun yıllar boyunca Osmanlıların lehine bir durum almış olacaktır. Buna karşılık Akdeniz kıyısı, Hıristiyan ülkeleri ve özellikle İtalya için hâlâ yaşamsal bir önem taşıyan Doğu ve Karadeniz ile ticaret bağlantısının geleceği sorun olmaya başlayacaktır. Bu “mesele” de yavaş yavaş çözüm bulacak, her zaman padişahın rızası ile olabilecektir, ticaret izni ya lutfedilecek, ya ihsan buyurmayacaklardır. Ama Batılıların Akdeniz’deki mal varlığı, yokolmadığı sürece hep tehdit altında bulunacaktır. İstanbul’un alınışının ertesinde, Aenas Sylvius Piccolomini şöyle yazmış: “Karadeniz şimdiden kapatıldı. Pek yakın bir zamanda Türk gölü haline gelecektir.” Ceneviz kolonileri özellikle Ege denizindekiler şimdi artık savunmasızdırlar, 1453’ten sonra haraç ödemek durumunda bırakılmışlardır, yani boyunduruk altındadırlar. Venedik kendi mal varlığını çabucak kaybetmeyecektir ama en belli başlısının gidişi pek yakındır: Eğriboz ellerinden alınacaktır. Bundan böyle kimse ciddi ciddi Hıristiyanlığın kutsal yerlerini, Kudüs’ü kurtarmak için bir seferden söz etmeyecektir artık. Orada da bir defter kapanmıştır. İnanmasalar bile, asıl kurtarılacak yerin İstanbul olduğunu söyleyeceklerdir. Sözün kısası Türk etkisi bütün sertliğiyle kendini gösterdi. Barbar ve cahil sandığımız kişiler değerli Bizanslı ezip geçmişti. Ordusuyla, müthiş silah araç gereciyle, çok zeki bir hükümdarı, usta genel kurmayıyla, yepyeni bir güç ortadaydı. Zamanın en güçlü kara ve deniz kaleleri, surları, yeni kuşatma tekniklerine ve hiç görülmedik büyüklükte ve geniş çaplı

toplara karşı koyamamıştı. Kaba ve cahil diye betimlediğimiz bu Asyalılar, en azından o ölçüde kimsenin aklına gelemeyen stratejilerden yararlanmayı bilmişlerdir. Başlarında bulunan kumandanları, ilkçağda yaşamış büyük komutanlara yaraşır bir savaş sanatına hakimdi. Doğu'nun bu en büyük kara ve deniz üssünü fethettikten sonra şimdi nereye gideceklerdi acaba? Hıristiyan dünyası korku ve şaşkınlık içindeydi.

7. BÜYÜK BİR ACI

İletişimin çok ağır işlemesi sonucu* İstanbul'un düştüğü haberi yavaş yavaş yayılarak, dalga dalga uzun süre sonra Batı'ya ulaştı. En çabuk ulaşılabildiği yer Yunanistan ve adalardı. Önce, Haliç'ten kaçabilen Venedik gemileri haberi Eğriboz'a getirdi, senatonun mayıs ayı başında gönderdiği donanma filosu orada bulunmaktaydı. Deniz kuvvetleri komutanı Jakopo Loredan, Papa'ya bir mektup göndermek için bir gripo (hızlı gemi) yola çıkardı. Gemi, 29 Haziran günü akşam vakti oraya vardı. On büyükler konsey sekreteri mektubu senatoda okudu; salonda çıt çıkmıyordu, hepsi de korku ve şaşkınlık içindeydiler. Modon valisinden gelen haber de bu doğrultuda olup kenti bir baştan bir başa dolaştı. *"İşte o zaman ağlılar, çılgınlık, bağırtılar, inlemeler başladı. Herkes göğsünü yumrukluyor, yüzlerini yırtıyor, saçını başını yoluyordu. Kimisi bir baba için, kimisi oğul için, bir başkası kardeşi için, kimisi de malı mülkü için dövünüyordu..."*** Hemen ertesi gün, senato Papa'ya haberi bildiren bir mektup gönderiyordu. Eğer Papa ile Hıristiyan devletler ve prensler tez elden birleşmezlerse, diyordu Venedik va-

* İstanbul'dan Venedik veya Marsilya'ya gitmek için, eğer rüzgar uygunsuz ve hava güzel ise tam bir ay gerekiyordu; ama hava durumu kötü ise yolculuk, tam iki katı bir süreyi de zorunlu kılabilirdi. Kışları, deniz yolu ulaşımı hepten dururdu, 1569'da Venedik, 15 Kasım'la 20 Ocak arasında gemilerin denize açılmasını yasaklıyordu; XVII. yy. sonuna dek, Saint-Georges'tan kalkıp Saint-Dimitri'ye kadar ulaşmak isteyen yolcular 5 Mayıs-26 Ekim arası bir tarih süresini kullanabiliyorlardı.

İstanbul'un düştüğü haberi Eğriboz'da duyulup yola çıktıktan tam yirmibeş gün sonra Venedik'e ulaşabildi.

** Languschi, in Pertusi, I, XXXIII.

lisi, Papa V. Nicolas'ya, sonunda Hıristiyanlık için en büyük tehli- ke baş gösterecektir. Aynı bilgiler, Napoli kralı V. Alphonse'a gön- derilen bir elçi aracılığıyla, aynı doğrultuda fikirler beyan etmesi isteğiyle verilmiş bulunuyordu.

Yaralı olarak İstanbul'u terk edebilmiş olan Kardinal Isidore de Kiev, Heraklion'dan Roma'daki Kardinaller Koleji'ne, kral Alp- honse'a ve İtalyan kentlerinin valilerine alarm mektupları gönderi- yordu. Sakız Adası da felaket haberini çabuk duyan yerlerdendi, aynı şekilde Rodos, duyar duymaz hemen savaş durumuna girdi. Kudüslü Saint-Jean tarikatı başkanı, Sultan Mehmet'in hemen Ege Denizi'ne saldırılar düzenleyeceği düşüncesinde olup, tarikatın Al- manya'daki büyüğüne yazarak hemen şövalyelerini silahlandırıp Rodos'a göndermesini istedi. Daha sonra Auvergne'deki manastır başkanına da kendisine şövalyeler göndermesi buyruğunu verecek- tir. "Rodos, kurtların ve yabani hayvanların arasında bir yavru ku- zudur" diyordu. Bütün doğu Akdeniz'de, Fatih Sultan Mehmet'in Roma'ya ve İtalyan kentlerine Hıristiyanların elinde bulunan yer- lere doğru büyük bir sefere çıkacağını sanan halk paniğe kapıldı.

Haber, 8 Temmuz'da Papa'ya geldi. "Hıristiyanlığın utancıcıdır bu!" diye bağırdı, V. Nicolas. Ünlü din adamı, Fra Roberto Caracci- olo haberi korku içindeki halka duyurdu. Bunu izleyen günlerde vaizler, kenti dolaşarak, insanları günahları yüzünden cezalandır- mak için Tanrı'nın Doğu Hıristiyanlığının başkentini vurduğunu, böyle giderse daha da büyük günahlar yüzünden Sultan Mehmet'in ta Roma'ya gelebileceğini anlatıp durdular. Fatih'in 300 gemilik bir filo hazırlattığı ve bununla İtalya'yı ve öteki Akdeniz ülkelerini fet- he çıkacağı söylentileri dolaşıyordu. Bütün İtalya yarımadasında, keşişler halkı ağır suçlamalar karşısında bıraktılar, istiğfar etmeleri için yalvarıp yakarıyorlardı. V. Nicolas birkaç hafta sonra Türklere ve hükümdarlarına karşı yeni bir Haçlı Seferi çağırısında buluna- caktır. Bütün bunlara karşın, İtalya'da barışı da sağlamak gereki- yordu. Venedik'le Milano arasında süren savaş, doğrusu Bizans im- paratorunu terketmeye kadar götürmüştü; Kardinaller hemen Napo- li, Milano, Floransa ve Venedik'e doğru yola çıktılar. Doğu'dan he-

nüz dönmüş olan Kardinal Isidore de Kiev, Sultan Mehmet'in, Sezar'dan da İskender'den de "veya dünyaya ebediyyen hakim olmak isteyen her kim varsa" hepsinden de daha güçlü göründüğünü anlattı. "Hazinesi çok çok zengin," dedi, "230 gemisi var ve istediği kadarını yaptırtacak güçte; 30.000 atlısı, piyadesi var, bu sayıyı artırma yolları sınırsız, sonsuz... Türkler İtalya'yı ya Calabria ya da Venedik'ten başlayıp ele geçirecek. Eğer İtalyan güçleri, altı ay içinde barışa gitmezlerse, onsekiz aya varmadan, Türkler İtalya'da olurlar," diye tamamladı sözünü.* O sırada Bolonya'da bulunan ünlü hümanist, Kardinal Bessarion, Francesco Foscarini'ye yazdığı bir mektupta silaha sarılmaları için yalvarıyordu.**

Felaketin sonuçları, en çok Ceneviz'de çok canlı biçimde hissedildi. Galata-Pera'nın kaybedildiği kesindi, Yafa ve Karadeniz'deki koloniler tehdit altındaydı, Sakız adası korkudan tirtir titriyordu. O sıralarda önemli bir mali kriz geçiren Ceneviz, Akdeniz'deki öteki güçlerden daha ağır bir darbe yemişti. Büyük Türk ile savaşamazlardı hiç kuşkusuz. Onunla anlaşmaya çalışmak tek çözüm yolu idi. Ceneviz Cumhurbaşkanı (doge) ve İhtiyarlar Meclisi, Galata-Pera'yı kurtarmaya çalışmak, surlarını onarma izni koparmak, sömürgeleriyle rahat ticaret yapabilmek, boğazlardan geçerek Yafa ile serbestçe ilişki kurabilmek amacıyla Fatih Sultan Mehmet'e elçiler göndermeye karar verdiler. Cenevizli elçiler, Sakızlı, Galatalı ve Edirneli vatandaşlarıyla yaptığı görüşmeler sonunda, böylesi istekleri Sultan'a iletmek için yola koyulmaya asla cesaret edemediler. Birisi dönüş sırasında öldü, ötekisi de Doğu'da ikinci kez böyle bir görevi kabul etmemek için sağlık durumunu bahane edecektir. Birkaç ay sonra Venedik, Karadeniz'deki sömürgelerini Saint-Georges bankasına satacaktır ki bu bankanın mali gücü, Cumhuriyetlerinkinden daha üstündür, yine de sömürgelerin tek tek yokolup gitmesine engel olamayacaktır.

* Barış nihayet 1454 Nisan ayında sağlanmış olacaktı.

** Kardinal Besarion, önceleri Nicée'de Ortodoks Başpiskoposu idi, Bizans İmparatoruna, Floransa Dinsel Kurulu sırasında eşlik etmişti, sonra İtalya'da kaldı, kardinal oldu ve Katoлик kilise içinde önemli bir rol üstlendi. Zamanının en ünlü hümanistlerinden birisi oldu. Kütüphanesi, Venedik'teki ünlü Marciana kütüphanesinin çekirdeğini oluşturmuştur.

Doğu Avrupa ülkeleri de, Fatih'in kazandığı zafer haberini alınca sarsıldılar. Haberi ilk öğrenenler, Sırlar oldu ve sıranın yakında kendilerine geleceğini anladılar. Genel kanı, bu yöneydi. Sibiu belediye başkanı (Transilvanya'da), büyük bir olasılıkla Yunanlı olan rahip Samile, bir mektubunda şöyle yazıyordu: *"Tanrı'nın izniyle Türkler bütün Hıristiyanlığı boyunduruk altına almak istiyorlar. Ayrıca, Sırbistan'a doğru yol almaya başladıklarını, orayı fethedecekleri haberini aldık... Sibiu kenti, yollarında bir engel olarak ün yapmış ve onu artada kaldırmak istiyorlar. Size kendinizi çepeçevre güçlendirmenizi, eğer kendinizden olmak istemiyorsanız, hendekler kazanızı tavsiye ederiz."** Türkler Sibiu'ya yıllar sonra saldıracaklardır, oysa Sırbistan hükümdarının yenilmesi çok yakındır.

Doğrudan tehdit altında olmasalar da, şiddet Batı'ya da ulaştı. Her yanda mahşer gününün geldiği, istiğfar edilmesi gerektiği söyleniyordu. Krallar, prensler hemen silaha sarılmaktan sözaçtilar. İmparator III. Frédéric çok sarsıldı. O sıralarda, saray erkaniyla birlikte Graz'daydı, yanında imparator şansölyesi sekreter olarak Aenas Sylvius Piccolomino vardı. Derhal, imparator adına, İtalya cumhuriyetlerine, prenslere, Fransa ve İngiltere krallarına, mektuplar kaleme alarak gönderdi, onları gelecek ilkbahara yeni bir haçlı seferi düzenlemeyi amaçlayan bir toplantıya çağırıldı. VII. Charles'ın, nasıl bir cevap yazdığı bilinmiyor ama, Doğu'ya bir sefer yapmak isteyen tarafın ateşli bir savunucusuydu. Fransa yüzyıl savaşlarından yeni çıkmıştı, kraliyet toprakları içinde geçirdikleri kötü günlerden sonra, büyük bir olasılıkla başka görevleri vardı. Burgonya Dükü haçlı seferi yanlısıydı.

Bazilllerin İmparatorluğunun sonunun gelmesiyle ortaya çıkan bu "akla hayale sığmaz sansasyon",** Batı'da daha uzun süre at koşturacaktır. Fatih Sultan Mehmet'in doğu Avrupa'da ve başka yerlerde kazandığı başarılarla yenilene yenilene, çoğu hayal ürünü olan, zalimlik gösterilerinin anlatımlarıyla iyice büyütülen şu "büyük korku" yoğun varlığını sürdürecektir. Avrupa'dan bir ucundan

* Georges Brankoviç

** J. Calmette

ötekine, yazarlar, şairler, müzisyenler, yıllar boyu bu temalardan esinlenecek, önemli bir edebiyat dönemi olacaktır bu. Bütün ülkelerde hep bir ağızdan, İstanbul'un düşüşü üzerine "ağıtlar" yakılacaktır. (Jérémie'nin Kudüs üstüne yazdıkları taklit edilecektir) Genellikle bu yapıtlarda İstanbul'un kendisi Hıristiyanlığa, şu anonim Venedik şiirinde olduğu gibi seslenir: "Ağıtlar yaksın, korkunç düşüşüme gökyüzü ve bütün Hıristiyanlar! Ne biçim yazgı, Hıristiyanları körleştiren günahım ne benim? Felâket ve yıkımın yakınumda olduğumu görmedi mi onlar?". Şimdi tutsak olan kent, Hıristiyan güçleri ve hükümdarlarını kendisini kurtarması için kıskırtmaktadır: Papa V. Nicolas "muzaffer papaz", Fransa kralı "Hıristiyanların Nuru", Macar kralı "gerçek yüce efendi", "yiğit yürekli" Aragon kralı, Polonya, Portekiz ve İngiltere kralları, öteki krallar, dukeler, kontlar, senyörler. "Yardımlarınıza ihtiyacım var, çok çabuk." Alsace yöresinde anonim bir yapıt, adı "Türklere Karşı Hıristiyanlığın Galeyanı", şöyle son buluyor: "Her şeye kadar Tanrım lütfunla Hıristiyanlığa güç ver, barış ve birlik sağla, Türkleri ve ondan yana olanları ne Yunanistan'da, ne Asya'da ve ne Avrupa'da tek bir Türk kalmayana kadar kovalamamız için büyük bir ordu kurmayı nasib et."

Doğal olarak bu acı, en iyi ve en canlı biçimde eski Bizans İmparatorluğu'na bağlı Rum diyarlarında ifade edildi. Bu ağıtların en ünlüsü Ducas'ındır. Bizanslı tarihçi İstanbul'a seslenerek şöyle diyor: "Ey dünyanın merkezi olan kent! Ey bütün Hıristiyanların gururu İstanbul şehri... Yerin göğün mabedydin sen! Evler, saraylar, kilise dekorları, kitaplar, halk, sizleri çağırıyorum bugün, sizlerle birlikte ağlıyorum, canlıymışsınız gibi, acının ve yoksulluğun prensi Jérémie gibi ağlıyorum. Ey güneş, sonsuz ışığını karart ve sen toprak. Tanrının günahlarımız yüzünden soyumuza lâyük gördüğü bu korkunç yargı için gözyaşı dök, yakar... Adilsin, Tanrım adilsin sen, yargın da adil. Ne yaptıysan doğru yaptın ve bir sebebi vardır... Bağış bol Tanrım!"*

Fransa'da ise Burgonya Dükü'ne atfen Yunanistan'ın Şikâyeti

* Pertusi, II, sayfa 344

adlı şiirde Jean Molinet, “dizelerde Türklere saldırmıyor, İstanbul’u geri almak için ulusları birleşmeye çağırıyor.”

*Uyan sen ey soylu, artık kralısızsın
Salmonik İmparatorluk Sarayı
Gözlerinle gör bak zehirli yılanı
Şeytanın kendisi ve hain
Siz ey François ve Romalılar
Öc almadan olur mu ey canı tez ve insancıl beyim?
Ne bekliyorsunuz Bourgonge ve Picardie?
Nice yürekliydiniz siz yiğitler, yeryüzünde
Siz yürekli Engles, geri getirin Aziz Georges’u.*

Bir başka Fransız şair ve müzisyeni, Guillaume Dufay, bir ağıt yazıp besteliyor. Dört sesli bu parçada, üç ses Fransızca söylerken, dördüncü ses Latince olarak Jérémie ayetini söylüyor. (Lamentation de la Sainte Méré Eglise sur Constantinople.)* Elejyak modele uygun olarak bestelenilen eser, ortaçağ şarkılarını andırır, bu ağıt da, Kudüs için yazılan ağıtla birlikte İstanbul’un kaybindan dolayı duyulan üzüntüyü anlatır.

Ünlü bir Alman bestecisi, Michel Beheim Bizans’ı terkeden Avrupa’nın vicdanına seslenir. Şair imparator III. Frédéric’i, Türklerle savaşıacağı yerde kendi derebeyleriyle savaştığı için suçlar.

Slav şairler de, Hıristiyan dünyasını mahveden felakete uzun süre ağıtlar yakacaktır. Ama bir süre sonra, Rusya’da yepyeni bir duygu saracaktır ortalığı: “Küller arasında gizli bir kıvılcım gibi, Tanrı tohumunu Rus Ortodokslarına bırakmıştı, Rus halkı, Bizans İmparatoru’nun yerini almak için Tanrı tarafından tayin edilmişti. Gelecek günler bu hayali doğrulayacaktır. Bir sonraki yüzyılda, Çarlar, kendilerinin Bizans imparatorunun mirasçıları olduğu düşüncesini edineceklerdir. Kendilerini ortodoksluğun şampiyonları,

* Azize Meryem’in İstanbul’a ağıtı. (ç.n.)

gerçek imanın sahibi gibi tanıtacaklardır. Paraların üzerinde iki başlı kartal, Aziz Georges'un yerini alacaktır. 1490'da, Moskova metropoliti, Çar II. İvan'a şöyle diyecektir: "Konstantinopolis büyük sapkınlık günahı yüzünden düştü. Moskova ise Constantin'in gerçek şehridir. İki Roma'nın ikisi de göçüp gitti, üçüncü Roma, Moskova olacak. Dördüncüsü ise zaten olmayacak."

8. FATİH'İN EDİNDİĞİ BÜYÜK SAYGINLIK

Kazanan taraf için, İstanbul'un anlamı kuşkusuz bambaşkaydı. Bu kente sahip olmak -"Kızıl Elma"* "payı taht" "başkent" diyor-du Müslüman Türkler- genç padişah için görkemli bir zafer tutkusuydu. İmparatorluk üstünde mutlak saltanat demektir. Fetihden hemen sonra, Çandarlı'nın ortadan kaldırılışı, büyük ailelerin etki gücünde bir zayıflama döneminin başlangıcını belirliyordu, bu ailelerden bazıları padişahların otoritesiyle uzun süreden beri uyuşmıyor, huzursuzluk çıkarıyorlardı.** Bundan böyle güçlerini uzun süre için yitirmiş olacaktı. Devlet büyükleri ve yüksek mevki-deki memurların, ordu komutanlarının çoğu gelecekte hep kölelerden seçilecek koşulsuz olarak itaat edecek, her şeylerini hükümdarlarına borçlu olacaktı. Öyle ki, o isterse hepsini gerisin geri alabilecekti, hatta canlarını bile. Üstelik bu da, sık sık olagelir. Yeniçeri birliği de, başlarındaki yeni genç komutan da devşirme olup, (devşirmeler, Hıristiyan gençlerin kaçırılıp, toplanıp, müslümanlaştırılması ve eğitilmesiyle elde edilen kişilerdi) tamamen padişahın buyruğu altındaydılar, onun has birliklerini teşkil ederek, ikti-

* Kızıl Elma, Müslüman Türklerin fetihlerinin yüce amacı, efsanevi kenti anlatır. Kızıl Elma, alınan bu kentin büyük kilisesinin, İstanbul'un, hatta daha sonraki dönemlerde, Viyana ve Budapeşte'nin üstesinden gelir. Bu efsane, Türk edebiyatı sözlü verilerinde geleneksel biçimde vardır, hatta doğu Avrupa folklorunda da gözükür. (Pertev Naili Boratav. İslam Ansiklopedisi cilt III, s. 243; yine aynı bilim adamından Uygulamalı Yüksek Öğrenim yılı-ğı, IV. bölüm, 1966, s: 263264)

** Bu büyük aileler arasında, İshakoğulları, Turhanoğulları, Mihailoğulları, Evranosoğulları, Çandarlıoğulları ve daha başkaları sayılabilir. Bunlar beylik yörelerinde güçlü olmuşlardır.

darının, fetih politikasının vazgeçilmez parçası durumundaydılar.

Haşmetli Osmanlı padişahı, yalnız, yanına varılmaz, ulaşılmaz, yarı ilahi bir hükümdar olacaktır; Abbasiler devrinde, inananların komutanı seçkin insanları bir perde arkasına gizlenerek huzuruna kabul eden Amin-el-Mümin'e, Halifelere benzetilebilir. Bir süre sonra Türk Padişahı, Divan toplantılarına örtülü bir kafes pencere arkasında yer alarak katılacaktır. Sultan Mehmet'in atalarının neredeyse bir aile gibi diyebileceğimiz yalın, içtenlikli bir yaşam sürdürdükleri günler geride kalmış, bu konuda oldukça değişiklikler olmuştur. Şimdi artık otoritesi Şeriat yasalarıyla, özellikle İstanbul'da hemen kıpırdanmaya hazır bir kamuoyu ile sınırlı olacaktır. Bilindiği üzere imparatorlar, Romalılarda olduğu gibi, kendi ailelerinden bile olsa ileride kendilerine rakip olabilecekleri öldürtürlerdi, Fatih Sultan Mehmet'in de ilk işi, devlet içinde düzeni sağlamak için kendini kardeşini öldürtmek oldu. Sultan, veliaht olarak Cem Sultan'ı tercih edecektir, öteki oğlu Beyazıt özellikle kalabalık şehzadeleriyle tercih edilmez. Herhangi birinin çıkıp yerel otorite iddiasında bulunmamasını sağlamak amacıyla Rumeli tarafında fethettiği yerlerin beylerini hükümdarlarını soyuyla sopuyla ortadan kaldıracaktır.

İstanbul'un fethi, Sultan Mehmet'e, halifelik döneminden bu yana hiçbir hükümdara nasip olmayan bir saygınlık ve otorite kazandırdı. Onun zaferi, bütün İslam dünyasının zaferiydi, en son sekiz yüzyıl önce, Sasani'lerin imparatorluğuna son veren zaferden bu yana başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak bir zaferdi. Hazreti Muhammed'in hadisinde belirttiği işi, bu 21 yaşındaki genç adam gerçekleştirmişti: *"İstanbul'u elbet bir gün fethedeceksiniz. Onu alacak olan ordu, orduların en yücesi, komutanı da yüce bir önder olacak."*

Allah zaten onu, iman yolunda çarpışanların başkumandanı olarak göndermişti yeryüzüne. Kendisi de zaten, İslamın kılıcı bizim elimizdedir diyordu, şimdi artık dinin koruyucusu, Hazreti Muhammed'in bildirdiklerini, O'nu tanımayanlara götürecektir olan, İslam'ın zaferi için mücadeleye atılacak olan da kendisidir. XI. yüz-

yl Türk dilbilimcisi Kaşgarlı Mahmut'un yazdığına göre şu hadis Peygamber'e atfedilir: "Benim doğuda bir ordum var ki adı Türk, beni öfkeye salacak herhangi halksa oraya yönelteceğim onu." Bir başka hadisinde de şöyle demektedir: "Türklerin dilini öğreniniz. Zira hükümdarlıkları uzun sürecektir." Mısır Memlûklularının sultanı, kutsal yerleri ve Hac yolunu korumakla yükümlüdür, Osmanlı Sultanı ise İslam dininin kılıcıdır.

O, aynı zamanda evrensel bir imparatorluğu kuracak olan kişidir. Daha İstanbul'u alır almaz, bütün dünyaya hakim olacağını onun altına yazılmış olduğunu anlatır. "*Tek bir imparatorluk olmalı, tek bir iman, tek bir hükümdar*", demektedir. Gerek Türkler, gerekse öteki Doğu halklarının inanışları arasında, dünyayı yönetme ayrıcalığının yalnızca Türklere başıslanmış olduğu inancı yaygındı. Türk hakanlarında, Moğol hanlarında, sonra ilk Osmanlılarda, özellikle Orhan Gazi'de görülen dünya hakimiyeti anlayışı, Türk yazarlar tarafından yayılacak, padişahlığının sonuna dek Fatih Sultan Mehmet'in de ana düşüncelerinden biri olacaktır. İstanbul'un fethiyle, Sultan Mehmet, bir zamanlar bütün dünyaya hakim olmuş olan Roma İmparatorluğu'nun yasal mirasçısı olmuştu. Trabzonlu Georges: "Kimsenin kuşkusu olmasın, Romalıların İmparatoru O'dur" demektedir. Tarihten edindiği bilgilere, çevresinde bulunan Latin ve Rumlarla yaptığı konuşmalara dayanarak, Türk ve Müslüman biri olarak, Sezar'ın tahtına oturduğu ve dünyaya hakim olma ayrıcalığı ve yükümlülüğünü Tanrı'dan ve Türk geleneklerinden almış olduğu kanısına varmıştı. Dünyada fethetmek istediği yerlerin bir haritasını çıkarttıracaktır.

Osmanlıların padişahu, Türklerin Sultanı, "*Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi*", Doğu'nun imparatoru, ilk kez Türk, Müslüman ve Roma hükümdarlık geleneklerini özünde toplamaktadır: Hükümdarlığının temelinde işte bunlar yatar; kendi atalarıyla birlikte Asya'dan gelen halkları, Bizans'tan kalanları ve Müslüman halkları yönetme hakkı bu temel üzerine kuruludur. Bu düşünce biçimi ona, fetih siyaseti ve diplomasisi ile aynı zamanda, İstanbul'u değerli bir metropol ve dünyanın merkezi yapma ilhamlarını verir.

Bu önemli rolü kendisine bizzat tarihin verdiği düşüncesi içinde genel siyasası üç tür amaç taşır: Dedesi Beyazıt'ın önce fethettiği ama sonra Timurlenk karşısında elden giden imparatorluk topraklarını yeniden buyruğu altına almak; hakimiyetini eninde sonunda, bazillerin imparatorluğuna dahil olmuş olan bütün ülkelere yaymak, savunmak, kâfirleri -Hıristiyanları- imana getirmek amacıyla sınırları olabildiğince uzaklara dek götürmek.

Öyle gözüküyor ki, Fatih Sultan Mehmet'in belirli bir fetih planı yoktu. Bu gizemli insanın davranışları, böyle bir şeyin varlığını düşündürse de, eylemleri o an karar verilmiş bir siyasal anlayış ile birden benimsetildi. Ama, o hiçbir zaman kafasına koyduğu büyük amaçlardan uzaklaşmadı. Kendinden sonra gelenlerin de sınırsız sarılacakları amaçlardı bunlar.

9. DOĞU DÜNYASININ BAŞKENTİNİ YENİDEN CANLANDIRMA ÇALIŞMALARI

Fatih Sultan Mehmet, 21 Haziran akşamı, Edirne'ye dönmüştü. Beraberinde ganimet olarak çeşitli sosyal sınıflardan çok sayıda köle getiriyordu. Servet sahibi ailelerden gelenler aileleri tarafından kurtulmalıkları ödenerek geri alınacak, kalanlar ise köle olarak satılacaklardır. Bizanslılar bağışlanmaları lütfundu bulunması için çaba gösterecek, bu "muzaffer" kişiyle işbirliğine yanaşacaklardır, örneğin bir yargıç Isidore, Sultan'ın "yargıcı ve büyük emini" olacak, Isidore'un yurttaşları da ailelerinden bazılarını kurtarmak için ona başvuracaklardır. Kilise birliği taraflarından büyük muhalif, Genadios Sholarios, fetihten sonra, ilk patrik olmayı açık açık kabul etti. Kritobulos da, padişahın hizmetine girecek ve doğum yeri olan İmroz adasına vali olacak ve, "II. Mehmet'in 1451-1467 Yılları Arasında Gerçekleştirdikleri" başlığı altında bir tarih kitabı yazacaktır. Büyük hümanist Francesco Fielfo da Fatih'e yazarak, "Yoksulların iyiliği için Tanrı'nın gönderdiği, velinimet, büyük Emir," diye başlayıp, bir Yahudinin elinde tutsak olan kayınvalidesi ve baldızlarının -herhalde İstanbul'un fethinden sonra satın almış

olacak- serbest bırakılmasını isteyecektir. Padişah da bu üç kadının serbest bırakılması için emir verecektir. Bütün tutsakların böylesi bir şansı olmayacaktır pek tabii. Öteki Bizanslılar kadın, erkek, Türklerin hizmetinde çalışacaklardır. Daha sonra bunların çoğu, Fatih'in buyruğu ile İstanbul'a yerleştirilecektir.

Edirne'ye gelir gelmez -burası, İstanbul'a yerleşinceye kadar başkent olmayı sürdürecektir- Padişah, usulden olduğu üzere, Mısır Sultanı Malik Eşref'e İran'daki "Karakoyunlu" hükümdarı, Cihanşah'a, Mekke Şerifine "*Zafer mektupları*" gönderdi. Eşref'e yazdığı mektupta, İslamın görevine değinerek bir görev dağıtımına gider: Bizzat kendisi, 'Kutsal cihad' amacıyla halkları silahlandırmak görevini almıştır; Memluk hükümdarı, "Hacca gitme geleneğinin yeniden düzenlenişi" ile yükümlüdür. İstanbul'un fethi Kahire'de müthiş bir olay olarak kutlanmıştı. Davullar çalınmış, halk sevincini göstermek için sokağa dökülmüştü.

Bunu izleyen haftalar boyunca, komşu Hıristiyan devletlerin ve prensliklerin hükümdarları, Osmanlı İmparatorunu kutlama amacıyla elçilerini gönderdiler. Hepsi de memnuniyetle kabul edildi, ağırlandı ama aynı zamanda hepsi de, Sultan Mehmet'in egemenliğini tanımanın bedeli olan yıllık haracı kabul etmek zorunda kaldılar: Sakız, 6.000 düka, Midilli 3.000, Trazon Kralı Jean Comnène ise sadece 2.000 düka, XI. Constantin'in kardeşleri, Peleponnes derebeyi Dimitrios ve Thomas beraberce 10.000 düka ödeyeceklerdi. Siraküzalılar, Bizanslı devlet adamları ve soyluların kaçışına yardım etmek ve onları kabul etmek suçundan dolayı 1.500 ila 3.000 dükalık haraca bağlandı. Padişah, ayrıca, Ceneviz sömürgeci olan Sakız ve Anadolu kıyısındaki, Foça'nın da haraç vermelemini zorunlu kıldı. Fatih'i kutlamaya gelen Rodos Şövalyelerinin elçisi ise, Papa'nın rızasını almadığı için, elinden bir şey gelemeceğini belirterek, haracı kabul etmedi. Hepsi de, iyi sözlerle, mektuplarla geri döndüler. Şimdilik korkacak bir şey yoktu. Hatta bazılarına kolaylıklar da sağlandı. Örneğin, Meriç nehri ağzında yer alan Enez'e hükmeden Aynos Beyi Palamede Gattilusi'e kalenin anahtarlarını hemen Fatih'e gönderdiği için kendisine Limni a-

dası verildi. Kardeşi olan Midilli hükümdarı Domenico'ya ise Limni adası verildi. Padişah'ın kaygıları başka yöneydi, istediği her an geri alabileceği küçük topraklar üzerine egemenliğini yaymak düşüncesinden, daha farklı düşünceler içindeydi. En büyük derdi de, İstanbul'un yeniden kurulması ve insanların yerleştirilmesiydi.

Burası, yarı yarıya yıkık, insanları çekip gitmiş, bir ölü kent görünümündeydi. Sanki; 1204'te dördüncü Haçlı Seferi sırasında Latinlerin fethedip, imparatorunu parça parça ettiği o felaket günlerinden bu yana nerdeyse iki yüzyıldan fazla bir süredir yoksulluğa terk edilmiş, 17,2 kilometrekarelik bu kentte yapılacak ne çok şey vardı. 1204 yılı, imparatorun parçalandığı gün için "*Constantinopolis'in tarihinde en kara saat*" diyor Norwich. Venedikliler ve Franklar Badouin de Flandre'in, Thibaud de Champagne'in ve Dük Enrico Dandolo'nun emirleri üzerine, barbarlarınkinden çok daha korkunç katliama ve yağmaya giriştiler. Bu olay için Diehl "*duyulmadık biçimde insan kırımı*" diyor. Yüzyıllardır biriktirilen defineler, hazineler, yağmalandı, kiliseler, manastırlar, evler, soyulup soğana çevrildi, şövalyeler ve Latin keşişler arasında değer taşıyan her şey için tartışma ve kavgalar çıktı. Özellikle çoğunu Venedikliler alıyordu. Hazine ve SanMarco meydanındaki bronz heykeller, örnek olarak sayılabilir; Fransızlar ve Flamanlar da yakıp yıkıp geçiyorlardı. Ayasofya tamamen soyuldu, boşaltıldı, kutsal vazolar içki kadehleri olarak kullanıldı. "*Mihrabı yaktılar, her ulustan inanışlara değin ait ne varsa parça parça edip aralarında paylaştılar, aynı şekilde kilisede değer taşıyan ne buldularsa aldılar. Kutsal vazoları, çizik çizik ettikleri gümüşleri, ön kürsüden, sıralardan kapı ve duvarlardan koparttıkları altın ve gümüş parçaları daha birtakım öteki artıkları yüklemek için, atları katırları ta kilisenin içine kadar getirdiler... Hayvanlar gibi davranıp bütün kadın ve kızların kendini Tanrıya adanmış rahibelerin ırzına geçtiler... Bütün kent, acı, umutsuzluk ve göz yaşına boğuldu.*"* Müslü-

* Nicetas Choniatas-Norwich'in kaleminden.

manlar bile Kudüs'ü aldıklarında, kendilerini İsa'nın askerleri sayan bu adamlardan daha bir insanca davrandılar Hıristiyanlara karşı; diye ekliyor bu felakete tanık olmuş olan tarihçi. Villehardouin* ise şöyle anlatıyor o günleri: "Dünya yaratıldı yaratılalı bir kentten bu kadar çok ganimet kazanılmamıştır." Papa III. Innocento, Badoouin'e yazdığı bir mektupta, imparator ünvanını almış kişi olarak, Haçlı komutanlarının hatalarını ve bizzat kendi yanlışlarını görmezden geldiği veya hoşgördüğü için ona sitemler etmiştir.

İstanbul, artık bir daha ayağa kalkmamalıydı. XII. yüzyılda çağının en zengin, en canlı kentiydi, bilim ve sanat merkezlerinin en büyüğü, ipek yoluyla, Suriye yoluyla, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu yoluyla gelen değerli malların baharatların toplandığı güçlü bir ekonomik metropoldü. Sözkonusu haçlı seferi, onu caneviden vurdu. Venedikliler aslan payım aldılar. Serenissime sömürge imparatorluğunu Adriyatik kıyılarında, Batı Anadolu kıyılarında, Bizans artıkları üzerinde kurdu, Epir'i, Etoile'i, Arcadie'yi aldı; Korfu ve Zante adalarını, bütün Peleponnes yaramadasını ele geçirdi; Çanakkale ve Marmara kıyılarında ise Gelibolu, Tekirdağ, Marmara Ereğlisi, Trakya'da Edime'yi aldı. Birinci derece stratejik ve ekonomik önemi olan bir üs olarak Girit'i de, ele geçirdiler. Hatta Venedikliler İstanbul'un Ayasofya dahil, sekizde üçüne kondular. "Roma İmparatorluğunun sekizde üçünün efendisi" ünvanını almış olan Enrica Dandolo 1205 yılında öldüğünde oraya gömüldü.

Bu şekilde yakılıp yıkılan zayıf ve yoksul duruma düşürülen Bizans İmparatorluğu, kısa sürede küçük bir ülke haline gelmiştir: Kuzeyde, Karadeniz kıyısında Messemvria Limanı'na kadar (İstanbul'dan 200 kilometre), Batıda ise 100 kilometre ötedeki Ereğli'ye kadar uzanıyordu. Kaldı ki Trakya'nın bu bölümünde bile denetimi tam değildi. Halklar, toplumun her katmanını etkileyen yoksul yaşamı terkedip kaçtılar; imkânı olanlar batıya, özellikle İtalya'ya, diğerleri ise Hıristiyan doğu Avrupa ülkelerine ve Osmanlıların denetimindeki bölgelere doğru göç ediyorlardı. Devlet

* Ortaçağda yaşamış olan Fransız tarihçisi. (ç.n.)

organları işlemez olmuştu, vergiler toplanamıyordu, hazine bomboştu. İmparatorlar para bulmak için her çareye başvuruyorlardı. V. Jean Paleologue 1370 yılında Venedik’i ziyaret ettiği bir sırada borçları yüzünden tutuklandı ve borcunu ödeyene kadar da alakolandu. 1423 yılında İmparator, Venediklilere elli bin düka karşılığında Selanik’i sattı. İstanbul gerçeklerin dışında yaşıyordu, artık hiçbir anlam taşımayan törenlerle saray erkânı oyalanıyordu. 1347’de VI. Jean Cantacuzene’nin taç giyme töreninde, tacın gerçek taşları Venedik’e rehin verildiğinden yapay taşlarla süslenmiş, gümüş ve altın yemek takımları yerine teneke tabaklar kullanılmıştı. “Saray öylesine yoksul kalmıştı ki artık tek bir altın ya da gümüş bardak, çanak bulmak olanaksızdı. Taçların ve giysilerin görünüşü altın ve değerli taşlardan yapılmış gibiydi, oysa bir kısmı deriden, bir kısmı ise değişik renkler yansıtan camlardan yapılmıştı” diyor Nicephore Gregoras, o günleri anlatırken.

Türkler kente girdiğinde, burası üzerinde yer yer yıkıntılar bulunan çok büyük, dağınık bir arazi görünümündeydi. Yıkıntılarda içerilerinde değerli neyi varsa yağmalanmış dış görünüşleriyle hâlâ çekici güzellikte evler vardı. Zengin evlerinin park ve bahçelerinin yerini alan tarlalık yerlerin kimisi ekili kimi bomboş bırakılmış haldeydi.* İspanyol gezgin Clavijo, XV. yüzyılın başında “çoğu harap halde, saraylar, kiliseler ve manastırlar” görmüş olduğunu söyler oralarda. İmparator Eski Saray’da değil de Blakerna sarayında oturmaktadır, Saint-Apôtre kilisesi, Bizans hükümdarlarının yattığı Pantheon viran haldeydi, Ayasofya ise bakımsızdı: Bir İmparatorluğun gölge başkentinin gölgesi gibiydi.

Yeniden imar, kenti yeniden kalabalık hale getirmek, düşünsel, bilimsel, ekonomik ve politik yönden güçlü bir metropol oluşturmak; kenti alır almaz genç padişahın, hemen ertesi günü başlatacağı büyük çalışma işte buydu. Bunu da yoğun bir enerji sarfederek

* Dinadamı yazar, Dimitrios Kydones’in betimlemesinden kentin ne durumda olduğu konusunda bir fikir ediniyoruz: “Kentin içi çayırık, otlak, bahçelerde çiçekler açmaya başlamış, yaprakların gölgeleri küçük patikaları kaplar, öyle ki oradan geçenler, caddelerin kentte değil de dağda açılmış olduğunu söyleyecektir.”

becerecektir. Gözden çıkarılan büyük miktarda para, halkları birbirine karıştırmada en geçerli yöntemdir. Oluşan toplum, birlik içinde olmaktan uzaktır ama bu haliyle İstanbul'a en hızlı biçimiyle büyük bir başkent olma etkinliğini sağlayacaktır.

Ama, en acil ve en önemli iş, başkenti güven altına almak, savunmasını sağlamaktır. Fatih, İstanbul'un düştüğü haberinin Batı'da ne gibi yankılar uyandıracakını biliyordu. Evet düşmanları biraraya gelemiyorlardı ama, daha on yıl öncesi Varna ve Kosova'ya kadar gelmemişler miydi? Fatih, yüzyıllardır bakımsızlığa terk edilmiş, savaş sırasında top atışlarıyla yer yer yıkılmış haldeki surların derhal onarılmasını, Yedikule şatosunun yeniden inşa edilmesini buyurdu. Orada Bizanslılar'ın bir zamanlar kurmuş olduğu o gün ise yıkıntı haline gelmiş bir saray vardı.*

Padişah birkaç ay sonra kentin orta yerinde kendisi için bir saray yapımını başlattı, Théodosius forumunun yer aldığı alandaki yıkıntılar yok olup gitmek üzereydi.** Bizanslılardan kalan sarayların hiçbiri oturulacak halde değildi. Hipodrom'la (Sultanahmet Meydanı) Marmara Denizi arasında yer alan tepenin güneybatı yamacındaki Kutsal Saray bir taş yığını halindeydi. Blakerna Sarayı ve Tekfur Sarayı kuşatma sırasında zarar görmüş olup ayrıca çok küçüktüler. Sultan Mehmet'in İstanbul'daki ilk konutu, dikdörtgen biçiminde, kubbelerle kaplı, "*çok ayrık bölümlü, yüksek duvarlarla çevrili*"*** Venedikli bir elçinin gözünde pek de hoş görünüşlü olmayan, söylediklerine bakılırsa "ahşap binalar, boş odalar, kullanışsız, hapisaneyeye benzer" bir saraydı. Bu sarayın adı Darül Amiri

* Yedikule çokgen şeklindedir, beş köşe noktalarının herbirinde bir kule vardı, öteki iki kule ise kuzey ve güneye bakan duvarları verir sırtını. İç savunma için tasarlanmış olup geçmişte ve o gün için, Yedikule'nin planının bir benzeri ne doğuda ne Balkanlarda mevcut değildi. Yine de İtalyan mimar Filarte'nin Storzanın şatosu için çizdiği ve 1405'te bir kitapta (Traité) sergilediği plana oldukça yakındır. Batı'dan gelen yeniliklere büyük ilgi duyan Fatih, ya gezginlerden ya da casusları aracılığıyla bunu öğrenmiş olacak. Yedikule uzun zaman Osmanlı sultanlarının hazinesini barındıracak, daha sonra siyasal suçluların kapatıldığı zindan olarak kullanılacaktır.

** İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde, Beyazıt Camii'nin yakınlarında bir yerde bulunuyordu.

*** C. Cantemir II. 59

olacaktır. Padişah, 1458 yılının başında tamamen bitince gelip yerleşecektir. O zamana kadar, Edirne'deki sarayında kaldı, onu da birkaç yıl önce yaptırmıştı zaten; dikdörtgen ana bina, orta yerde bir kule; büyüklük ve görkemlilik duygusu vermeyi amaçlayan, yöreye egemen bir nokta üstünde yükselmekteydi (Cihannüma).

10. HALKIN BAŞKENTE YERLEŞİMİ VE SÜRGÜN

Fatih, Edirne'ye dönmeden önce, İstanbul'un iskâna açılması için ilk önlemleri aldı. Hükümet, İstanbul'a taşınır taşınmaz saray erkanından devlet memurları ve büyükleri hemen yerleşibilsinler diye, kentin hâlâ oturulabilir haldeki en güzel evlerini onlara verdi. Öte yandan, onların ganimet payları olan esirlerin, tutsakların genel ganimetin beşte biri kadar Haliç'in batı yakası boyunca hızla yerleştirilmesini, kendilerine verilen evlerde vergiden muaf tutulmalarını emretti. Öteki tutsaklara, kurtulmalıklarını ödemeleri koşuluyla, istedikleri kente yerleşmeleri izni verildi. Kuşatma sırasında saklanan ve Galata'ya veya başka yerlere kaçmayı başaran Rumlar, böylece rahatça dönebilme iznini almış oldular. Fetih sırasında, kente bulunan Yahudiler orada kalabildiler. Onlar veya ötekilerle büyük kentin nüfusu yeterince kabarmış olmuyordu; Fatih o zaman dini, ırkı, etnik kökeni ne olursa olsun, isteyenlerin boş evleri alıp yerleşebileceğini, bir süre de vergiden muaf tutulacaklarını duyurdu. Bu evler onların malları olacaktı. Ama Fatih'in İstanbul'a kalabalık bir nüfus kazandırma yöntemleri arasında en çok başvurduğu yol sürgün yoluyla. Bunlar, zorunlu olarak yöre değiştiren topluluklardı.* Osmanlı İmparatorluğu içinde alışlagelmiş ve çokça başvuru alan bir adetti.

Henüz Avrupa'daki fetihlerin başında, Osmanlılar Rumeli'ye kitleler halinde Anadolu göçebelerini yerleştirdiler. Şii ve farklı aklara kapılmaya uygundular ve genellikle Osmanlı hanedanı için bu elemanlar önemli tehlike oluşturuyordu. Göçerlerin yer deği-

* Adetlere uygun olarak, şeriata ters düşmemek koşuluyla Padişah istediğini yapabileme yetkisine sahiptir.

tirme kolaylıkları, sürgün edilmelerini de kolaylaştırıyordu. Osmanlı hanedanının ikinci sultanı Osman Bey bu yönde davranıp, Karasi göçerlerinden* Karaarapları, Rumeli'ye getirtmişti. Orada gazayı (kutsal savaş) sürdüreceklerdi. Bu arada onların yerine de, "gelecekte başımıza iş açmasınlar diye" Hıristiyan askerlerini yerleştirmişti. Yıldırım Beyazıt zamanında ise Ege'de ayaklanan Saruhan bölgesi göçerleri Filibe'ye gönderilmiş, orada önemli bir Türkmen çoğunluk oluşturmuşlardı. Bu türden uygulamalara değin çok örnek gösterilebilir. Büyük bir imparatorluk olan Osmanlı toprakları üzerinde hükümdarın insanlardan istediği biçimde yararlanma hakkı vardır, sürgünler bu geleneğe uyularak yapıyordu. XIV. ve XV. yüzyıllarda Yörükler Trakya'ya Balkan Dağları eteklerine, Dobruca'ya, özellikle büyük yol güzergâhı üzerinde yer alan bölgelere, bir bölümü de daha sonra Amavutluk'a taşındı. Yeni fethe edilen topraklar üzerinde tarım alanlarını genişletmek ve böylece devletin gelirini arttırmak amacıyla başka topluluklar da buralara çağrıldı. 1402 savaşı sırasında Rumeli tarafına kitlelerle göç olmuştu. Batı Anadolu da, o yıllarda çok kalabalıklaşmıştı. İlhanlıların** yıkılışından ve Moğol saldırılarından sonra Asya'nın Anadolu'ya yakın bölgelerinde hüküm süren anarşiden kaçanlar soluğu Batı Anadolu'da alıyordu. Müslümanlar, Balkan nüfusunun aşağı yukarı dörtte birini oluşturacak şekilde yerleştiler; oralarda Hıristiyanlardan ayrı yerleşim birimlerinde; bugün köy kasaba isimlerinden de anlaşılacağı gibi toplandılar.

Sürgün olayı İstanbul'da belli bir yöntemle ve tedbir alınmadan uygulandı. Fatih güz basturmadan binlerce Rum, Müslüman ve Yahudi ailenin kente getirilmesi için ferman çıkardı. Öyle anlaşılıyor ki, bu fermanın tepkiyle karşılandığı da oldu. Özellikle saygın kişiler, zanaatkârlar, durumu düzgün tüccarlar, ıssız ve yıkıntı halindeki bir kente göçmek için her şeyi terketmek zorunda bırakılmaktan rahatsız oldular. Ama kentin kalkınması için gerekli

* Çanakkale Boğazı yakınlarındaki bölge.

** 1206'da Cengiz Han'ın soyundan Hülâgu Han tarafından kurulan İlhanlı Devleti yüzyıl boyunca İran, Irak Anadolu ve Kafkasya'da hüküm sürdü.

olan, sıradan insanlar değil, bu gibileriydi. Zenginliğini doğu batı arasındaki ipek, baharat, kumaş ve yün ipliği üzerine kurmuş olan ve imparatorluğun en büyük kentlerinden birisi olan Bursa'nın halkı, özellikle yerlerini terketmemekte direndiler. Uludağ'ın eteklerine yemyeşil verimli bir yamaca konmuş olan bu kent, yerleşim yeri olarak da çok hoştu. Hiçbir zanaatkâr, usta, tüccar; yarı boş, durumu belirsiz bir İstanbul'a gitmek amacıyla orayı terketmek istemiyordu. Güçlü lonca örgütleri içinde toplandılar, Sultan'a karşı gelebilecek denli güçlü sanıyorlardı kendilerini. Ama onu iyi tanımıyorlardı. Buyruğu altındaki insanlara veya yerlerine ekonomik veya başka kaynaklı ne gibi bir zarar gelirse gelsin umurunda değildi. Fatih, başkentini dünyanın en güçlü başkentlerinden biri haline getirmek istiyordu. Başka hiçbir şeyin önemi yoktu. Kritobulos'un anlattığına göre bizzat kendisi Bursa'ya *"yerel kargaşayı, zenginlerin ve öteki nüfusun başkaldırısını"* halletmeye gitti. Görevinde yetersiz olanların yerine yenilerini getirdi. Planının acele olarak uygulanması için gerekli önlemleri aldı. Bu bölgeden getirilen kadın erkek bütün halk, Haliç'in iç tarafındaki Eyüp yöresinin nüfusunu oluşturdu. Anadolu'dan gelenlerin bir süre sonra kaçtıklarına bakılırsa İstanbul'da hayat o zamanlar kolay değildir. Ege eyaletlerinden ve Marmara yöresinden gelenler (Saruhan, Aydın, Balıkesir, Kocaeli) bir yıl sonra gitmişler, yerlerine Trakya'dan gelenler yerleştirilmiş. Edirne'den, Trikala'dan, Niğbolu'dan getirilenler olmuş; Tekirdağ'dan ve Kuzeybatı Anadolu'dan gelip dönenlerin yerine Filibe'den insanlar gelmiş; Lamia ve Yunanistan'dan, Niğbolu'dan getirilenler olmuş; Tekirdağ'dan ve Kuzeybatı Anadolu'dan gelip dönenlerin yerine Filibe'den insanlar gelmiş; Lamia ve Yunanistan'dan gelenler ise Balıkesir'e geri dönen Müslüman ailelerin yerini almışlar. Lamialı Yahudiler Samatya'daki evlere yerleşmişler, Müslümanlarla komşu olmuşlar. Kenti meskun hale getirmek için zorlamadan başka çare yoktu. Fetihten iki yıl sonra *"halk bir noktada değil, dağınık biçimde yerleşmiş, manastırlar boşaltılmış, evler bomboş ve yıkıntı halinde"*dir. Sultan Mehmet'in hayalgücü, o enerjisi, o hoşgörü-

sü olmaksızın, başkent olarak seçtiği bu büyük kent, daha çok uzun süre boş, belirsiz bir alan olarak kalırdı.

11. CEMAATLER (MİLLETLER)

Fatih'in o günlerde aldığı kararların en önemlilerinden biri de İstanbul'a bir Ortodoks Rum patriği tayin etmesi oldu, böylece "kenti terketmiş olan Hıristiyanların geri dönecekleri" öngörül-müştü.* Oysa, Fatih'in iyi niyetinin tek nedeni bu değildi, kendi-sinden sonra gelen padişahlar da bu doğrultuda davranacaklardı. O, Rumlarla Latinler arasında, kilise birliği konusundaki görüş ay-rılığını biliyordu; İstanbul'u yitirmeleriyle, yüzlerce yıllık bu düş-manlık yeniden alev alabilirdi. İşte şimdi Rumlar'ın İmparatoru da yoktu ortada artık. Fatih, Batı Hıristiyanlarının kendisine karşı dü-zenleyecekleri herhangi bir saldırı durumunda, Rumlarla uzlaşma-ya gitmiş olmaktan daha çok yarar görmekteydi. Ayrıca, impara-torluğun en kalabalık, en zengin, Müslüman olmayan bölümünü o-luşturan Rumların çalışkanlıklarını, ticarete yatkınlıklarını beğeni-yordu. Onlarla iyi ilişkiler kurmak ve onlara barış içinde çalışma-larını sürdürmeleri için olanak tanımak akıllılık olurdu. O zaman, Rum cemaatini Ortadoğu'da bilinen geleneksel millet sistemine göre örgütlemeye karar verdi; bu sistem azınlıklara kendi işlerini kendi yasaları ve gelenekleri doğrultusunda yapmalarına izin veri-yordu, ancak resmi idareye karşı tek temsilcileri dinî başkanları (cemaat başkanı) idi, onun sorumluluğu altındaydılar. Zaten Türk-ler bu idare biçimini, Rumlar'ın çok sayıda olduğu bölgelerde uy-gulamaktaydılar. Fatih, bu sistemi İstanbul patrikliğine de getirdi. Eski patrik Grégoire Nommas İtalya'ya kaçmıştı, yerine Georges Scholarios'u (Genadios adı altında tanınıyordu) tayin etti, fikirleri-nin doğruluğu, Roma Katolik kilisesine ve dolayısıyla Kilise birli-ği düşüncesine, (Ortodoksların Katolik Kiliseye dönmeleri) karşı vazgeçilmez düşmanlığıyla tanınan ünlü bir din bilginiydi. Fatih o-

* Sphrantzes.

nu, patriklik tacını kabule ikna etti, birlikte Ortodoks kilisesinin anayasasını tartıştılar. Bölgede kalmış rahiplerden oluşan dinsel kurul toplanabildi ve patrikliğin münhal olduğunu bildirdi, 6 Ocak 1454 tarihinde Genadios patriklik tahtına oturdu. Padişah ona şu sözleri söyledi: “Patrik sensin, kutlu olsun, dostluğuma güven, senden önceki patriklerin bütün imtiyazlarından sen de yararlanacaksın.” Sonra ona görevinin nişanelerini teslim etti: dinsel tören giysileri, rahiplik asası ve haçı. Ayasofya Kilisesi camiye dönüştürüldüğünden, Genadios, Saint-Apôtre Kilisesine götürüldü. Orada, Ereğli metropoliti, geleneklere göre onu kutsayarak patriklik tahtına oturttu. Çıkışında, patrik, Fatih Sultan Mehmet’in kendisine armağan ettiği muhteşem bir ata bindi, bütün kenti papazları ile beraber alay halinde dolaştı, sonra da Saint-Apôtre’deki yerine gitti.

Fatih, Genadios’a, kişisel can güvenliği, vergiden muafiyetle, hareket serbestisine sahip olduğunu ve güvenliğinin sağlanacağını bildiren bir ferman verdi. Ondan sonra gelecek olanlar da aynı haklardan yararlanacak ve aynı onun gibi, Ortodoksların, Osmanlı Sultanı nezdinde tek temsilcisi olacaktı. Hükümet, patrikliğin içişlerine karışmayacak, din kurulunun, aynı eskiden olduğu gibi, patriği görevden almak ve yenisini seçme hakkı saklı kalacaktı. Ortodoks cemaatinin başkanı mutlak yetki sahibiydi, rahiplerin atamasını istediğinde yapabilecekti, ruhban sınıfından ya da inananlar arasında yasal ceza yoluna gitme ve dinsel hakları: evlenme, boşanma, miras, vs. yerine getirme onun yetkileri arasındaydı. Rahipler sınıfına mensup olanlar vergiden muaf tutulacaktı. Patriklik mahkemeleri, Bizans yasalarında olduğu gibi, Ortodokslar arasındaki her tür uyuşmazlığı yargılayabilecekti. Cinayet davalarına karışmayacaktı. Bunlara Osmanlı mahkemeleri bakacaktı.

Fatih’ten sonra gelecek padişahlarla patrikhane arasında anlaşmazlıklar hiç eksik olmayacaktır, bazıları ciddi boyutlara varacak ama Ortodokslara sağlanmış olan inanç özgürlüğüne ciddi zararlar verilmeyecek, cemaatlerine tanınan güvencelere saygılı davranılacaktır.

Tek bir cemaat oluşturulan Yahudilerin de hakları hemen fetih

sonrası tanınmıştır. Fatih onların da başına Moses Kapsali adlı bir din görevlisini hahambaşı tayin etti, imparatorlukta bütün din- daşları üzerinde Patriğe verilenlerin benzeri yetkilerle donatıldı. Bizanslılar zamanında parya muamelesi gören Yahudiler, Fatih devrinde önemli gelişmeler kaydedecektir. İmparatorluğun bu ör- nek tutumu Yahudilerin İstanbul'a, Selanik ve öteki imparatorluk kentlerine akın etmesinin başlıca etmenlerinden biri olacaktır, zira Yahudilerin buradaki durumu, gidecekleri her ülkede olduğundan çok daha iyidir, örneğin Polonya'da, Bohemya ve Avusturya'da henüz yeni darbeler yemişlerdi.

Ermeniler de, imparatorluk toprakları üzerinde sıkıntı çekme- den yaşama ve gelişme gösterebilecekleri koşullar içinde yaşamak- taydılar. Onlar da cemaat halinde yaşayacak, padişah onlara da ö- teki cemaatlerin başkanlarının benzeri yetkilerle donatılmış, Joac- him adlı, Bursalı bir Gregoryen Ermeniye patrik olarak tayin ede- cektir. İlginçtir ki, Osmanlı idaresi, Yahudi, Ortodoks veya Katolik ya da Bogomilci* olmayan öteki herkesi Ermeni cemaatine bağla- yacaktır.

Müslüman olmayanlarla Fatih arasındaki bu anlaşma, fetihi iz- leyen yıllarda İstanbul'un iskan edilmesini kolaylaştıracaktır. Kişi- sel eğiliminin yanısıra, başkentinin gelişmesine verdiği aşırı öne- min doğurduğu hoşgörü sayesinde, şaşılacak kadar kısa bir süre içinde İstanbul büyük bir kozmopolit metropol görünümüne gire- cektir. Ama Osmanlı Sultanı, Gaziler Gazisinin amacı, burayı İsla- mın başkenti yapmaktır. Oraya yerleşenlerin veya sürgün gelenle- rin çok büyük bir kısmı Türktür ve kısa sürede Müslümanların metropolünde kentsel görünüm, Justinian ve Theodosius'un Yeni Roma'sından çok farklı bir yapıya bürünecektir.

12. BİR MÜSLÜMAN KENTİ

Söylenenlerin tam tersine, İslam dini bir çöl dini değil, kentle-

* Bogomilcilik: 10-15. yüzyıl arasında Balkanlar'da gelişen düalist bir mezhep. Adını mez- hebin kurucusu Rahi Bogomil'den almaktadır.

rin dinidir. Kur'an: "Bedeviler, acımasızlar ve ikiyüzlüler arasında en belirgin olanlardır." demektedir.** İslamın beş şartından biri olan namaz, cemaat halinde, Cuma Namazı için bütün müminleri içine alabilecek kapsamda inşa edilmiş belirli bir yerde kılınmalıdır. Abdest için yapılan çeşmeler, şadırvanlar ancak kent içlerinde kurulabilir. İbadet yerleri yaşantının geçtiği yerler, bilinen yerler olup genellikle bir büyük cami çevresinde kent yaşamı içinde can bulur.

Aynı şekilde, dinin benimsetmek istediği bütün edimler ve düşünceler, camiler merkez olacak şekilde dört bir yana yayılır, ticaret ve zanaatle uğraşan semtlere kadar ulaşır. Cami yanlarında, koku, esans satıcıları, düşünce dünyasıyla ilgili ne varsa, kitaplar, kitapçılar, daha ilerde öteki mallar, lüks maddeler, kumaşlar, ipekler, yiyecek maddesi satanlar, daha da dış semtlerde pis kokulu türden işler, tabakhaneler, boyacılar kentin dış kapıları yakınlarında yer almaktadır. Mahalleler, oturan kişilerin etnik kökenlerine göre de değişkenlik gösterir. Herhalde, terkettikleri eski yerlerden gelince birarada toplanmış olan kişiler hep kendi dindaşlarıyla birlikte olma durumunda kalmışlardır. Bir Hıristiyan veya bir Yahudi, hiçbir zaman bir Müslümanla bir arada oturamaz, çünkü gece gündüz süren ibadetleri, birbirlerini rahatsız edebilmektedir. Müslüman kentler değişik elemanları biraraya getirici birleştirici özellik taşır, karmaşık, içinden çıkılmaz yapıdaki sokakların çoğu, engebeli, çukurlarla dolu olup, insanlar ve binek hayvanları için yapılmıştır, taşıtlar için değil.

Hellenistik veya Bizans kentlerinden ne farkı var? Büyük kapıların açıldığı bir iki ana cadde, onu kesen daha dar sokaklar ve bir meydan, aynı Efes'te, Priene'de, öteki antik kentlerde gördüğümüz gibi. İbadet yerleri kent içine dağılmıştır, kentin planına bağlı değildir, dinsel kaygıdan yoksun bir kriter izlenerek yapılmışlardır. Bizans dönemi İstanbul, Hellenistik kentleşme biçiminin doğrudan kalıtçısıydı. "Mese" adı verilen geniş bir sokak güneydoğu-kuzeydoğu yönünde üç kilometre boyunca uzamakta, iki büyük meydana (Constantin meydanı ile Thodosius meydanı) geçerek Y harfi

** Kur'an. IX, 97.

şeklinde iki çatal kola ayrılıyordu, bir kol Tauri meydanını geçip yıldız kapıya ötekisi ise Blakerna Sarayına ve Edirnekapı'ya doğru gidiyordu. Bu uzun yollar boyunca halka ait binalar yükseliyor, sokak, yandan gelen geniş veya dar öteki sokaklarla kesişiyordu. Kiliseler, manastırlar, dükkanlar ve saraylar belirli bir düzen takip etmeksizin oraya buraya saçılmış gibiydi.

Sultan Mehmet'in başkent yapmak istediği şehir yalnızca yenisinden inşa ve iskân edilmiş değil, bir plan üzerine kurulmalı, yanlara doğru değil, "merkezler" etrafında kümeler şeklinde gelişmeliydi. Mahalleler ve nahiyeler bu çekirdeklerin camilerin çevresinde oluşacaktı. İlk büyük cami Ayasofya oldu. Müslüman mahalleleri, bu cami ve bedesten* çevresinde belirmeye başladı. Daha sonra Sultan Mehmet, saray erkânının herbirine şehrin bir mahallesini seçmelerini ve orada, yeni göçmenler geldikçe çevresinde Müslüman yerleşim merkezleri oluşturacakları şekilde bir cami ve bir imaret yaptırmalarını buyurdu. Böylelikle yeni mahalleler, mescidler, deriş türbeleri ve zamanla başka zenginlerin, hemen hemen hepsine birer okul ekleyeceği kutsal yapıların çevresinde oluşacak şehir, şaşırtıcı bir hızla gelişecektir.

* Sultan Mehmet, Bedesteni -kapalı çarşısı- yaklaşık olarak Bizans İstanbul'unun büyük çarşısının bulunduğu yerde yaptırdı; bugün de oradadır. Bütün Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Bedesten ekonomik yaşamın merkezidir. İstanbul Bedesteni 15 kubbeli, kapalı, ortasında iki yolu, dört demir kapısı ve demir kepenkli pencereleriyle sağlam bir yapıdır. Büyük tüccarlar mallarını orada depolar, işlerini orada görürlerdi. Zenginler paralarını ve değerli eşyalarını orada saklardı. Yapı gece gündüz korunurdu. Sultan Mehmet zamanında yalnızca 140 tüccar, her birinde döşeme altına gömülerek gizlenmiş bir kasa bulunan dar bölmelerde çalışırdı. Bedestenin kapılarının her birinden dükkanların sıralandığı sokaklara çıkılırdı. Birçok kez değişikliğe uğradıktan sonra bugünkü Kapalı Çarşı'yı oluşturacak bu sokakların üstü ve çıkışları Sultan Mehmet tarafından kapatılacaktır. Sayısı bine varan dükkanların hemen hepsi Müslüman Türklerindir. Sonradan az sayıda Rum, Yahudi ve Ermeni bunlara katılacaktır.

III

Yenmek ve Egemen Olmak

Sultan Mehmet, İstanbul'u alıp kentin yeniden imar ve iskânı kararlarını ilan ettikten sonra, zaman yitirmeden fetih tasarılarını gerçekleştirmeye girişti. Bu tasarılar uzun süredir zihnini meşgul etmektedir, son güne kadar da onun etkinliklerini yönlendirecektir.

Son hedefi dünya egemenliğidir, ama en güçlü hükümdarların ve en iyi orduların, bir savaşı kazanır ya da bir kenti alır gibi, evreni fethedemeyeceğini çok iyi bilmektedir. Böylesine kapsamlı bir girişim için, önceden tasarlanmış bir stratejiyi ve askeri harekâtı uygulamaya kalkışmak boşuna düş kurmak olacaktır; düşmanlar beklenmedik girişimlerle, planları her an bozabilirlerdi. Onun yöntemi, kendi üstünlüğünden düşmanlarının zaaflarından yararlanarak ortaya çıkan her fırsatı değerlendirmek, düşmanların karşı tasarılarını bozmak, kendilerine karşı kullanmak ve birleşmelerini engellemek olacaktır: Bir stratejiden çok taktikler sözkonusudur; ne var ki gerçekleşeceğinden kuşku duymadığı yazgısını hep gözönünde bulunduracaktır: Müslüman ve Hıristiyan dünyasının efendisi olmak...

Adını, tarihe yazdıran seferinin, hemen ertesinde genç Sultanın kesinleşmiş fetih planları olmasa da, başarısıyla sarhoş olacak, çıkacağı seferlerin saptanması ve hazırlanmasını rastlantılara bırakacak birisi değildir. Düşmanlarının tanımladığı gibi barbar değildir,

Hıristiyan kentleri yağmalamak, kafa kesmek için atına atlayan çöl süvarisi de değildir. Hedeflerini stratejik, tarihsel ve politik düşünceler belirlemektedir; temkinlidir de, çünkü Hıristiyanlığın düşmanı ve “yok edilecek adam” olarak görüldüğünü çok iyi bilmektedir. Bizans ölmüştür ama onu yönetmiş ailelerin kalıntıları hâlâ oradadır; öç duyguları besliyor olabilirler. Onları ortadan kaldıracaktır. Yeni Roma imparatorlarının halefi olan Sultan Mehmet, imparatorluk topraklarını Avrupa ve Asya’daki Osmanlı topraklarına katmak, zorundadır; gazilerin başı Padişah egemenliğini daha da yaymak, şimdilik dinsizlerin işgalindeki toprakları İslam mülküne katmak Yıldırım Beyazıt zamanında Osmanlı topraklarına katılmış olan ve Ankara Savaşı bozgunundan sonra elden çıkarılan toprakları yeniden ele geçirmek için elinden gelen her şeyi yapmakla yükümlüdür. Bunu başarmak için otuz yıllık hükümdarlığı boyunca aralıksız savaşacaktır. Tehlikeli düşmanları olacaktır: Avrupa’da Hıristiyan dünyasını kendisine karşı birleştirmeye çağıran Papalık, Macarlar, Venedikliler; Asya’da Akkoyunluların Türkmen hükümdarı Uzun Hasan; bazen yenmekte güçlük çekeceği diğerleri: Sırp-lar, Arnavutluk derebeyi, Mora, Trabzon, Ege kıyı ve adalarındaki Yunan Prensleri, Karaman Beyi... Ama Rodos Şövalyeleri önünde başarısızlığa uğrayacak, Jean Capistran ve Jean Hünyadi’nin Hıristiyan çeteleri karşısında Belgrad’dan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Balkanların efendisi Roma’yı ele geçirmek için İtalya’ya çıkarma yapmayı deneyecektir. Ölüm, onun ordusunun başında Kahire’yi almak ve Memlûk devletini yıkmak için doğu seferine çıktığı sırada yakalayacaktır.

İstanbul’un alınışının hemen ertesinde, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ancak Balkanlar’dan bir tehdit gelebilir. Papa, Türk-lere ve “şeytanın oğlu” Sultan Mehmet’e karşı haçlı seferi çağırısı yapar. İmparator III. Frederik bu seferi örgütlemek için Ratis-bonne’da bir meclis toplar, Venedik, Ceneviz, Napoli Kralı V. Alphonse, Milano, Bourgogne Dükü harekete geçerler. 1454 Şubatı’nda Philippe, Lille’de bir şölen düzenler, bu şölene kendisi ve davetliler canlı bir sülün üzerinde “Tanrı, Meryem Ana ve

soyly eşleri adına”, “büyük Türk’ün ve dinsizlerin lanetli fethine karşı direnmek için” birleşmeye ve hatta Büyük Türk’ü teke tek bir çarpışma için kıskırtmaya and içerler. Boş sözlerdir bunlar. Sultan Mehmet tehlikenin orada olmadığını bilmektedir. Kaygılanmasına gerek yoktur, iş yapmadan konuşmak batlıların alışkanlığıdır. Tehlikenin gelebileceği tek Hıristiyan güç olarak Venedik’in İstanbul kuşatmasında ve öncesinde, savaşın tam ortasında -8 Mayıs- Bizans’ın ayakta kalması için kararlı bir etkinlik gösterdiğini bilmiyor değildir. Venedik Cumhuriyeti senatosu, Serenissime’in barış niyetini bildirmek ve doğudaki ticari çıkarlarını kurtarmayı denemek göreviyle ona bir elçi göndermiştir. Bu elçi Bartolomeo Marcello, 1453 yazından beri Edirne sarayındadır ve görüşmeler sürmektedir. Kısacası, Sultan Mehmet’in Venediklilerden çekinmesini gerektirecek bir durum da yoktur. Önemli bir savaş donanmasına ve Hıristiyan savaşçıları taşıyacak kadar çok sayıda gemiye yalnız Venedikliler sahip olduklarından batıdan bir saldırı gelemey demektir. Tuna boylarına gelince iş değişmektedir. Osmanlı Padişahı için sorun buradadır, Tuna’nın denetimini sağlamak zorundadır, düşmanlarının, özellikle Macarların ırmağın güneyinde bir köprü başı tutmalarını ve ordularını ve etkilerini bu köprü başından itibaren Balkan Yarımadası’na sızdırmalarını engellemek gerekmektedir.

1. BELGRAD YENİLGİSİ

1451’de, Karaman Beyi ile çıkan sorunlar yüzünden Anadolu’da meşgul olan genç Padişah, yukarı Moravya vadisindeki Kru-sevaç ve Leskovac şehirlerini, Sırbistan Kralı Georges Brankoviç’e vermek zorunda kalmıştı. Ama durum değişmişti artık, İstanbul’un alınışından kısa bir süre sonra Brankoviç birkaç yıl önce aldığı yerleri geri vermek zorunda kaldı. Bununla birlikte Sırbistan sorunu çözülmüş değildi. Sultan Mehmet krala şu mesajı gönderdi: “Hüküm sürdüğüm memleket sana ait değildir. Lazar’ın oğlu Etienne’indir ve Lazar’ın kızı üvey validemin haklarından dolayı ba-

na verilmelidir.* Babanın toprakları Vucitirn'i sana bırakabilirim. Reddedersen üstüne yürürüm." İstedığı topraklar Morava, Belgrad, Sırbistan'ın başkenti ve Belgrad'a yakın olan Smederevo ve Golubac vadisini kapsıyordu. Jean Hünyadi'den yardım istemeye gitmiş olan Georges buna vevap vermedi ve 1454 Nisan ayında, ulti-matom süresi bitince Sultan Mehmet sefere çıktı. Yirmibin atlısıyla Omol ve Ostrovica kalelerini çevre topraklarıyla birlikte ele geçirdi. Sonra, daha ileriye gitmeden, bu kaleleri güçlendirdi ve çok sayıda esirle Edirne'ye döndü. Bu esirlerden dört binini İstanbul çevresindeki kasabalara yerleştirdi. Bununla birlikte Sultan Mehmet Edirne'ye döner dönmez, Macarlar ve Sırlar silaha sarıldılar, Niş ve Kosova çevresini ele geçirdiler. Padişah hemen yeniden kuvvetlerinin başına geçti ve bu kez Makedonya ile Sırbistan arasında önemli bir iletişim düğümü oluşturan Vucitirn, Trepca, Novobrd'o'ya yöneldi. Sekiz günlük yatakları da ele geçirilmiş oldu. Bu durum karşısında Georges Brankoviç Sultan Mehmet'in barış şartlarını kabul etmek zorunda kaldı: Omol ve Ostrovica kendisinde kalacak, her yıl bir milyon akçe ödeyecekti ve Padişah istediğinde, ordularını onun yanında sefere gönderecekti. Sultan Mehmet hedeflerine ulaşmıştı: Stratejik önemi olan zengin bir bölgenin işgali ve Sırlarla Macarların birbirlerinden ayrılması. Ortodoks Sırlarla Katolik Macarların ilişkilerinin kötü olması ölçüsünde onun işi de kolaylaşıyordu. Sıra Belgrad'ın alınmasına gelmişti; onun güçlü kaleleri ele geçirilmeden Sırbistan üzerinde tam bir denetim kurulamazdı.

Sultan Mehmet, İstanbul kuşatmasından önce de yaptığı gibi, 1455-1465 kışında Edirne'de büyük bir ordu topladı.** Niyetini açığa vurmaksızın bu orduyu aylarca hazırladı, eğitti. İlkbaharda ordularının başına geçerek kuzeye yöneldi. Çok sayıda parçadan oluşan topçu gücünde, o güne kadar görülmemiş, dokuz metreden faz-

* Sultan Murat Pristina yakınında, Sbnica vadisinde, Georges Brankoviç'in kızı Mara ile evlenmişti.

** Rumen ve Macar tarihçilerinin verdiği 400.000 kişilik ordu kuşkusuz çok abartılıdır. Bu sayı büyük bir olasılıkla 60.000 civarındadır.

la uzunluğu olan yirmi topu vardı. Balkanların amur deryasında taşınmaları çok oldu. Altmış dördü savaş kadırgası olmak üzere Tuna üzerinde, Vidin’de demirlemiş gemileri, Tuna’yı ve Sava ırmağını, Belgrad aşağısından ve yukarisından kesmek için bekliyordu. Sultan Mehmet bunun uzun ve başarılı bir sefer olacağını umuyordu. Orta Avrupa’nın anahtarı durumundaki bu güçlü kaleyı ele geirmekteki amacı; yalnızca kuzey sınırlarını güvence altına almak değildi. Savaşı Macar topraklarına taşımak, Osmanlılara uzun süredir meydan okuyan ve Müslümanlara karşı haçlı seferlerine katılma kararı aldığını ilan eden bu küstah milletin ve önderleri Jean Hünyadi’nin dersini vermektir. Belgrad alınınca Buda kentinin ve Macaristan’ın yolu açılmış olacaktı.

“Alınamaz” diye n yapmış konumuna karşın Belgrad’ın savunması yalnızca Macar atlılarına dayansaydı şehrin ve kalenin alınması hemen hemen bir formaliteden ibaret olurdu. Büyük Türk’n yaklaştığı haberi yayılır yayılmaz Tuna Prensleri fırtınanın uzaklaşmasını beklemek üzere koşup şatolarına kapandılar. Cesaret ve ciddi yetten yoksun Kral Ladislas bir av partisini bahane ederek alelacele Buda’dan ayrıldı ve tehlike ortadan kalkıncaya kadar ayrılmayacağı Viyana’ya sığındı. Buda şehri bir aydan fazla savunmasız kaldı. Bütün lke felce uğramış gibiydi. Elçisi Carvajal Kardinali, III. Calixte’e şöyle yazıyordu: “Tek umudumuz, Tanrının siz Papa Hazretlerinin dualarını duyması ve prensleri donanmalarını göndermeye razı etmesidir. Tehlike çok büyüktür, bir saat meselesidir.” Birkaç ay önce, Papanın ağırısı üzerine bir haçlı seferi düzenlemek amacıyla bir diyet meclisi toplanmıştır. Carvajal Kardinali haçlıların simgesini Papa adına atılgan ve ateşli dominiken papaz, yeni “*Ermış Pierre*”, Jean de Capistran’a vermiştir. Prensler büyük bir coşku içinde para ve asker yardımı sözleri vermişler, sonra da ayrılmışlar, savaşı hasat sonuna ertelemişlerdir... İşi ciddiye alan tek bir kişi, bir kez daha Jean Hünyadi olur. Artık Macaristan Naibi de değildir, yalnızca krallık başkomutanı ve Transilvanya Voyvodası ünvanlarını taşımaktadır. Büyük bir moral gücüdür Avrupa için. Bütün bir Belgrad savunması ona ve Jean de Capistran’a dayanacaktır.

7 Temmuz günü, büyük Türk ordusu Belgrad önlerine geldi. O-va ve çevresindeki tepeler Osmanlıların beyaz çadırlarıyla öylesine kaplanmıştı ki “insanın, kar yağmış diyesi gelirdi”.* Sultan Mehmet’in doğrudan komutasındaki Rumeli Orduları, Tuna’nın sağ yakasına yerleştiler. Beylerbeyi Karaca Paşa’nın komutasındaki Anadolu orduları ise Save ırmağının sağ yakasında konumlanarak ordunun sol kanadını oluşturdu. Belgrad Kalesi, Tuna ve Save ırmaklarının birleştiği yerde ve akıntının çok kuvvetli olduğu bir noktada, uzunluğu aşağı yukarı bir kilometre olan bir tür berzah üzerinde güçlü bir siperle çevrilmişti. Kale, “*alınmaz*” diye ün yapmıştı. II. Murat 1440’da altı ay kuşatmış ama başaramamıştı. Karaca Paşa Sultan Mehmet’e alanın çevrilmesini, bölge tamamen işgal edilip şehir yalnız başına bırakılmadan hiçbir harekete girişmemeyi önerdi. Padişah kabul etmedi. Belgrad’ı on gün içinde almak ve iki ay sonra, Ramazan’da Buda’da olmak istiyordu. İstanbul Fatih için bu kaleyi ele geçirmek çocuk oyuncağıydı. Hemen hemen bütün ordu komutanları da, onunla aynı düşüncedediydiler.

10 Temmuz sabaha doğru topçu ateşi başladı. Türk topçusunda büyük toplardan ayrıca, kente ve kaleye aşırma taş güller atan yedi havan topu da vardı. Bunların verdiği korku, yol açtığı zarardan büyüktü; bu güllerle yalnızca bir kadın ölecektir. Topçu bombardımanı on iki gün sürdü, duvarlarda büyük gedikler açıldı, kuşatılanların savunma tahkimatları ezildi, dağıtıldı. Türk birlikleri

* Osmanlı ve diğer doğu hükümdarlarının atlı birlikleri daha hafif donanımlı ve daha hafif silahlı olduklarından Hıristiyanlarınkinden daha çevik hareket edebiliyorlardı. Atlı bir asker başına sardığı sarık üstüne konik bir miğfer giyyordu; gövdeyi demir levlalarla kaplı örme bir tulumkoruyordu; kolluklar ve dizlikler küçük örme zırhlardan yapılmıştı. Temel silah olarak bir kılıç (eğri kılıçlar) taşıyorlardı. B.de la Broquère şöyle ekliyor: (Sayfa 221) “*Geniş keskin bir tür pala... ki kılıcını düşürmüş bir adamın omuzlarına ya da kollarına indirildiği zaman öldürücü bir silahtır... Bir çoğu bütün vücutlarını arkasına gizleyebildikleri küçük kalkamlar taşırlar.*” Bourgogne Dükü’nün danışmanı da, Osmanlı İmparatorluğu’nu ziyaret etmiş olanların çoğu gibi, şunları söyler: “... Bunlar efendilerine körü körüne itaat eden insanlardır. yaşamlarında hiçbir şey komutanlarının emrinde ölüme meydan okumak kadar önemli değildir. Komutana savaşta büyük hareket ve başarı olanağı veren de budur sanıyorum.” Piyadeler, özellikle başbozuklar tahta saplı, kırk elli santimetre uzunluğunda “kasap bıçağına benzeyen kısa kılıçlarla donatılmıştır (Topkapı Müzesi depolarında bunlardan pek çok örnek vardır).

kenti çepeçevre sardılar, gemilerin bir kısmı Tuna'yı ve Save'in ağzını kapattı, bir kısmı da Belgrad Kalesi karşısına demirledi. Belgrad kuşatması tamamlanmıştı. Jean Hünyadi, kayınbiraderi Michel Szilagyî'nin ve Kroya ve Dalmaçya valisi olan büyük oğlunun kumandasında on bin kişiyi son anda kente sokabilmişti; yoksul insanlardan, dilencilerden, eğitimsiz ve silahsız başıboş dolaşanlardan oluşan zavallı bir garnizondur bu. Jean de Capistran'ın inatçı çabası bu karmakarışık çeteden bir tür ordu yarattı; ateşli Dominiken papazın, ne de olsa orta ve doğu Avrupa Hıristiyanları arasında bulup buluşturacağı tek savaşçı grubu buydu. Hünyadi ise, kendi tarafında oniki bin asker, bin kadar atlıyı silahlandırdı ve eğitti. Ayrıca Tuna şehirleri ve kasabalarında bulabildiği teknelerden (tarihçiler iki yüz tekne olduğunu söylüyor) bir savaş donanması oluşturdu. Bu teknelerden birkaç tanesi madeni levhalarla "zırhlandırılmıştı". Bu kara ve deniz kuvveti, son derece iyi donatılmış, disiplinli ve kısmen meslekten askerlerdendi, yeniçerilerden oluşmuş Türk Ordusu karşısında hemen hemen yok sayılabilecek bir kuvvetti.

Kuşatma hatlarını geçerek Belgrad garnizonundan gelen bir adam Szilagyî'nin mesajını getirdiğinde, Hünyadi hazırlıklarını henüz bitirmemişti. Szilagyî'nin mesajı, hemen yardıma gelmezse kalenin, üç güne varmadan düşeceğini bildiriyordu. Hünyadi bu çağırığa tereddüt etmeden cevap verdi. Ne var ki, kara yolundan giderse, daha Türk ordugâhına ulaşmadan zaten zayıf olan kuvvetlerinin yok edileceği açıktı. Kente ulaşmanın tek çaresi Tuna yoluyla inmek ve Jean de Capistran'la adamlarının kıyıda desteğiyle, nehirdeki tıkaçı zorlamaktı. Birkaç geminin birleştirilerek bir çeşit büyük gemi yapılmasını emretti, en iyi askerleriyle atlılarını bu birleşik gemiye bindirdi. Bu garip armada 14 Temmuz günü harekete geçti. Capistran'ın "haçlıları" da, önlerinde büyük bir haç taşıyan Pierre adında bir "soylu" olmak üzere kıyıda yürüdüler. Birbirine zincirlerle bağlanmış Türk gemilerinin bir tür yüzer tabya oluşturduğu şehir önüne gelindiğinde, akıntının itiş gücünü de arkasına alan Hıristiyan donanması Türk gemilerinin üzerine yük-

lendi, zincirler kırıldı, üç büyük kadirge battı ve birçok küçük gemi mürettebatıyla birlikte kayboldu. Bunu genel bir kargaşa izledi. Savaş uzun sürdü. Türkler adım adım geriledi. Hünyadi ve adamları, sonunda, Szilagyı'nın adamları ve silahlanmış birkaç yüz kentli ile kente girebildi ve kapıları kapattılar. Bu başarısızlıktan öfkelenen Sultan Mehmet topçu bombardımanının yeniden başlamasını buyurdu. Hemen hemen bir hafta boyunca güller tabyaları dövüp durdu. Ordunun en iyi komutanlarından Karaca Bey'in ölümü, bunu kötü bir işaret sayan Türkler arasında bozgun havası estirdi. Sultan Mehmet, İstanbul önünde de yaptığı gibi, yüreklendirici, ateşli bir söylev verdi ve konuşmasını "*Aslan Savaşçıları'nın*"* başında, hücumu bizzat yöneteceğini duyurarak bitirdi. Aynı gün, akşama doğru, Sultan Mehmet'in bir işareti üzerine davullar, ziller ve "Allah! Allah!" sesleri arasında Osmanlı askerleri topçuların açtığı üç gedikten hücumla kalktılar. Sakinleri tarafından boşaltılmış gibi görünen kente kolaylıkla girdiler. Yeniçeriler yağmalamak için evlere girmeye başladığında bir boru sesi yankılandı ve yüzlerce silahlı adam yağmacıların üzerine katıldı. Kaleden çıkan Hünyadi ve adamları da diğer yandan onlara katıldı. Öfkeli ve uzun bir boğuşma başladı. Yeniçeriler ve Hıristiyanlar şehir için adım adım savaştılar. "*Sayırsız Türk savaşçısı şehitlik şerbetini içti ve cennet hurilerinin kucağına erişti.*"** Savaş bütün bir gece sürdü. Türkler "*Alev alev bir lale tarlasını andıran yıldızlı sancaklı ellerinde, yırtıcı aslanlar gibi boğuşarak*"*** savaşa birbiri ardına yeni birlikler sürüyorlardı. Şafak sökerken savaşa henüz girmemiş Osmanlı askerleri hâlâ tabyalardan inmekteydiler. Hıristiyanlar kuşatılmış kalelerin her zamanki silahına başvurdu: Duvarları aşmaya çalışan Türklerin üzerine kükürt ve zifte bulunarak tutuşturulmuş odun ve çalı demetleri atmaya başladılar. Sabahın ilk saatlerinde Sultan Mehmet savaşı yitirmişti, Belgrad'ı düşürememişti. Özel muhafızı ölmüş, kendi-

* Yeniçeriler.

** Saadettin.

*** Özgün metinde yıldızlı sancaklar deyimini kullanılmış; ancak biz bunun hilâli sancaklar olarak kullanılacağı kanısındayız. (ç.n.)

si de alnında yaralanmıştı. Hayatta kalan yeniçeri sayısı azdı, komutanları Hasan Ağa ölmüştü.

Bu kadarla kalınmadı. Öğleden sonra Jean Capistran'ın paçavralar içindeki başıbozukları, başlarında Capistran, yanında Giovanni Tagliocozzo ve sancakları Pierre, Save ırmağını geçtiler ve Türk ordugâhına saldırdılar. Hemen hemen silahsız sayılabilecek iki bin, sonra beş bin, daha sonra altı bin adam, cehennemden fırlamışa benzeyen bu şeytanlardan, dehşete kapılan topçuların gözleri önünde topları ele geçirdiler. Üç topçu hattı birbiri ardına geri çekildi. Sultan Mehmet'in çadırına yaklaştıkları sırada bir süvari hücumu saldıranları dağıttı ama bütün ordugâh ele geçirilmişti, topçular kaçmıştı, Sultan Mehmet öfke içindeydi, "*Allah'a imanından ve İslam Hilâlinin esirgemesinden başka zırhı olmaksızın*" birliklerinin başına geçerek yeni bir hücum denedi. Yorgun yeniçeriler ardından gitmeyi reddettiler. Kendini kaybeden ve Macar ordusunun önemli komutanlarından birinin yakınında olduğunu farkedene Pağışah bir kılıç darbesiyle onun vücudunu "*başından göğsüne kadar*" ikiye ayırdı.

Türkler alelacele gömülmüş binlerce ölü (tarihçiler bu sayının yirmi dört bin olduğunu söylüyor) bırakarak çekildi. Çoğu ağır durumda olan yaralıları yüzkırk arabayla taşıdılar. Bunların büyük bir kısmı çekilme sırasında öldü. Yirmidördü büyük olmak üzere çok sayıda top kaybedildi. Bırakılan malzeme elden geldiğince yakıldı, büyük bir kısmı Hıristiyanların eline geçti. Sultan Mehmet on gün sonra Sofya'ya vardı. Ordusundan kalanları orada topladı ve Edirne'ye döndü. Başka bir hükümdar için korkunç bir yenilgi sayılacak bu serüven Büyük Türk için yalnızca sevimsiz bir terslikti. Gururu kırılmıştı ve Tuna'dan başkentine başı önde çekilişini zor unutacaktı. Ama sonsuz insan kaynağı ve güçlü ekonomisiyle acısı büyük sayılmazdı. Ordusunun eksikliklerini gidermek ve kaybettikleri kadar güçlü toplar döktürmek için birkaç ay yetecektir. Tarihçiler, "*Belgrad bozgununu unutmak için*", derler, "dönüşünden kısa bir süre sonra oğulları Beyazid ve Mustafa için görkemli sünnet şenlikleri düzenledi. Anadolu beyleri davet edildi ve

Edirne Sarayının bahçelerinde bilginler, hukukçular, din bilimcileri Sultan Mehmet ve konuklarının huzurunda günler boyu bilim ve hitabetteki ustalıklarını sergilediler. Şeref cübbesinin giyilmesi ve muhteşem hediyelerle sona eren bu şenlikleri Sultan Mehmet bizzat yönetiyordu. Bunu izleyen günlerde at yarışı, okçuluk ve diğer spor yarışmalarının galiplerini ödüllendirdi. Göreneklere uygun olarak Sultan Mehmet de konuklarının, saray ve ordu ileri gelenlerinin armağanlarını kabul etti. Sonra halka para dağıtıldı. İmparatorlukta herkes, Tuna boylarında olup bitenleri unutmalıydı.

2. MORA'DA ZAFER

Hıristiyanların Belgrad'daki zaferi bütün Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı. Kısa bir süre sonra Papa, Belgrad yakınlarında Zemun'da vebaya yakalanarak ölen Jean Hünyadi'yi "*son üçyüz yılın en büyük adamı*" olarak nitelendirdi. Hünyadi'den kısa bir süre sonra ölen Jean de Capistran, ermiş ilan edildi ve İsa Peygamberin öldükten sonra Tabor dağında üç havarisine tekrar görünmesi onuruna kutlanan bayramın, dinsizlere karşı kazanılan zafer gününde, 6 Ağustos'ta kutlanmasına karar verildi. Hıristiyanlık daha şimdiden ordularının zaferden zafere koştuğunu görüyordu. Papa III. Calixte Floransa Başpiskoposuna, "*Yalnız İstanbul'un geri alınacağını değil, bütün Avrupa, Asya ve Kutsal Toprakların kurtarılacağını yürekten umuyorum*" diye yazıyordu.* Avrupa krallarının ve prenslerinin arasındaki ayrılıkları hesaba katmamak demekti bu. Papa Calixte'in Hıristiyan güçlerinin birleşmesi ve Belgrad zaferinden yararlanması için hemen yaptığı çağrılar boşa gitti. Yazdığı mektuplara İmparator III. Frederik, Fransa Kralı VII. Charles, Napoli Kralı Alphonse, İtalya Prensleri ve devletleri kaçamak cevaplar verdiler; hatta bazıları cevap bile vermediler. Yıl sonundan önce ciddi bir bunalım Macaristan'ı sarstı. Hünyadi'nin oğlu Lazlo, Kral Ladislas'ı tutuklattı. Ladislas da, kurtarılmasından bir ay

* K. Setton. Sayfa 183.

sonra Buda'da Lazlo'yu ve kardeşi Mathias Corvin'i tutuklattı. Lazlo idam edildi. Mathias ise ertesi yıl kasım ayında Ladislas'ın ölümüne kadar zindanda kaldı. Sırbistan'da 1456 sonunda Georges Brankoviç'in ölümü, Brankoviç'in çocukları, II. Murat'tan dul kalan Mara ve babasından sonra tahta geçen ama, Belgrad'ın yöneticisi Michel Szilagyi'nin düşmanlığıyla karşılaşan Lazar arasında anlaşmazlığa yol açtı. Görünen o ki, gelecekte, II. Mehmet'in Hıristiyanlardan çekinmesini gerektirecek hiçbir şey yoktu.

Osmanlı Sultanı'nın, batı prensliklerinden periyodik olarak yükselen savaş gürtlülerinden de tedirgin olması gerekmezdi; birleşmelerini önceden engellemiştir, işbirliği yapsalardı düşmanlarının en tehlikelisi olurdu. 18 Nisan 1454'te Serenissime elçisi Marcello Bartolomeo, Osmanlılarla bir anlaşma yapmayı başarmıştı. Görüşmeler on ay sürmüştü ve güç ilerlemişti. İki taraf da anlaşma şartları üzerinde sıkı pazarlık yapmıştı. Osmanlılar Venedik'in yaşamasının doğu ile ticarete dayandığını biliyorlardı. Venedik Kuzey İtalya'da hemen hemen kesintisiz süren otuz yıllık bir savaştan sonra gelişmeye başlamıştı. İtalya'da, özellikle Milano ile olduğu kadar, Büyük Türk'le de yeni sürtüşmelere girmek istemiyordu; barış her an bozulabilirdi. Serenissime, 1430'da II. Murat ile yapılan, 1451'de yenilenen ve Venedik'e İstanbul'da ayrıcalıklar tanıyan anlaşmayla dönmek istiyordu. Bunu gerçekleştiremedi. Yeni anlaşmada, Türk başkentinde Venedik ayrıcalıkları sözkonusu olamazdı. Bununla birlikte, Venedik Cumhuriyeti'ne, uyruklarının yargılanması ve yönetilmesinde görevli bir yönetici bulundurmaya izni yeniden verildi, gemilerine serbestçe dolaşma hakkı tanındı; girişte ve çıkışta, taşıdığı malların % 2'sini vergi olarak ödeyeceklerdi (oysa Bizans döneminde Venedik bundan tamamen muafı). Gerek duydukları barışı geçici de olsa güvence altına aldığı ölçüde, bu anlaşma her iki tarafı tatmin ediyordu. Ama büyük bir karşılıklı güvensizlik sürüp gitmekteydi. Venedik, Sultan Mehmet'in büyük tutkusunu biliyordu; ordularını, Napoli, Girit ve Eğriboz'daki askeri üslerini hemen güçlendirdi. Sultan Mehmet de, fırsat çıkar çıkmaz Venedik Cumhuriyeti'nin kendisi-

le savaşa girişeceğini ve deniz kuvvetlerini arttıracığını biliyordu.

Hatırlanacağı gibi, Sultan Mehmet 1452 sonunda, Despot Thomas ve Dimitrios'un, kardeşleri İmparator Constantin'e yardım etmelerini engellemek için Mora'ya Turakhan Bey komutasında kuvvetler göndermişti. Her ikisi de, vergi ödemeyi, yani Sultan Mehmet'i hükümdar olarak tanımayı kabul ettiler. II. Mehmet'in niyeti o an için bununla yetinmek ve Yunanistan'ı işgale girişmemekti. Beklenmedik olaylar onu Peleponnes'e hemen müdahale etmeye zorlayacaktı.

XIV. ve XV. yüzyıllarda çok sayıda Arnavut, Peleponnes'e yerleşmişti. İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden sonra, kuşkusuz bu yenilginin Yunanlılar arasında yarattığı bozgun havasından yararlanmak niyetine yakalandılar ve yarımadayı işgal etmeye kalkıştılar. Bizans imparatorluk ailesinden gelen Manuel Cantacuzen'i önder olarak kabul ettiler. Bu, durumu daha da karıştırdı; iki despot, müdahale etmeleri için biri Sultan Mehmet'e, diğeri Venedik'e başvurdu. Büyük derebeyleri de Thomas ve Dimitrios'a değil, doğrudan Sultan Mehmet'e bağlanmak istediklerini bildirdiler. Turhan Bey ve oğlu Ömer, Mora'ya döndüler. Arnavut isyanını bastırdılar ve iki despota hem kendi aralarında, hem de Yunan ve Arnavut halklarıyla anlaşmalarını öğütlediler. Yaşlı Türk komutanının öğütüne uyulmadı. Ne Thomas, ne de Dimitrios kendilerine tanınan bu soluk alma fırsatından yararlanmayı bilmediler. 1456'da, Hıristiyanların, Belgrad zaferinden de cesaretlenerek, Sultan Mehmet'e, artık vergi ödememeye karar verdiler.

Belgrad sayesinde, Hıristiyan dünyasında dirilen umutlar, ertesi yıl Papalık donanmasının Ege Denizi'ndeki başarısıyla daha güçlenmişti. III. Calixte'in büyük çabalarıyla silahlandırılış onaltı kadirgalık bir çeşit haçlı donanması meydana getirilmiş ve Kardinal Ludovico Trevisan'ın yönetimine verilmişti. Bu donanma, Türklerin Gattilusi ailesinin elinden aldıkları Limni Adasını birkaç ay önce geri almış, Semadirek ve Taşoz adalarını da işgal etmişti. Ve nihayet Midilli'de Osmanlı donanmasını ağır bir yenilgiye uğratmış, otuz kadar gemiyi ele geçirmişti. Bununla birlikte, Kardinal yanıl-

gıya kapılmıyor, dönüşünde Papalık yetkililerine Hıristiyanlığın doğudaki geleceği üzerine kötümser bir rapor veriyordu.* Mora despotlarına gelince, onlar bu başarıları Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün başlangıcı olarak görüyorlardı. Sultan Mehmet verginin ödenmesi isteğini bir kez daha yineledi. Thomas ve Dimitrios -daha büyük bir olasılıkla Venedik'in Mora'daki entrikaları etkisiyle- bunu duymazlıktan geldiler. Sultan Mehmet, doğrudan bir girişimle sürekli isyan ve karışıklıklar içindeki bu Bizans İmparatorluğu kalıntısını ortadan kaldırma kararına vardı.

Padişah, Belgrad seferinden sonra, ordusunu yeniden düzenlemişti; 1458 ilkbaharında kuvvetlerinin başına geçerek Teselya'ya geldi. Birkaç gün despotların vergilerini getirmelerini bekledi. Thomas ve Dimitrios ona Beotie'de yetiştiler ama artık çok geçti: Getirdikleri dörtbin beşyüz düka yetersizdi ve Sultan Mehmet'in kararı verilmişti. Seferini Korent'e doğru sürdürdü; şehir üç kademelî surlarının içine çekilerek direndi. Padişah kuşatmayı sürdürmek üzere kuvvet bırakarak Peloponnes içlerine doğru ilerledi. Şehir ve kasabaların büyük bir kısmı direnmeden teslim oldu, sakinleri İstanbul'a gönderilerek orada yerleştirildi. İki despot kaçmışlardı. Thomas, Mantine'ye; Dimitrios, Monemvasia'ya sığındı. Patras kolaylıkla Osmanlıların eline geçti. Şehrin konumunu ve batıya açılan kusursuz limanını çok beğenen Sultan Mehmet halkını cezalandırmamaya ve bu bölgeyi geliştirmeye karar verdi. Kaçanları vergi muafiyeti ve başka ayrıcalıklar vaadederek geri çağırıldı. Sonra, Poleponnes'e giden bütün yollara egemen bir konumu olan ve dört aydan beri kuşatma altında bulunan Korent'e yöneldi. Kuvvetlerini boşuna harcamamak isteğiyle her zaman olduğu gibi, şehrin teslim edilmesini teklif etti ve Korent yöneticisi, Dimitrios'un kayınbiraderi Mathieu Asan ile görüşmek istedi ama reddedildi. Ağır bir topçu bombardımanı ardından Türk kuvvetleri ilk hücumda iç duvarın önüne kadar geldiler, ama kuşatılanları teslim alamadılar. Açlık ve susuzluktan bitkin düş-

* Rodos Şövalyeleri Osmanlıları Ege'de yıllarca rahatsız ettiler. Osmanlıları kaygılandırılmaktan çok, Hıristiyanlara zarar veren sürekli yağmalar yaptılar.

müşlerdi. Buna bir de yiyecek ve içeceklerinin kalmayışı, kuşatma sürdürülürse şehrin düşeceğini Osmanlılara haber veren Piskoposun ihaneti eklenince, sonunda teslim oldular. Sultan Mehmet'in ilk Peleponnes seferi tamamlanmıştı. Yarımadanın üçte biri, Patras, Korent, Kalavrita, Vostitza şehirleriyle Peloponnes'in kuzey kıyısı böylece Türk egemenliğine geçiyordu. İki despot topraklarının bir bölümünü koruyor, buna karşılık yılda üçbin düka ödemeye mecbur bırakılıyorlardı.

Sultan Mehmet, Ağustos ayı sonunda Korent'den ayrıldı. Birkaç gün sonra Atina'ya vardı; Atina Dükü Franco Acciajoli, bir dizi kadın entrikası ve cinayetler sonucu Atina Dukalığını Osmanlılara bırakmak zorunda kalmış, şehri Ömer'e teslim etmişti. Sultan Mehmet şehri seyrederken *"Din ve İmparatorluk böyle bir kazanç için Turhanoğlu'na ne büyük minnet borçludur!"* diye bağırmıştı. Şehir o sıralar oldukça yoksul bir görünümdeydi, Akropol çevresinde antik yıkıntılardan ve bir kasabadan ibaretti. Sultan Mehmet burada birkaç gün kaldı. Okudukları ve maiyetindeki Yunanlıların anlattıkları kadarıyla tanıdığı anıtları ayrıntılı olarak inceledi.* Bu kente, geçmişteki büyük sanat ve bilim zenginliğine hayran kaldı. Bu hayranlık, kökeni ne olursa olsun, Osmanlıların yabancı kültürlerle karşı gösterdikleri saygıdan elbette çok daha fazla bir şeydi.** Onun beğendiği ya da halkı direniş göstermeyen öteki kentlerdeki gibi -Ortodoks bir papaz ona şehrin anahtarlarını sunmuştu- vergiden muaf olacaklarını duyurdu ve halkının Osmanlı yönetiminde bir konseyle temsil edilmesine izin verdi. Sultan Mehmet buradan Franco Acciajoli'nin -kuşkusuz biçimsel olarak- hüküm sürdüğü, kendisine Atina Dukalığı karşılığında verilmiş olan Béotie'deki

* Chalcocondylas

** Kritobulos şöyle diyor: "Bu kenti görmek, kentin tarihini, bütün anıtlarının özellikle de Akropol'dekilerin hikâyelerini bilmek, insanların böylesine büyük işler başardığı yerlerin tarihini öğrenmek istiyordu... Bunları gördükçe şaşkınlık duydu, hayranlık duydu. Bu kalıntılar arasında dolaşırken eski durumlarını düşüncesinde yeniden canlandırdı. Büyük bir hükümdar, bir bilge, Hellen dostu birisiydi ve yıkılmadan önceki durumlarının nasıl olabileceğini bilmek istiyordu. Kent sakinlerinin ataları için gösterdikleri saygı dikkatini çekti, bundan hoşnut kaldı ve onları çeşitli şekillerde ödüllendirdi."

Thèbes kentine gitti. Daha sonra da Venediklilerin büyük askeri üssü Eğriboz'a geçti. Hiç kuşkusuz, Eğriboz'u almayı daha o zamandan aklına koymuştu. Despot Dimitrios'un kızı ve güzelliğiyle ün yapmış Helen'i evlenmek üzere istemek için -büyük bir olasılıkla Tep kentinden- bir elçi gönderdi. Kendisinden önceki diğer Bizans prensleri gibi Dimitrios da kabul etti ve Osmanlı İmparatoru Padişaha bağlılık yemini etti. Aynı şekilde kardeşi Thomas da bağlılığını bildirdi.

Sultan Mehmet istese daha o zaman bütün Peleponnes'i egemenliğine alabilirdi. Toprak ilhaklarını askeri zaferden itibaren aşama aşama gerçekleştiren Osmanlı Hükümdarlarının yöntemine göre davranmayı uygun buldu. Bir hükümdarı yenilgiye uğrattıktan sonra ya da onunla bir anlaşma yaptıktan sonra Padişah hükümdarlığını ona kabul ettirdi. Bu çeşitli şekillerde olabilirdi: Esnek (Mora'nın iki despotuyla olduğu gibi), ya da sert (hemen hemen tamamen padişahın egemenliği altına giren Arnavut derebeyleriyle olduğu gibi). Vasal, toprağın önemine ve padişahın iradesine göre değişen bir miktarı her yıl ödemek zorundaydı. Hatırlanacağı gibi Sultan Mehmet, İstanbul'un alınışından sonra Bizanslı soyluları kabul ettiği için Ragüza'nın vergisini arttırmaya karar vermişti. Vasal ayrıca, padişah bir sefere çıkmazdan önce isteyeceği kadar askeri de sağlamak zorundaydı. Bir vasal genellikle bir ya da birkaç oğlunu rehine olarak göndermek mecburiyetindeydi. Bu tür dolaylı yönetim düzeni, padişahın ve memurlarının, bir gün nasılsa imparatorluğa katılacak toprakları tanıma ve bu bölgelerin Osmanlı yönetimine alıştırılmasını sağlama olanağını yaratıyordu. Vasallık yönetiminin süresi değişkendi. Padişah, vasalın imparatorluk düşmanlarıyla entrikalar çevirdiğini anlarsa ülkeyi hemen işgal eder ve cezalandırma yoluna giderdi. II. Mehmet bu cezalandırmalarda her zaman sert davranmıştır. Osmanlı hukukuna uygun olarak padişah bir kente hücum etmeden önce her zaman teslim olunmasını önerir. Yalnızca bu fırsat reddedildiğinde hücum emri verilirdi. II. Mehmet'in İstanbul'da Constantin'e özgürlüğü ve Mora'ya çekilmesi karşılığında kenti terk etmesine izin vereceğini

önerdiğinde yaptığı şey budur. Derebeyi kabul ederse padişah ona “aman” verir,* yani kendisinin ve mallarının güvenliğini sağlar ve bazen doğrudan derebeylik toprakları üzerinden bir tımar (ya da zeamet) alır. Din değiştirme zorunluluğu yoktur. Hıristiyan tımarlar her bakımdan Müslüman tımarlarla eşit haklara sahiptirler. Bazı bölgelerde Hıristiyan ve Müslümanlara verilen tımarlar sayı bakımından da birbirine eşittir. Buna karşılık Müslüman hükümdarın önerisi reddedilirse askerlere kenti yağmalama izni verilir ve yenilenler ender olarak bağışlanır. Bazı koşullarda, örneğin ihanete uğradığını düşündüğü zaman, Sultan Mehmet acımasızdır. Alınan şehrin halkı kılıçtan geçirilir, önderlerine işkence yapılır, gözleri kör edilir, kazığa vurulur, derisi canlı canlı yüzülür. Mora’da Venediklilerle entrikalar çeviren Arnavutlara, Macarlarla işbirliği yapan Bosnalılara karşı acımasız davranmıştır. Hiçbir başkaldırıya fırsat vermeyecek şekilde hareket eder. Kaleler yıkılır. Yalnızca kendisine yararı olacak kaleleri yıkmaz, güçlendirir. Halkların kendi derebeylerinininkinden daha kolaylıkla katlanabileceği bir Osmanlı sivil ve asker yönetimi yerleştirir. Balkan ülkelerinde haftanın birkaç günü derebeyleri için çalışma zorunluluğu kuralı yerine Türk yönetimi en azından başlangıçta halk açısından daha hafif bir vergilendirme getirir. Ama gün gelecektir, askeri harcamalar özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında vergi yükü ağırlaşacaktır.

Doğu Avrupa ve Mora’daki fetihleriyle ulaştığı noktada II. Mehmet, bir süre durup beklemiş olsa gerek. Başiboş kalmış Anadolu Beylerini ve kendisini kaygılandıran Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan’ı sindirmek istiyordu* Karaman Beyi İbrahim’in ölümünden bu yana doğudaki başlıca düşmanı Uzun Hasan’dı. Trabzon İmparatoru Jean Comnène’nin kızı Despina’yla evlenmişti. Kaygı verici yayılmacı niyetler taşıyan uzun Hasan’la Jean

* Metinde Türkçe. (ç.n.)

** XIV. yüzyılın ikinci yarısında oluşan Akkoyunlu Türkmen boyları konfederasyonu, (sonradan imparatorluk) Orta ve Doğu Anadolu’da, kuzeyde Trabzon İmparatorluğu, güneyde Suriye Çölü, batıda Fırat, doğuda Van Gölü arasındaki alanları kaphıyordu. Bu devlet en geniş topraklarına Uzun Hasan’la ulaştı ve XVI. yüzyıl başlarında İranlı Safevilere yenildikten sonra ortadan kalktı.

Comnène arasında Osmanlılara karşı bir ittifak yapılmıştı. Her şeyden çok “doğuda ikinci bir cephe”den çekinen II. Mehmet’in duruma el koyması gerekecekti. Bununla birlikte şimdilik büyük bir tehlike yoktu. Jean Comnène kısa bir süre önce ölmüş, yerine kardeşi David geçmişti ve Trabzon bir karışıklık dönemine girmişti. Batıda gelişen durum daha önemli bir tehlikeydi.

3. SIRBİSTAN’IN FETHİ

Avrupa, hâlâ İstanbul’u kaybetmenin şaşkınlığını yaşıyordu. İtalya’da sanatçılar, şairler Bizans’ı ve geçmişini, Doğu Kilisesiyle birleşme kararını ilan eden Floransa bildirgesini, İmparator XI. Konstantin’in anısını canlı tutuyorlar, yüceltiyorlardı. Papazlar Hıristiyanlığı tehdit eden korkunç Türk aleyhine vaazlar veriyor, yeni haclı seferlerine çağırıyorlardı. Özellikle de Roma’da bütün enerjiyle, ortak düşmana karşı birleşmeye çağıran büyük devlet adamı, hümanist, hatip yeteneklerini ortaya koyan bir papa vardı. II. Pie (Aeneas Sylvius Piccolomini) 1458 eylülünde III. Calixte’in yerine seçilmişti. Seçilmesini izleyen ilkbaharda Türklere karşı bir savaş örgütlemek üzere Mantoue’da bir kongre çağırısı yaptı. Gençliğinde Mora’da papazlık yapan ve Mora’nın kaderinin de İstanbul’unki gibi olacağını sezen kardinal Bessarion ona bütün gücüyle yardım ediyordu. Montoue’ya gitmek için Roma’dan ayrılmazdan önce Bessarion, *Notre Dame de Bethleem Süvarilerinin* kuruluş emrini ilan etti; Lemnos’da üsleneceklerdi ve Ege’deki Hıristiyan varlığını savunmakla görevlendireceklerdi.

Kongre 26 Eylül 1459’da coşkusuz bir hava içinde başladı. Katılanların büyük bir kısmı uzakta olan Osmanlı’ya karşı birleşmekten çok, kendi aralarındaki ayrılıkları düşünüyorlardı. III. Frederik de Mathias Corvin de kendilerinin Macaristan Kralı olduklarını öne sürüyorlardı. Polonya Kralı da tac üzerinde hak iddia ediyordu. Hohenzollern’ler, Wittelsbach’lar, Habsbourg’lar tah ve miras kavgası içindeydiler. Almanya karmakarışıkta. Fransa Kralı VII. Charles kendi uğraşlarına böylesine yabancı olan bu işlere pek ilgi gös-

termiyordu. Burgonya'dan Philippe, kendisini temsilen yeğenini göndermişti, yalnızca vaatlerle... Napoli'den Ferrante bir elçiyle temsil ediliyordu. Venedik hiçbir yere varmayacak bir Haçlı seferinin yazgısına ortak olarak, doğuyla ticaretini tehlikeye atmak niyetinde değildi. Türk tehdidini yakından duyan Mora, Bosna, Ragus, Kıbrıs, Rodos, Arnavutluk gibi yerlerden gönderilen Hıristiyanlar elbette bambaşka bir ruh hali içindeydiler. Batılıları hemen müdahale etmeleri için sıkıştırıyorlardı; aksi halde çok geç olacaktı, "Asya Ejderi" her şeyi parçalayacaktı yoksa. II. Pie ve Bessarion da onların yanındaydılar.

Papanın ve Avrupalı prenslerin bu kışkırtmaları, bu savaşçı hazırlıkların gürültüsü hiç de somut bir değer taşıymıyordu,* ama Balkanlardaki Hıristiyanları yüreklendirmeye yarıyordu; önemli yardımların yolda olduğuna inandırılıyorlar, Osmanlılara karşı düşmanca bir tavır almaya itiliyorlardı. Sırbistan'da olan da buydu işte.

1458 başında Sırbistan Kralı Georges Brankoviç'in yerine geçen oğlu Lazar, erkek varis bırakmadan öldü. Sırbistan sorunu yeniden ortaya çıktı ve Sırlar da çözüm konusunda bölündüler. Büyük bir grup derebeyi, Osmanlılardan yanaydı. Uzun süre dayanamayacaklarının bilincinde olduklarından Osmanlı egemenliğini istiyorlar ve Katolik Macarların egemenliğinden böylelikle kurtulabileceklerini düşünüyorlardı. Bu grubun en önemli kişisi, Hıristiyanlıktan İslam dinine geçen ve Osmanlı Devletinde Sadrazamlığa kadar yükselmiş bulunan Mahmut'un yakın akrabası Michel Angelovic'ti. Michel aynı zamanda Sırbistan Kral Naibiydi ve ülkesi üzerine yürürse hiçbir direnişin gösterilemeyeceğini Sultan Mehmet'e bildirdi. Mora için sefere çıkmak üzere olan padişah, Mahmut'u bin kadar yeniçeri ve Rumeli kuvvetleriyle Samandıra'ya gönderdi. Ama bu arada Macar yanlısı grubun yöneticileri Michel Angelovic'i iktidardan uzaklaştırmışlar, tutuklanmışlardı. Sof-

* Mantoue'da alınan tek karar Mora'ya üç yüz silahlı adam göndermek oldu: Yüz tanesi Milano Soforza Dükünün kararı Bianca Maria Vocanti'nin ödeyeceği parayla, diğerleri de Papa tarafından. Bu askerler ancöne'de gemiye bindirildiler, Mora'ya ulaşılar, orada Despot Thomas'ın hizmetine girdiler, sonra birbirleriyle anlaşamayıp, iz bırakmadan kayboldular.

ya'ya, Mahmut'a bir heyet göndererek, kendileriyle buluşmaya Sultan'ın kendisi gelmediğinden Sırlar'ın fikir değiştirdiklerini ve "*kendilerine binlerce düka altınla Tuna üzerinde kaleler veren*"* Macar tekliflerini kabul ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Mahmut, Sırbistan sorununa ve batıların cesaretlendirdiği Macar tehdidine bir son verme kararı aldı. Kuvvetleriyle Samandıra'ya yürüdü ve kenti aldı; kale teslim olmadı. Sayı bakımından az olan kuvvetlerine karşı bir Macar hücumundan çekindiğinden kuşatmayı kaldırdı; daha kuzeydeki birçok önemli yeri aldı: Belgrad'a hakim Avala, Ostrovic, Rudnik ve o bölgedeki gümüş madenleri. Birkaç hafta sonra Osmanlı yanlısı Sırların da işbirliğiyle Belgrad aşağısında, Golubac'ı aldı. Bundan sonra Sadrazam, Mora seferinden dönen Sultan Mehmet'in bulunduğu Üsküp'e döndü. Mathias Corvin'in Belgrad'da Tuna'yı geçtiğini haber alınca, zor ve uzun seferden yorgun düşmüş askerlerini yatıştırarak, hücum için bütün önlemleri aldılar.

1459 yılının ilkbaharında Fatih Sultan Mehmet, bizzat birliklerinin başına geçti. Birkaç hafta sonra da Sırlar savunmasız bırakılan Samandıra'nın anahtarlarını ona veriyorlardı. Mathias Corvin İmparator Frédéric'le geçinemiyordu ve kentin ileri gelenleri Türklerle iyi ilişkiler içindeydi. Lazar'ın kızıyla evli olan ve o sırada Samandıra'yı elinde tutan, Bosna hükümdarının oğlu Stefan Tomaseviç de kenti, karşılığında Srebrenica ve Sırbistan ve Bosna sınırlarında yer alan bazı toprakları almak koşuluyla bırakmayı teklif etmişti. Sırbistan böylece bir Osmanlı eyaleti oluyordu. Bu durumunu dört yüzyıldan fazla bir zaman için sürdürdü. Samandıra'yı tahmininden daha kısa bir sürede almış olan Fatih Sultan Mehmet, birkaç ay sonra da bir Ceneviz kolonisi olan Amasra üzerine yürüdü, savaşçı ruhu doymak bilmiyordu. Amasra kalesi kuşatıldı ve sonunda hiç savaşmadan teslim oldu.

* Dursun Bey

4. KARALARIN VE DENİZLERİN HAKİMİ

Fatih Sultan Mehmet, Balkanlar'da bulunduğu süre içinde Hıristiyan Avrupa üzerindeki etkisini gördükten sonra, İstanbul'da kendisinden sonra gelecek olan Doğu İmparatorlarına ve Bizans'ın geçmişine yakışır bir saray yaptırmaya karar verdi.

Darül Amiri, derme çatma bir plan doğrultusunda alelacele bir saray yaptırmıştı, küçük ve daracıktı. Kentin merkezindeydi ve çevresinde evler yapıldıkça onu çepeçevre kuşatmışlardı. Akkoyunlu Beyi'nin oğlu Mehmet Mirza Uğurlu, babasına karşı ayaklanıp sonra da İstanbul'a sığınmıştı, ona, Arap ve Fars hükümdarlarının yüceliklerini nasıl ve ne biçimde yansıttıkları sorulduğunda, alınan yanıtta, Fatih onların saraylarını kent dışında kalabalıktan uzakta kurdurtmayı zorunlu gördüklerini, zira kraliyet yüksek onunun kalabalık içine karışmasının ve onlar tarafından izlenmesinin hiç de doğru olmadığı yönünde düşündüklerini öğrenmiş oldu. Ayrıca, Mehmet Mirza, "Sultanların görkemli saraylarının halkın üstüste inşa ettiği evlerle yanyana olması iyi değildir." dedi.

Bu söyleşi, fetihten yıllar sonra, Mehmet Mirza'nın İstanbul'da bulunduğu süre içinde ve o büyük duvarın yapıldığı sıralarda geçmiş olmalı; kuşkusuz dış duvarların inşasıyla ilgiliydi. Her neyse, zaten kalabalıktan kaçışı hastalık boyutuna vardırıan padişahın aklından geçenleri doğrulmuş oluyordu bu sözlerle: Ta Çin'e kadar bütün Doğu'da yaygın olan bir düşünce hükümdarların Tanrının seçtiği kişiler olduğu, yeryüzünde eşsiz ve tek oldukları, bundan dolaydır ki başka insanların yaşantılarına karışamayacakları ve ikamet yerlerinin, onun yüceliğine katılamayan öteki insanların ulaşamacağı bir yerde olması gerektiği doğrultusundaı.

Milano elçisine eşlik eden Bertrandon de la Broquiere'in anlatığına göre, bir keresinde, II. Murat onları huzuruna kabul etmiş, kadife minder ve yastıklarla kaplı bir tür kürsüde bağdaş kurup "taş yontucularının yaptığı gibi" oturmuş. Çevresinde, devlet yükleri varmış. Uşaklar hizmetçiler yiyecekler getiriyormuş. Büfe gibi bir yerden isteyen içeceğini kendisi alıyormuş. Halk ozanları,

atalarının eskiden yaptıkları büyük işleri çalıp söyleyerek anlatıyorlarmış. Edirne’de bir süre kalmış olan Ciriacco d’Ancône mektuplarında, II. Murat’ın gerek elçileri, gerekse öteki kişileri halk huzurunda sık sık kabul edip dinlediğini yazıyor.

Padişahlık döneminin başlarında, Fatih de halk arasında gözü-kür, adet olduğu üzere, yeniçerilerin karşısına çıkarmış, zira onu göremeyince öldü sanabilirlermiş. Uzun yıllar boyu, mızika eşliğinde sabahları, onu coşkuyla karşılayan halkın karşısına çıkmayı sürdürecektir; köleler on altın tabak içinde, öteki büyüklere ise gümüş tabaklarda yiyecekler sunarmış. Halk da yiyecek almış. Ta, Osman Bey zamanına dayanan ve zaman içinde yenilenen bu tören, padişahın tahta çıkışının alkışlarla karşılanması bir simge halini almıştır. Yiyecek dağıtımını cömertliğinin göstergesi, bunun ulularca kabulü de bağlılıklarının belirtisi sayılırdı.

Tören devri, bu türden simgesel hareketler, gaziler zamanından kalmadır, şimdi bunlar yoktur artık, yararsız sayılır. Yalnızca yılda iki kez, dinî bayramlar sırasında yapılır, Fatih yalnızca kutsal bir savaşı sürdüren bir komutan değildir. O, aynı zamanda her iki denizin ve iki karanın (kıtanın); her şeylerini kendisine borçlu olan köleler aracılığıyla yönetilen merkezî bir imparatorluğun başındadır. Eskiden bu yana kendi ailesini iktidara getiren eskilerin büyük ailelerine de bir şey borçlu değildir. Onların alkışı, halkın alkışı artık hiçbir anlam taşımaz: Osmanlı padişahı bütün iktidarı elleri arasında tutmaktadır. Birkaç yıl sonra çıkarılacak yeni yasalarla sağlanacak olan düzenin, ilk Osmanlıların yalınlığından öte, eski Doğu’nun, Sasanilerin ve Bağdat halifelerinin ve hatta Bizans imparatorlarının düzenine daha yakındır. İstanbul’un alınışından sonraki dönemde padişah halkın karşısına gitgide daha az çıkar. Kendisi ile saray erkanı ve Devlet arasına mağrur bir mesafe koyar. *“Bu kadar kısa sürede, bu kadar büyük ve böylesi güçlü bir imparatorluğu kolayca fethettiğinden dolayı, Sultan Mehmet çok büyük bir ululuk kazandı”* diyor Chalcocondylas.

Marmara Denizi’nin, Boğaz’ın ve Haliç’in sularının birbirine karıştığı *“bütün dünyada hiçbir yolcunun bir benzerini bir daha*

göremeyeceği”* “İki denizin sularının birbirine karıştığı İskender’le benzer adı olan”** türünden benzetmelerle nitelenen buruna hakim tepeden daha uygunu olamazdı bu sarayı kurmak için. Oradan bakıldığında, Anadolu yaylalarına kadar ve İznik yöresinin dağ silsilesi ile bir yandan Marmara açıklarına, karşı tarafta da Boğaz’a kadar uzanan bir görünüş alanına sahipti. Kentin merkezinden pek de uzak sayılmayıp, yine de kent sıkışıklığından ayrık, korunması kolay olan bu geniş dikdörtgen alanın (700.000 m²), bu ünlü kentin öteki altı tepesi üzerinde bir benzeri daha yoktur. Bizanslılar oraya bir akropol kondurmuş ve çok sayıda binalar yapmışlardı, hemen hemen hepsi de yıkıntı halinde olup zeytin ağaçları arasında kalmıştı, günümüze kadar bozulmadan gelebilmiş Ayai-rini ve Ayasofya kiliselerinin ve Bizans imparatorlarının Kutsal Sarayı’nın kalıntılarından pek de uzak olmayan bir yerdi burası. Yerin tarihi izler taşıyor olması Antik döneme ve onların büyük fetihlerine fazlaca ilgi duyan Fatih’in gözünden kaçmadı. Ayrıca bir asker olarak oranın benzersiz stratejik konumu da dikkatini çekti; “*oradan, Karadeniz’den Akdeniz’e geçiş kolaylıkla engellenebilirdi*” diyecektir, Venedikli elçi Coztantino Barzoni... Bu eşsiz burunun üzerinden, kendisine dünyanın hakimi havası veren Sultan’ın görüntüsü yansımaktadır: “*Hükümdarlar hükümdarı, İmparator, yeryüzündeki bütün insanları yöneten kral, her iki kara üzerinde de Allah’ın gölgesi, Akdeniz ve Karadeniz’in hakimi, Padişah...*” gibi girizgahlardan anlaşılacağı üzere, dünyayı yönetecek hükümdarın tahtı yalnızca burada, başka bir yerde değil, burada olmalıydı; İskender’in, eski Doğu’nun, Roma’nın ve Bizans İmparatorlarının onca arzuladığı şey, dünyanın en güzel kentinde en büyük sultan olmak ona nasib olmuştu.

1459 yılının sonuna doğru, İmparatorluk sarayının kurulması kararı alınır alınmaz daha duvarcılar, gerek duyulacak her türden işçi, meslek erbabı, imparatorluğun dörtbir yanından getirildi. A-

* Cafer Çelebi

** Bitlisi.

yasofya semtinin olduğu yere çok büyük miktarda malzeme, araç gereç yığıldı, eski Bazil Sarayının yıkımı bitmişti, ordan çıkan malzeme, binaların yükseleceği düz açıklığı taşıyacak olan devasa subasmalarının yayımında kullanılacaktır.

Saray bütününün planlarını bizzat Fatih çizdi. “Kendi anlayışı-na göre yepyeni bir saray yarattı” diyor Dursun Bey. Kemalpaşaza-de ise şöyle ifade ediyor: “Kendi düşünüş biçiminin mimarisinden ilham alarak yeni sarayı kurdu.” Çağdaşı çoğu Avrupalı prens gibi o da mimariye büyük ilgi duymaktaydı. Her binayı nasıl algıladığını tek tek mimarlara anlattı, sonra yapılışını yakından izledi. Baş mimar, Murat Halife adlı biriydi, yardımcıları ise Arap ve İranlıydılar, acaba Avrupalı mimarlar da oldu mu? Padişah, ünlü mühendis mimar, Bologne’lu Aristotele Fioraveti’yi de İstanbul’a davet etti, ama sarayın yapımına katılıp katılmadığına dair bir belge yok elimizde.

5. SON BİZANS TOPRAKLARININ ALINIŞI

Samandıra kalesinin düşüşü Hıristiyan dünyasında tam bir felaket olarak karşılandı. “Macaristan yolu artık Türklere açılmış oldu” diye yazıyordu II. Pierre, papalığın Almanya büyükelçisine. Önlerini kesmek için öncelikle Hıristiyan derebeylerin ve halkın savaşmaya hazır olduğu yerlerde gücü iki katına çıkarmak ve Türkleri zayıf düşürmek gerekiyordu, zaten bu gibi yerlere yardım iletmek de kolaydı, örneğin Mora yarımadasına. Oradan da büyük bir güç, önce Müslüman Türklere sonra da Tanrı izin verirse tabi Araplara karşı saldırıya geçilebilirlerdi. İki kraldan ki, bunlar Constantin’in kardeşleri Dimitrios ve Thomas Paléologue’tur; Thomas daha ateşli, hırslı olup savaştan yanaydı. Dimitrios, Türk egemenliğini kabul etmeye hazırdı. Karşılığında toprakları üzerinde barış içinde yaşamasına izin verilmesini istiyordu. Kardeşi ise bütün Pelepones yarımadasını ve hatta Dimitrios’u ele geçirmek istiyordu. Papalığın da bütün Batı’nın da güvenebileceği kimse Thomas’tı ve hemen onu cesaretlendirmeye, ona yardım yoluna

gittiler. Papanın ve Batı ülkelerinin vaatleri olmasaydı, Avrupa'da yeni bir haçlı ordusu çıkarılacağı duyurulmasaydı, Thomas ayaklanmaya kalkışmazdı; papa hemen onaylayacaktır bu ayaklanmayı.

1459'un ilk aylarında bütün Mora ayaklanmıştı. Thomas yalnızca Türklere saldırmadı, kardeşinin elinde olan, aralarında Kalamata, Karytaina ve yarımadanın en uç noktasındaki Magne bölgesi de olmak üzere birçok kale ve kentlere de el koydu. Mora derebeylerinin çoğu ve Arnavut kumandanlar hemen ondan yana geçtiler. Fatih Sultan Mehmet ayaklanmayı ve Batı'nın Thomas'a yardım vaadlerini haber alınca, Tesalya'daki birliklerini oraya gönderdi. İki hükümdar da yaklaşan tehlikeyi görünce barışma yoluna gittiler ama arabulucuların gayreti boşa çıktı, o zaman Dimitrios, Türkleri yardımına çağırırdı. Thomas onlarla anlaşmaya çalıştı ama Bizans Derebeyleri, Osmanlı Paşasının istediği haracı kabul etmedi. Karğa sürüyordu.

O zaman, Fatih bizzat durumu ele almak istedi ve 1460 yılının Mayıs ayında büyük bir ordunun başında Korent'e geldi. Yapılan anlaşmaya uyarak, bizzat Dimitrios padişahın karşısına çıkabilirdi. Bunu yapacağına bir elçi gönderdi. Fatih Sultan Mehmet, paşalarına hemen Mistra üzerine yürümelerini emretti, başkenti orasıydı. Birkaç günlük kuşatmadan ve yapılan görüşmelerden sonra, Dimitrios teslim oldu. İki yüzyıl boyunca Hellenizm'in başkenti olan şehir üç yüzyıllığına Osmanlıların eline geçiyordu. Dimitrios padişahın huzuruna çıktı, Fatih onu görünce ayağa kalktı kabul için, elini uzattı, onu tutup yanına oturttu; ona kalabileceği bir yer, barış ve huzur içinde yaşayabileceği bir ev verdireceği konusunda güvence verdi. Fatih, Enez kentini ona ayırdı, önemli bir miktar gelir bağladı; ölüm, tarihi olan 1470'e kadar Edirne'nin bir manastırında yaşamını sürdürdü. Fatih Sultan Mehmet, Mistra'da dört gün kaldı sonra fetih yürüyüşüne devam etti. Her zamanki gibi boyun eğen kentler, köyler koruma altına alındı, ötekiler cezalandırıldı. Bu şekilde, Kırıkkale yakınındaki Gardiki sakinleri ve Leontarios'ta alınmaz dendiğinden halk kalenin içine toplanmıştı, kaledekiler katledildi. Karithena, Androusa, Kiparisia halkı ve nice

başkaları ikamet zorunluluğu ile İstanbul'a veya o bölgedeki köylere götürüldü. Thomas'ı bütün adamları terketti, o da Venedik'e ait olan Navarin'e sığındı, Fatih'in öfkesini üstüne çekmek istemeyen vali, tezelden kenti terketmesini rica etti, Thomas bu kez önce Korfu'ya sonra da Ancône'a gitti; daha sonra Roma'ya geçti, orada papa onu onurlandıracak biçimde sevinçle kabul etti.* Thomas orada, 1465 yılında nerdeyse unutulup gitmiş bir halde öldü.

Fatih Sultan Mehmet, Mora'nın fethini köy köy, kent kent izledi. Zağanos Paşa, Pelepones valisi olarak, Kalavrita'yı zaptetti, Patras ile Tripoli arasındaki dağda, Arnavut vali çarpışmadan teslim oldu. *"Ne bir krala ne Sultana ve hatta ne de Tanrı'ya inanırdı"*. Canlı canlı derisi yüzüldü. Peleponnes'in kuzeyinde küçük bir Yunan kasabası olan Salmonikon kuşatması direnmeyle karşılaştı, ünlü direniş bir yıl sürdü; vali Paleologos Gaizas hakkında Sadrazam: *"Mora'da karşılaştığım tek adam; gerisi köle!"* demiştir. Vali teslim olduğunda, Türk komutan onurunu iade etti.

1461 temmuzunda, Salmonikon'un düşüşüyle Mora seferi sona ermiş oldu. Venedik'e ait olan Modon, Coron, Nauplie ve Argos dışında kalan bütün Peleponnes yarımadası fethedilmişti. Monemvasia'nın konumu ve kalesi onun alınmasını olanaksız kılıyordu; önce Papalığın sonra da Venedik'in koruması altına girdi. Özellikle Doğu ile ticaretinde büyük önem taşıyan bu dört üssü her şeye rağmen elinde tutmak istiyordu, bu yüzden Fatih Sultan Mehmet ile yaptıkları anlaşmaları yenilemediler. Mora'da da öteki yerlerde de barış içinde beraberlik onlar için tek olası çözümdü. Türkler'in askeri otoritesi sayesinde Pelopones'e etkin olan "Pax ottomani-ca"nın eskiden Frankların bir eyaleti sayılan Hellenizmin bu son sığınağında süregiden çatışmalara bölünmelere yeğlendiği söylenebilir.

Koskoca Bizans İmparatorluğu'ndan kala kala yalnızca minik

* Thomas o zaman Papaya, havarilerden Saint-André'nin başım verdi. Uzun süredir Patras Katedralinde saklanıyordu. Bu konuyla ilgili düşüncelerini söylemek isteyen Besarion bir konuşma yaptı ve Türklerin gidişinden sonra bu kutsal emanetin, Yunanlılara geri verileceğini söyledi. Söz tutulmuş, 1964'te iade edilmiştir.

“Trabzon Rum İmparatorluğu” kalmıştı. 1461 ilkyazında, aşağı yukarı Mora’dan dönüşünden birkaç hafta sonra, Fatih Trabzon’u da fethetmek için yeniden yola koyuluyordu. Her zamanki gibi, sefer hazırlıklarını büyük bir gizlilik içinde yapmıştı. Yanıbaşında atını süren kadiasker (orduda yargıç) nereye gittiklerini sorunca şu karşılığı almıştı: “Bundan, sakalımın tek telinin bile haberi olsa koparır yakardım onu.” Bursa’dan Ankara’ya geçti. Orada Kastamonu Beyi’nin oğlu Hasan ve Karaman Beyi’nin oğlu Kasım’ın birlikleriyle birleşecekti. Vasal olarak istediğinde padişahın yardımına gitme, asker verme zorundaydılar. Ayrıca, Fatih’in yanında birer rehin gibiydiler. Babaları, onlar seferdeyken saldıramazdı. İşte o zaman Türk ordusu Karadeniz’e doğru yöneldi. Sinop Beyi İsmail, İsfendiyaroğluna bir mektup yazıp, gemilerinin Sinop limanında demirlemesi ve askerlerinin gereksinimlerini buradan karşılamaları için gerekli izni istemişti. İsmail Bey, Fatih’in Sinop’u alacağını hemen anladı, zira mükemmel bir limandı burası, İsmail derhal kalesine çekildi. Yeniden bir mektup aldı, ona kaçacak şansı olmadığı, halkın Osmanlı’ya bağlı olduğunu, eğer teslim olmazsa “Padişahın askerlerini hiçbir şeyin durduramayacağı” bildiriliyordu. Önemli bir askeri güce sahip olmasına karşın beşyüz top ve ikibin topçu İsmail hemen kaleden çıktı, Fatih’in huzuruna çıktı, Fatih onu “büyük bir şeref ve saygıyla” karşıladı, sarılıp öptü. Zengin bakır yatakları olan bu eyalet de İmparatorluğa katıldı. Bir sancakbeyi ile bir kadı tayin edildi. Bursa bölgesinden, Yenişehir ve İnegöl yöresi, İsmail’e tımar olarak verildi.

Fatih Sultan Mehmet bundan sonra, Anadolu’nun iç kısmına yöneldi, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın topraklarını geziyor muş havasını verdi, Trabzon’a karşı bir sefer yaptığının anlaşılmasını istemiyordu. Uzun Hasan Trabzon İmparatoru’nun kızıyla evliydi ve ona, eğer Osmanlılar saldırırsa yardımına geleceği konusunda söz vermişti. Fatih bunu biliyordu, Uzun Hasan’ın annesi Saray Hatun* oğlu adına gelip Fatih’le konuşarak, barış içinde kalma-

* Saray Hatun siyaseti ve diplomasiyi bilmesiyle ünlüdür.

yı önerdi. Padişah, Trabzon'a saldırıya geçtiğinde, Hasan'ın yardımına koşmaması koşuluyla kabul etti bu öneriyi. Ayrıca Saray Hatun'un sefer boyunca onlarla birlikte olmasını zorunlu kıldı. Engeli bir dağı aşıkları sırada Saray Hatun Fatih'e şöyle bir soru yöneltti: *"Nasıl oluyor da, Trabzon için bu kadar yorgunluğa katlanabiliyorsun?"* Fatih Sultan Mehmet de şu yanıtı verdi: *"İslamın kılıcı benim elimde. Bunca zahmete katlanmasam gazilik ünvanına layık olmam, er geç Tanrı'nın huzuruna utanç içinde çıkarım."*

Uzun ve çetin bir yolculuktan sonra, Sultan Mehmet, İstanbul'un IV. Haçlı Seferi sırasında ele geçirilişinden bu yana Comnenes'lerin hüküm sürdüğü Trabzon surlarının eteğine vardı.

Toprakları azala azala birkaç kent ve bunların çevresinde kalan imparatorlukta yine şatafatlı bir saray yaşamı sürdürülüyordu. Uzun süredir çevreleri kendilerinden daha güçlü komşuları tarafından sarılış gibiydi sanki; birçoğu ile kızları aracılığıyla ilişki içindeydiler. Güzellikleri dillere destan kızlarını Akkoyunlu ve Karakoyunlu* Bey oğullarıyla, Timur ve öteki doğulu hükümdar ailelerine gelin vermişlerdi. Büyük tehlike gelip çatığında, bütün bu diplomatik önlemler bir işe yaramadı, IV. Jean'ın yerine gelen David'in yardım çağrılarına kimse kulak vermedi. Fatih'in oraya gelişinden günlerce önce sadrazam, kenti deniz tarafından kuşatma altına almıştı. Sultan'ın birlikleriyle birkaç çatışma sonra David, çift sıra surlara karşın *"karaların ve denizlerin hakimi"* nin saldırılarına kendisini koruyamayacağını çabucak anlamıştı; ayrıca ona eğer teslim olursa aile efradıyla gidebileceği bildirildi.** İmparator kabul etti... Hemen akabinde İstanbul'a gitti ve oraya yerleşti. Birkaç yıl sonra Uzun Hasan yararına çalışmasıyla ihaneti saptandığından, ailesinin birçok kişisiyle birlikte öldürülecektir, oğulla-

* Karakoyunlu Türkmen boyları konfederasyonu. 1380 yıllarına doğru Van ve Urmiye gölleri yöresinde kuruldu sonra Azerbeycan ve Anadolu'ya yayıldı. Aralarından bir bey oğlu "Cihan Şah" bir zaman, ta Irak'a kadar topraklarını genişletti, Fars, Kirman ve hatta Umman'a kadar hakimiyet kurdu. Akkoyunlulardan Uzun Hasan'a yenildi. Karakoyunlu devleti 1468'den sonra kayboldu.

** Maliye Bakanı Georges Amiroutzes aracılığıyla bildirildi. Bakan Osmanlılarla ilişki halindeydi.

rından birisi yalnız Müslüman olduğundan kurtulacaktır. Fethedilen her yerde yaptıkları gibi silah yapımında usta olan Trabzonlu gençler, Osmanlı ordusunun birliklerine gönderildi, en yetenekliler ise devlet idaresi konularında eğitilmek üzere saraya yollandı, geri kalanlar köle olarak satıldı. En güzel kızlar haremi boyladı. Halkın bir bölümü de İstanbul'a yerleşmek için gitti.

Bizans İmparatorluğu'nun son halkası da yok olmuştu. “*Bizanslı Rumlar arasında kral ünvanını taşıyabilecek tek kimse kalmamıştı artık.*”^{*} Bazillerin sonuncusu padişahın elinde tutsaktı. Doğu Roma İmparatorluğu'na ait olan bütün toprakların fethi için Fatih Sultan Mehmet'e on yıl gibi bir zaman yetip de artmıştı bile. Şimdi bütün ünvanları Fatih'e aitti. Asya'daki, Yunanistan'daki ve Trabzon'daki imparatorlukları temsil eden üç taç ünlü portresini çevreleyecektir. (Özellikle Gentile Bellini'nin bir madalyona kazdığı portresi) İlk amacına ulaşmıştır. O, artık eski ve yeni Roma'nın mirasçısıdır.

6. FATİH'İ DİNİNDEN DÖNDÜRMEK Mİ?

Trabzon Rum İmparatorluğu'nun da sona erdiği haberi, Avrupa'da bir kez daha heyecan uyandırdı. Türk gücü acımasızca Hıristiyan dünyasına doğru yürüyüşünü sürdürüyordu demek. İşte bu kez de, Doğu'da vurmıştu. Şimdi artık gerek Hıristiyan Doğu Avrupa ülkelerine, gerekse İran'a ve Batı'nın, “insanlığın karşı karşıya olduğu yeni felaket”e karşı birer müttefik ülke gibi gördüğü Anadolu beyliklerine yapacağı seferlerde kullanılabilceği iki önemli Karadeniz limanını üs olarak ele geçiriyordu Türkler. Papa II. Pierre ne yapacağını bilemez olmuştu. Kimse çağırısına kulak vermiyor ya da işe yaramaz boş laftan ibaret mektuplar yolluyorlardı. Fatih'in Hıristiyan doktrinine duyduğu ilgiden haberi vardı. Bu ilgi daha da ileri götürülebilir mi diye düşündü mü acaba? Avrupa'da kimse silaha başvurmak istemiyordu, kendisi de bulup satın alamı-

^{*} Kemalpaşazade.

yordu, o halde silah kullanmak yerine, Sultan'ı Hıristiyanlığa döndürmeyi neden denemesindi ki? Böylece Fatih'e bir mektup yazdı ve ona Hıristiyan olursa neler kazanacağını sayıp döktü: “Çok küçük bir şey, ölümlülerin en güçlüsü, en büyüğü, en ünlüsü olman için, küçücük bir şey kâfi. Neymiş diyeceksin? Bulması zor değil, e-
linin altında: vaftiz olman için bir damla su, bu şey. Hıristiyan Avrupa'yla savaşı sürdürmen sana felaket getirir getire getire, oysa Hıristiyan olmakla bütün Avrupa seninle olacak. Eğer bunu yaparsan yeryüzünde senden daha muzaffer, daha güçlü kimse olamaz. Seni Yunanlıların ve Doğu'nun imparatoru yapacaktız, oysa güç kullanarak aldıkların, haksız biçimde senindir, bu durumda hakkın olacak hepsi. Roma Kilisesinin hakkı olanı eline geçirenler, anasına kafa tutanlar karşısında sana başvuracağız. Kilisenin zor ve acılı günlerinde sana dayanacak ve senden yardım isteyeceğiz. Şairlerin onca yücelttiği o altın çağ, yeniden yaşanacak. Eğer bizimle ortak amaç edinirsen, bütün Doğu dünyası kısa sürede İsa'ya dönecek. Yalnızca böylesi bir istenç yeryüzüne barışı getirebilir... Dünyada her şey ölümlü ve geçicidir. İnsanlar ölür, krallıklar yokolur gider, zafer unutulur, selamet yalnızca İsa'dadır...” diyordu mektubunda.

Rönesans döneminin büyük hümanistlerinden biri için bu bir edebî çalışma örneği mi yoksa Hıristiyanlığı tehdit eden felaketi uzaklaştırma çabası mı? Büyük bir olasılıkla her ikisi de. O tarihte “Türklere Mektuplar” az sayıda değildi doğrusu. Amatör yazarlar bu modaya sıkıca bağlıydılar. Hatta Osmanlıların ağzından mektuplara “Cevaplar” da yazılıyordu.* Bazı Kilise mensupları da onları silah gücüyle yenme yanlışı yerine, Türklerle anlaşma yoluna gidilmesinden yanaydılar. Papaya yakın kişiler, Jean de Ségovie ve Nicolas de Cusa özellikle, bu düşüncesini açıkça belirtiyordu; Pa-

* XV. yüzyılda Sultan Mehmet'in ve oğlu Beyazıt'ın yazdığı varsayılan sayısız mektup yayımlandı, örneğin Lettre del gran Mahumetto... ridotte vulgar da M. Lodevico dolce Moreme” (Venedik, 1954) Aynı şekilde Jaspert imzasıyla, “Büyük Türk tarafından Aziz Peder Papa'ya gönderilen mektuplar” adı altında; yine bir başkası “Aziz Peder'in Cevabı” ki bu da Mugnier de Housse imzasını taşıyordu (Thuasne anlatıyor, Bellini, sayfa: 51)

pa büyük bir olasılıkla böylesi bir teki altında bu mektubu kaleme almıştı. Bundan bir sonuç çıkar beklentisi de yoktu kuşkusuz, Montoue din kurulundaki başarısızlıktan ve Bizans İmparatorluğu'nun son kalesinin, insanların kılını kıpırdatmadan teslimle düştüğü bir dönemde vicdanını rahatlatmak için yazmış olacak. Şurası iyice açıktı ki, Batı dünyası, Akdeniz ve Doğu Avrupa ülkelerini kendi kaderlerine terk ediyordu; Sultan da tek tek ele geçiriyordu.*

Bu mektup Fatih'in eline geçmedi, çünkü büyük bir olasılıkla gönderilmemişti, ama casusları vardı. Haber almış olacak ki, Hıristiyanlığın en büyük görevlisinin yazdığı güzel metini okuyunca belki de gülümsemiştir. Fatih dine büyük bir ilgi duyardı, İslama en yakın din olan Hıristiyanlığı özellikle öğrenmek isterdi. Çoğu kültürlü Müslümanlar gibi o da, din konusunda tartışmaya bayılırdı. Daha yeniyetme çağında Edirne'de *Hurufî* adlı bir dervişle uzun uzun tartışmaya girişmiş, onun düşüncelerini paylaşır gibi gözükmüş ama sonunda, ülema takımının dervişini sapkınlıkla suçlaması karşısında onu kendi haline bırakmıştı. Padişahın isteği üzerine, Ortodoks patriği Scholarios Genadios "Traités Sur le Christianisme" (Hıristiyanlığa Dair) başlığı altında iki adet yapıt kaleme almış, bunları Arapçaya çevirtmiştir, çünkü Sultan Mehmet Arapçayı Yunancadan daha iyi bilmektedir. Patrikle iki uzun söyleşisi olmuş, Hıristiyan diniyle İslamiyeti karşılaştırma yoluna gitmiştir.** Fatih'in padişahlığının sonuna doğru, Patrik II. Maximos, O'nun isteği üzerine Crédo'nun bir yorumlamasını kaleme almıştır. Fatih Sultan Mehmet'in dinlere duyduğu bu ilgi onun düşünce yapısının ne denli engin olduğunu gösterir; ve bu türden bulgular hem doğaüstü ile ilgilenen, aynı zamanda farklı amaçlara yönelmiş bir ko-

* Papa II. Pie'nin İslam hakkındaki düşünceleri öyle gözüküyor ki çok açık değildi. Hıristiyanlık gibi tek Tanrılı olan bu dinin, Hıristiyanlığın bir mezhebi, bir sapma veya Hıristiyanlığın farklı bir biçimi olduğunu düşünüyordu desek doğru olur, zira İsa'yı peygamber olarak kabullenmekte, Meryem'i yüceltip, Hz. Muhammed'in kızı, Ali'nin karısı, Hz. Fatıma'ya denk yüce bir kadın olduğunu (Kur'an'ın 19. suresi Meryem adını taşır) kabul eden bir din-i İslam dini. O halde belki de Papa yoldan çıkmış bu Hıristiyanları hak yoluna çağırmayı nu ummaktaydı?

** Bkz. S: 148

mutanda bulacağımızı ummadığınız biçimde, kişiliğinin bir başka yönüne bambaşka görüş açıları açar.

İki Fransisken papaz, Fra Bernardino da Floigno ve Venedikli Francesco Suriano'nun anlattıklarına göre, büyük ressam Gentile Bellini, onlara başından geçen şöyle bir olayı aktarmış: İstanbul'da bulunduğu sıralarda, bir gün padişah onu bir odaya götürmüş, orada akıllara durgunluk verecek bir şaşkınlık içerisinde, önünde altın bir yağ kandili yanar halde, bir Meryem ikonası görmüş. Orada Sultan, giysilerinin altından, kuşkusuz hep yanında taşıdığı Meryem'in küçük bir ikonasını çıkarmış ve ressamdan aynısını yapmasını istemiş. Resim bitince kendininkiyle Belli'nin yaptığını değiştirmiş ve ona: "Onu yaşadığım sürece yanımda taşıyacağım" demiş.

Fatih Sultan Mehmet'in, büyük bir olasılıkla Bizans hazinelerinden gelen Hıristiyanlara ait kutsal emanetler koleksiyonu vardı: İsa Peygamberin dikişsiz giysisi, O'nun gerildiği gerçek çarımhtan bir parça, İsa'nın başındaki dikenli tacın dikenlerinden,* Aziz Jean Chrysostome'un, azize Euphémie'nin cesetleri, Saint-Georges'un giyitinden bir parça vs. toplam yirmi bir adet ki bunun dokuzu İsa Peygambere, ikisi de Azize Meryem'e aitti.

Bir gün, en değerli şeylerini sakladığı odada kütüphane sorumlusu Molla Lütfi, üst katlardan bir kitap almak için bir taşın üstüne çıkmak üzereyken Fatih bağırdı: "Hz. İsa'nın bu taşın üzerinde doğduğunu bilmiyor musun?" Ayrıca şöyle bir olay da anlatılır: Fatih, İsa'nın giysisinin kollarının birinden sarık yapmak istemiş, sarık, mucizevi bir biçimde bir yığın yüne dönüşmüş. "Böylesi bir emaneti üstümde taşımaya lâyük değilim..." demiş.

Gözlemlere göre** bu emanetlerden bazıları gerek Fatih'in aldığı eğitimle ve gerekse İslâm dininin söylenenleri ile bağdaşmaktadır. Örneğin İslâm doktrinine göre İsa hiç acı çekmemiştir. Bir resmin önünde mum veya kandil yakmak, İslamda olmayan; başka bir dinden karizmatik bir kişinin şefaatinin, aracılığını istemek

* Bkz. S: 224

** 7. Raby, (El Gran Turco)

anlamına geliyordu: bu da İslam dininde yasaktır; günahın cezası büyüktür. Sultan Mehmet sahiden Hıristiyan dininden önemli büyük kişilerin gücüne inanıyor muydu? Gökyüzünde, yeryüzünde olanlardan daha fazla şeyin varlığını düşünüyor muydu?*

Bu sorulara yanıt bulmak zordur. Belki sadece bir güvenme duygusu muydu? Gizemli bir insan olan Fatih'in, herkesinkinden daha karmaşık bir yapı gösteren kişiliği bize pek ipucu vermiyor. Ama onda "ruhani" bir şeyler, Tanrı'nın bir yansıması vardı kuşkusuz, her canlı varlıkta, o bunun farkında olsun olmasın Tanrı'nın yansıması vardır.**

7. BOSNA'NIN FETHİ SIRASINDA KAZIKLI VOYVODA'NIN SALDIĞI KORKU

Tuna boyları güvenlik altına alınınca, son Bizans kalıntıları da, imparatorluktan kopunca, bu kez Fatih'i bekleyen tehdit, Hıristiyanların yeni bir güç toplayarak Osmanlıları bozguna uğratması ve savunmanın en zayıf olduğu noktaya yeni bir saldırıya kalkışması olasılığıydı.

Fatih, hasımlarına toparlanmaya ve kaybettikleri toprakları yeniden ele geçirmeye zaman bırakmamalıydı. Öte yandan Hıristiyanlar da şunu iyi biliyordu; İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ve Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümüyle, Anadolu'yu elinde tutan birinin sonu gelmez bir hırsıyla her şeyi ele geçirme isteğiyle İskender'i örnek alarak dünya imparatorluğu kurmaya kadar vardırıyordu. O, Hıristiyanlığı ezip geçmeden, atik davranıp işbirliğine gitmek şarttı. Fatih Sultan Mehmet ya bozguna uğratılacak ya da öldürülecekti. Bozguna uğramadı, ancak ölüm alıp götürecekti onu.

Roma'da Avrupa'yı Osmanlı tehdidinden kurtarmak için bütün Hıristiyan hükümdar ve halkların katılacağı bir Haçlı Seferi düzenleme fikri Papa II. Pie'nin kafasında adeta saplantı halini almıştı.

Bu büyük projenin karşısına kimse çıkamazdı. Tam da papalık

* Shakespeare Hamlet 5. sahne 1. Perde

** Tasavvufi yaklaşım. (ç.n.)

tahtına oturduğu gün, Milano elçisine “Özgürlük için mücadele vakti geldi!” diyecekti. 1461’de Civittavechia yakınlarında Tolfa’da bir Paduva’lı önemli miktarda şap içeren yataklar buldu, bu da Kutsal Peder’i tasarısını gerçekleştirmesi için daha bir yüreklendirdi. O zamanlarda boyanın tesbiti için çok gerekli bir madde olan değerli sülfat yatakları, büyük bir bölümüyle Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı ülkelerden ithal edilirdi. “Bu madenler mücadelemizin can damarı olacak”, yani bu zenginlik, bolluk demektir. “Bütün Avrupa’nın şap gereksinimini siz sağlayacaksınız ve Türkler bu yolda kazanç kaybına uğrayacak” diye yazıyordu Castro; Papa’ya bu keşfini bildiren mektubunda. II. Pie bu gelirlerinin tümünü birden, tam sırasında gökten yağmışçasına kâfirlere karşı mücadeleye adamaya karar verdi.

Tolfa şapı, Papa’ya kadırğa filosunu büyütme, askerlerin maaşını temin ve silah satınalmı olanağını sağlıyordu. Büyük sefer için Hıristiyan güçler arasında oluşturulmak istenen işbirliğine gitme, sorunu yoluna koymuş olmuyordu. Haber, Osmanlı sultanına ulaşınca, kaygı yarattı.

Fatih, batıdan, Midilli’den gelen silahlarla ilgili söylentileri hafife alamazdı. Midilli, Cenevizli Gattilusi ailesinin elindeydi ve vasal durumundaydılar. Nicollo Gattilusi derebeyinin kardeşi olan Dominico’yu Osmanlılara fazla yardım eden bir Hıristiyan olmakla suçlayıp boğdurtmuştu.

Hemen hemen aynı sıralarda, imparatorluğun bir başka vasalı I-II. Vlad Tepes, Kazıklı Vlad, Eflak voyvodası, yani Drakula Sultan’ın Trabzon seferinden yararlanarak Macarlarla işbirliğine gitmiş ve Tuna boyundaki Osmanlı mevzilerine saldırıya geçmişti. Fatih hemen duruma el koymaya karar verdi ve Vlad’ın yerine Osmanlı sarayında yaşayan Radul’u geçirdi. Bundan sonra olup bitenler en büyük barbarlık örneği, en korkunç, en kanlı soykırımlardı. Fatih, önce kurnazlıkla Vlad’dan kurtulmayı denedi ve ona donanma komutanı Hamza Bey ile bir başka devlet büyüğü olan Yunus Bey’i gönderdi; Vlad’ı ele geçirip yoketmekle görevliydi. Kuşkusuz Vlad, casusları aracılığıyla bunu haber aldı, paşaların

yolunu kesti, her ikisini de adamlarıyla birlikte kazığa oturttu. Daha sonra da Osmanlı topraklarından olan Bulgaristan'ı yakıp yıktı, insanları sürdü, yağmaladı, kaçamayan halkı kırdı. O zaman Fatih, sefer düzenleyerek askerleriyle Tuna'yı geçti. İki ordu karşı karşıya geldi, kesin bir sonuç alınmadan çatışma sürdü. Vlad geri çekildi, Osmanlılar peşine düştü. Bütün Boyarlar kendisini terketmişti, korku ve dehşet salan bir kıyımla direndi. Fatih, bir gün bir vadiye girdiğinde önünde kilometrelerce uzayıp giden alanda 20.000 Türk ve Bulgarın kazığa vurulmuş, çarpmıha gerilmiş olduğunu gördü. Aralarından kırmızı ipek giysileri içinde Hamza Bey'i tanıdı, ötekilerden daha yüksek bir kazıktaydı. Sonunda Kazıklı Voyvoda, Transilvanya'da bulunan Brachov'a vardı. Orada, Mathias Corvin onu tutuklattı. Radul, Valachie voyvodası ve Osmanlıların vasalı oldu. 15 yıl sonra kardeşinin ölümüyle, Vlad tekrar ortaya çıkacak ve Eflak'ı geri almaya çalışacak ama katledilerek Osmanlılar tarafından kellesi, dehşete saldıği kent ve köylerde gezdirilecektir.

Vlad ortadan kaldırılıp, Eflak yeniden Osmanlıların kontrolü altına alındı. Fatih dönüşte İstanbul'da uzunca kalmayıp küçük bir yeniçeri birliğiyle Marmara'yı geçerek tam Midilli'nin karşısında yer alan Edremit Körfezi'ne yöneldi. Padişah Fatih Sultan Mehmet'in düşündüğü gibi Hıristiyanlar saldırıya geçerse, Midilli orada tam bir destek nokta durumunda olacaktı. Gelen haberlere bakılırsa, o gün yaklaşmaktaydı. Zira, Nicolas Gattilusi İtalyanlardan silah ve cephane almıştı. Aynı zamanda, Anadolu kıyılarını yağmalayan Katalonyalı korsanlara yardım ediyordu. Sultana karşı büyük bir düşmanlık besliyordu. Zaten Sultana haraç vermeyi kabul etmemekle vasallık bağlarını zedelemiş oluyordu. Vasallık Osmanlılarda kural olduğu üzere, bu adanın bağımsızlığına yapay bir bağımsızlık son verilmesi demektir. Fatih karadan körfeze doğru ilerlerken, Sadrazam Mahmut Paşa da kalabalık bir donanma ve güçlü toplarla denizden yaklaşıyordu.* Fatih, Nicolas'dan; kendisini bir başka yere yerleştirmek sözü ile adayı teslim etmesini iste-

* 60 top ve 7 gemi.

di. Nicolas ise, “yaşadığım sürece adayı terketmeyeceğim, yoksa yaptığının adı ihanet olur” dedi. Güçlü surların arkasına sığınmış 5.000 askeriyle uzun kuşatmaya dayanacağını sanıyordu. Gece gündüz aralıksız süren yoğun bombardıman başladı. Yirmiyedi gün sonra kalenin bir bölümü yıkıldı, Katalon korsanların Türk gemilerine saldırıları püskürtüldü. Nicolas’ın adamları yetersiz kaldı, Midilli hükümdarı, “yeterli mükafat” karşılığında adayı teslim e yanaştı. Fatih, hemen kabul etti bunu. Nicolas, huzurunda ağlayarak diz çöktü. Ada ve halka Osmanlı topraklarına katıldı. Halkın bir bölümü, en zengin olanlar İstanbul’a gönderildi. Ganimet payı olarak padişah 800 delikanlıyla 800 genç kızı ayırdı. Osmanlıların eline düşen Katalon korsanlarına korkunç bir işkence yapıldı: testereyle ikiye biçildiler. Nicolas ve oğlu Müslüman oldular. Ölümü daha sonraya rastlar. Fatih’in sorgulamasının kurbanı oldu; zira onun beğendiği gençlerden birini gözde yapmıştı kendine.

Midilli seferinden dönüşte, oraya yakın bir yer olan Truva harabelerine gitti. “Kahraman Achilleus’ın, Ajax’ın ve ötekilerin mezarları nerede?” dedi. “Ne mutlu onlara ki Homeros’un dilinde destan olmuşlar.” Daha sonra; “başını iki yana sallayarak” diye anlatmayı sürdürüyor Kritopulos, “Truva’lıların bütün Doğu’nun Batı’dan gördüğü haksızlığın öcünü aldığını söyledi.” Bununla, o zamanlar Avrupa’da hayli yaygın olan bir kanıyı ima ediyordu. Genel kanı, Türklerin -Les Turci- Franklar gibi, Truvalıların, Teucrilerin devamı olduğu doğrultusundaydı.

Her zamanki gibi Venedik’te heyecan doruktaydı, Midilli’nin Hıristiyan kralının yardımına gitmemişti. Oysa donanması Sakız önlerinde demirliydi. Kumandanı, Victor Capello da ateşli bir savaş yanlısıydı, ama karşı taraf tahrif etmedikçe ateş açmamak talimatını almıştı. Papa o sıralar, Sultanın eline ateşkesi bozacak en ufak fırsat vermek istemiyordu. Papa zaman kazanmaya, artık kaçınılmaz gördüğü savaşa beklerken, bir yandan da öteki Hıristiyan güçleri toparlamaya çalışıyordu. Böylece Skanderbeg’i ikna etmiş ve Sultan’la olan ilişkisini bozmuştu ama sonuçta Osmanlıların Arnavutluk’a girmesine neden oldu. Skanderbeg kısa sürede yeni

bir ateşkes anlaşmasını imzalayarak işgal ettiği topraklardan çıkmak, özellikle Bosna krallığını boşaltmak zorunda bırakıldı.

Burada da papanın yanlış zamanlaması, yersiz girişimi ve aceleci politikası felakete neden olmuştu. II. Pie, taç giyme töreni için kral Stefan'a bir elçisini yollamıştı, papanın da yüreklendirmesiyle Stefan, karısı tarafından hak iddia ettiği Sırbistan'ın idaresini ele geçirdi. Karısı gerçekten de bu ülkenin taht varisi oluyordu. Stefan Fatih Sultan Mehmet'e bundan böyle haraç ödemeyeceğini bildirdi. Macaristan'ın payına düşenden gönderdikleri ise işine yaramayacak kadar azdı. Türklerin Bosna'ya girişi daha da kolay oldu. Macarların ezdiği, fransisken papazların mezheplerini değiştirmeleri için yaptıkları baskı, halkın Türklere sevinçle kucak açmasına ve kitleler halinde müslümanlığı seçmesine neden oldu. Sadrazam Mahmut Paşa ile birlikte bu sefere Fatih de katılmıştı. Osmanlı ordusu Stefan'ın peşine düştü, onu başkent, Jajce'de ele geçirdi, kral Sokol ve Klikus'taki son çarpışmalardan sonra teslim oldu. Fatih yine de, sonradan Mathias Corvin'in eline geçmiş olan Jajce'yi alamadı. Ama, Bosna topraklarının büyük bir bölümü Osmanlıların elinde kalıyordu.

Venedik'in düzenlerinin, papanın düşünmeden ayaklandırmalarının tek sonucu; Sultan'ın Adriyatik denizi boyunca gücünü daha da sağlama alması, Ragüza'nın iyice tehdit altında kalması ve öteki İtalyan limanları ve hatta Venedik ve onun ticaret yolları üzerindeki tehditlerin daha da büyümesi oldu.

IV

Venedik'le Savaş ve İmparatorluğun Düşünsel Yönüyle Yeniden Yapılanması

1. UZUN SÜREN BİR ANLAŞMAZLIK DÖNEMİ BAŞLIYOR

Papa'nın dolambaçlı yollara başvuran politikası sürüp gidemezdi. 1456'dan beri Osmanlıların elinde olan, Enez, İmroz, Limni, Fatih'in yeni ele geçirdiği Midilli ve şimdi de Bosna'nın çöküşü ile Türk tehditi bütün Ege ve Adriyatik denizlerine dek uzanmıştı. Doğu Akdeniz'de bulunan son Hıristiyan toprakları da tehlike altındaydı, bunlar: Saint-Jean şövalyelerinin yönetimindeki Rodos, Girit ve Eğriboz idi... Bizansın bütün topraklarını imparatorluğuna kattıktan sonra Fatih Sultan Mehmet, şimdi de, IV. Haçlı Seferi sırasında, bazillerin imparatorluğundan kopardıkları yerlerden Venedik ve Cenevizlileri atmak istiyordu. Kendisine karşı kullanabilecekleri tek koz bırakmamalıydı düşmana. Venedik'te "Büyük Türk'ün" Venedik kenti ve onu anakaraya bağlayan lagünde gözü olduğunu biliyordu. O sıralar İstanbul'da kalmış olan Floransalı tüccar Jacopo Tedaldi şöyle anlatıyor: "... Sultan Mehmet sordu: Venedik nerede ve nasıl bir konuma sahip, karadan uzaklığı ne ka-

dar, oraya karadan ve denizden ne şekilde ulaşılabilir? Sonra da Margara'dan Venedik'e kadar büyük bir köprü yapılabileceğini birliklerin bu köprüden geçirilebileceğini söyledi."* Ölümünden birkaç yıl önce, Gentile Bellini'den Venedik'in topografik krokilerini isteyecektir.

Venediklilerin ve tüm Hıristiyanların gözünde, Fatih Sultan Mehmet her şeyi yapabilecek güçteydi. 1462 yılının kasım ayında, Saint-Marc proveditoreleri** yirmibeş kadırganın yapılması emrini vermiş ve Candie, Eğriboz ve Modon'a takviye birlikleri gönderilmişti. Öteki yerler de olanaklar içerisinde savunma durumuna getirilmişlerdi. Ama eğer, Sultan kafasına koymuşsa, onlarınkinden çok çok büyük güçleri bir araya getirebilirdi. Peki nereye saldıracaktı acaba? Onu öldürtmeye çalıştılar. Daha 1456'da Onlar Konseyi bu konuyu görüştü. Modon'lu bir Yahudi büyük bir mukafat karşılığında onu öldürmeyi önerdi. Konsey kabul etmişti, Cumhuriyet'in Modon temsilcisi Alessandro Marcello'ya yazarak işlerin büyük bir gizlilik içerisinde yürütülmesi, yazılı bir belge bırakılmaması, sözverilen paranın ancak Mehmet'in ölümünden sonra o kişiye verilmesi bildirildi. Nedeni bilinemedi ama tasarı başarısızlıkla sonuçlandı. 1463 yılı ekiminde, yine bu konuda bir başka görüşme vardır. Bu kez bu işi öneren bir dominiken rahibidir, suikastın karşılığında, 10.000 düka altını, yıllık ev parası 1.000 düka ve en azından yıllık 2.000 dükalık bir gelir bağlanmasını istemektedir.

Her iki taraf da, savaş hazırlığı içindeydi. İstanbul'a yeni bir tersane kurdurtan Fatih, donanmasını güçlendirme yoluna gidiyordu. Kritobulos'a göre, 300 parça gemi, Cenevizlilerin yardımıyla yapıldı, zira o güne kadar Türklerin bilmediği bir gemi inşa teknikleri vardı, gemi mimarisinde büyük deneyim sahibiydiler. Çanak-kale Boğazı'nda akıntının en hızlı olduğu noktada her iki yakaya da bir kale yaptırdı: Asya yakasındaki Sultaniye kalesi ile bugünkü

* Pertusi I, s: 187

** Proveditore: Eski Venedik Cumhuriyetinde devlet müfettişi. (ç.n.)

Çanakkale Trakya kıyısındaki Kilitbahir; her ikisi birden boğazı top ateşi altında tutabiliyordu. Kilitbahir kalesi, Floransa'ya bağlı, Pera Manastır başkanlar konseyinin tavsiyesi üzerine yapılmış olup üç bölümlü kalesi, 17 metre yükseklikteydi, duvarlarının kalınlığı ise yedi metreyi buluyordu. Daha basık bir profili olan Sultaniye kalesi 100x150 m²'lik dikdörtgen şeklinde surlarla çevriliydi, güçlü bir topun yerleşimine uygun biçimde inşa edilmişti. Osmanlıların izni olmadan hiçbir gemi Çanakkale Boğazı'nı geçemezdi. "Kuş bile sekmez burdan" deniyordu. İstanbul Boğazı'ndaki Rumeli Hisarı'yla Çanakkale'deki bu iki boğaz sayesinde İstanbul her tür denizden saldırıya karşı korunmuş oluyordu. Sırbistan'ın Eflak ve Bosna'nın işgali, imparatorluğun sınırların kuzeyde iyice ilerlere götürmüş öte yandan Adriyatik'e yaklaştırmış, bu yönden gelebilecek tehlikeleri azaltmıştı. Asya tarafında ise Uzun Hasan, Karakoyunlularla, Timur'un varisleriyle -Timur'un soyundan gelenler Horasan'da hüküm sürüyordu- ve öteki Türkmen boylarıyla arası açık olduğundan o sıralar bir tehlike arz etmiyorlardı.

Her zamanki gibi Fatih hiçbir şeyi rastlantıya bırakmadı. Bütün askeri ve diplomatik hazırlıkların yapılması için gereken emirleri bizzat kendisi verdi.

Venedik onun kazanmak istediği zaferlerin doruk noktalarından birisiydi. Milano ile uzun süredir devam eden anlaşmazlığa son verdiren Lodi anlaşması sayesinde, İtalya'da yeniden sükunete kavuşmuş olan Venedik, değişmez politikası, zengin mali kaynakları, vatandaşlarının örnek yurtseverliğiyle, Avrupa devletleri arasında en önde gelenlerdendi. Gotik sanatının görkemliliğiyle, henüz Floransa kadar olamasa bile, Giovanni Bellini'nin habercisi olduğu altın çağına yaklaşan resim sanatıyla gözler kamaştırıyordu. Alplerin doğu yamacında yer alan Venedik, bir yandan Doğu ve Uzakdoğu ile arasındaki ticaret yolunda, öte yandan Almanya, Bohemya, Hanse kentleriyle ve Polonya yolu üzerinde kullanılması zorunlu bir geçit yeri idi. İpekyolu ve baharat yolu, Venedik'ten geçiyordu. 1454'te Fatih'le yaptıkları anlaşma onlara Osmanlı İmparatorluğu içinde ticaret serbestisi getirmişti. Altın sikke ve dükaların, Afrika

altınının, Orta Avrupa gümüşünün aktığı başkent, karabiber, baharat ve ecza maddelerinin, ipeğin has yeri; pamuk merkezi hep burasıydı... Doğu dünyasına giden yolun efendisi, yani o dönem uluslararası ticaretinin başkenti* durumundaki Venedik, aynı zamanda İtalya yarımadasının en güçlü devleti, Akdeniz'deki en önemli deniz gücüdür. Philippe de Comines, Venedik için "*Şimdiye kadar gördüğüm en görkemli şehir, elçilere fazlaca şeref bahşeden ve büyük bir bilgelikle yönetilen site*" demektedir. Devlet, büyük ticaret kadirgalarını (galeo da mercato) bizzat yaptırıp büyük tüccarların emrine vermekteydi, o zamanın en güvenilir olanlarıydı, seferleri çok düzenliydi; kara yolları kapanıp da tüccarları Kızıldeniz, Mısır, Suriye yolunu izlemek zorunda bıraktığı zamanlarda bile Asya'ya yapılan ticari seferler kârlı olurdu. Borsa işlemlerinden (te-cim) aldığı vergiler, denizaşırı vergisi ve tuz satışından elde edilen gelir, Cumhuriyet'in verimli topraklarındaki kaynaklar ve yeni konan doğrudan vergilerle daha da artmış şekliyle önemli bir miktara ulaşıyordu. Papanın verdiği izinle inananları onda bir, yirmide bir, otuzda bir gelirlerinden pay verme zorunda bırakması, karşılığında ise günahları bağışlanmaktaydı önemli miktarda paralar sağlanacaktır. Sömürge tutkusu bir yana, büyük Hıristiyan gücünü oluşturmak isteyen bir devletin gerek duyacağı önemli sayıda silah, topların dökümü, çok sayıda kadirga ve her türden deniz aracı imali için para bulmakta yine de zorluklarla karşılaşacaktır. Yıllar boyunca tersaneler aralıksız çalışacak ve araç gereç üretecektir. Onları ziyaret eden yabancılar hayretler içinde kalacaktır. Birkaç yıl sonra oralardan geçen bir Alman hacı olan Arnold Von Harff, üzerinde kadirgaların inşa edildiği kızakları, yüz kadının aynı anda ördüğü halat miktarını, elli kişinin yelkenler dikişini, kılıç kalkan zırh, ok ve yayları, 500 kiloluk güller atabilen uzun namlulu bir topu, Cumhuriyet'in düşmanlarına, özellikle Signoria'nın ve Senato'nun büyük hırsını ve savaş gücünü artık tanımış oldukları en korkunç düşmana karşı kullanılmak üzere imal edilen yığınla araç gereci u-

* Braudel.

zun uzun anlatır, betimler, sayar döker.

Türk Sultanına karşı savaş açma konusu 1468 yılının 28 Temmuz günü oya sunuldu; az bir farkla kabul edildi. Papa II. Pie, kardinal Bessarion'u, yapılacak müdahalenin nedenini açıklamak için Venedik'e yolladı; senatörlerin karşı çıkışlarını durdurmak için, Ordunun en ünlü subaylarından olan Victor Capello'nun nice dil dökmesi gerekti; bu arada papalığın, Hıristiyan olmayan düşmana karşı yapılacak savaşa, sözde kalmaması gereken katkılara hiç değinme yapmadı, göndermede bulunmadı. Serenissimo, ancak Macaristan'ın da onların yanında savaşa katılacağından iyice emindikten sonra savaş yanlısı olmuştu. Jean Hunyadi'nin oğlu, Mathias Corvin, Macaristan Kralı olarak seçilmişti. Corvin çok iyi biliyordu ki Bosna'nın düşüşünden sonra, kendisi de tehdit altındaydı. 1463 eylülünde, Venedik'le üç yıllığına bir anlaşma imzaladı. Anlaşma şartlarına göre eğer kazanan taraf olurlarsa, Venedik Mora'yı, Beotie (Thébai)'yi, Attik yarımadasının bir bölümünü ve Epir Krallığını alacaktı.

Sırbistan, Bosna ve Eflak ile Bulgaristan, Macaristan'ın olacak, gücü bir orduya bedeldir deneni Skanderbeg de Makedonya'yı alacaktı. Skanderberg kendisine hemen bir miktar para verilmesini ve emrine harekete hazır bir kadırğa verilmesini istedi; başaramadığı takdirde Türkler'in onu topraklarından sürmesi durumunda eli altında olmalıydı. Eğer durum bu yönde gelişme gösterirse, Skanderbeg'in Venedik topraklarında yerleşmesi garanti ediliyordu. Alınan bu önlemler şunu gösteriyordu ki Hıristiyan tarafın zafer kazanacaklarına dair inançları tam değildi. Daha sonra 19 Ekim'de, Papa ve Burgonya Dükü de, ayrı ayrı uzlaşmayı ortadan kaldıran ittifaka giriyorlardı.

XI. Louis ittifaka katılmaya yanaşmadı. Bir süre sonra, "*Papa'nın ve Burgonya dükününün parasıyla Venedik'in bu işten kendine büyük paylar çıkarmaktan başka bir amacı gütmeyen*"... bir girişime Philippe'in katılmayıp çekilmesini zorunlu koşul olarak öne sürecektir. İtalya'da dengenin Venedik'ten yana bozulmasını istemeyen Napoli ve Milano bu işin dışında tuttular kendilerini, Cene-

viz de aynı yönde tavır takındı. Doğu dünyasıyla ticaret bağlantıları bozulmaya doğru gidiyordu. Başlangıçta Ceneviz'e karşı düşmanca tavır takınmamış olan Fatih Sultan Mehmet, şimdi Karadeniz'de ondan kurtulmak ve bütün mal varlığına el koymak istiyordu. Ceneviz de bu durumda, "Avrupa'nın baş belası"nın öfkesini kendi üzerine çekmemekte yarar görüyordu. Ticaretinin büyük bölümünü Doğu ile yapan Ancône için de durum aynıydı. Bir tek derebeyi ittifaka katılıyordu: Rimini Naibi (vali) Sigismond Malatesta. Bundan iki yıl önce Sultanı İtalya'yı istilaya kıskırtmıştı, afaroz edilmiş biriydi, ama papa onun iyi bir asker olduğunu biliyordu. Ragüza ise Fatih'i karşılamaya hazırды. Oraya kadar gitmeye gerek yok, İtalyan kentlerinin büyük bir bölümü tehdit altında oldukları halde, papanın ittifak çağırısına ağırdan alarak bir cevap verdiler. Bolonya'da Papa, gönderdiği bir bildirimle yeni Haçlı Seferinin masrafını karşılamak amacıyla her Hıristiyanın gelirinin otuzda birini vermesini istedi; vermeyenlerin afaroz edileceğini söyledi, buna karşılık iman edenlerin çoğu bu parayı vermektense, afaroz edilmeyi ve takdis edilmemeyi yeğlediler. Brescia'lılar ise aynı tehdit karşısında kesenin ağzını birazcık gevşetmeye karar verdiler.

Hıristiyanlığın düşmanlarıyla "işbirliği" içine girenler Floransalılar oldu. Bénédetto Dei: "1460'tan 1472 yılına kadar Floransa, Büyük Türk ile ve Mahmut Paşa'yla her türden ilişkiye girdi" diye yazıyor. Kendisine *Cronoco Fiorentina* adlı belgesel yapıtı borçlu olduğumuz bu serüvenci Médicis'ler tarafından, ticaret yapma maskesi altında Doğu'ya gönderilmişti, ama aslında bu meyanda bilgi toplayan bir casustu. Venedik'e karşı korkunç bir kin duyan bu kişi, Fatih Sultan Mehmet'le ilişki kurup, Venedik Cumhuriyeti'ne karşı yoğun bir etkinlik başlattı.* Médicis'ler ne emrediyorsa

* Florentin'in sakınmadan papaya söylediklerini çoğu İtalyan devlet adamı ve politikacısı da düşünüyordu. Venedik'in gücü o noktadaydı ki, Türklerin kendisine saldıracağı korkusuyla koruma yollarına gitmese bütün yarımada hakimiyeti altına alabilirdi. İtalya'daki devletler arasındaki güç dengesi için Osmanlı tehditi sanki bir denkleştirme ağırlığıydı. Kimse de bu durum bozulsun diye Venedik'e yardım edeyim demiyordu. "Sanki Haçlı Seferi, Venedik'le yanyana değil de Venedik'e karşı yapılıyor gibiydi." (R. Lopez, *II Princip* o...)

onu yaptırmaya çalışıyordu, politikaları, Venedik'in İtalya'daki gücünün büyümesine karşı çıkmaktı. Ottone Niccolini'nin, Floransa büyükelçisi olarak papa II. Pie'ye şöyle diyecektir: "Papa Hazretleri, İtalya Venedik hakimiyetine girsin diye mi tutup Türklerle savaş yapmak istiyor? Türklerin eline Yunan topraklarından neresi geçerse hemen Venedik'in oluyor, daha sonra da bütün İtalya'ya hakim olacaklar. İtalya'yı nasıl bir uçuruma sürüklediğinizi görmüyor musunuz?.." Papa biliyordu bunu. Herkes gibi o da Mora'nın yıllık gümrük vergisi ve faiz olarak 3.000 dükalık gelir getirdiğini bilmekteydi. "Commentaires" adını verdiği yazılarında, "Çok zengin bu eyaleti ele geçirmek için çıldırıyorlardı. Para kazanacağız diye yığınla para akıttılar, çünkü çıkarları vardı, diye kayda geçecektir. Papa Venediklilerden söz ederken "Ama o gün elçiyeye: Venedik'in fetihleri, İsa'nın fetihleri sayılır." diye yanıt verdi.*

1461'lerde, Siraküzalılar, Osmanlı topraklarına yerleşmiş Venedikli tacirlerin yolunu kesip, ellerinden aldıkları acele mektupları Fatih'e ulaştırdılar; haberler düşmancaydı; Sultan onları tutuklattı ve ticarethanelerini Floransalılara devretti. Şap ve bakır ticaretinde o güne kadar tekel Venediklilerin elindeydi, özellikle para basma işi; "İmparatorluk içinde nerede darphane varsa onlarındı. Floransa konsolosu Mainaldo Ubaldini ve öteki birçok sömürge mensupları arasından Fatih Sultan Mehmet, bu olayı kutlamak için, İstanbul'daki Floransalılardan ateş yakmalarını, fişek gösterileri düzenlemelerini istedi. Daha sonraki yıl içinde de, Floransalılar, Osmanlıların Bosna'da kazandığı zaferi kutladılar. Bosna, Padişahın Venedik yolu üzerindeki son engeliydi çünkü. İstanbul'daki Floransa kiliseleri, değerli kumaşlarla süslendi, fişek gösterisi yapıldı. Fatih, Carla Mantelli adındaki Floransalı zengin bir işadaminin masasına oturdu. Padişahın danışmanları arasında Floransalı, Cenevizli ve Siraküzalı İtalyanlar vardı. Hele savaş sırasında yanında hep Floransalılar olurdu, Benedetto Dei, Bosna'nın başkenti Jajce'nin alınışında, kralın öldürtülüşü sırasında Padişahın yanında idi. İşte bu

* Birkaç yıl sonra İstanbul'da Floransa'ya ait elli kadar ticarethane açılacaktır. Floransalılar o zamanlar, Venediklilerin ayağını kaydırmaya çalışmaktaydılar.

sıralarda Hıristiyanlar arasında, Müslümanı Müslümana kırdırma yoluna gitme tasarıları baş gösterdi. 1460-1461’de güya Uzun Hasan’ın gönderdiği bir elçi ve Doğu Anadolu ve Kafkasya Beyleri’nin bir fransisken papazı olan Bolonyalı Ludovic’in yönetimindeki elçileri Roma’ya geldi; Papa’ya bir öneri getiriyorlardı. Büyük Türk’e karşı bir Haçlı seferi düzenlemek. Papa II. Pie onlara Fransa Kralı ve Burgonya düküne verilmek üzere tavsiye mektupları vermiş, yol masraflarını da karşılamıştı. Sultan Mehmet ile savaş yeniden gündeme gelip karar altına alınca bu fikir yeniden bu kez daha ciddi biçimde ele alınmıştı. Doğuda yeni bir cephe açmak amacıyla, Uzun Hasan’la temasa geçilmişti. Venedik Senatosu Akkoyunlu hükümdarı ile ittifak anlaşması yapma tasarısını onayladı; Lauro Quirini adlı bir elçi olarak İran’a gönderildi. Uzun Hasan’ın iki elçisi de Venedik’e ulaştılar; tartışmalar uzun sürdü. Tekrar tekrar tartışıldı ama göreceğimiz gibi; önemsiz sonuçlarla bitti.

1463 yılı sonunda, Venedik ve Papanın kurduğu ittifak ağı bütünü içinde ele alınacak olursa kağıt üzerinde kaldı. Gelecek günler bu türden verilmiş sözlerin nasıl sözde kaldığını ne çabuk bozulduğunu gösterecektir. Ancak Macaristan-Venedik arasındaki anlaşma bir süre daha gidecektir, bunun dışında hiçbirisi gerçekte bir işlerlik kazanamayacaktır. İslama karşı düşünülen Haçlı Seferi hiçbir zaman yapılmayacaktı. Doğu Avrupa ve Akdeniz’deki üstünlük yarışında onaltı yıl boyunca daha, Türk Padişahı ile Venedik başbaşa, teketek kalacaklardır.

2. HIRİSTİYAN BOZGUNU VE BIKKINLIK

Saldırıyı önce Venedikliler başlattı. Kara ordusunun başında genç Bertoldo d’Este vardı. O da Venedik doğu kara kuvvetlerinin başkomutanı olan General Advise Loredan’ın emrindeydi. 5 Ağustos 1463’te Zağanos Paşa’nın aynı yılın ilkyazında işgal ettiği Argos hiç zorlanmadan ele geçirildi.* Peleponnes yarımadasında bir-

* Latinlerden nefret eden bir Yunanlı rahibin ihaneti yüzünden, diyor Angielelo,

çok köy ve kent ayaklanarak Türkleri geri püskürttüler. Padişah hemen Mahmut Paşa'yı güçlü bir orduyla beraber Mora'ya gönderdi, kıyıları koruma altına aldırttı ve İstanbul'da bulunan çok sayıda Venedikli zengini, soyluyu ve Venedik yetkilisini tutuklattı. Saldırı planı doğrultusunda Bertoldo d'Este, belki 40 yıldır dokuzuncu kez Korent kıstağını kapatan Hexamilion'u inşa ettirdi, sonra da küçük bir Türk garnizonunun elinde tuttuğu bu kenti kuşatmak için yola çıktı. Acrocorinthe'e karşı taarruz, bozguna uğratıldı. Bertoldo d'Este de ağır yara aldı -kısa süre sonra da ölecektir-böylece taarruzu kesmeleri emrini verdi. Güçlü bir Osmanlı ordusu yaklaşmaktaydı; Bertoldo, Nauplie'ye doğru geri çekildi, orada ordusundan geriye kalanlar da düzensiz biçimde dağıldılar. Yardım gelecek diye kapanıp beklediyse de olmadı. Osmanlılar Argos'u ele geçirdiler.

Venediklilerin başarısı silinip gitmişti. Hıristiyan karşı saldırısı tam bir felakete dönüşmüştü. Bir kez daha, rakiplerinin gücünü gerektiği gibi değerlendirememişlerdi.

Generallerinin sınıksız elinde tuttuklarını görünce, Mora'nın geleceğine daha bir güvenle bakan Sultan Mehmet, Bosna'nın başkenti Jajce'i geri alan Macarlara karşı, saldırıya geçti. Kenti kuşattı. Ama bir başarı kazanamadı. Mathias Corvin, birlikleriyle yaklaşmaktaydı. Fatih geri çekilmek zorunda kaldı, Mahmut Paşa kumandasında büyük bir Türk ordusunun üstlerine geldiğini görene kadar, Jajce dışında kalan, Bosna'nın büyük bir bölümü Osmanlıların eline geçti. Fatih Sultan Mehmet, bir kez daha, ordusunun çok güçlü olduğunu, kuzeyden güneye her yerde, Tuna boylarında ve adalarda savaşacak kadar sayıca kalabalık ve üstün olduğunu göstermiş oldu. Loredan'ın yerine geçen Orsato Giustiniani'nin Midilli önlerinde Osmanlı donanmasının yaklaştığı haberini alınca alelacele kuşatmayı kaldırmasında da, Mora birliklerinin başına geçen Sigismond Malatesta'nın Mistra önlerinde bozguna uğramasında da hep böyle oldu. Malatesta, bu bozgunun kendisine çok az adam ve donanım sağlayan derebeyliği sorumlu tutmuştu. İki yıl sonra, görevini terkederken Mora'yı geldiği zamankinden daha berbat bir durumda bırakacaktır.

Venediklilerin Mora seferi, Papanın düşlediği haçlı seferi de de-
ğildi doğrusu. Seferin sömürge ve kâr amacı güdülerek yapıldığı
gözünden kaçmış değildi. Ama papalık yine de bu işten caymamış-
tı. 23 Eylül 1463'te, kardinaller kurulunda konuşurken Doğu'ya
yapılacak bir seferin bizzat başına geçeceğini söyledi. "Türlere
karşı bir başıma da olsa yürümeye karar verdim: Öteki Hıristiyan
prenslerin bizi izlemesini sağlarız umarım, dedi. Belki de İsa'nın
naibi, Roma baş rahibi, hasta ve güçsüz bir ihtiyarın gidişini gö-
rünce utançtan yüzleri kızarır." Sonra da Venedik dükasına, hazır-
lanan haçlı seferine katılması için mektup yazdı. Cristoforo Moro,
ilerlemiş yaşını hatırlatarak sıyırmaya çalıştıysa da, Cumhuriyetin
büyük subaylarından biri olan Vittorio Capello, onun tehditle do-
nanmaya katılmasını sağladı. O da, boyun eğdi.

18 Ağustos'ta Papa, hasta, ateşli bir halde kıvrılırken, Ro-
ma'dan ayrıldı. Ancône'a geldiğinde, öteki prens ve İtalya devlet-
leri tarafında sözverilen birliklerden tek bir asker bile yoktu. Vene-
dik dükünün de gelmesi bekleniyordu. O ise karar verememişti:
Peleponnes savaşı, kafasını haçlı seferinden daha çok meşgul edi-
yordu. En sonunda, artık oniki Venedik kadırgasının ve ona eşlik
öteki gemilerin yolda olduğu haberi geldiğinde papa II. Pie ölmek
üzereydi; dük çıkıp geldiğinde ise, artık Papa yaşamıyordu. Haçlı
seferi daha başlamadan bitmişti. Kardinaller yeni Papayı seçmek i-
çin toplandılar -Venedikli II. Paul seçilecektir- ve haçlı seferi için
toplanan paralardan kalan 40.000 dükalık bir servet Venedik aracılı-
lığıyla Macarlara gönderildi. Venedik'ten hiç de uzak olmayan bir
cephede Venedik adına savaşı sürdüren Mathias Corvin, onların
gözünde, uzaklara, Doğu'ya yapılacak hayali bir seferden çok daha
önemliydi. Yeni Papa da bu savaşı destekleyecek ve Mathias'a pa-
ra gönderecektir.* Fatih Sultan Mehmet'e Ege denizinde veya Mo-
ra'da saldırmakla Türk tehlikesinin azaltılamayacağını biliyordu.
Hıristiyanlık, Orta Avrupa ve İtalya kentlerine geçiş yolları açan
Tuna boylarında koruma altına alınmalıydı. Aydın düşünceli her-

* Yalnızca 1465 yılı için 100.000 altın florine yakın bir miktar.

kes, yazgısal bile olsa en ufak aksilikte, doğu Hıristiyan dünyasının son kalıntıları, hele ki şimdi başlarında bir İsa karşıtı kişinin padişah olduğu bir dönemde, Osmanlıların eline düşmeye mahkûm olduğunu bilmekteydi. Böylesi bir dönemde, korunmaya, savunmaya, kaçınılmaz bozgunu olabildiğince geciktirmeye çalışılıyordu. Bu konuda her şey caizdi, hatta Fatih'in tehditi altındaki öteki Müslümanlarla işbirliğine gitmek bile. Böylece 1464 eylülünde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın elçisi Venedik'e gelmiş ve beyine, Venedik dükalığının, Uzun Hasan'ın Osmanlı ile çatışmaya hazır olduğuna dair bilgileriyle, onları desteklemeye kani olduklarını bildiren bir mektupla yeniden yola çıkmıştı. "Osmanlı, büyüklüğü ve hırsıyla bütün dünyada var olan krallıkları, özellikle de komşularını ortadan kaldırmak istiyor" deniyordu.* Uzun Hasan'ın ertesi yıl gönderdiği ikinci bir elçi, işbirliği önerisini yineledi. Ama fazla gidemezdi, zira Türkmen beyi, en azından o sıralar, Timur soyundan ailelerle ve Karakoyunlularla çetin savaşlar içindeydi.

İçinde bulunulan o günlerde, herkes büyük savaşlara hazırlanıyordu, ama Venedik'te her şeyi yiyip tüketen savaşlar bıkkınlık yaratmıştı, aklın alamayacağı miktarda para harcanmıştı. Bu kaynakları Venedik ve Papa sağlıyordu, çok zayıf yetersiz bir sonuç getirerek eriyip gidiyordu. Yalnızca 1464 yılı içinde Venedik 700.000 düka harcamıştı. Oysa, ticaret yaparak bundan daha azını kazanmaktaydı. Cumhuriyet biraz ara verip soluk almak istiyordu.

Öte yandan Fatih Sultan Mehmet de zor bir dönem geçiriyordu. Henüz otuzbeş yaşında olmasına karşın, yorgundu ve sağlığı pek iyi değildi. Bu konuda sağlam bilgiye sahip olan Philippe Comines şöyle demektedir; "*Hastalıklar genç yaşta sardı bedenini... Bacakları öylesine şişiyor ki, söylenenlere bakılırsa, yaz başından beri böyle. Her bacağı bir adam kadar, şişiyordu, hiçbir yerinden açılma** yapmadığı halde, sonra kendi kendine dağılıp şişlik kayboluyordu, hiçbir hekim, cerrah ne olduğunu bilemedi; ama buna se-*

* Sen. Secreta Reg. 22 anlatan: K. Setton.

** Dıştan müdahale sözkonusu (ç.n.)

bep çok yemesi deniyor...” Tarihçinin teşhisi büyük bir olasılıkla doğrudu. Her şeyi bilmek, her şeyi görmek, her şeyi yapmak için büyük bir doymazlık gösteren Sultan, kuşkusuz hayatın bütün zevklerine eksiksiz hepsine -besin, alkol, seks- hırsla atılmaktaydı. Sefer yollarında yaşam da çetindi, yorucuydu. Bugün biz XV. yüzyılda bir askerî seferin, Balkanlar’da olsun Anadolu’da olsun getireceği zorlukları tahmin etmekte güçlük çekiyoruz: Çamur, çukur ve bazen ortada hiç olmayan yollar, at üstünde ya da yayan arka arkası gelmeyen yürüyüşler, güneş, kar, yağmur, en sağlam insanları bile bitkin kılan koşullar... Öyle zamanlar olurdu ki, birlik haftalar süren yürüyüş ve savaştan yorgun bitkin düşüp aman dilerdi. Padişahın kendisi de savaşa alışık olmakla birlikte bu yıpratıcı yaşama dayanamadı. Vücudundaki yıpranmaya karşı, hekimler, başta Yakup* olmak üzere, hiçbir şey yapamıyorlardı. Fetihlerine ara verip de biraz dinlenmesi için, yorgun düşmesi gerekiyordu!

1464 yılı sonunda Fatih, barış görüşmeleri yapmak, tartışmak amacıyla Mathias Corvin’e, isterse hemen elçilerini göndereceğini bildirmek üzere haberciler yollar. Öte yandan, Santa Kaura (Leucade)** hükümdarı aracılığıyla Venedik’e yaklaşma girişiminde bulunur. Düşmanca tavırlarından dolayı bir zaman hapse atılan Venedik’in İstanbul’daki başkanı Paulo Barbarigo serbest bırakılır ve sadrazam Mahmut Paşa 1465’te onunla bir görüşme yapar, konuşması sırasında uzayıp giden savaştan dolayı şaşkınlığını belirtir. Yakup Paşa aracılığıyla da bu türden açılmalar olur. Ama bu girişimlerin hiçbiri barışa götürmez. Hıristiyanların da yorgunluğu önemli boyutlardadır, üstüste başarısız olmuşlar ama gerçek kesin bir bozguna uğratılmamışlardır. Parasal kaynakları -Venedik ve papadan geliyordu- tükenmeyecek ölçüde değildir ama savaşı sürdürecektir düzeydedir, bir yandan da Hıristiyan prenslerin bütün Avrupa’da, Tuna ve Balkanlardaki kayıpları anlayabilecekleri umudu

* Ayrıca bir Arap, bir İranlı, bir Türk ve ikisi de Yahudi olmak üzere dört hekim daha vardı.

** Yunan denizinde bir ada. Kayalık yapıya sahip olan adanın en yüksek yerinden, ölüme mahkum edilmişler aşağı atılırdı. Bugün kara ile birleşmiş durumdadır. (ç.n.)

beslenmektedir. Venedik, Mora ve Midilli'yi, Mathias Corvin de Bosna'nın büyük bir bölümünde kendi hükümdarlığının tanınmasını istemektedir. Fatih Sultan Mehmet için ise bu istekler kabullenilir türden değildir. O sadece biraz soluk almak istiyordu. Venedik de öyle. Her iki taraf da bir süre önemli bir çatışmadan kaçınacaklardır, o kadar. Venedik silahlanmayı sürdürecektir, Fatih de öyle. Ama o savaş alanlarındaki bu savaşı geçiren aylar süren zamandan, imparatorluğunun gücü, payı, tahtı, düşünsel ve sanatsal merkezi olan başkentinin imar ve iskanını hızlandırmak için yararlanma yoluna gidecektir.

3. BATI KÜLTÜRÜNE HAYRAN BİR PADİŞAH

Manisa'da, öğrenim gördüğü yıllarda, şehzade Mehmet bir aydın olarak düşünsel konulara karşı derin ilgi duymuştur. Osmanlı tahtına padişah olarak geçince aynı kültürel susuzluğu sürüyordu. Kütüphanesinde 800 cilt kitap vardı ve bunların hepsi doğu ve Müslümanlıkla ilgi değildi: Antik çağ üzerinde yazılmış eski kitaplar, dinsel özellikle yapıtlar, özellikle İncil'ler, ama aynı zamanda tarih, coğrafya, savaş sanatı ve mimari ile ilgili olanlar... İstanbul kuşatması sırasında, iki İtalyan, aralarında büyük bir olasılıkla Yakup Paşa da vardı, kendisine Antik çağın tarihinden bölümler okuyorlardı. Geçmişin bu dönemine, özellikle büyük fatihlerin yaşamına hayrandı. Büyük İskender baş kahramanı ve örnek aldığı kişiydi. Kendisi de çevresindekiler de bunu saklamıyordu; bu durum, yabancı ülkelere kadar yayıldı, Venedik senatosunda bile tartışıldı. Rodos şövalyeleri, "*Makedonyalı Büyük İskender'in seferleriyle yarışmak, ona eşdeğer olmak, hatta onu geçmek*" istediğini söylüyorlardı. Büyük İskender konusunda yalnızca söylencelere dayanan bilgiler değildi edindikleri, o devirde, Doğu'da Firdevsi'nin, Mir Ali Şir'in ve daha sonraki dönemlerden Ahmedî'nin* yapıtlarından öğrendiği bilgilerdi. Hemen hemen hergün, Arri-

* XV. yy. başı.

en'in* *Anabase* adlı kitabından sayfalar dolusu okuturdu çevresindekilere. Bu kitabın bir, büyük bir olasılıkla Saray kâtipliğinin kaleme aldığı el yazması bir örnek, Sultan'ın kütüphanesinde** öteki Yunanca kitaplar arasında olmalı diye düşünülmektedir. Fatih'in tahta çıkışından 1467'ye dek olan dönemi anlatan Kritobulos. (Fatih Sultan Mehmet Tarihi) Bu tarih kitabı O'nun isteği doğrultusunda: "*Yüce İmparator, Şahlar şahı, Zengin, Güçlü, Krallar kralı, Muzaffer, yenilmez padişah, Tanrı'nın rızasıyla kararların ve denizlerin hükümdarı*"na atfen yazılmıştır. Büyük İskender gibi, o zaman için bilinen kadarıyla bütün dünyayı fethedecek kişidir O. Büyük İskender'le öteki büyük kumandanlardan özellikle Sezar ve Annibal ile arasında kurulan ilgi, O'nun genç yaşından bu yana, Antik dönem tarih ile ne denli içli dışlı olduğunu gösterir. Kritobulos, Fatih'in hellenofil niteliğini anlatır; örneğin İstanbul'un fethinin ertesinde Atina'ya ve Truva'ya yaptığı gezilerde oralara karşı duyduğu beğeni ve hayranlık kayda değerdir. İşte o sırada, Achilleus ve Ajax'ın mezarlarına ait düşüncelerini belirtmesi İliada'yı okumuş olduğunu gösterir. Topkapı kütüphanesindeki onaltı adet el yazması kitap, Fatih'in isteği üzerine kopya edilmiş olan, klasik Antik dönem ya da ona ait yapıtlardır: Pindare'nin *Olympiques*'i; Ezop'un *Masalları*, Oppian'ın *Halieutika*'sı; arasında Thomas Aquin'in *Somme contre Les Gentils*'nin Yunanca çevirisinin de bulunduğu tarih ve din kitapları... Yabancı ülkelerden getirttiği veya yağmalamalar sırasında ele geçmiş kitaplar çok değişik türdendir. Yakup Paşa'nın arzusu üzerine dışardan üç tıp kitabı istenir.

Sultan'ın hekimi kuşkusuz daha iyi sağaltım yolları aramakta-

* M.S. II. yy. Xénophon'un *Anabase* adlı yapıtı örnek alınarak Büyük İskender'in fetihlerini anlatmak için kaleme alınmıştır.

** Sarayda, Yunanca el yazmaları çoğaltılan bir yazımevi vardı. Gerek padişahın isteği doğrultusunda gerekse bu dili kullanan büyükelçi mensuplarının eğitim ve formasyonları için el yazmaları çoğaltılırdı. Bu yazımevinde çoğaltılmış Yunanca 16 kitap bulunmuştur. (14 tanesi Topkapı Sarayı kütüphanesindedir, bir tanesi Bibliothèque Nationale'de bir tanesi de Vatikan'da bulunmaktadır.) Bakınız: Julian Raby, *Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium*, in *Dumbarton Oaks Papers*, 37, 1983.

dır.* İstanbul'daki Floransa kolonisinden önemli bir kişi ona Arétin'in *Commentaires* adını taşıyan kitabının bir örneği ile Polybe'nin *Histoire des Guerres Puniques*** adlı kitabını armağan olarak verdi. 1461'de Sigismond Malatesta'dan kendisine Roberto Valturio'nun *De Re Militari* adlı kitabını göndermesini istemiştir. Rimini hükümdarı da bu kitabı, büyük sanatçı Matteo Pasti aracılığıyla göndermişti; Matteo, Fatih'in maiyetindeydi, Fatih onun yanında kalmasını portresini ve heykelini yapmasını istiyordu. Ama Venedikliler ressamı getiren geminin yolunu kestiler: Üzerinde *De Re Militari*'den başka İtalya haritası da bulunca, onu casusluk yapmakla suçladılar. Sözü geçen kitap bugün, Topkapı Sarayı'nın padişaha ait kitaplar arasında bulunduğuna göre... İstanbul'a ulaştırılmıştır.

Coğrafya da, Fatih'in ilgi duyduğu konular arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Kütüphanesinde, Cristoforo Buondelmonti'nin *Lider Insularum Archipelago*'su ve Ptolémée'nin *Coğrafya*'sı vardı ki, bu sonuncusunu evlendiği zaman kendisine karısı Sitt Hatun armağan etmiş olacak.*** Topkapı kütüphanesinde bulunan harita ve ortaçağdan kalma deniz haritaları koleksiyonunun büyük bir bölümünün bizzat, Fatih Sultan Mehmet tarafından toplandığı sanılmaktadır.

Fatih'in İstanbul'da kalıp zorunlu olarak dinlenmeye çekildiği sürelerde, Hıristiyan ve Müslüman din adamlarıyla yaptığı konuşma ve tartışmalar da önemli bir yer tutar. Düşünsel alanda lalası, David Comnène'in**** maiyetindekilerden Georges Amiroutzes idi. Trabzon'un teslimi sırasında Mahmut Paşa ile birlikte aracılık yapan ve Mahmut Paşa'nın yakın akrabası olan biriydi. Her ikisi de Angeloviç ailesinden gelmekteydi. Amiroutzes saraya kabul e-

* Hastalığı süresince (1461-1465) Arap ve Fars tıp dünyasından kitapların bir kopyasını çıkarttırır, özellikle Arapça bir kitapta tam 352 tür hastalık ve sağaltımı için gereken ilaçlar sayılmaktadır.

** Romalılarla Kartaca arasındaki savaşları anlatan kitap. (ç.n.)

*** Kitabın iç sayfasında Sitt Hatun'u ve kardeşi Malik Arslan'ı gösteren desen ve süslemeler vardır.

**** Trabzon Rum İmparatorluğu'nun son bazili

dildi, gerek yay kullanmadaki ustalığı gerekse aydın fikir ve davranışları yüzünden padişahın beğenisini kazanmıştı, o da Müslümanlığı kabul etti. Bir süre sonra da, iki oğlu Müslümanlığı seçti. Ölümüne kadar (1475) Fatih'in yakınında olacaktır. Fatih ona Ptolémée'nin coğrafyasını çevirme görevini verdi, o da oğullarından biriyle bu işe atıldı, sonunda bu kitaptan esinlenerek bir dünya haritasını çizmesini ve Arapça isimlerle belirlemesini istedi. Trabzonlu Georges kitaba bir de önsöz yazarak onu Sultana ithaf etti. Bu 1472 yılında Papa V. Nicolas'ya yazarak onu Türklere karşı savaşa kıskırtan Georges ile aynı kişiydi. İşte oniki yıl sonra kendisi İstanbul'daydı ve bu kez de Fatih'i bir İslam-Hıristiyan İmparatorluğu* kurması için ikna etmeye çalışıyordu. Bu isimlerin yanı sıra padişahla ilişkisi olan veya onun maiyetinde bir yığın adı bilinmeyen katipler, kültürlü kişiler vardı. Bazıları, -örneğin Imperialis adındaki genç Venedikli, aynı zamanda Galata sorumlusunun yeğenidir ve İstanbul'un düşüşünün ertesi gün hemen padişahın hizmetine girmişti- Slav veya Latin kökenliydi, bir kısmı da Bizans uyrukluydu zira İtalya devletleriyle veya öteki devletlerle diplomatik ilişkiler, yazışmaların büyük bir bölümü Rumca yapılmaktaydı. Bazıları da önemli görevler üslenmişlerdir, örneğin "Padişahın baş kadayı ve emini" diye nitelenen, Nicolas İsidoros, Fatih'in Venedik'e gönderdiği Dimitri Kyritsis ve özellikle eski Bizans'ın büyük ailelerinden olup sonradan müslümanlığı seçerek padişaha bağlanmış olanlar: Has Paşa, Mesih Paşa gibi vezirler. Yıllar geçtikçe, Bizanslı katiplerin yerini öteki uluslardan gelen kişiler, İslamiyeti seçmiş Slavlar alacaktır, bunlar da Rumca öğrenecektir, çünkü padişahlar Batı ülkeleri ile ilişkilerini, bu dil aracılığıyla kurmaktaydılar.

İmparatorluk topraklarından, gelip geçen kısa süre kalan yaban-

* İmparatorluk düşüncesi Batı'da hep gündemdedir. Doğu ile Batı'yı tek bir tac altında toplama arzusu, Avrupalılar'ın mitsel amaçlarından biridir. "Emmanuel'in Yüceliği Üzerine" adını taşıyan küçük yapıtında Trabzonlu Georges, eğer II. Mehmet'in hükümdarlığı altında evrensel bir imparatorluk gerçekleşirse, Fatih Sultan Mehmet'in ismi, Emmanuel olarak değişecektir savını desteklemektedir: "Dünyayı değiştirmesi için Tanrı'nın bahsettiği kişi"dir Emmanuel. Büyük İtalyan hümanisti Francesco Fielfo bir şiirini Sultan Mehmet'e şöyle seslenerek bitirmektedir: "Sen bütün dünyanın galibi olacaksın..."

cılar da olmuştur: Almanlar, İngilizler ve Fransızlar. Ama asıl İtalyanlar, Cenevizliler, Floransalılar, Venedikliler vardır yakın yörelerde -Ege adalarında- Fatih'in genç yaşından bu yana, karşılaştığı yabancılar bunlar arasından çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı'nın büyük ülkeleriyle ilişki kurması için seksen yıl daha geçmesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminin gelmesi gerekecektir. İlk önce Fransa 1535'te, Bab-ı Ali'de bir daimi elçilik kurmakla kesinleştirecektir. Fatih'in karşılaşmış olduğu batılı büyük hümanistler: Giovanni Dario, Giovanni Languschi -her ikisi de Venedikli- 1454 anlaşmasını Venedik adına imzalayan, Marcello Bartolomeo ve onunla birlikte gelen Ciriaccio d'Ancôna.

Kimini kendisi İstanbul'a çağırır, kimisi gelmiştir de huzuruna kabul eder: Bunlar arasında ünlü Floransalı gezgin Benedetto Dei, Floransalı Ubaldini ve nice diğerleri; Gian-Maria Angiello, Fatih'in ve oğlu Mustafa'nın hizmetinde kalacaktır: Ressamlar, mimarlar, arasında kimileri çok ünlüdür, örneğin Gentile Bellini ve Constenza de Ferrara gibi. Ötekilerin adları günümüze kadar gelmemiştir.

Geleceğin Sultanı, genç padişah, çok erken yaşta, batı figüratif sanatıyla tanışmıştı. Onüç, ondört yaşında tuttuğu defterlerden anladığımıza göre, arabesk çizgilerin, yanısıra, stilize edilmiş çiçek motifleri, (Türk-İslam stilinde) insan başları; yandan, yarı dönük, bazıları sakallı, kimisi tıraşlı, saçları ensesinde toplanmış olanlar, bütün bu resimler belirgin bir Avrupa esintisi taşıyordu. Aynı defterde, kuş resimleri, bir at başı da görülür, bazıları tamamen gerçekçi resimlerdi bunların. Yaptığı bazı insan başı resimleri ise o dönem İtalya tablolarında görülen başları düşündürmektedir.

İlginçtir, Fatih'i en çok etkileyen sanat, madalyonculuk olmuştur. Basılan portrenin gerçeğe tıpatıp uygun olması; ayrıca, Manisa'da büyüdüğünden, civarda bulunan Lidya, Milet, Halikarnas, kuzeyde (Truva'nın bulunduğu yer) Mysie arkeolojik sitelerinin yakınında oluşu dolayısıyla eline geçen antik sikkeler, paralar üzerine basılı bilgilerin çevresindeki bilge kişilerce kendisine açıklan-

ması, bu konuya karşı derin bir ilgi duymasına neden olmuş olabilir. Belki de, her iki nedenden dolayı... Pisanello'nun yaptığı, VIII. Jean Paleologue'un büstünü gösteren ünlü parayı -Fetih öncesi veya o sıralarda bu para geçerliydi- Bizans sarayında görmüş olması da olasıdır. Fatih'in kendi adına bastırttığı iki madalyon -büyük olasılıkla 1450'li yıllarda- sanatın bu özel biçiminden aldığı zevkin gerçek kanıtıdır. Fatih, madalyondaki portresinde, yaşını belli etmeyen, tıknaz biri görünümündedir. Bu iki madalyondan biri Pisanello ekolünden ötekisi de Tricaudet'nin olduğu söylenir, yapımı Matteo Pasti'ye atfedilmektedir.* Sigismond Malatesta, Fatih'e bir mektup yazarak, istediği bu sanatçıyı gönderdiğini belirtmiştir, bu O'nun, sanata, resime, heykele verdiği önemin göstergesidir, aynı dönemde, İtalya ve Batı Avrupa'daki hükümdarlar -prensler desaraylarına sanatçıları toplar, onlara kendi portrelerini veya tarihteki büyüklerin resimlerini** ısmarlarlardı. Rimini derebeyi, mektubunda Fatih Sultan Mehmet'i Büyük İskender'le kıyaslamakta ve İskender'in resmini ya da heykelini, yalnız ve yalnız Apelle veya Lysippe'nin yapmasını istediğini anlatır. "Senin gibi biri, der, ancak ve ancak büyük sanatçılar tarafından resmedilmeli, zira onların eseri, adını ölümsüz kılacaktır." Sigismond mektubunda devamlı, "İtalya'daki prensler ve Fransa kralı benden Matteo'yu istediler. Hepsine de hayır dedim. Sana olan saygımdan dolayı Matteo'yu sana gönderiyorum" diyordu. Daha önce de anlatıldığı üzere, Matteo Pasti, gelirken Girit'te Venedikliler tarafından tutuklandı ve İstanbul'a asla gelemedi.

Müslüman hükümdarlar arasında, batı sanatının bir biçimine bu denli ilgi duyan ilk hükümdar Fatih olmuştur; aynı zamanda bir ressam olan madalyoncu, heykeltıraş gelip maiyetinde çalışmasını

* Cf. J. Raby *Pride and Prejudice*

** Bu koleksiyonların en ünlüleri tarihçi Paolo Giovio tarafından XVI. yy. başında toplanmış olanıdır. Bugün bu koleksiyon, Floransa'daki *Galerie des Offices*'dedir. Doğu Avrupa'daki ünlü kadın ve erkek portreleri ki arasında Fatih'in, Kanuni'nin ve onun eşi Hürrem'in portreleri de bulunmaktaydı, tam 240 parçadan oluşur. Buna benzer bir galeri, birçok Floransa'dakilerin birer kopyası olmak üzere çok sayıda portrenin bulunduğu Fransa'da Blois yakınlarındaki *Beauregard*' şatosunda yer almaktadır.

istemmiştir. Padişahlığın son yıllarında, Venedik'le anlaşmaya varduktan sonra, bundan yararlanıp dinlenmeye çekilecek, yanına İtalyan ressamı davet edecektir, aralarında dinlenmeye çekilecek, yanına İtalyan ressamı davet edecektir, aralarında Gentile Bellini de vardır, ona da adına bir madalyon ısmarlayacaktır. Başka sanatçılar da gelmiştir; özellikle, ünlü Floransalı mimar Antonio Filarete ve Michelozzo Michelozzi, 1460 yılı ortalarında, İstanbul'a Fatih'in yanına gelmek istemiş ama gelememişlerdir. Sanatçıları koruması, üniyle birlikte yayılmıştır. İtalyan sanatçılar ve hümanistler, korkunç şöhretine rağmen, O'nun yanına gelmek, başkentini yenilenmesi işine katılmak istemişlerdir.

4. AYDIN BİRİ VE DOĞULU BİR ŞAİR

Bu ilgi yalnızca Batı edebiyatlarına ve sanat yapıtlarına karşı duyulan bir ilgi değildi. Fatih Sultan Mehmet, Doğulu bir Müslüman hükümdardı ve edindiği kültür de öncelikle Doğu kültürü oldu. Arapça ve Farsça kitapları çoğalttırır, satın alır, birileri armağan eder ona veya O kurtulmalık olarak tutsaklardan zorla alırdı, örneğin, Akkoyunlu Beyliği'nden Yusuf Mirza 1472'de tutsak edildiğinde böyle bir albümü kurtulmalık olarak ona vermiştir. Böyle elli adet el yazması İslami yapıt bulunmuştur. Aralarında tek bir Kur'an vardı, ötekiler; felsefe, hukuk ve tıp kitaplarıydı. Sarayda çoğaltılan kitap ve yazılar genellikle kâtipler, hat ustaları ve tezyin ustaları tarafından hazırlanırdı; bu kişileri, Filistin'den Mısır'dan Anadolu'dan özellikle Batı İran kentlerinden -Şiraz, Tebriz, İsfahan- getirtirdi, zira o bölgeler de, birer aydın kişi olan Türkmen Beylerin hükümdarlığı altındaydı. Bu türden etkiler de, kitabın süsleme sanatıyla biraraya gelince ortaya gerçek sanat yapıtları çıktı. Tezyin sanatı Osmanlı İmparatorluğu'nda, nefis çiçekli süslemeleri ortaya çıkardı, daha da yayılarak, çinileri, kumaşları, ağaç işlerini, ciltleri güzelleştirecek, XVI. ve XVII. yüzyıllarda, Kanuni döneminde ve sonrasında harikalar yaratacaktır.

İslam dinbilimi Fatih'in merak saldığı, çok yakından ilgilendiği

bir konuydu, Patrik Genadios ve öteki Hıristiyan din adamlarıyla olduğu gibi Müslüman bilgilerle de tartışmalara girerdi. Ülemayı çevresinde toplar din konularında tartışılardı, örneğin El Gazali'nin açtığı tartışma: Felsefe olsun mu, olmasın mı, gibi bir konuyu kapsıyordu. Yani XI. yüzyılda yaşamış olan din bilimcisine göre, mistik düşünce karşısında felsefe boyun eğmeliydi ki İbni Sina buna katılmıyordu. Anadolu'da yeni Müslüman tarikatların ve büyük bir mistik edebiyatın ortaya çıktığı bir dönemin ardından gelen Fatih devri de verimli geçti, dinî kitaplar ve yayınlar, Kırım'dan Kazan'a, Orta Asya'ya kadar yayıldı. Kendisi mistisizme pek düşkün biri olmasa da, düşünsel değerler taşıyan herkesi koruması altına alan Fatih Sultan Mehmet bu dinsel ve kültürel atılıma bizzat katılmıştır. Yunus Emre ve Mevlânâ'dan sonra gelen tasavvuf şairleri, yavaş yavaş Arap ve Fars etkisinden çıkacak olan Türk tasavvuf edebiyatına yeni bir soluk getireceklerdir. Hele Mevlânâ uzun süre en büyük olarak kalacaktır. Fatih Farsça olarak bir Osmanlı "Şahnâme"si yazdırtacaktır. XV. yüzyılın sonuna kadar tarih kitapları bu dille kaleme alınacaktır, örneğin Bitlisli İdris'in *Hişt Behişt* adlı kitabı Farsça yazılmıştır.

Çoğu Doğulu şehzadeler gibi Sultan Mehmet de şiire büyük ilgi duyuyordu. O günün şiiri ince bir lirizmle, yürekten gözyaşları içinde sevgiliye yazılan şiirlerdi, onların dikkatlerini çekecek ya dinsel, ya edebî eğretilmelerle bezeniyordu. Bu şiir apacık İran ve hatta Abbasi dönemi şiirini çağrıştırmaktaydı.* Kullanılan dil Arapça, Farsça karışımı, genellikle uydurulan sözcüklerden oluşup çok süslüydü. Fatih de Avni mahlasıyla bu türden, tipik gazeller yazmıştır. İşte iki tanesi:**

Birincisi, İstanbullu genç bir Hıristiyan papaz için yazılmıştır.

* Benim, Harun el Reşid ve Binbir Gece Masalları Devri, adlı kitabıma bakınız: S; 311, ayrıca G. Wiet'nin Arap Edebiyatı adlı yapıtına baş vurunuz. s: 851964.

** Özgün metinde verilen Avni şiirlerini Fransızca'ya Louis Bazin çevirmiştir. (ç.n.)

GAZEL

Bir güneş yüzlü melek gördüm ki âlem mâhıdır
O kara sümbülleri âşıkların âhıdır.

Kareler giymiş mehi tâbân gibi ol serv-î nâz
Mülk-i Efrengin meğer kim hüsn içinde şâhıdır.

Ukde-i zünnârına her kimse kim dil bağlamaz
Ehl-i iman olmaz ol, âşıkların gümrâhıdır.

Gamzesi öldürdüğüne lebleri canlar verir
Var ise ol rûh-bahşın dîni, İsa râhıdır.

Avnıya, kılma güman kim sana râm ola nigâr
Sen Sitanbul şâhısın, ol Galata şahıdır.

İşte Sultan Mehmet'ten yine aşk teması ile sevgiliye yazılmış
bir gazel daha:

Dili bülbül kılubdur arizün üstündeki güller
Beni sevda ile başdan çıkarmışdur o kâküller'

Eger uşşaka derd ü mihnet ise işkdan hasil
Bi-hamd' illâh ki vafirdür bize işkunda haşiller

Şaba ukd-i seri zülfünü hall itmekde acizdür
Beli her kişiye asan degüldür hall-i müşkiller

Ne nisbet aramızda kim gelür çün nuş-i leb yarun
Bana zehr-i gamı helva rakibe zeh-i katiller

Senün işkun ile divane oldı nice ferzane
Senün sevda ile mecnun olubdur nice akiller

Ne lâzım tig-i müjgâm seni katl eylesün demek
Bilürsüz ehl-i hal olan olur bu söze kayiller

Eger dey-i mugan tavin ideydün Avniya bir gün
Görürdün ateş-i meyden füzuzan şem-i mahfiller

Fatih şairleri himaye ederdı, aynı şekilde bütün aydın ve sanatçıları ihya ederdı. Bursalı Ahmet, Kutsî, Kâtibi onun yakınındaydılar ve önemli görevler almışlardı. Bursalı Ahmet, *Paşa* oldu, Saadi, *nişancı*, Sahidi ve Haydar, *defterdarlık* görevine getirildiler. İslam dünyasında olup biten her şeyden, sanat ve düşünce etkinliklerinden, ta Manisa'daki gençlik yıllarından bu yana haberdar olan Fatih, öteki Müslüman şehzade ve hükümdarlarla ilişki halindeydi: Timur'un torunu Baysonkor ve oğlu Abdülatif Cihanşah Karakoyunlulardan Şirvan ve Horosan Beyleri, bunlar arasında sayılabilir. Bu ülkelerin şairlerini, aydınlarını yanına çeker, onları cömert biçimde ödüllendirirdi. Aralarından otuz kadarı, Fatih'ten düzenli olarak aylık olıyordu. Büyük Hintli yazar Hoca Cami ve İranlı şair Mullah Cami her yıl biner düka alıyorlardı ve Mullah Cami'ye ayrıca 5.000 düka göndererek sarayına gelip burda kalmasını istedi, ama aydın bir hükümdar olan, Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan İstanbul'a geçişini engelleyerek kendisi alıyordu. Türk şairler, daha da büyük miktarlarda paralar alıyorlardı.*

Dönemin en büyük şairi Ahmet Paşa idi. İstanbul'un fethi sırasında Fatih'in yanındaydı ve Padişah ona büyük bir saygı besliyordu. "mert, yüce gönüllü ve padişaha övgüler yazan bir şairdi, nadiren tasavvufi değinimlere başvuran şair, yüzyılın başında yaşamış olan, Timur sarayının büyük şairi Mir Ali Şir Nevai'nin etkisi al-

1 GJ basımında bu gazel yoktur.

2 Gamzen onları ki deldi cigeri cana geçer

Şöyle doldı ki gelen tir ile peykâna geçer Şeyhi

3 GJ basımında bu gazel yoktur.

4 Bu başbeytin (=matlâ'in) kafiyesiyle öbür beyitlerin kafiyeleri arasında bir aykırılık göze çarpmaktadır.

* Devlet büyükleri, özellikle vezirler de çevrelerinde şairleri toplarlardı.

ında kalmıştır.”* Ahmet Paşa, daha çok gazel ve kaside türünde yazmıştır. Yeni Topkapı sarayı üzerine yazdığı abartılı şiiri sık sık dillindedir: “Merdivenlerin bir tek basamağı yedi kat yerin çatılması, sofasının bir tavan kubbesi, dokuz kat göğün kurulmasıdır... Sarayın tepesinde gezinen birine aşağıda dokuz kat göğü hardal danesi gibi gözükür...” Daha başka şairler de, gerek padişah gerekse vezirler tarafından kabul edilip ödüllendirilmişlerdir: Melihi, “Ahmet Paşa’dan sonra en büyük Osmanlı şairi”** diye nitelenen Necati, Sarıca Kemal, Cemali, bunlardan birkaçı; bu arada padişahın oğlu Beyazıt ve Cem Sultan’ı unutmamak gerekir ki, Cem konusuna yeniden döneceğiz. İşte bu sıralar, 1460 yıllarında İstanbul, Yakın ve Orta Doğu’nun en büyük kültür merkezi olma durumuna girdi; Horasan’ın etkisi altında herbiri ayrı ayrı etkin birer kültür yuvası olan Anadolu Beylikleri tek tek ortadan kalktıkça İstanbul’un kazandığı önem arttı. O zamana kadar Horasan “XV. yüzyılın, Müslüman Paris’i” sayılmaktadır.*** Buralardan kalkan şair ve yazarlar İstanbul’a geliyorlardı. Bu şekilde, padişahın cömertliği ve sağladığı kolaylıklar sayesinde, Osmanlı divan edebiyatı, şiiri, çabucak gelişti ve bol bol ürün verdi.****

Anadolu’da da, şairler, aydınlar, vali, yüksek dereceli devlet görevlileri gibi onları koruyan ve ödüllendiren önemli kişilerin çevresinde toplanıyorlardı. Uzun süredir kültürel gelişimiyle dikkat çeken Bursa’da başta ünlü şair Ahmet Paşa olmak üzere değerli şairler çıktı ortaya, Kastamonu’da yaşayan ünlü kadın şair Zeynep Hanım, Fatih’e atfen yazdığı şiirde O’nu dünyayı fethetmek için kışkırtıyordu. Bu türden topluluklar, Amasya, Kütahya, Kırşehir ve Konya’da da oluşmuştu. Çoğu, Fatih ellerinden almadan önceki Anadolu Türkmen Beyleri’nin çevresinde toplanan kişilerdi.

Arap ve İran etkisindeki bu saray edebiyatının yanısıra, yer yer tasavvufi düşüncede, tekke kaynaklı mistik ve dini konuları işle-

* Bombacı

** Fuat Köprülü

*** Bertel, Bombacı’nın ağzından.

**** Hammer.

yen ama nostaljik ve duygu yüklü dizelerle coşku dolu şiiri de işleyen geleneksel halk şiiri de ihmal edilmemiştir. Bu şiirler zaman zaman karşı çıkışlı, başkaldırı şiirleridir aynı zamanda. Halk ozanlarının bu türden şiirleri, saz eşliğinde aşıklar tarafından söylene söylene köyden köye yayılır gider. II. Murat ve Fatih zamanında yaşamış olan Eşrefoğlu en ünlü temsilcilerindendir. Mevlânâ ve özellikle Yunus Emre'nin izinden gitmektedir. Yunus Emre, XIII. ve XIV. yüzyılda yaşamış en büyük tasavvuf şairi olup, günümüze kadar gelen, hem ulusçu, hem karşı çıkan temalarla halk kesimine yakın bir çizgiyi izleyen bir dizi şairin mürşidi olacaktır.

İlk önemli tarih kitapları da Fatih döneminde görülür. Bu kitapları yazarlar padişahın her türlü desteği görürler; bütün büyük insanlar gibi Fatih de kendisiyle ilgili her bilginin, gerçekleştirdiği büyük işlerin kendinden sonra da bilinmesini istemektedir. Bu tarih kitaplarının bazıları Farsça yazılmıştır. Bitlisli İdris'in *Hışt Behişt*'inden daha önce sözedilmişti. Şükrullah'ın *Dünya Tarihi* adlı kitabı, Arapça kaleme alınmış, aynı şekilde, sadrazam Karamanlı Mehmet Paşa'nın *Osmanlı Tarihi* de Arapça yazılmıştır. Buna karşılık, Dursun Bey'in büyük yapıtı, *Tarihi-Ebul Fath* (Fatih Tarihi) Türkçe kaleme alınmıştır. Yazarı, bu kitabın amacının, Fatih Sultan Mehmet'in büyük hükümdarlara has bütün özelliklere sahip biri olduğunu göstermek olduğunu saklamamaktadır. Divan kâatibi olması nedeniyle Dursun Bey'e anlatılması gereken her şeyi çok iyi biliyordu. Fatih devrinin olaylarını süslü bir dille, abartılı biçimde anlatması konuların doğruluğu ve ilgileri yönüyle bir aksaklık yaratıyordu. Aşık Paşazade *Tarihi* de günlük konuşulan dille yazılmış olup o dönemi anlatan önemli bir kaynakça durumundadır, aynı şekilde Cafer Çelebi'nin *Hevesname*'si, Enverî'nin *Düsturname*'si, Midilli'nin alınışını anlatan, şair Uzun Firdevsi'nin *Kutbname*'si başlıca örneklerdendir. Şair Cafer Çelebi ise İstanbul'un fethini anlatır. Öteki mesnevi şairleri arasında Adnî mahlasıyla yazan Sadrazam Mahmut Paşa, Nişanî mahlasıyla yazan Nişancı Mehmet Paşa'yı ve tanıştığı oldukları olayları anlatan nice öteki şairleri de saymak gerekir.

Bilimin öteki dallarında da, Fatih döneminde önemli atılımlar yapılmıştır. XV. yüzyıldan önce, bu konularda Türkler, Araplarla ve İranlılarla aynı düzeyde değillerdi. Fatih'in büyük medreseler açıp buralarda bilime ayırdığı geniş yer, varolanları geliştirmesi, yeniliklere açık olması, eskiden bu yana gelen eksikliğin bilincinde olduğunu gösterir. Bizzat kendisi de bilime büyük ilgi duyardı. Kütüphanesinde onbeş kadar el yazması fizik, matematik, geometri, zooloji kitapları ve aralarında Amiroutze'nin çevirdiği *Coğrafya* kitabı da olmak üzere, Christoforo Boudelmonti'nin Yunanca *Ege Adaları* adlı yapıtı bulunuyordu. Bu birbirinden farklı coğrafya kitapları Fatih'in ne denli merak sahibi biri olduğunu, kültür konusundaki susuzluğunu, yabancı ülkeleri tanıma isteğini, oralara akınlar düzenleme amacını göstermektedir.

Bu yönde davranarak, Fatih Sultan Mehmet sarayına şair ve yazarları olduğu kadar ününü duyduğu yabancı bilim adamlarını da çekmeye çalışıyordu. Timurlenk'in torunu, Uluğ Bey'in kurdurduğu gözlemevinin başkanı olan Ali Kuşçu matematik ve astronomi bilginiydi. Uzun Hasan'ın maiyetinde yaşıyordu. Uzun Hasan onu İstanbul'a elçi olarak gönderince, Fatih ondan geri döneceğine dair söz aldı. Ali Kuşçu sözünü tuttu. Fatih onu karşılamak amacıyla sınıra bir grup devlet adamını gönderdi ve bilgini, önemli miktarda bir maaşla Ayasofya Medresesine Müderris olarak atadı. Ali Kuşçu Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk astronomi ve matematik hocasıdır. Uluğ Bey'in ünlü astronomi çizelgeleri üzerine bir yorum kitabı yazdı. Ayrıca hazırladığı matematik ve cebir kitabını Arapçaya çevirdi. Çevresine bilim adamı taraftarlarını topladı, aralarında, Fatih'in vezirlerinden olan, *Astronomi* kitapları yazan Sinan Paşa da vardı.

Fatih döneminden kalma birçok tıp ve cerrahi kitapları vardır, özellikle aralarında, Amasya Hastanesi Başhekimisi Şerafettin el Muhammet'in 1465'te kaleme aldığı kitap da vardır, bu kitapta hekim şöyle demektedir: "... *Farkedilmek ve bir bilim tutkunu ve koruyucusu olan padişahın gözüne girmek için bilimsel kitaplar yazmak yeterli...*" Hastaneler, medreselere bağlı olurdu, hekimler "na-

bıza bakmayı bilen, anatomi ve tıp bilgini konularında derin bilgi sahibiydiler.”* Hastaları günde iki kez yoklamak zorundaydılar. Hastaneler ve hekimler, İmparatorluk konseyince kontrol edilirdi başkanları ise, Fatih’in İstanbul’a davet ettiği bir İranlı hekimdi. Her tür inanıştan hekimler, özellikle Yahudi hekimler, Türk hekimlerle yanyana ders verirdi. Evliya Çelebi şöyle anlatıyor bunu: “Usta hekimler, kan almada usta, bilgin doktorlar, ağrıya karşı ilaçlar veriyorlar, insan yeniden diriliyormuş gibi çabucak iyi oluyor.”

5. İKİ KİTANIN SULTANI VE GÖRKEMLİ SARAYI

Uzun süren bu silahsız, savaşız dönemde, Fatih, İstanbul’da yapacağı yeni sarayın inşaa çalışmaları için bir karara varır.

Bugün Topkapı** dediğimiz binalar bütününden oluşan sarayın dış görünümü XV. yüzyılda da hemen hemen aynıydı: Nerdeyse halka açık denem bir bölümden başlayarak kademe kademe üç arduşık avlu üzerine kâh sıralanmış kâh dağınık düzende yer alan binalar, bunu izleyen kısımda, “yönetim alanı” denilen büro ve daireler, gruplar halinde, imparatorluğun başı olan padişahın kalacağı bölüme kadar uzayıp gider. Yatay düzlemde, bölgeler halinde bazen tek tek bazen bölmeler halinde sıralanarak uzayıp giden bu tipdeki saraylar. Abbasi halifelerinin saraylarını özellikle de Semerkant’taki*** sarayları biraz da Akkoyunlu hükümdarının ve Timur’un saraylarını andırır; Fatih, büyük bir olasılıkla bunlardan esinlenmiş olacak.

İnşaatın yapılacağı yerde geniş düzlükler oluşturmak ve zeytinliklerle kaplı bu yerden sağlam bir zemin elde etmek amacıyla çalışmalar başlatıldı. Çatıkları bugün bile görünen devasa subasma-

* Adnan Adıvar

** Topkapı adını, XVIII. yüzyılda III. Ahmet tarafında deniz kıyısına inşaa ettirilen bir ek binadan alır, gitgide bütün saray bu adla anılır oldu.

*** Harun El Reşid ve Binbir Gece Masalları Zamanı adlı kitabımın 335. sayfasına bakınız. Afganistan’da hüküm süren Gaznelilere ait sarayların bu tür inşaa edilen saraylara bir basamak teşkil ettiği düşünülebilir. (Gazneli Sarayı-Laskhari Bazar-Suriye/1951)

ları atıldı, üzerine projesini padişahın çizdiği dev binaların kurula-
cağı teraslara alttan dayanak sağlamak için antik akropol kalıntı-
sından bile yararlanma yoluna gidildi.

Batı sanatı ve kültürüyle yakından ilgilenen Fatih kuşkusuz
bilip duyduğu, İtalya ve Orta Avrupa saraylarından ve şatola-
rından en azından mimari yönleriyle bazı noktalarda esinlen-
miştir. Sarayın özel bölümlerinde (Enderun)* ve “askeri” amaç-
lı binalarda batı etkisi izleri görülür, sarayın öteki kısımlarında-
ki en ufak kısıtlama bile bu bölümlerde yapılmamıştır. Osman-
lılardaki geleneksel konaklama düzeninde çadır dağılımı biçi-
mine benzer biçimde, bu geniş binalar bütününün yayılma gös-
terdiği gözlemlenmiştir; çadırlar içinde kalanların görev ve işle-
rine bağlı bir düzende sıralanırdı. Yüksek dereceli görevlilerin
çadırları, önceden belirlemiş ve değiştirilemez biçimde saptan-
an düzen doğrultusunda ilk avluya sıralanırdı. Padişahın, efra-
dının ve haremağalarının çadırları, çok sıkı korunan bir girişle
açılan ikinci bir alanda kurulurdu. Spanduginoa'nun gözlemlen-
diğine göre, bir konaklama sırasında, Sultanın ve beraberinde-
kilerin çadırlarının kurulduğu avlu (alan) bir tünelle öteki ucun-
da mutfakların, ahırların bulunduğu yere bağlanmıştır, sarayda
da aynı böyledir.

Sarayın herhangi bir katından iç kısımlara bakıldığında bü-
yüklük duygusu vermez. O devirde ve hatta daha sonraları, sara-
ya giren yabancılar aradıkları görkemi bulamamaktan şaşırırlar.
XVIII. yüzyılın başında İstanbul'a gelen İngiliz John Richards
“Hayret, uzaktan görünen Tanrı'dan başkasının gücüne inanma-
yan Müslüman padişahın alçakgönüllü görünmek istemesinden
mi acaba? Kesinlikle hayır! Fatih Sultan Mehmet'in kendisi biz-
zat görkemlilik yansıtmaktadır, tarihin en büyük kişileri arasın-
da yer almak için büyük bir istek duymaktadır: Onda alçakgö-
rüllülükten eser yoktur, gözü yükseklerdedir. Osmanlıların ye-
dinci Sultanının* gözünde imparatorluğu bütün dünyaya yay-

* Has oda, Hane-i Has olarak da bilinir. (ç.n.)

maktan başka hiçbir şey önemli değildir, sarayı da bunun yansıması olmalıdır."

Dışardan bakınca XV. yüzyılda olduğu gibi bugün de denizden olsun karadan olsun, Sarayburnu'nda yükselen sarayı gören yolcular büyüklük ve görkemlilik duygusuna kapılırlar. Kuleler, bacalar, köşkler, uzaktan göze çarpan uzunlamasına bina yüzeyi "*sanki yerle gök arasına kurulmuş gibi*", onu yaptıran kişinin de istediği gibi, anıtsal görünümündedir. Yeni Saray** Fatih'in kendisi için kullandığı ünvanlar olan "İki denizin ve iki karanın hükümdarı" sıfatlarına uyacak biçimde iki kıtaya da iki denize de hakim bir yerdedir. Kulelerden ve taraçalardan bakınca, geniş bir ufuk çizgisi içinde, saray, hükümdarı yalnız başına da olsa, gözünün dünya meseleleri üzerinde olduğunu anlatır gibi bir yandan Avrupa'ya öte yandan Asya yakasına doğru açılmaktadır. "*Sarayın her penceresi bütün dünyayı görmek için açılan gözlerdir*" der Cafer Çelebi.***

Birinci avlu, on yıl kadar sonra bitirilecekti, çevre duvarların yapımından sonra, dıştan görkemli bir kapıdan, Bab-ı Hümayun'dan geçerek içeri girilen, geniş bir alan oluşacaktır. İkinci ve üçüncü avlular padişahın oturacağı mekan olacaktır, Fatih bütün zamanını ve enerjisini bu işe harcamaktadır. Bu geniş bütünün bitim tarihi için 20-25 yıl öngörülüyordu. Fatih ise saraya 1465'te, yani inşaatın başlamasından altı yıl sonra yerleşecektir.

İkinci avluya -divan avlusu veya tören avlusu- giriş, 160x130 metre boyutlarında, dikdörtgen şeklinde bir alandır. İmtiyazlı kişilere has bir giriştir. Tek bir kapısı vardır, yüksek duvarlarla çevrilidir, buraya Bab-ı Selam, (Selamlık) veya Orta Kapı da denir. Bu bölüm iki yanında iki sekizgen biçimde iki kulesiyle heybetli biçimiyle, mazgal ve mazgal delikleriyle doğu üslubundan çok, batı

* Yedi rakamı iyi, uğurlu sayıdır: 7 kat gök, 7 kat yer. Cehennemin 7 ayrı bölümü, 7'ler, (evliyalara), cennetin 7 kapısı vs. Peygamber bir hadisinde şöyle demektedir: "Kur'an'ın bir aleni (genel) anlamı vardır bir de deruni anlamı. Bu derin anlamın da bir deruni (içerlek) anlamı vardır ki bu yedi kez katlanır". Yedi sayısı Moğol Türklerinde de kutsal bir sayı addedilir. (J. Paul Roux, Altay Toplumlarında Kutsal Kır ve Çiçek Tanrısı 1966)

** Metinde Türkçe kullanılmış. (ç.n.)

*** Anlatan, Necipoğlu, s: 205

etkisindedir. Ama duvarlar ince olup savunma, koruma amacından çok törensel amaçlara uygun düşünölmüştür. Girişte, sütunlu yerde, Yeniçeri ağacı görüşmelerini yapardı. Geniş iç avluda ise, askerî hakim -kadıasker- yargılanacakları kabul eder, adetten olduğu üzere, hükümdar ya da onu temsil eden kişi, sarayın kapısında, hak hukuk dağıtırdı.

Divan avlusu, imparatorluğun merkezidir; divan da, simgesi olmuştur. Burada haftada dört kez -pazartesi, salı, cumartesi, pazar günleri- vezirler yüksek dereceli memurlar devlet işlerini görüşmek ve adaleti sağlamak için toplanırdı. Sadrazamın büyükelçileri kabul ettiği yer de yine burasıdır. Fatih'ten önceki padişahlar ve hatta padişahlığının başında, Fatih bizzat divan toplantılarına katılırdı. Fatih bir imparatorluğun padişahı olarak hükümet üyeleriyle bir toplantıda beraber olmanın kendisine yakışmadığına karar vererek, divan salonunun duvarında bir pencere yaptırdı, perdeyle kapalı kafes parmaklık arkasından görüşmeleri, başkaları onun orda olduğunda habersizken gizlice izleme yoluna gitti. Sütunlu bir kapıyla girilen, dikdörtgen şeklindeki bu salon, avlunun sol tarafında yer alır, çok hassas ölçümlerle birbirine eşit iki bölmeye ayrılmıştır ve her ikisi de kubbe tavanlıdır. Birinci bölüm Divan'a aittir -*Kubbealtı* diye anılır- ikinci kısım ise, kayıtların yapıldığı *Defterhane*'dir, burada, Hazine bölümünde sınıflandırılıp saklanmadan önce, o yıla ait arşivler toplanırdı. Bitişik, küçük bir oda sadrazamın çalışma odasıdır. Sarayın bu bölümü birçok kereler, özellikle Kanunî döneminde değişikliğe uğramıştır. Buralardaki süsleme ve dekorasyon o günlere dek görülmedik zenginlikte olacaktır. Kubbe içi ve yer döşemesi altınla kaplanacaktır ama, Divan bölümü bugün bütünüyle nasıl duruyorsa öylece bırakılacaktır. Fatih bu binaların üstüne gelecek biçimde, bir kule inşa ettirmişti oradan avluda olup biteni gözleyebiliyordu. Aynı zamanda padişah yalnızlığına çekilmiş gibi görünse de aslında gözü daima, aralıksız ve hatasız adalet dağıtılmasını istediği halkının üstündeydi ve buna verdiği önemi simgeliyordu bu kule.

Kubbealtıyla aynı tarafta ve onun uzantısı üzerinde hemen he-

men aynı dönemlerde yapılan yalın biçimli, kütleli bir başka bölüm daha vardı ki buraya *Hazine* denirdi: eyaletlerden gelen vergilerin, para çuvallarının konduğu yerdi, bunlarla Yeniçerilerin ücretleri ödenirdi. Yine aynı sırada padişahın atlarının korunduğu ahırlar bulunuyordu. Karşı sırada, yani sağ tarafta, mutfak bölümü yer alıyordu.

Bugün de varlığını koruyan bu geniş alanı Fatih çeşmeler, şadırvanlar, bahçeler yaptırarak güzelleştirme yönüne gider, burası aynı zamanda onun istediği türde, dünyaya yansıtmak istediği görkemlilik içerisinde muhteşem törenlerle açılıp saçılmaya başlar. Buna tanık olan yabancılar, şaşırıp kalırlar. Venedik'te de debdebeye alışık olan büyükelçi Alvise Gritti şöyle diyecektir bu konuda: *"Öylesine harika bir şey ki, bizzat kendi gözünüzle görmesiniz kat'iyen inanmazsınız."* Sayısız kabul töreni arasında yabancı diplomatlar, başlarında yüksek rütbeli subayları olduğu halde, çok güzel giysiler içinde hiç kıpırdamadan duran yeniçerileri anlatırlar. Daha ilerde, avlunun sol tarafında kapıkulu askerleri bölüğü, sipahioğulları ulufeciler, silahtarlar, başlarında kumandanlarıyla sıralanmış olurlardı; bazıları altın sırma dokuma kumaştan kimileri rengârenk ipekten giysiler içindedir, başlarında tüylerle süslü yüksek başlıklar, sarıklar vardır; altın ve gümüş dokuma giysileri içinde vezir ve yüksek dereceli memurlar, elçilere, yabancı delegelere sadrazamın bulunduğu salona gidene kadar eşlik ederdi. Sadrazam padişahın sonra gelen birinci kişi sayılırdı. Görüşmelerden sonra, konuklara et, pilav ve gül suyu şerbetlerinden oluşan yemekler ikram edilir ve daha sonra da elçilere, gümüş ve altın sırma işlemeli şeref kaftanları (tiraz)* daha sonraki üyelere ise daha az görkemde olanları verilirdi. Elçi gelirken gördüğü törenle uğurlanır, kıpırtısız çift sıra askerler, ellerinde fillerin aslanların, vaşakların öteki evcilleştirilmiş yabancı hayvanların tasmaları olduğu halde sıralanan uşakların oluşturduğu insan çitinin arasından geçerek sarayı terkederdilerdi.

* Padişah onurlandırmak istediklerine, tıpkı madalya takar gibi bu kaftanları verirdi, Abbasi halifeleri de çoğunlukla bu yola başvururdu.

Fatih'in koyduğu kurallara uyularak haftada dört kez yinelenen törenler ve dekorlar, çok az farklılık gösterir; düzen, görkem, sessizlik ve bu bölümün mükemmel yapı düzeni içinde herkes kendine düşen rolün üstesinden gelir. Her davranışın, her jestin bir anlamı vardır ve önceden tasarlanmıştır. Tüy ve altın karmaşası içinde geçen yarı dinsel görünümlü bu tören, eğer elçileri kabul eden kişi padişahsa daha da bir debdebe kazanır; hükümdarı yüceltmek, fetretmek istediği yerler, insanlar ve her şey üzerindeki mutlak iktidarını ululamak için bir "gösteri" mahiyetindedir. Bu tiyatronun kuralları, bir devlet başkanının protokol kurallarının çok ötesinde bir şeydir. Abbasi halifelerinin ve İran İmparatorlarının uyguladıklarını andıran dinsel ayin görünümündedir. Hatta Bizansinkine benzer, onlarda da sarayla kilisenin tören kuralları hemen hemen birçok noktada birbirinin aynıdır. Ama burada yüceltilen, "*İki denizin ve her iki karanın hükümdarı*"dır, dünyanın hakimi, her şeyin ve herkesin efendisi, yarı gizemli bir kişidir. Zaten kendisi de şanına bu görüntüyü vermek istemiştir. *Çin Göklerinin Oğlu* gibi değil, de bir *Batılı Kral* gibi görünür.

Tören avlusunun ötesinde, ondan Bab-ı Saadet ile ayrılan iç alan başlar, Enderun, Dar-ı Saadet; burasını da Fatih ikinci avluyla aynı zamanda bitecek şekilde aynı hızlı tempoda yaptırmıştır. Dar-ı Saadet, Sultan'ın özel ikametgâhıdır. Dar-ı Saadet'in içinde kapının az uzağında, Arz Odası bulunur; burası padişahın, leopar postlarıyla* kaplı tahtında oturup vezirleri, devlet büyüklerini, ulularını ve elçilerini huzuruna kabul ettiği yerdir. Bu binadan itibaren onun ötesine hiç kimse geçemez, yalnızca, hasanoğlanlar, padişahın emrindeki harem ağaları, belirli görevlerle sınırlı çok az sayıda kişi; hekim, müzisyen, bilge kişiler ve bu gibi görevleri olanlar. Ancak Sultanın isteğiyle orada işleri olan kişinin emrinde bir muhafız birliği vardır. Hiyerarşik olarak harem ağalarının en yüksek mertebesindeki kişi onların efendisidir ve birkaç düzine kadar haremağası da onların güvenliğini sağlar. Enderun'da dolaşmasına izin verilen

* Öteki Doğu ülkelerinde olduğu gibi hükümdarının gücünü simgelemektedir.

yirmiiki yaşın üstündeki tek erkek baş-bahçıvan* olup sorumlulukları saray içinde önemli boyutlardadır. Yine Arz Odasının yakınında, avlunun sol köşesine düşen yerde bir güvercinlik vardı. Boyunlarına inciler takılı güvercinler, padişahın ıslık çalması üzerine akrobasi gösterileri yapacak şekilde terbiye edilmişlerdir. Bir sonraki yüzyılda Tavernier yine burada, boynunda değerli taşlardan, elmaslardan yapılmış kolyeler olan şahinler gördüğünü söyleyecek. *“İncilerle bezeli kuş balığı...”* deyimini kullanacaktır. Güvercinliğin yanında büyük geniş hamamlar vardı, buraya hassa hamamı denirdi, padişaha özeldi, aynı anda ikiyüz kişiyi içine alabilecek kapsamda olup cuma günleri padişaha ayrılırdı, onun ardından da içoğlanlar girerlerdi. Hamamın zemini yeşil beyaz mermer döşeli, duvarları yaldızlı mermerle kaplı olup günlük kaplarında sandal ağacı tütsülenirdi. Her şey padişah ve yakınları için gece gündüz hazır ve nazır tutulurdu.** Şair Çelebi hamam, kurna ve fiskiye yalaklarını ayla güneşle kıyaslar, bir şiirinde *“İçiçe kubbeler gök-kubbeyle yarışır...”* demektir.

Hamamın sırasında hemen yakınına Fatih, topladığı değerli eşyaları saklanması amacıyla kubbeli büyük bir yeraltı odası yaptırdı; burada, Kur’anın değerli eski yazmaları, coğrafya haritaları, kılıçlar, buhurdanlıklar, kitaplar, Hıristiyanlığa ait kutsal emanetler, sarayına çağırdığı yabancı resamlara yaptırdığı resimler, desenler bulunuyordu... Örneğin Bellini, Costanza da Ferrara ve öteki ressamların yapıtlarını burada saklıyor olmalıydı.

Kubbelerle süslü olan padişaha ait daireler ise tam bunun karşısına düşen köşede, avlunun kuzey doğusunda yer alıyordu. Bu büyük, kütleli, ağır yapı, locaları, kemeraltları arasından, Haliç’e ve Galata’ya doğru uzanan bir manzaraya açılıyordu. Uzaktan bu dai-

* Bostancı başı: Osmanlı hiyerarşisi içinde çok yüksek bir mertebeye ulaşır. Yalnızca bağ bahçe ve parkların bakımıyla değil Marmara kıyıları, Boğaziçi kıyılarının, Çanakkale Boğazı bakımının da sorumlusudur. Aynı zamanda Cellatbaşısıdır. Padişah’ın eğlence filousundan da sorumludur.

** Sonraki yüzyılda padişah II. Selim içkili olarak girdiği banyoda kayarak düşecek ve ölecektir. Yabancı gezginler bu hamamların şaşaaasını öve öve bitiremeyecekler. (Tavernier, Bobovi.)

re, bütün sarayın üstünde kalacak biçimde bütün görkemiyle göze çarpıyordu. Bir teras üzerine padişah, mermer bir havuz yaptırdı, içinde nadide balıklar dolaşırdı. Şair Cafer çelebi yaldızlı tavanları, renkli mermer döşemeleri betimleyerek “*cennet gibi ıstıl ıstıl parlayan, gökkubbemsi kubbelerle taçlanmış*” demektedir. Değerli mermerlerden yapılmış duvarlar, çoğu figüratif olmak üzere çeşitli resimlerle süslenmiştir. Bellini’ye atfedilen ve ilerde yeniden ele alacağımız, “*erotik resimler*” de büyük bir olasılıkla bu duvarlara yapılmış olacak. Padişah “Yüce Oda” (oda başı) denen yerde taht üzerine kurulu yüksek bir karyolada yatardı. Kırmızı kadife döşekler İran ipeğinden kumaşlar ve leopar postlarıyla kaplıydı. Yatağın dört köşesinde, büyük gümüş şamdanlıklarda beyaz mumlar meşale gibi yanar, geceleri odayı aydınlatırdı. Kaldığı daireden, padişah, etrafı mazgallı ve yer yer kuleleri olan bir duvarla çevrili küçük bir bahçeye çıkabiliyordu. Kuşkusuz oradan bir cihannümadan bakar gibi önünde uzanan manzarayı seyre dalıp, padişahlığının büyüklüğü ve görkemi konusunda ilhamlar ediniyordu.

6. ENDERUN MEKTEBİ

Dar-ı Saadet’in girişinde kapının her iki yanında dikkati pek çekmeyen orta boy binalar, sarayın yapımına başlanılan ilk yıllardan biri olan Enderun Mektebi (İçoğlan Mektebi)’ni barındırır. Bu okulu kendisi kurmasa bile onu gelişmiş düzeye getiren Fatih’tir. Burayı devletin en emin ve en etkili araçlarından biri şekline getirmiştir. İşte burada, sarayın ta iç kısımlarında yer alan avluda herkesten uzakta ama öteki ölümlüler için neredeyse bir efsane özelliği taşıyan padişahın çok yakınında kamu sektörünün en üst düzeylerindeki yüksek dereceli memurları yetiştirmektedir. O zamanlar burada okuyanların hepsi, hatta daha sonraki dönemlerde de süregeleceği üzere Müslüman olmuş Hıristiyanlardır; bu çocuklar, ya savaş sırasında tutsak alınmış, ya satın alınmış ya da padişaha armağan olarak verilmiş, ama en çok devşirme yoluyla toparlanmışlardı. Devşirme, imparatorluğun Hıristiyanların oturduğu

bölgelerinden yetenekli ve çok sağlıklı çocukların kaçırılmasıyla elde edilirdi. Düşünsel kapasitelerinin çok iyi olduğu kanısına varılan çocuklar, içoğlan Enderun mektebine yöneltilir, ötekiler ya yeniçeri birliklerine ya da kapıkulu askerleri arasına katılırdı.

Gılmanlar,* padişahın hizmeti için yetiştirilen genç kölelerdir, geçmişleri Arap-İslam tarihinin derinliklerine kadar dayanır, IX. yüzyılda halifelerin çevresinde gılmanlar görülür. Harun Reşit'in oğullarından biri olan Mutasım tahta çıktığında -830 yılına doğru-Transoxiane'dan 3.000 Türk köle satın almış, bununla muhafız birliğinin çekirdeğini oluşturmuştu. Osmanlılar bu sistemi İran ve Asya Selçuklularından almışlardı. I. Beyazıt'ın gılmanları vardı, II. Murat zamanında ise bu sayı 5.000'e ulaşıyordu. Gılmanlar Edirne'de Sırp, Rum, Bulgar ve Arnavut aristokratlarından oluşan, orduda yüksek görevlere getirilecek olan kişilerle aynı zamanda eğitilmişlerdi. Önemli sivil görevler, doğuştan Müslüman olan kişilere ayrılmıştı.

İmparatorluğu genişletmek ve mutlak merkezîyetçiliği sağlamak amacı güden Fatih Sultan Mehmet, bu kurumu önemli değişikliklerle geliştirdi ve yaygınlaştırdı; padişahlığının son döneminde yürürlüğe koyacağı Kanuni Esasiye'ye girecektir. Kamu görevlileri sıra düzeninde en üst makamların hemen hepsi, adalet makamları dışında kalanlar, sonradan müslüman olmuş ve Enderun Mektebi'nde yetişmiş, genç Müslümanlara verilirdi. Yeniçeriler üzerindeki yetki dışında tüm yetkileri elinde tutan sadrazam bile, padişahın kölesidir. Padişah her şeyin üstündeydi, her türlü akrabalık ve ilişkinin dışında kalırdı. Oğulları yani şehzadelerin, eğitimleri boyunca dış dünya ile ilişkileri kesikti, padişahın kesin buyruğu altındaydılar.

Başkenti İstanbul'a taşır taşımaz Fatih'in yeniden örgütlediği Enderun Mektebi** beş daireden oluşmaktaydı: Kapıcılar ve Do-

* Bu konuda, Muhteşem Süleyman adlı kitabının 265 sayfasına bakınız.

** Osmanlı imparatorluk sarayının iç teşkilatına ve buradaki üniversite derecesindeki yüksek okula Enderun denirdi. Enderun, oda adı verilen yedi daireye ayrılırdı: 1- Küçük oda 2- Büyük oda 3- Doğanıcı odası 4- Seferli odası 5- Kiler odası 6- Hazine odası 7- Has oda. (ç.n.)

ğancılar, bunlar daha sonra Küçük oda ve Büyük odaya geçecek olan çıraklardı, sonra Kiler odası, Hazine odası ve nihayet en değerlisi Hasoda; Hasoda'nın mensuplarının, gece gündüz padişaha yakın olmak gibi bir ayrıcalıkları vardı. İlk iki odanın öğrencileri (içoğlanlar) sürekli beyaz haremağalarının gözetimi altındaydılar, ancak bu kişiler aracılığıyla dış dünya ile bağlantı kurabilirlerdi, zira gençlerin dışarıyla tüm bağlantıları, sarayda kalacakları süre içinde kesikti. Üçüncü kapının sağ ve sol yanında sıralanan binalarda kalırlardı. Yatakhanelerin pencereleri iç avluya açılmış durumdaydı, zira hiçbir şey manastır yaşantısına benzer bu kapalı dünyayı bozmamalıydı. İçoğlanların aralarında ancak günde bir kez konuşmalarına izin verilirdi o da akşam namazından sonra. Ayrıca bir odanın öğrencileri öteki odanın öğrencileriyle konuşamazdı. Her grup, bir beyaz haremağacı emrine verilmiş olup ayrıca birçok yardımcı ağa da bulunurdu. Öteki odaların öğrencileri padişaha hizmet verirken, Küçük ve Büyük oda öğrencileri bütün zamanlarını yalnızca derslere ayırmak zorundaydılar. Yatakhaneler avlu çevresinde belli bir sıraya göre yer alırdı. Gittikçe ilerleyen odalar büyüdükçe Padişaha daha yakın yere gelirdi, rütbelerine göre en uygun bulunan dört içoğlan, padişahın odasına bitişik odada kalır, ikişer ikişer, bütün gece nöbet tutarlardı. Her odanın öğrencileri değişik renkte giysiler kuşanırdı, numaraları da farklı olurdu.

İki yılda bir, ciddi bir seçim sonucu, padişahın nezdinde törenle bir üst odaya geçerlerdi. Uzun ve çetin saray stajını başarıyla bitirenler, kendilerine verilen görevlere giderlerdi. Cahil, bakımsız ve çok küçük yaşta Hristiyan olarak buraya gelenler; sarayı terkederken öğrenim görmüş, Müslümanlığa geçmiş, eğitilmiş, şansları yaver gider ve padişah da uygun görürse en yüce makamlara dek varan bir yazgıyı yüklenmiş genç insanlardır artık. Bu şekilde eğitilmiş olan, yıllar süren bir disiplin altında kalıba sokularak, eğitimden geçirilerek yaşamlarının sonuna kadar padişaha köle yapılan bu insanların Hristiyan düşmanlarını tir tir titretmelerine şaşmamak elde değil.

Padişahlığının son döneminde Fatih, Enderun'u daha da geliştiri-

recek, içoğlanların eğitimini daha yetkinleştirmek, yeni birtakım kurallar koyacak, ama sonraki yüzyılda da, Doğu'da ve Batı'da bir eşi daha olmayan bu kültür merkezi özelliğini koruyacaktır; çünkü Enderun şu anlayışla kurulmuştu: Devlete hizmet sözkonusu olunca akan sular durur, insanların en iyi yetişmiş olanları, ne olursa, nasıl ve nereden gelirse gelsinler, devlete hizmet amacıyla seçilirdi. Bu "Ulusal Mülkiye Mektebi'ne padişah çok önem veriyordu, programlarını bizzat kendisi yapmıştı, zaten okulun müdürü de kendisi olmuyor mu? Öğretmenleri o seçerdi, öğrencilerdeki ilerlemeyi izler, ödüllendirir veya cezalandırırdı. Cömert olduğu kadar sert ve ciddiye.

Onun yepyeni "çağdaş" eğitim anlayışı kadınların da okumasına yer vermektedir.* Hepsi de Hıristiyan ve köle kökenli olan Haremdeki kadınlara bir program doğrultusunda, yalnızca konuşulan yazılan Türkçe değil aynı zamanda *sünnilik* öğretilirdi, öte yandan müzik: çarkı ve arp çalmak gibi bilgilere yer verilirdi, diyor, Angiolello. Yine, saraydaki, bu öğrenim görmüş kadınlardan birini -Fatih'in oğlu padişah Mustafa'nın kızı prenses Herzizdat'tı- anlatırken prensesin babasının cenaze töreninde yaptığı, bir saatten fazla süren konuşması sırasında, bir saray kadını olarak edindiği bilgiler, Arap edebiyatı konusundaki derin bilgisi ile herkesi kendine hayran bıraktığından sözetmektedir. Gençlerin Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Mektebi'nde yaşayıp çalışmalarına karşılık, harem kadınlarının, Fatih zamanında hemen hepsi kent merkezindeki eski sarayda kalırdı. şehzadeler de; bazıları Topkapı'da okumak üzere, ötekiler de Anadolu'ya yönetici olarak gönderilmelerinden önceki çocukluk dönemlerini annelerinin yanında bu sarayda geçirirlerdi. Topkapı Sarayı'nın, Fatih sağken de, harem bölümü vardı, ama, çok dar ve kısıtlıydı. Zaten kadınların Padişahın hayatında çok az yerleri vardır. Onun üzerinde etkisi olabilecek bir kadın adı sayabilmek zordur. Harem etkisi daha çok Kanuni zamanında, Hürrem'le evlenmesinden sonra ortaya çıkacaktır. Çoğu valide sultan, iktidarın yakasını bir türlü bırakmayacaktır.

* Osmanlı dışında kalanlar

7. AYASOFYA'YA RAKİP

Osmanlı İmparatorluğu da, öteki Doğu ve Batı devletlerinin çoğunda olduğu gibi din ve devlet ikilemini yaşamaktadır. İlk padişahlar döneminde olduğu gibi Ülema sınıfının artık bir etki gücü yoktur. Fatih, bu kurumu Türk beyliklerinde de ortadan kaldırmıştır. Şimdi artık devletin işleri müslümanlaştırılmış Hıristiyan kölelerin elleri arasındadır. Devlet işleriyle din işleri arasındaki bağ padişahın kendisidir.

Kuşkucu biri, hatta kuşkucudan da öte, meraklı biri olarak, Fatih, İslam kültürünü derinlemesine biliyor ve Osmanlı müslümanlarının başı olma görevini hem büyük bir disiplin, hem de yetenekli bir elle yerine getiriyordu. Her fırsatta bunu vurgulamayı ihmal etmezdi. Gazilerin başı İstanbul'u almak için saldırıya geçmeden önce bir mücahid gibi konuşacaktır. Kent ele geçer geçmez de, kentin bir ucunda 1453'te yeri mucizevi şekilde öğrenilerek bulunmuş olan Hz. Muhammed'in subaylarından kentin kuşatması sırasında surlar önünde 670 yılında şehit düşen Eyüp Sultan'ın mezarının* olduğu yere bir cami yaptırır. İstanbul içinde, cami yapımları, kiliselerin camiye dönüştürülmesi işleri de kervansarayların pazar yerlerinin ve her tür binanın yapımla aynı zamanda başlatılmıştır. Padişah, devlet büyüklerinden herbirine kentin bir mahallesini seçmesini, orayı imar etmesini ve bir camiyle imaretinin yapılmasını buyurur. İstanbul içinde yapılan ilk cami 1463 yılında yapılan Sadrazam Mahmut Paşa Camidir -Mahmut Paşa Hıristiyan asıllıdır- Fatih, bir yandan Topkapı Sarayının inşaatını hızlandırırken, bir yandan da Justinien'in Ayasofya'sıyla yarışacak boyutlarda ona rakip bir cami ve geniş külliyesinin** yapılması buyruğunu verir, büyük bir medrese çevresinde oluşturulacak külliyesinin Os-

* Eyüp Ensari'nin mezarının bulunduğu bu yer, Müslüman Türkler için günümüzde de, en kutsal yerlerden biri sayılmaktadır.

** Bu tip külliyeler Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcından bu yana vardı, örneğin II. Padişah Orhan Bey, büyük bir olasılıkla Orta Asya'daki külliyelerden esinlenerek Bursa'da bir külliye kurdurmuştu. Sanırım Buda tapınaklarından etkilenecek yapılmış bir külliye de Balkh'da vardı.

manlı İmparatorluğu'nun önemli bir Yüksek öğrenim kurumu, bir kültür ocağı olmasını istemektedir.

Gerekli araç gereç çabucak toplanır ve inşaat 1463 yılı şubat ayında dördüncü tepenin, eski adıyla Saint-Apôtres tepesinin, Bizans İmparatorlarının öldüklerinde gömüldükleri anıt mezarın yerinde başlatılır. Fetih sırasında altı üstüne gelen bu yer, Doğu Hıristiyanlarının bu kral mezarı, yüce yer, harabe halindeydi; kısa sürede hektarlarca alan temizlendi düzeltildi, üstüne caminin yardımcı binaların, medrese ve *külliyenin* yapılacağı çarşısıyla pazarıyla (Sultanpazarı), çok sayıdaki kervansaray, dükkanları, atölyeleri ve bir hamamdan oluşan koca bir mahallenin kondurulacağı alan hazırlandı. Bu ikincil amaçlı binaların geliriyle cami ve büyük külliye masrafları karşılanacaktır. Bitirildiğinde, külliye, İstanbul'da bundan sonra yapılacak bütün külliyelerin en geniş olacaktır. Evliya Çelebi şöyle anlatır bunu: "*kurşun kubbelerle kaplı koca bir şehir.*" Gerçekten de kısa sürede buranın ahalisi küçük bir kent nüfusuna ulaşacaktır. 1490'da 496 memur görev yapmaktadır burada, aşevi her gün 1.200 kap yemek dağıtmakta ve 250 öğrencinin herbiri Medresede bir odaya sahip olacak şekilde öğrenim görmektedir.

Arsanın düzletilmesi ve sağlamlaştırılması çok büyük bir çalışma düzenini zorunlu kıldı; görkemli kubbelerin inşası da öyle. Aynı Topkapı'da olduğu gibi yüzlerce işçi ve zanaatkar imparatorluğun dörtbir yayından çağrıldı; en iyi malzeme toparlandı. Bunun içinde alın tablasını taşıyacak olan destek iki kızıl somaki sütun da vardı. İnşaat yedi yıl sürecek ve çok paraya mal olacaktır, büyük bir olasılıkla Topkapı Sarayı'na o gün için harcanandan daha fazla bir miktardı bu. O zamanlar "*camisini yaptırmak için Fatih, imparatorluğun kanını emdi*" denecektir. Padişah, mimar olarak, büyük olasılıkla Müslümanlaştırılmış bir Hıristiyan* olan Sinan el Din Yusuf bin Abdullah'ı seçti. Kanuni'nin mimarı Mimar Sinan'dan ayırmak için daha sonraları bu kişi Sinanelatik (eski) diye anılacaktır. Hakkında pek bir şey bilinmez yalnızca Mimar el Amin

* Sinan adı dönmelelere verilir, adının yanındaki soyadı da öyle din değiştirenlerin aldığı isimlerdendi.

mektebinde yetişmiştir. Mimar el Amin “Padişahın Mimarı” sayılıyordu. Çok sayıda mülkü vardı. Aralarında çalışmalarından dolayı kendisine armağan olarak verilen bir kilise de vardır, bu zat birkaç yıl sonra müthiş bir cezaya çarptırılacaktır.

Büyük Fatih’in camii ve çevresindeki binaların en azından bir bölümü, İtalyan mimarisi etkisinde midir?*

Tarihçilere bakılırsa, Fatih külliyesinin planının, Milano’da hemen hemen aynı tarihte inşa edilen büyük mimar Antonio Filarte’nin eseri olan Ospedale Maggiore ile ilginç benzerlikler taşımaktaydı. Bu günümüze dek pek aydınlatılmamış bir konudur. Daha da garibi, külliyenin inşası sırasında, Osmanlı uzunluk birimi arşın değil de İtalyan birimi bracciadan yararlanılmıştır. Acaba o günlerde İtalyan mimarlar İstanbul’da mıydılar? Sinan, Filarte’nin Trattato d’Architettura adlı kitabından mı esinlenmişti?

Çok tartışılır bir başka konu da Ayasofya’nın, Osmanlı dinsel mimarisi ve Fatih Camii’nin üslûbu üzerine etkisi sorunudur. İstanbul’un alınışının hemen ertesi günü, Fatih’in ilk kez bu kiliseye girişini Dursun Bey’in kaleminden aktarmıştık daha önce. Bundan yüzyıl sonra bir şair şöyle haykıracaktır:

“Cenneti arıyorsan ey sofi (sufi)
Tanrıların Tanrısı Ayasofya’dır.”

17. yüzyılda ise Evliya Çelebi şöyle diyecektir:

“Bu büyük yapının temellerinin sağlamlığı karşısında bütün mimarlar şaşkınlığa düşerler, burayı anlatmaya dil, yazmaya kalem yetmez. Dünyanın öteki camilerini de gördük, hiçbiri bununki gibi değil.”

Fatih Sultan Mehmet, bu kilise karşısında büyülenmişti sanki. Adı geçen bütün kitapları Türkçeye çevirtirdi, bütün papazları konuşturdu, kilisenin geçmişi ve yapısı üzerinde bir şeyler bilen herkesi dinledi. Onun emriyle Tarihi Ayasofya adını taşıyan bir kitap

* J. Raby: “Büyük Türk” S. 260

hazırlandı ve hemen Farsçaya çevrildi. Türk mimarlar, dokuz yüzyıl önce bu şahaseri inşa etmiş olan Rum mimarlarla* yarışma isteğine kapıldılar. Taklit etmek değil, onunla yarışmak isteği idi bu.** Fatih Camii, Rum kiliselerinin ve ondan öncekilerin mimarisinden hiçbir şey almamıştı. Merkezî kubbesi 26 metre çapındaydı. Oysa Ayasofya'nınki 31 metredir. Bir yarım kubbe, kible tarafında yer almıştı ve her iki yanda üçer kubbe tavanı bulunuyordu. Bizans etkisi yalnızca tek bir noktada görülüyordu: Yarım kubbe tavanlarında. İşte bunlar, fetihten önceki zamanlarda görülmemiş bir yenilikti. Fatih Camii, 1470'e doğru, inşaatın başlayışından yedi yıl sonra bitirilecektir, böylesi boyutlarda, zengin süsleme ve iç düzenleme için bu süre çok az sayılırdı. Ama yazgısı çok acıdır. Mimarının aceleci hesapları mı yoksa yapım sırasındaki kusurlar mı? Kısa sürede binanın pek sağlam olmadığı, iyi oturmadığı görüldü. Kızıl somaki sütunlar, söylendiğine göre, üstlerinde taşıyacakları ağırlığa kıyasla daha iyi kesilmişti. Padişah daha görkemli ve daha etkileyici bir anıt mı umuyordu? Ayasofya'dan daha mı güzelini bekliyordu? Çok kızdı. Sonuçtan, memnun kalmadı. Sinan'ı tutuklattı, işçilerin ücretini düşürdü. Bir süre sonra zavallı mimar ölüme gidecektir. Öldürülmeden önce Evliya Çelebi'nin dediği gibi gerçekten elleri kesildi mi? Hayalci bir tarihçi anlatımı diyebiliriz. Fatih'ten iki yüz yıl sonra yaşamıştır- zalimlikleriyle ün yapmış bazı hükümdarları anlatmak için bulunmuş söylencelerdir bunlar.***

Mimarın cezalandırılması gerçekten çok abartılı ama, padişahın hoşnutsuzluğu nedensiz de değil doğrusu. Kısa sürede kubbe tavanında çatlaklar görülür, 1766 depreminde kubbe caminin bir bölümüyle birlikte yıkılacaktır.

* Mjillet'li Isidore ve Tralles'li Anthémios.

** Ayasofya, Osmanlı mimarisinin yapıda iç ve dış zemin arasında denge kurma sorununa çözüm getirmiş değildi, bu zaten çözülmüş bir sorundu, özellikle 1448'de Edirne'deki üç Şerefeli Camii'nin inşasından sonra. Bu camide payandalara dayalı büyük merkezî kubbe ortaya çıkar ve 16. yüzyılın ilk yıllarında yapılan Beyazıt Camii'nin 18 metre çapında büyük bir kubbesi ile iki yarım kubbesi vardır.

*** Tarihçi Cantemir'e göre de 17. yüzyıl Fatih, yine tarihçiye bakılırsa Christodulos adlı mimarı, kendisinden sonra gelecek ve bu "mabed"den daha görkemlisini yapacak olan mimarlar çıkmasını diye kazığa vurdurulur, bu söylenti de bütünüyle düşürünüdür.

Yıkılışından birkaç yıl sonra ilk biçiminden epeyce ayrılan yeni yapı tasarımıyla ortaya çıkan, Fatih'in kendi döneminde o yılların şaheseri olsun olmasın bugün gerçekten güzel olmaktan öte, çok "görmekli"dir. Camiyi ziyarete gelen Müslüman Türkler için heyecan uyandırıcı yanı, daha çok kapının sağ yanında yer alan, Peygamber'in bir Hadisi'dir: "İstanbul'u alacak olana ne mutlu! Bu fethi yapan sultana ve ordusuna ne mutlu!"

Daha heyecan verici bir konu da şu: Fatih Sultan Mehmet'in yatığı türbe; katafalkın başucunda görülen kocaman sarık. Biraz ötede, bir başka yapıda, Fatih'in hanımlarından biri, Beyazıt'ın annesi, Gülbahar Sultan'ın türbesi vardır.

Yine, oralardan pek uzak olmayan bir yerde mezar taşları, Fatih'in yakınına gömülme ayrıcalığını elde edebilmiş önemli devlet büyüklerinin yatığı yerleri belirlemektedir.

Nereden gelirse gelsin, her türlü düşünce biçimine ilgi duyan, her şeyi merak eden, kendisini de, imparatorluğunu da zenginleştirecek her türlü etkiye açık olan Fatih, çevresindeki herkes gibi, İslam kültüründen gelmekteydi. Bu kültürü geliştirmek, hükümdarlığı süresince en büyük isteklerinden biri olacaktır.

İstanbul'un alınışından sonra, Hıristiyanlığın en büyük merkezinin yayılım gücü ve saygınlığının, onu yenenler üzerinde etkili olacağını düşünenler olabilir, tarihte de sık sık bu tür düşünenler görülmüştür. Hayır, böyle olmamıştır, ya da çok zayıf oranlarda sözedilebilir bu olasılıktan. Her türden etkinliklerini göstermede, düşünsel etkinliklerde bile, bütünüyle özgür bırakılan Rumlar, yeniden iskân sırasında halkın bir bölümünü oluşturmakla birlikte, kent, kısa sürede hellenizmin ocağı olma özelliğini çabucak yitirdi. Osmanlılar Rumlardan çok az etkilendiler, biraz denizcilerin dilini aldılar, biraz ticaret ve pratik sanatlar konusunda izler görebiliriz, o kadar. Osmanlı Devleti de Bizans'tan fazlaca etkilenmemiştir. Bizans'ta ve Osmanlılarda birbirine benzer yönetim biçimleri ve protokol usullerinin var olması ortak kökenden kaynaklanmaktadır. Yani, eski Doğu imparatorluklarından, -Sasaniler ve Abbasiler gibi- yoksa Türklerin Rumları taklit etmelerinden dolayı değil. Pa-

dışahların yönetiminde imparatorluk, fethedilen yerlerin uyarlığının hiç ayırına varılmaksızın, gelişmesini sürdürmüştür. Gerçek anlamda hiç etkilenmediler, ya da daha doğrusu, sınırlı oranlarda etkilendiler diyebiliriz, belki. İmparatorluk içindeki, dahası, devlet katlarındaki varlıklarıyla, Müslümanlaştırılmış Hıristiyanlar, Osmanlı uygarlığı üzerinde çok cılız izler bırakmıştır o kadar. Endurun Mektebinden geçtikten, ‘beyin yıkandıktan’ sonra hepsi de nerden geldiklerini, asıllarını unutup, içinden geldikleri, yaşadıkları kültürleri hatırlamaksızın Müslüman Türkler oluveriyorlardı. Örneğin aralarında hiçbirinden Rumca ya da Sırpça bir yapıt, bir şiir kalıntısı, veya bu insanların kültür kökenlerine duydukları ilgiyi belirtecek en ufak bir ifucu aramak boşunadır. Osmanlı İmparatorluğu ve onun “Türk Dünyasında kültürün itici, yönlendirici merkezi” durumundaki başkenti, içine düşen her şeyi sindiren, eriten bir çukur gibidir.* Osmanlı uygarlığının “Altın Çağı” Fatih’le başlamıştır ve 150 yıl kadar sonra Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra gelen bir, iki padişahla son bulacaktır. Bu uygarlık, Doğulu Müslüman Türklerin zaferi sayılır; şiirde, dinsel içerikli sanatta, Arap ve Fars şiirinde, sanatıyla Doğu’da olduğu gibi parlak dönemler yaşamıştır. Avrupa çok az şey vermiştir ona, sadece Fatih zamanında mimarlıkta ve XVI. yüzyılda da resim sanatında özellikle portre konusunda, bir şey katabilmiştir.**

8. İSLAM DÜNYASININ EN ÜNLÜ ÜNİVERSİTESİ

Fatih tahta çıktığında, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki düşünce hareketleri, o dönemdeki başka Müslüman devletlerinin çoğunluğuyla aynı düzeyde değildi. İkinci Padişah Osman Bey, 1331 yılında İznik’te bir medrese kurdurmuştu; ondan sonra gelen padişahlar da Bursa’da, Edirne’de ve başka yerlerde de, medreseler yaptırdı-

* Bombacı

** Buna karşın, XVIII. yüzyılda Osmanlılar rokoko üslubunu alacaklar, saraylarda ve konaklarda Avrupa’yı taklitle, özellikle XV. yüzyıl Régence Dönemi Fransa’sına özenerek, dekorlarda sevimliliği, yumuşak çizgiyi arayacaklardır.

lar. Buralara Anadolu'dan, özellikle Kayseri ve Konya'dan ve İslâm dünyasının, ulemasıyla ünlü öteki kültür merkezlerinden bile, en usta bilginleri, hocalık yapmaları için çağırılmışlardı. Suriye, Mısır, Türkistan ve İran Üniversiteleri, henüz Osmanlı Üniversitesi'nde olmayan bir üstünlük ve saygınlık dönemi içindeydi. Doğu dünyasında alışılmış olduğu biçimde, bilgilerini genişletmek isteyen ulema ve öğrenciler, en ünlü hocaların bulunduğu yabancı üniversitelere gidip orada eğitim görürlerdi. Horasan, Şiraz, Kahire, Kur'an ve hukuk bilimleri yönünden; Semerkant Üniversitesi ise hukuk ve matematik dersleriyle ünlüydü.

Molla Gürani, Molla Hüsrev ve özellikle Hocazade gibi büyükler bir yana, Osmanlı padişahları her zaman bu istisnalar gibi büyük bilginleri mahiyetlerinde bulundurmamak onuruna erişemezlerdi; İstanbul kalabalıklaşmaya başlar başlamaz, Fatih, Ayasofya yanına bir medrese yapılmasını buyurdu, sonra da en ünlü sekiz bilgin için eski Hıristiyan kilisesi içinde sekiz medrese açtırdı. Ama Ayasofya medresesi yeterli genişliğe sahip değildi ve eski bölmelere yerleştirilmeye çalışılan kısım ise çok daha sıkışık bir alana sığmak zorundaydı. Ayrıca Fatih, kendi adını taşıyacak olan ve dünyanın en ünlü üniversitesi olmaya aday bir üniversite kurmak istiyordu.

Medrese inşaatı, hemen hemen cami inşaatıyla aynı zamanda başlatıldı: Biri doğuda, biri batıda olmak üzere iki büyük bina, külliye'nin geniş dikdörtgen alanı içinde yer alıyordu. Avlu çevresinde bulunan yarım dehlizler gibi bir kemaraltının (revak) dört köşesinin her birinin üzerine 19 hücre-oda konurulmuştu. Öğrenciler dörtlü-beşli gruplar halinde buralarda kalırlardı. Bu sekiz medresenin tümü birden kısa sürede ünlenecek daha yüksek düzeyde bir eğitimin verildiği Semaniye'yi oluşturacaktır. Bu okula girmeden önce bir hazırlık okulunda yıllarca öğrenim görmek gerekiyordu, hazırlık okullarının da sayısı sekizdi, Semaniye'ye bitişikti. Her medresenin kendi kütüphanesi vardır, ama ayrıca bütün hocaların, öğrencilerin, bilginlerin emrinde olan büyük bir kütüphane daha vardır. Yine oralarda bir ilkokul, tıp hocalarının çevrelerinde toplandıkları öğren-

cilerin, hastaları tedavi ettikleri bir hastane bulunuyordu. Her medrese bir müderrisin yönetimi altındadır; müderris, kendi dalında uzman hoca anlamına geliyordu. Müderris medresesini, özel gelir kaynağından yararlanarak, özerk biçimde yönetir, bu geliri Vakıflar sağlar, bu kurumlar genellikle özel kişiler, Osmanlı aile üyeleri ya da devlet büyükleri tarafından kurulmuştur. Öğrenciler medresedeki hücre-odalarında yaşamlarını sürdürürler. Kendilerine ücretsiz verilen yemeğin yanı sıra günde iki akçe alırlar.

Fatih, kendisi de bir bilgin olan Sadrazam Mahmut Paşa ile birlikte, tam ilk büyük medreseyi kurdurduğu sıralarda, Semaniye'yi öteki medreseleri ve eğitim kurumlarını bir düzene kavuşturmaya çalışıyordu. Fatih'in çok önem verdiği bu yüksek öğrenim düzeni reformları, bazı noktalarıyla, sonradan Kanunî ve öteki padişahlar tarafından değiştirilecek çeşitli bölümlerine karşın, XIX. yüzyılın ortalarına kadar sapsağlam işleyecektir.

Medreseler iki bölüme ayrılır, en küçük sınıftan en büyük dereceye kadar giden bir basamaklanma düzenine göre: dış medrese ve iç medrese vardır. Bunlar da kendi içlerinde verilen eğitime göre sınıflara ayrılırlar.* Bir sınıftan ötekine, veya bir medreseden başka birine geçiş, İstanbul'da yapılan sınavlarla belirlenir; padişah bazen bu sınavlarda doğrudan kendisi bulunur. Enderun Mektebinde olduğu gibi, medreseye de gider, öğrencilerin durumlarını izler, ödüller dağıtır ya da kınama cezası verir. Yüksek devlet kurumlarına dek gelmek isteyenler için öğrenim süresi çok uzundur -bazen otuz yıl, bazen daha fazla- ve büyük üniversitelerde saçları ağarmış öğrenciler sıkça görülür. XV. yüzyılda medrese öğrenimi görmek, din görevlisi, yargı görevlisi, dahası defterdar, nişancı... vb. olmak için zorunluydu. Bu kişiler Divan'da kalırlardı. Sonraki yüzyılda, medrese çıkışlı din görevlileriyle yargıçlar ve Enderun'dan yetişme kapıkulları arasındaki ayırım çok daha belirginleşecektir. Medrese çıkışlılar kadı ya da müftü olacak, Enderunlular da Bab-ı Âli'nin yüksek katlarına geleceklerdir.

* Semaniye

Medresenin amacı, ulema sınıfına (bilginlere, âlimlere) belli bir eğitim vermektir; ulema, tek ve bölünmez bir bütün olan ve Peygamber aracılığıyla Tanrı'nın insanlara verdiği ilm'i elde etmiş olan kişilerdir. Görevleri bu bilginleri kendi aralarında yaymak ve bozulmasını, sapmalara uğramasını diye gözetmek ve İslâm toplumunun temel ilkelerini bilen ve aktarmayı beceren bilginler yetiştirmektir. Aynı kaynaktan doğan, Dinbilim ve hukuk birbirine karışmıştır. Çünkü din yasalarına açıklama getirenlerle yasa yapanlar ve onları uygulayanlar aynı eğitimi edinmişlerdir. İslâm yasasının incelenip öğrenilmesi derinlemesine ele alınarak yapılmalıydı, VI-II. yüzyıldan Ebu Hanife* (eski Türk hukuk sistemi onundur) mezhebinin hukukçuları tarafından yasalar getirilmişse de, bunlar yasadan çok bir öğretilerdir ve buna göre "doğru" olanın belirlenmesi hem sert, hem şaşmaz biçimde olmalıdır. Zamanla çoğu İslâm ülkesinde uygulama alanına sokulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda hem iyi yönetim, hem hakça bir adalet dağıtımını kaygısıyla âdet ve geleneklerle, işlerlikte olan ya da kesinleşmiş yönetim, imparatorlukta uygulanabilecek yasalardır. Merkezi hükümet örgütü, saray örgütü gibi. Bazıları da yalnızca bazı konularda, şu ya da bu vilayette uygulanabilecek olanlardır; örneğin, vergiler, mülk hakkı gibi. XIV. yüzyılda kendisinden önceki padişahlar tarafından başlatılmış olan bu gibi yasal düzenlemeler Fatih döneminde çok ileri bir düzeye erişecektir. Sonra gelen Padişahlar da, özellikle Kanunî Sultan Süleyman, yasal düzenlemeler konusunda Fatih'in başlattığı çalışmaları tamamlayıcı etkinlikleri sürdürecekler, ama genel boyutlarıyla yasama, 1839 Tanzimat Dönemine kadar aynı kalacaktır.

Her alanda -kamuya ilişkin, özel, ceza hukuku gibi- ve kamu kesiminin her biriminde, en alt katmandaki bedevîden en büyük rütbeli paşalara kadar yasaları, kadılar uygular ve her zaman ule-

* İslamiyette yasal dört mezhep ardır: Hanefiler (Türkiye, Orta Asya, Hindistan'ın bir bölümü); Şafî Kolu (Arap-İran Körfezi, Endonezya, Orta Afrika), Malîkî Mezhebi (Mağrip ve Orta Afrika); Hanbelîler (Orta Arabistan). Bu sonuncular, yarımada'nın içlerinde Vahabîlerle karışmış durumdadırlar.

madan sayılırlar. Bu, en azından Fatih zamanında böyledir; daha sonraki dönemlerde asker ve memur kesimlerinde kötüye kullanma yüzünden bozulacaktır. Oysa Fatih döneminde kadının uzmanlığı bu konuda tamdır ve tartışılmaz. Kişiler arasındaki özel anlaşmazlıkları, suç oluşturan eylemlerini yargılar, noterlik yapar, aktlara mühür basar... vb. Yasa alanına giren her şey ona bağlıdır; kadı, sorunları *naibinin* yardımlarıyla çözer; naibini genellikle yerel hukukçular arasından kendisi seçer. Birinin kadı olarak atanmasındaki tek ölçüt yasalar üzerinde sahip olduğu bilgi düzeyidir; yani sınavlar sonucu gösterdiği başarıya göre ulaşabildiği basamak belirler bunu. Müderrisler ve *Dış Medrese*'yi bitirmiş olanlar küçük yerlere kadı olarak atanabilmektedirler. Yüksek öğrenim diploması olanlar (Dış Medrese) "Molla" ünvanını alırlar ve İstanbul Kadısı ya da büyük kentlerden birine kadı asker, defterdar olarak atanabilirler. En yüksek dereceye ulaşmış olanların önünde ise, vezirliğe kadar her tür kamu görevinin kapısı açıktır. Bilim, Osmanlı İmparatorluğu'nda bu kapıyı açan bir anahtardır. Peygamber ne demiştir? "Bilimi arayınız, Çin'de de olsa bulunuz!" Ayrıca, "Kalem, kılıçtan keskindir!" diyen de o değil midir?

Müftüler de, medreselerde öğrenim görürler. Görevleri yasaları uygulamaktır, yargılamak değil. *Soru konusu olan durumlar* ya bir yargıç ya da özel kişiler tarafından, genellikle bir varsayım biçiminde yazılır; şu ya da bu durumda, şöyle ya da böyle davranmak ve böylece sorunu çözmek. Şeriat'a uygun mudur, değil midir? diye sorulur. Müftü, sorunu Hanefî Yasalarının ışığı altında inceler ve onaylayış ya da reddediş nedenleri belirtilmeden kısa ve özlü bir *fetva* ile karşılık verir. Genelde basit ve "evet" ya da "hayır" ile. Hem her zaman fetva, sorunu kesin biçimde çözüme ulaştırılır.

İstanbul Müftüsü önemli bir *şahsiyet*'tir. Padişahı ziyarete gelen yabancılar onu Papa'yla kıyaslayacaklardır. Fatih İstanbul Müftüsüne *Reisü'l Ulema*; daha sonraları *Şeyhülislam* adını verecektir; protokoldaki yeri Hoca'dan (Padişahı din konusunda yetiştiren kişi) önce gelir. Görevi, Devleti ilgilendiren her konuda Kutsal Yasayı, Şeriatı işletmektir. Padişahın koyduğu yasaların şeriata uygun

olup olmadığına o karar verir. Fatih bu görev için her zaman bir bilgin, genellikle medreseden bir hocayı, düşünsel ve ahlâkî düzeyi çok yüksek bir kişiyi seçer; örneğin Molla Hüsrev bunlar arasındadır. Molla Hüsrev, Fatih'in koyduğu yasaları resmî yayıma hazırlayanların en önemlisidir.

Fatih'ten sonra gelen padişahlar döneminde yetkileri çok artacak olan Şeyhülislam da önemli bir yere sahiptir, herhangi bir savaş ilanı şeriata uygun mu, değil mi; yüce kişilerden bazılarının katli vacip mi, değil mi... vb, bütün bunlara o karar verir.*

İmparatorluğun, dokunulmazlığı olan tek büyük devlet adamı sayılan Şeyhülislâm (bazı padişahlar bu kuralı bozma yolunu arayacaklardır) vezire eşdeğerdir. Törenlerde protokole göre onun yanında yürür. Bir padişahı, tek fetvasıyla “caiz değildir” diye tahtından edebilecek sınırsız bir ayrıcalığı vardır. Siyasal yetkiden yoksun olan Şeyhülislâmın rolü, sonraki yüzyılda daha da artacak, dahası bütün hukuk düzeni onun emrine verilecek ve özellikle “fanatizmin üstün gelmesiyle” ulemanın etkisi ağır basacaktır.

Medrese eğitimi içinde, basamaklanan ulema sıradüzeni böylece köle devletlerinkinden çok büyük olanaklar sağlamaktadır. Enderun Mektebinden çıkan büyükler, bir hiç olarak başladıkları gibi, yine hiçliğe dönerler, çünkü servetlerinin hemen tümüne öldüklerinde padişah tarafından el konur. Oysa, kadılar servetlerini ailelerine miras olarak bırakabilmektedirler. Ayrıca kadılar vergiden de muafırlar. Vakıf aracılığıyla çok önemli miktarlarda bir geliri dinsel amaçlarla -çoğu dinsel olmamıştır- kullanmaktaydılar. Sonraki yüzyılda, imparatorluk hazinesinin büyük bir bölümünü ellerinde tutacaklardır. Fatih zamanında, imparatorluk yeniden yapılıyor, eğitim ve yönetim alanlarında düzenlemeler yapılırken kadınların durumu böyle değildi. Padişahın uzakmış gibi görünen -ama çok

* XVI. yüzyıl, Yavuz Selim, (Batıdaki lâkabı “Korkunç Yavuz”!) imparatorluk içindeki Hıristiyanları, Müslüman olmazlarsa ölüm cezasına çarptırma kararını aldı. Ama Şeyhülislâm, Şeriatin haraç ödeyen Hıristiyanların ya da ciziye verenlerin, dinlerini özgürce uygulamaya hakkını onlara tanıdığını hatırlattı. Padişah da bu fetvaya boyun eğdi. Bir tarihçi A.H. Leybyer Şeyülislam'ın görevi, üstlendiği rolü, ABD'deki yüksek mahkemeninkine benzemektedir.

dikkatli ve titiz- idaresi altında, kadılar, vakıfları yakından izleyecek, kaldırılmasını isteyeceklerdir, kamu kesiminin bir bölümünde bu durum bir hoşnutsuzluğa neden olacaktır ki bu kesim tahtın devamı sürecinde kargaşaya izin vermeyecek, her şeyi görmezden gelemeyecek bir kesimdir.

V

Çeşitli Ülkelerin Birbiri Ardına Fetih

1. ADRIYATİK ÜLKELERİNİN BÜYÜK KORKUSU

1466 yılının ilkbaharında, sağlığı tamamen yerine gelmemiş olmasına karşın, Fatih Sultan Mehmet, bu kez de Arnavutluk'a karşı bir sefer düzenleyerek ordusunun başına yeniden geçiyordu. Arnavutluk'ta Skanderbeg, Müslüman olduktan sonra yeniçeri ocağına giren Balaban Paşa'yı, sonra da bir Osmanlı generali olan Yakup Paşa'yı ağır bozguna uğratmıştı.

Fatih için Arnavutluk'u almak birinci derecede önem taşıyan bir konu idi. Aksi halde, Adriyatik'in girişinde yer alan stratejik önemi büyük olan bu ülke, elde edilmeden ve İtalya ile Dalmaçya'ya doğru deniz projelerinin hiçbirisi gerçekleşemezdi. Güneybatı Balkanlar'ın karayolu da buradan geçiyordu. Hıristiyanlığın başbelasının, büyük bir ordunun başına geçerek -200.000 asker deniyordu- Kroya'ya doğru ilerlediğini öğrenince bütün İtalya yeniden korkuya kapıldı. Türkler çoktan* Valona'yı almış, orada bir tersane kurmuşlardı. Ayrıca ülkenin güneyi ve Ragüza, sultanın vasalıydı. Hıristiyanlığın büyük merkezlerinin yolu üzerinde nerede durdurulabilirdi? Papa II. Paul dehşet içindeydi. "Arnavut sa-

* Kroya Türkçe adıyla Akça Hisar.

vaşçılar, kılıçtan geçirildi. Şimdiye kadar direnen şehirler düştü. Adriyatik halkları yaklaşan tehlike karşısında tir tir titriyorlar. Her tarafta korku var, yas var, ölü var, kölelik var. Muzaffer gururlu, canavar Türk, şimdiye kadar görülmemiş kuvvetlerle ardarda bütün ülkelerin fethine koşuyor” diye yazıyordu Pierre de Medicis, Philippe de Bourgogne’* ve Venedik’e karşı bu yeni tehdit karşısında gözyaşlarına boğuluyordu.

Skanderbeg canla başla savaşıyor karşı koydu. Başkent Kroya’yı subaylarından birine teslim ederek kendisi bizzat kent dışına çıkarak Türklere ağır kayıplar verdirerek haftalar boyu savaştı. Fatih’in birlikleri bölgeyi kırıp dökerek, katlederek, yağmalayarak süpürüp geçti. Sonra padişah, söylentiye göre tam yirmibeş günde, ülkenin orta yerine bir kale yaptırdı -burası Elbasan kentidir- kıs gelince Bulgaristan’a çekildi. Zira İstanbul’da büyük bir veba salgını başgöstermişti. Balaban Bey, Kroya kuşatmasını sürdürme göreviyle orda kaldı. Padişahın yakında tekrar döneceğini kimse düşünmüyordu bile.

Skanderbeg bu sakin dönemden yararlanarak, yardım aramaya çıktı. Asker giysileri içinde ve “çok küçük bir birliğin eşliğinde” papanın huzuruna çıktı. Ama, o, kendisine çok az bir katkıda bulundu, Napoli kralı Ferrante biraz daha cömert davrandı. İtalya’da durum belirsizliğini koruyordu. Venedik’le ve Milano dükü arasındaki ilişkiler öylesine kötüydü ki, bir gün Milano dükü Venedik elçisine şöyle dedi: “Barış istiyorsanız barış, savaş istiyorsanız, onu da yapacaksınız, tarihinizde görmediğiniz kadar tehlikeli bir savaş olacak. Ve siz yalnızsınız, herkes size karşı tavır almış durumda, yalnızca İtalya’da değil, dağların da ötesinde (Orta ve Doğu Avrupa’da bile). İyi düşünün, zira Tanrı’nın da isteği böyle, düşünmeye ihtiyacınız var.. Ne dediğimi biliyorum ben.” Papa, Napoli kralının bir saldırısından korkuyordu. Herkes parasını ufukta görünen zor günlere saklıyordu. Skanderbeg, az bir para toplayabilmişti ama cesaretinden bir şey yitirmemişti. Balaban’la yeniden savaşa

* Pius II. Commentari-K. Setton.

tutuştı, Türkler aleyhine dönüyordu savaş. Balaban öldürüldü, askerler birbirini kırp geçirdi. Osmanlılar bir kez daha geri çekildiler, bu kez Makedonya'ya gittiler. 1467 yılı yazında, Fatih Sultan Mehmet ikinci kez Arnavutlara karşı hareketin yönetimini eline aldı. Her zamanki gibi O'nun yaklaştığı daha duyulur duyulmaz herkesi korku sardı. Adriyatik kıyılarının halkları çareyi kaçmakta buldular, Druzzo kenti boşaltıldı. Fatih'in amacı bu kenti ve bütün Arnavut limanlarını ele geçirmektir. Ama alamadı. Birlikleri, Bosna'daki üslerinden akınlar düzenlemekle yetindiler. Siraküza bile tehdit altındaydı, Venedik büyük korku içindeydi ve ancak denizde küçük bir başarı elde etmişlerdi. Ünlü generalleri, Vittorio Capello; İmroz, Taşoz ve Semadirek adalarını eline geçirdi ama yine de Atina önlerinde yenildi. Venedik için Atina, Bizans'ın geri alınması çabasında bir semboldü. Aynı şekilde, Jacopo Barbarigo, Mora'da Patras'ı almak için boşuna çabalamaktaydı. Çatışma sırasında öldü, Capello alenacele oraya koştu ama üstüste saldırılar karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. 1468 yılının başında iki kötü haber Venedik'lilerin ve Hıristiyanların karamsarlığa kapılmasına neden oldu: Vittorio Capello'nun ölümü ve Skanderbeg'in sonu. Skanderbeg'in Alessio'daki sonu Hıristiyanlar için çok daha büyük bir felaketti. Fatih, haberi duyunca sevinmekten öte ne yapabiliirdi, şöyle haykırmış olmalı: "Nihayet Asya da Avrupa da benim! Kahrolsun Hıristiyanlık! Kılıcını ve kalkanını yitirdi! Dünya böylesi bir aslan görmemiştir!"*

Bu yıllar boyunca hiçbir kesin askerî harekât Osmanlılarla Hıristiyanlar arasındaki çatışmanın sonunu belirleyememiştir, ancak Hıristiyanlar hep savunmada kalmak durumundaydılar. Venedik'e varan acele "zafer" umutları, özellikle Roma'daki "Türk meseleleri uzmanlarının" uyandırdıkları umutlar gerçekleşememişti. Bir kez daha Osmanlı gücü ve padişahlarının askerî kuvvetleri konusunda yanılmış, konuyu hafife almışlardı. Aralarında eşgüdüm eksikliği, ordu komutanları arasındaki rekabet, anlaşmazlıklar, yanlış

* Gegaj, s: 147.

anlamalar ve tartışmalar yüzünden bu yeni girişim de Yakın-Doğu sorununu halledememiş bir kez daha kaçınılmaz biçimde başarısızlığa uğramışlardı. Papa ve Venedik arasındaki ittifaka katılan Macarlar sözlerini tutmamış oluyorlardı. 1467 yılı başında Venedik, Ancône’lu tüccarları Türklere silah ve cephane sağlamaya devam ettikleri takdirde gemilerine el konulacağı konusunda uyardı ve tehdit etti. Herkes kendi çıkarını düşünüyordu. Skanderbeg’in de ortadan kaldırılmasıyla Hıristiyan koalisyonunun geleceği tehlike altına girdi.

Fatih de, kesin ve büyük bir başarı kazanamamıştı ama, biraz daha ileri, Hıristiyan Avrupa içlerine doğru gitmişti. Bosna’daki üslerinden istediği zaman Adriatik kıyılarına akına kalkıyor, Hersek’i yakıp yıkıyor, belki de Ragüza’yı almak istiyordu. Ve bir gün Venedik elçisi papaya: “İşte, O, Arnavutluk’u aldığı zaman, istediği an İtalya’ya geçebilir ve Hıristiyanlığı ortadan kaldırabilir” diyordu. Padişah, sonunu kimsenin bilmediği bir savaşta, Papayı ve Venedik’i büyük miktarlarda para kaybedip çöküşe zorluyordu, rakiplerinin zayıfladığını gören Floransa ve Ceneviz’in işine geliyordu bu durum, fırsattan yararlanarak Büyük Sultan’ın imparatorluğu ile ticaretini geliştiriyordu.

Savaşın yeniden başlamasını bekledikleri sırada buna bağlı olarak her iki taraf da, silah ve araç gerecini tamamlamak üzere çekildi. Venedik tersanesini büyüttü kapasitesini iki katına çıkardı* ve masrafları karşılamak amacıyla bin dükalık istikraz tahvilini zorunlu kıldılar. Verimli toprakları olan Paduva ve Brescia katkıda bulunmaya çağrıldı. Venedik papaya bir elçi gönderdi, ama merhamet ve duadan başka, pek bir şey koparamadı. Hıristiyan güçleri bir kez daha işin içinden sıyrıldılar. Ne yapılırsa yapılsın, halklar ve hükümetler ne denli korkutulursa korkutulsun, Osmanlıların uzakta da olsalar, Batı’nın köyelerine, kentlerine dek uzanacaklarını düşündürmeyi beceremiyorlardı onlara. Venedik bu konuyla doğrudan ilgili olduğundan Büyük Türk’ün ülkesinde neler olup bittiğini herkesten iyi biliyordu.

* Harff (Von). The Pilgrimage.

Venedik böylece, Fatih'in Asya ile meşgul olduğunu bilmekteydi.*

Mısır Memlûk Sultanının desteğini alan Karaman Beyi Pir Ahmet, Anadolu'nun bir bölümünü elinde tutuyordu, bu arada Fatih ile yaptığı vasallık anlaşmasını bozmakla tehdit ediyor, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak istiyordu. O sıralarda Fatih Sultan Mehmet'in Batı ile ilgili kaygıları azaldı, bu fırsattan yararlanmak ve Bursa ve Ankara gibi ticaret merkezleriyle olan bağlantı yolları üzerinde bu beylerin yarattığı karışıklığa ve tehdiye bir son vermek istiyordu. Asya'daki siyasasının amacı savaşçı ve yağmacı Türkmen boylarını boyunduruğu altına almak, orta ve doğu Anadolu'yu işgal etmiş olan bu boyları sindirmek, imparatorluk sınırlarını, Bizans İmparatorluğu'nun da uzun süre doğal sınırını oluşturmuş olan Toroslara kadar genişletmekti. Fırsat hazırды işte. Fatih bu fırsatı kaçırmak istemedi. 1468 yılının başında, Osmanlı ordusu, İstanbul Boğazı'ndan geçip Afyon'a doğru yöneldi, Fatih, vasali Pir Ahmet'i oraya çağırttı. Ahmet gelmedi, bu başkaldırı demekti. Padişah birlikleri Karaman Beyliği'nin başkenti olan Konya'yı ve beyliğin topraklarının büyük bir bölümünü kendi topraklarına kattı. Oğullarından Mustafa'yı oraya vali olarak atadı, her zamanki gibi İstanbul'a yerleştireceği birçok insanı, işçi, esnaf, zanaatkârı yanına alarak İstanbul'a döndü. Sarayına dönmeden önce, herkesi şaşkırtan bir kararla Mahmut Paşa'yı sadrazamlıktan azlederek yerine İshak Paşa'yı getirdi. Mahmut Paşa oniki yıldır yetkin bir biçimde hizmetindeydi, öyle gözüküyor ki, Pir Ahmet'in sadakatine olan güvencesiyle padişaha karşı bir kusur işlemiş olacak. Acaba Fatih'in, Suriye ve Mısır'ı fethetme tasarısıyla bir ilişkisi var mıydı, Sadrazam bunlara mı karşı çıkmıştı?*** Her neyse, sadrazamı görevinden almak için başvurduğu yol hiç hoş değildi: sadrazamın kaldığı çadırın iplerinin hepsini aynı anda kestirip çadırı başına yıktı. Ama Mahmut'un gözden düşüşü geçiciydi, Gelibolu'ya vali olarak atandı, donanma komutanı oldu. Daha sonraları, bu görevde kendini, yeteneklerini göstermek zorundaydı.

* 1468-1469

*** Dursun Bey

2. VENEDİK'İN BAŞINA GELEN BÜYÜK FELAKET

Padişahın başkente ani dönüşünün bir nedeni vardı. Onun yokluğundan yararlanan Hıristiyanlar, geçmişte de birçok kereler olduğu gibi, Ege Denizi kıyılarındaki Osmanlı deniz üslerine saldırdılar: Trakya kıyısında bulunan ve önemli ticaret merkezi olan Enez, yakılıp yıkıldı, Foça yağmalandı, Mora'da Vostista Venediklilerin eline geçti, buraya güç yığıldılar, Fatih Venediklilere bir ders vermeye kararlıydı. Osmanlıların elinde bulunan bölge ve üslere saldırmakla ne gibi bir tehlike yarattıklarını anlamaları gerekiyordu, kimse Osmanlılarla tartışamazdı.

Bilindiği üzere denizler Türklerin pek tercih alanı değildi. Orta Asya yaylalarından gelmiş olan Türkler, XIV. yüzyıla kadar denizler konusunda bilgilerini zenginleştirmeye gereksinim duymadılar. Anadolu'ya doğru yayılmaları, kıyılar boyunca ve adalar arasında deniz yolunu kullanmalarını zorunlu kılıyordu. Hıristiyan kadırgalarıyla karşılaşınca da kendilerini savunmak, gerektiğinde saldırmayı, hem karada hem denizde savaşmayı öğrenmeleri gerekiyordu. Üstelik, şimdi Osmanlı toprakları her iki kıtaya da yayılınca, ilk zorunluluk, boğazların savunulması oluyordu. İstanbul'u fethedenlerin hiçbiri bu iki kıtaya, eğer iki denize de hakim olamazlarsa, tam anlamıyla hakim olmayı başaramazdı.

İstanbul'u alır almaz, Fatih Sultan Mehmet büyük bir donanma kurmak için araç gereç ve usta işçiler getirtti, aynı şekilde ekonominin gelişmesi de olmazdı. Bu iş, imparatorluk içinde, çok sayıda Rum'un varlığıyla kolaylaşıyordu bir anlamda, çünkü Rumlar uzun süreden beri bu konuda deneyim kazanmıştı; son yüzyıllar içinde İtalyanlar tarafından geliştirilen teknik sonucu daha da zenginleşen gemi yapımından, denizle ilgili herşeyden anlıyorlardı. Gemi inşasında uzmanlaşmış olan ada halkından işçilerin becerisinden geniş biçimde yararlandı. Ayrıca bu gibi ustaları bütün imparatorlukta, komşu ülkelerde, özellikle Ceneviz'de araştırılmasını istedi. İmparatorluktan elde edilen materyel, tersanelerin gereksinimini yeterince karşılamaktaydı, oysa Venedik, ağacından, bezine, 188

metal aksamına kadar her şeyi ithal etmek zorundaydı. Osmanlı donanma tezgahlarının en önemlisi Marmara denizinin çıkışında, Gelibolu'daydı, I. Beyazıt, XIV. yüzyılın sonunda deniz üssünü oraya kurdu muşt u. Fatih bunu geliştirdi ve her iki kıyıya iki kale yaptırtarak, (Kilit Bahir ve Sultaniye kaleleri) boğazı ve üssü koruma altına aldı. İstanbul'un fethinden hemen sonra, Galata'da da bir deniz üssü yaptırdı ki burası, Kanuni zamanında, önemi gitgide azalan Gelibolu üssünün yerini alacaktır.

Fatih, uzun süredir Eğriboz'u* almak istiyordu, Hellade kıyılarında İtalyanların sahip oldukları en değerli yer, Venedik'in "Doğ u"nun kapısını açan "anahtarı".** Ege adalarına olan yakınlığı, Yunanistan'ın kıta bölümünün en uç noktasında bulunup kıtadan dar bir deniz kolu ile ayrılmış olan bu yere Venedikliler, Doğ u ile ticaretin hukukî ve sivil yönetim merkezini kurmuş, ordu ve donanma kumandanlıklarını yerleştirmişti. Fatih, Peloponnes seferinden dönerken, 1458 yılında orada kısa süre kalmış, kentnin konumunu dikkatle incelemiş, korunmasının çok iyi olduğunu görmüş-tü. Kıtaya yalnızca 60 metre uzunluğ undaki Euripe*** üzerinden bir köprüyle bağı olup nerdeyse karaya bitişik gibidir. Kuşkusuz kenti ve adayı bütünüyle almayı tasarlamış, buradan ne şekilde yararlanacağını düşünmüştür. Büyük olasılıkla 1459'da bu karara vardı ve hemen hazırlıklara başlanmasını buyurdu.

Yaklaş an yeni fırtınanın haberi Venedik'e varınca hemen korkuya kapıldı herkes. Türklerle aralarında sürüp giden bu uzun anlaşmazlıktan bıkmış olan Venedik'te, Macar kralı Mathias Corvin'in tutumunun neden olduğı düş kırıklığı duruma daha da ciddi bir görünüm kazandırıyor du. Zira kral Türklere karşı kullanmak üzere Venedik'ten aldığı para yardımını Çeklerle arasında çıkan anlaşmazlığı gidermede kullanmaktaydı. Venedik Fatih'le, o zaman

* Yüzölçümü 3.580 km², o zamanki nüfusu ise 2.500 kişiydi.

** Schwoebel.

*** Denizin kol gibi uzanan bölümüne verilen ad. Ordaki çok hızlı akıntılarıyla ünlü, öyle ki günde oniki kez yön değıştirmektedir. Söylenceye göre, bunun nedenini bulamayan Aristo, kendini Euripe'e atarak intihar etmiş.

için anlaşma yoluna gitmeyi çok istemiş olmalı. Zira Giritli Yahudilerden, Venedik tabiyetinden, David Mavroganato'yu İstanbul'a elçi olarak göndermişti, David'in, Fatih'in hekimi olan Yakup Paşa ile iyi ilişkileri vardı, anlaşma konusunda ön bilgi toplayabilir, bir sondaj yapabilirdi. Ama, Fatih dinlemek istemedi. O, Venedik'in yalnızlığa itildiğini ve öteki İtalyan devletleri ile ilişkilerinin bozuk olduğunu, Venedik'ten nefretle sözedildiğini biliyordu. Belki de uzun süredir, çatışma dışı kalsın, zayıflasın diye beklemeye bırakmış, elinin altında tutmuştu, şimdiyse elinden kaçırmak istemiyordu. Venedik'in aldığı haberler de bunu doğrulamaktaydı.

Bu kez Venedik'te gerçek bir panik yaşandı. Fatih'in savaş hazırlıkları önemli boyutlardaydı. Kara ve deniz kuvvetleri arasında kurduğu eşgüdümle başlattığı harekât çok büyüktü, İstanbul'un fetih hazırlıklarını andırıyordu. Tımar birlikleri çoktan biraraya toplanma emrini almıştı. Çok miktarda araç gereç, büyük kalibreli toplar, kuşatma makineleri, Edirne'de, İstanbul'da ve askeri deniz üslerinde toplanmıştı. Venedikli casuslar, Gelibolu'da gemi direklerinden geçilmediğini bildiriyordu. Büyük Türk'ün böylesi bir donanmayı kurdurup da manevra yapacağına kimseler inanmazdı.

3 Haziran'da padişahın armadası Çanakkale Boğazı'ndan Mahmut Paşa'nın komutasında çıkıyordu: 400 parça gemi, bunun 100 kadarı kadırgalar, 80 adet taşıma gemisi, 150 parça değişik tonajda gemiler. Bir Venedik kadırgasının komutanı Geronimo Longo, ailesine yazdığı mektupta hem hayran olduğu hem de korktuğu bu manzarayı şöyle anlatmakta: *"Denizin üstü orman gibi olmuştur. Duymakla inanılmaz, ama görseniz korkarsınız. Harika kürekçiler var, kadırgaları bizimkiler kadar iyi değil, ama yelkenler ve başka noktalarda onlar daha üstün, tayfaları daha kalabalık. İlk gemiden sonuncusuna kadar bütün donanma 10 kilometre kadar uzayıp gidiyor. Bunlarla karşılaşmak için bize en az 100 kadırga gerekiyor. Böylesi bir savaştan nasıl çıkarız bilemem. Eğer ülkemiz bize büyük kuvvet yollamazsa Eğriboz ciddi bir tehlikenin içine dalacak ve eğer düşerse, doğu ile ticaretimiz*

ve sömürgelerimiz de düşer. Gelecek yıl Büyük Türk, daha da güçlü olacak”.*

Venedikli denizci iyimser değildi. Gelişecek olaylar onu haklı çıkaracaktır.

Üssünü terkettikten iki gün sonra Mahmut Paşa ve donanması İmroz Adası'nı aldı, ama Limni dayandı. Aynı şekilde, ertesini gün de Skyros Kalesi direndi. O da dümeni güneye, buruna çevirdi ve Douro ve Mandhili burunlarını döndü (Eğriboz'un en güney ucu), deniz koluna (boğaza) Attik ile ada arasından dalmayı denedi. 15 Haziran'da padişahın gemileri Aulis limanına Eğriboz'un birkaç mil açığına demirledi.** Kadirga ve kalyonlardaki birlikler küçük çıkarma kayıklarıyla kente yakın bir koya çıktılar. Mükemmel bir eşgüdüm ve haberleşmeyle, onbinlerce kişiden oluşan tabur başlarında Fatih olmak üzere kıta tarafından gelerek kıyı boyunca pozisyon aldı. Yerleşimleri altı günde bitmişti ve kuşatma başladı. Kent muazzam surlarla çevriliydi ve iyi silahlandırılmış kalabalık bir garnizon tarafından korunuyordu.

Eğer Venedik hemen saldırmış olsaydı, Fatih'in zor durumda kalması mümkündü. Ama Venedik gemileri Niccolo Canale tarafından kumanda edilmekteydi, çok kültürlü birisi olan, üniversitede doktorluk, sonra da elçilik yapmış olan bu adam ne yazık ki savaşçı değildi. Gemilerinin sayıca yetersiz kalmasından korktu ve takviye aramak amacıyla Girit'e döndü. “Bana yüz adet büyüklü küçükklü kadirga gerekli” diye yazıyordu Venedik cumhurbaşkanına “işte o zaman Türk donanmasına saldıracağım.” Girit'ten çok geç dönecek ve hata üstüne hata işleyecektir.

25 Haziran'da kentin kuşatma altına alınması tamamlanmıştı, Fatih, vali Paolo Erizzo'ya teslim olması önerisi sundu. Karşısında halkı on yıl boyu vergiden muaf kılacak, valinin kendisi ve danışmanları Eğriboz'da kalabilecek veya İstanbul'a geçebilecekti. (Çünkü adayı teslimden sonra Venedik'e gidemezdi.) Erizzo cevap

* Malipiero, in Alberi, I. Seri

** Agamemnon kumandasındaki Yunan güçleri de orada demirlemiş, kendilerini Truvalılara götürecek olan uygun rüzgârları beklemişlerdi.

olarak Eğriboz'un Venedik'e ait olduğunu, asla teslim olmayacaklarını, kimin kazanacağını ise on veya oniki günde göreceklerini bildirdi. Korkunç bir küfürle bitiriyordu bildirisini: "*Gidin efendinize söyleyin, önce domuz eti yesin sonra bizimle boy ölçüşmeye gelsin!*"

Koca Türk'ün topları surları dövmeye başladı. 2.000 süvari de kırsal bölgede at koşturuyordu; bir yandan öldürüyor, bir yandan da yağmalıyordu. İlk saldırı verimsiz oldu. Osmanlılara 14.000 ölü verdi. İkincisi ise 30 Haziran'da 16.000 ölüyle, üçüncüsü 5 Temmuz'da 15.000 şehitle son buldu.* Bombardımanlar halkı dehşete salıyor ama sur üzerinde sonuç alınmıyordu. Kent içinde yiyecek ve cephane sıkıntısı başlamıştı. Vali, donanma komutanına yardıma yetişmeleri için, yalvaran mesajlar yolladı. Üç gün sonra, *da Canale*; 52 kadirga, 18 değişik büyüklükte gemiyle adanın burnunu döndü, deniz kolunun güneyinde demirli gemilerden uzak kalmak için bu yolu seçmekle iki gün sonra daha kaybedilmiş oldu. Vezirler korku içinde kuşatmayı kaldırmak için padişaha başvurular.

Mahmut Paşa kabul etmedi. Haklıydı; zira Venedikli general her zamanki gibi ağırdan aldı, hiç ara vermeden bastıracağına, Türk saldırısı altında boğulan kentin yardımına koşacağına takviye birliklerinin gelmesini beklemeyi yeğledi. Türkler son saldırıdaydı. Bir gece önce hendekleri topçuların açtığı en büyük gediğin olduğu yerde "*içi ceset dolu fiçularla dolmuştu.*" Şafak vakti azaplar ve yeniçeriler saldırıya geçtiler. Yeniden adım adım, sokak sokak ilerlediler... Sonra hepsi orada şehit oldu. Venedik 6.000, Türkler ise 27.000 kayıp vermişti.** Ertesi gün Niccola da Canale, Türkler tarafından kurulan bu köprüye karşı ölümcül bir saldırıya geçti, ama, geri çekilmek zorunda kaldı. Türklerin uzun menzilli topları gözünü korkutmuştu. Tek bir atışları gemilerinden birinin batmasına yeterdi. Deniz tecrübesi de olmadığından, birlikçe üstün olduğu halde bundan yararlanmayı bilemedi. Gemileri hem ağırdı, hem de

* Venedikli tarihçi Malipiero, Türk tarafının kayıplarını çok fazla abartmış.

** Yine Malipiero'dan abartılı bilgi.

iyi silahlandırılmıştı. Türk gemileriye sayıca daha kalabalık ama daha hafiftiler. Kumandayı kendinden sonra gelen Pietro Macenigo'ya vermeden birkaç gün önce yeni bir taarruza kalkışacak, ama Türk süvarileri tarafından darmadağın edilecektir. Macenigo Nicolo'yu* zincire vurup geri getirmesi emrini aldı. Venedik'e getirilince hapse atılacak, yargılandıktan sonra sürgün cezasına çarptırılarak Portogruaro'da oturmak zorunda bırakılacaktır. Cezası hafif bile olmuştur. Zira diğer başarısız kişiler daha küçük hatalar yüzünden ölüm cezasına çarptırılmışlardı. Ama yargıçlar, gerçek suçluların onu uzman olmadığı o göreve atayanlar olduğunu biliyorlardı.

Fatih Sultan Mehmet, 14 Temmuz'da Eğriboz'a girdi. Valinin ve birçok yüksek dereceli görevlinin idam edilmesi buyruğunu verdi. Birlikleri çok sayıda tutsak aldı, önemli bir ganimet elde ettiler.** Sonra Atina'da, Teb'de ve Selanik'te duraklayarak yola koyuldu. Bu sırada Ömer Bey, Peloponnes birlikleriyle adanın büyük bölümünü işgal altına alıyordu. 5 Eylül günü Fatih, İstanbul'a, Türk donanması da Çanakkale'deki üslerine döndüler. Mocenigo, ona saldıracak fırsatı bulamamıştı. Sultan'ın kadirgaları hiç isabet almadan bir başka sefere kadar sapasağlam kalacaklardır.

Eğriboz'un kaybedilmesi Venedik için bir felaket oldu. İstanbul'un fethi ve doğurduğu sonuçlarla kıyaslamalar yapıldı. Venedik, Girit'ten sonra, Akdeniz'deki en önemli üssünü, en iyilerinden olan bir limanı, Ege adaları arasında merkez durumundaki bu yeri kaybetmişti. Osmanlıların müthiş donanması, bir ay içinde, bu kadar iyi korunmuş, iyi savunulmuş büyük bir adayı ele geçirmişti. Öteki adaların gitmesi için bir iki fiske yeterdi. Mısır ve Suriye ile yapılan alışverişte en önemli durak ve depo görevi gören Girit bile kısa zamanda elden çıkabilirdi. Bozguna uğradıkları haberini alınca bütün Venedik yasa boğuldu. Paraca büyük kayıp vardı ama utanç ve gurur kırıklığı çok daha büyük boyuttaydı. "Venedik'in ışı-ğı ve saygınlığı yok oldu, gururumuz incindi" diye yazıyordu Malipiero. Milono elçisi de: "Venedik korku içinde. Venedikliler ise

* Venedik Cumhurbaşkanı olacaktır.

** Aralarında, Giovanni Maria Angioiello da vardı. Bakınız kaynakça.

orkudan yarı yarıya ölü gibiler, bunun yanında, bütün sömürgele-
ri kaybetseydik bile bundan iyiydi, diyorlar” diyecekti. Öteki kötü
aberlerin ardı arkası kesilmedi: Vostista (Aigyon) teslim oldu.
Kalamata Osmanlılara bırakıldı, daha az koruması olan öteki yer-
ler tek tek gitti. Bütün Doğu Akdeniz’de daha da beteri bekleni-
yordu. Rodos şövalyelerinin başı, Giovanni Batista Orsini, Papa’yı
yardıma çağırды, zira kalenin durumu berbatı.

İtalya’da da, birbiriyle çelişen, en dehşet verici türden söylenti-
ler dolaşıyordu ortalıkta. Güneyde, Sicilya kentleri savunma duru-
nu almaya başladılar. Papa II. Pie Venedikliydi, Eğriboz’un kaybı-
nın Cumhuriyet ve Hıristiyanlık için ne demek olduğunu herkesten
iyi bilirdi. Öylesine korkmuştu ki, Roma’yı terkedip, Avignon’a
gitmeyi düşünmeye başladı. İtalya’daki belli başlı devletlere yaza-
rak, (Napoli, Mantoue dükü, Este dükü, özellikle Savoie dükü) on-
ları birleşmeye çağırды. “Zira Türklerin, barbarlıklarıyla Hıristiyan-
lığı mahvetmek ve komşu ülkeleri sonra da İtalya’yı tek tek ele ge-
çirmekten başka amaçları yoktur” diyordu mektubunda. Ve bir itti-
fak oluşturmak amacıyla bu ülkelerin Roma’ya elçi göndermelerini
istedi. Ayrıca Avrupa hükümdarlarını, kralları yardıma çağırды.
Tours başpiskoposu, Elias de Bourdeilles, Fransı kralı XI. Char-
les’in huzuruna çıkararak ona Haçlı seferinin amacını açıkladı, “size
yeryüzünün en büyük zaferini ve ölümsüzlük vaadeden...” bir haçlı
seferi... diyordu. Fransa kralı taş kesildi karşısında; tek yanıt yok-
tu. Ne Papa II. Pie, ne de ondan sonra gelen, IV. Sixte (1471 ağus-
tosunda seçilmişti) Avrupa krallarını silaha sarılmaya ve kesenin
ağzını açmaya razı edebileceklerdir. Venediklilerin dediğine baki-
lırsa, Papa II. Pie de servetini 1.000.000 dükaya çıkarmış olduğu
halde kesesinin ağzını gevşetmeye pek niyetli görünmez. Yine de
1470 yılının sonlarında 1454’te yapılan Lodi Anlaşmasını yenile-
meyi ve istediği birliği, kendisi dışında Napoli ve Venedik kralı a-
rasında sağlamayı becermişti. Birliğe giren Floransalılar hemen
geri çıktılar, çünkü ne olursa olsun, İstanbul ile ilişkilerini bozmak
istemiyorlardı.

Yine de her şeyi halledecek olan bir çare vardı: Sultan’ı öldürt-

mek. Aynı konu birkaç yıl önce yine gündemdeydi. Yeni bir fırsat daha çıkmıştı, tereddüt etmeksizin bu çareye sarıldılar. On'lar konseyi İstanbul'a sürgün edilmiş bir Floransalı olan *Lanedo degli Al-lizzi* adlı birini kabul etti, dediğine bakılırsa, Jacopo da Gaeta'dan (Yakup Paşa) bir öneri getiriyordu. 10.000 düka altın karşılığında ve ayrıca 25.000 düka kadar kendi kayıpları için para isteyerek -zira İstanbul'dan, işini bitirince kaçması gerekmektedir- Sultanı öldürmeyi öneriyordu padişahın hekimi. Konsey kabul etti, Venedik Cumhurbaşkanı istenen izni verdi ama bu proje hiçbir zaman yürürlüğe konmadı. Floransalı, sanırız, Yakup Paşa'nın aklına bile gelmeyen bir projeyi ona malederek yola çıkmış veya Sultanın izniyle böyle bir senaryo hazırlanmıştır, zira o günlerde terör ve suikast hazırlıkları duyulmadık şeyler değildi (Antonella adlı bir Sicilyalı, 1472 yılında Gelibolu tersanesini yakmaya kalkıştı; yakalanıp öldürüldü.) Yakup Paşa'nın tasarısına gelince eğer böyle bir şey gerçekten olduysa kuşkusuz başka suikastları da önlesin, örnek olsun diye darağacına gönderilmiştir.*

3. OSMANLILARIN ASYA'DAKİ BÜYÜK BAŞARISI

1471 yılının başlarında, Akdeniz'den Hıristiyan Avrupa'ya ulaşan haberler o kadar kötü değildi. Fatih'in oralarda yeni güçlüklerle karşı karşıya olduğu haberi geldi; bu haber, II. Murat'ın dul karısı Mara Sultan ve kızkardeşi Comtesse de Cilly'nin (her ikisi de Georges Brankoviç'in kızlarıydı) Venedik'e resmi yoldan gönder-

* Birkaç yıl sonra, 1477'de Venedikli Yahudilerden bir bankacı, Salomon de Piove buna benzer bir öneriyle ortaya çıktı. "Venedik ve Hıristiyanlığa hizmet..." amacıyla Sultanı öldürmeyi planlayan bu kişi Valco adlı biriyle bağlantı kurdu, Valco kendisi veya çocukları yoluyla "papadan gelen bir yiyeceği" O'na verecekti. Kısa süre içinde kendisi ölmüştür. Karşılığında vergiden muaf beş banka açma izni, Venedik bölgesinden mal ve mülk edinme olanağı (25.000 düka değerinde) ayrıca "her saygın adam gibi" Venedik'te ticaret yapma izni istiyordu. On'lar konseyi önce tereddüt ettiyse de sonra kabul etti. Valco'nun bu tasarısından niye vazgeçtiğini kimse bilmiyor. Aynı tarihlerde (1477) Paolo adlı bir Lübnanlı berber, Sultan'ı öldürmek için ortaya çıkmıştır. Bu girişim de öteki birçoğu gibi kısa sürmüştür. Venedikliler toplam, oniki kez bu ünlü Büyük Türk'ten kurtulma hayallerine kapılmışlardır.

dikleri özel görevli kurul tarafından da doğrulanmıştı. Aslında Sultan Mehmet onları, barış görüşmeleri yapma amacıyla yollamıştı. Birazcık soluk alabilmekten çok memnun kalan Venedikliler bu görüşmeyi kabul ettiler. İki elçi, Nicolo Coco ve Francesco Capello, Padişaha Venedik Cumhuriyeti'nin barış görüşmelerine başlamaya hazır olduğunu, koşullarının her iki tarafın da, hatta adalaradaki derebeyler de dahil olmak üzere herkesin şu anda elinde bulundurduğu topraklar üzerinde haklarının korunmasıydı. Fatih ne isterse kabule hazırdılar, yeter ki ticaretleri bozulmasındı: Her şeye rağmen barışa gereksinimi vardı, yeniden toparlanmak, pek yakın zamanda çıkacak olan ve tek başına götüreceği savaşa hazırlanmak için gerekliydi, bunu da biliyordu Venedikliler. Ama gereksindiği barış dönemine kavuşamayacaktır, en azından o sıralarda, Fatih Sultan Mehmet'in de barışa gereksinim duyduğu kesindi, ama barış için şartları vardı. Mora, Arnavutluk ve Ege adaları üzerindeki toprak istemleri kabul edilir cinsten değildi. Kaldı ki sultanın mecbur kıldığı yıllık haraç bedeli, eğer Venedik bunu öderse bu durumda Osmanlıların vasalı olduğunu da kabul etmiş olacaktı ki, her yönüyle berbattı. Venedik yine de görüşmelere devam etti. Ama Francesco Capello İstanbul'da ölecek, Coco geri çağrılacak ve bir başka elçi gönderilecektir. Ama bu elçi Korfu'dan öteye geçemez. Görevi gücünün çok üstündedir. Fatih ile Akkoyunlu hükümdarının arası açılmış; düşmanlık başlamıştı. *"İkinci bir cephe"* açılmıştı. Venedik, Akkoyunlulara yardıma çalışacak, Büyük Türk en korkunç hasımlarından biriyle kapışırken onu arkadan vurmak için yeniden silah, araç gereç teminine gidecektir.

XV. yüzyılın ortalarında, iki Türkmen boyu konfederasyonu olan Akkoyunlular ile Karakoyunlular, bütün Doğu Anadolu'yu, Azerbaycan'ı sonra, yukarı Mezopotamya'yı aralarında paylaşmışlardı. Orta Asya'dan Selçuklularla birlikte veya Cengiz Han'ın peşinden gelen boylar içinde, güçlü olan ötekilere kendini kabul ettirdi veya güçsüz beylerin emrindekiler üzerinde hakimiyet kuruyorlardı. Akkoyunlular, Diyarbakır bölgesinde Karakoyunlular ise yukarı Mezopotamya ile Tebriz'e kadar olan kuzey bölgelere hük-

mediyordu. Başlarında Uzun Hasan vardı. Karakoyunlular ise Cihanşah emrindeydi. Her iki devlet de, Fatih politikası gütmekteydi. İkisinden biri çoğu durumlarda görüldüğü üzere ortadan kalkmıyordu. Bu kez ilk saldıran Cihanşah oldu, kışın ortasında Doğu Anadolu'ya vardı. Yenilmekle kalmadı savaş sırasında şehit oldu. Bir süre sonra oğlu Hasan Ali'nin orduları dağıldı, Karakoyunlular tarih sahnesinden çekildiler. Uzun Hasan'ın talihi şurdan ileri geliyordu; Horasan'da hüküm süren Timur soyundan Abu Said, ona karşı sefer düzenleyip yenilmişti. Timurlenk'in oğullarına ait toprakların büyük bir bölümü, Uzun Hasan'ın devletinin başkenti Tebriz olup 1470'te Azerbeycan bölgesinden Hürmüz boğazına, Hazar denizinden Kirman'a dek uzanıyordu. Yepyeni ve güçlü bir fatih daha belirmişti doğuda.

“Yedi derviş bir halıya sığmış da iki padişah bir dünyaya sığmamış” der, bir İran atasözü. Fatih ve Uzun Hasan gibi birbirinden hırslı iki güçlü kişi arasında uzlaşmazlık çıkması kaçınılmazdı. Anlaşmazlığa düştükleri konu çok eskiye dayanır. Uzun Hasan'la Venedik'in işbirliğine giderek “ikinci cepheyi” açmaya kalkışması, Fatih Sultan Mehmet'in böyle tehlikeli bir rakipten kurtulmak istemesi için bir neden olmuş oldu. Ayrıca Uzun Hasan'ın Osmanlılara düşmanlık besleyen Anadolu Beylikleri'ne yardımı konusu vardı. Doğuda olduğu gibi Avrupa'da da Sultan'a düşmanlık besleyen herkes gözünü Akkoyunlu hükümdarına çevirmiş, ondan yardım ve destek bekliyordu. Üstelik Türkmen hükümdarın hakaretleri de dayanılmaz olmuştu. Büyük Sultan gibi bir hükümdara gülünç bir ünvan takarak Mehmet Bey diyor ve O'na beylerden biri aracılığıyla tehditlerini bildiriyor; eğer Anadolu beyliklerinden aldığı toprakları hemen geri vermezse sonunun dedesi Yıldırım Beyazıt gibi olacağını duyurtuyordu. Fatih ise, Uzun Hasan'ın Trabzon hükümdarı Comnene'in sırtını sıvazlayıp koruyuşunu unutmuyordu. Zaten kızlarından birisiyle Katarina ile evliydi Uzun Hasan. Ama asıl olan şeydi ki, Osmanlı padişahı öncelikle Akkoyunlu sultanını ezmeden -Venedik'i yenmeden önce- batıdaki tasarılarını asla gerçekleştiremeyeceğini biliyordu.

Venedik'le Uzun Hasan arasındaki işbirliğiâğırdan gidiyordu ama temasları aralıksızdı ve Türkler için birden tehlike yaratabilirlerdi. Venedik donanmasıyla, Akkoyunlu ordusu arasında işbirliğine gitme konusunda bir sonuca varılmıştı, ama Eğriboz ve ondan sonraki görüşmeler dönemi gelmişti. Venedik kendilerine ters düşen hiçbir şeyi yapmak istemiyordu, ama 1472 nisanında, Caterino Zeno adlı Venedik elçisi (Katarina'nın kızkardeşiyle evli olan) Tebriz'e geldi ve Osmanlılarla savaş sırasında, Venedik Cumhuriyeti'nin Uzun Hasan'ın yanında olacağı konusunu bağlayan anlaşmayı yenilediler. Uzun Hasan'a *"büyük, orta, küçük çapta topraklar, havan topu ve arkebüzler, büyük miktarda barut ve topçular için ne gerekiyorsa; yeni top dökümü ve olanları kullanmak için adamlar, mühendisler, kısacası düşmanı topraklardan atmak için gereken her şey"*i vereceklerdi. Venedik Güney Anadolu kıyılarına çıkarma birlikleri göndermeyi de kabul ediyordu. Fatih bozguna uğratıldığında, Cumhuriyet, Uzun Hasan'ın boğazları silahsızlandırmak ve Venedik'in ticaret özgürlüğüne saygı göstermek koşuluyla, bütün Anadolu toprakları üzerindeki hükümranlığını tanıyacaktı, anlaşmada bu da vurgulanıyordu. Venedik ise, Mora, Midilli, Eğriboz'u alacak ve böylece rüyasını gerçekleştirecekti: İstanbul üzerindeki egemenlik rüyasıydı bu. Uzun Hasan, Rodos şövalyeleri, Kıbrıs kralı ve Alanya beyi ile de ilişkiye geçti, Osmanlılara karşı mücadelede bu bölgeye yardım amacıyla, 30.000 kişi göndermeye söz verdi.*

Uzun Hasan ile Fatih arasındaki anlaşmazlık 1471 yılında, Fatih Karaman Beyliği'nin son toprakları olan Toros Alanya ve İçel

* Batı Hıristiyan dünyası için en önemli şey kuşkusuz Osmanlı tehlikesine karşı durabilmektir. Bununla birlikte, eğer Fatih yenilirse, bu kez Avrupa Yakınoğunun büyük bir bölümünün hükümdarı olarak Uzun Hasan'la yüzyüze gelmeyecek miydi? Bu da düşünülebilir. Böyle bir şey hiçbir zaman gerçekleşmemiştir, ama, başta papa olmak üzere Hıristiyan güçlerin, Anadolu ve doğu Akdeniz'deki egemenliğini daha baştan tanıyacıkları bir hükümdarla ittifaka girmiş olmak bir tür rahatsızlık da vermiyor değildi. Sonraki yüzyılda, Hıristiyan dünyası I. François'ya, Kanuni Sultan Süleyman'la yaptığı ittifaka şiddetle karşı çıkacaktır. Yine de XVI. ve XVII. yüzyıllarda Habsburg'ların İran şahlarıyla, ittifak arayışlarına engel olunamayacaktır. Charles-Quint birçok kereler Şahıtaşmasp'la, yine kardeşi ve daha sonraları II. Rodolphe'da doğu ile ittifak girişimlerinde bulunacaklardır. Polonyalılar ve Papa VIII. Clément da, İran'la işbirliği yolunu deneyecektir. (Vaughan. S: 205)

bölgelerini kendi topraklarına katmak isteyince patlak vermişti. Ana amaç Uzun Hasan'ı Venedik'ten gelebilecek bir deniz üssünden yoksun bırakmaktı. Akıllıca alınmış bir önlem olacaktır bu; zira Venedikliler Osmanlı kıyı kalelerini sürekli top ateşine tutacak ama bir türlü Hasan'ın birlikleriyle birleşemeyecektir. Uzun Hasan'a silah getirmekle görevli olan Venedikli kaptan, yanında Venedik donanması birlikleri olduğu halde kıyıları çıkamayacaktır.

Fatih'in kuvvetleri saldırıya geçer geçmez, Pir Ahmet, Uzun Hasan'ı yardıma çağırmişti. Osmanlılar'ın korkusuyla sinmiş olan Anadolu Beyleri de onunla birleştiler. Bu sırada son imparator Comnenos'un yeğenlerinden biri Trabzon'a saldırdı, Osmanlıların elindeki birçok yer düştü, bunların arasında Tokat da vardı. Asya ticaret yolu üzerinde bulunan bu önemli ticaret merkezinin kaybedildiği haberi İstanbul'da şimşek gibi patladı. Fatih, o sırada sadrazam olan Rum Mehmet Paşa'yı yeniden oraya gönderdi ve yaklaşmakta olan ciddi bunalımı daha iyi çözebileceğinden emin olduğu Mehmet Paşa'yı çağırdı. Sonra Fatih, oğlu Mustafa'ya ve Anadolu beylerbeyine, Uzun Hasan'a saldırıya geçmeleri buyruğunu verdi. Karşılaşma Konya bölgesinde Beyşehir gölü yakınında oldu. Akkoyunlu birlikleri bozguna uğratıldı, ordusu dağıldı, çoğu aralarında Anadolu beyleri de olmak üzere Osmanlılar tarafından tutsak alındı.

Tehlike, en azından bir süre için savuşturulmuştu, ama Uzun Hasan daha bir savaş kaybetmişti sadece. Fatih, onun hazırlıklarını tamamlar tamamlamaz yeniden saldıracağını, belki de iki sultanın birinin ezilmesiyle son bulacağını biliyordu. Sultan Mehmet de hazırlıklara başladı. Hiçbir şey rastlantıya bırakılmadı. Her şeyi gören, her şeyin doğrusunu bilen, en son teknik gelişmelerden haberi olan -bazısını da kendi yaratıyordu- Fatih Sultan Mehmet duruma hakimdi. Bütün kış silah topladı, özellikle ateşli silahlar, cephane ve cephane yapımında kullanılan malzemeleri biraraya getirdi. Her zamankinden çok daha bir dikkat ve özenli lojistik çalışmaları yaptı; bu onun zamanında yeni bir konuydu, Fatih lojistiği savaş hazırlığının bütünleyici bir bölümü gibi görmekteydi. Bulunabilen her yerden para temini yoluna gidildi. İlkbahar geldiğinde

100.000 kişi toplamıştı. Akdeniz’de korku saçan* Hıristiyan donanmasının Çanakkale’den geçerek başkente saldırmaları olasılığı düşünüldükçe İstanbul’un savunması güçlendirildi.

Bu arada Fatih Sultan Mehmet’in diplomasi atağı da sürüyordu. Uzun Hasan birliklerini, Suriye’ye Birecik’i kuşatma altına almaya göndermişti. Birecik Memlûk’ların elindeydi. Halep’i de tehdit ediyorlardı. Mısır Sultanı Seyfettin Kutbay kızgındı, Fatih ona bir elçi gönderip belgeler aracılığıyla Uzun Hasan’ın Osmanlı’ya saldırmak için Hıristiyan güçlerle bir arada entrika çevirdiğini kanıtladı. Bütün yakın Doğu’yu eline geçirmek isteyen yeni bir Timurlenk korkusuyla Fatih’in ittifak önerisini kabul etti.

İlkbaharın ilk günlerinde her şey hazırdu. Sultan otağını Üsküdar’a kurdu. Adet olduğu üzere, Asya’ya sefere çıkmadan önce çadırı buraya kurulurdu.** Önce düşmanına, boyun eğmesini isteyen bir mektup gönderdi: *“İmparatorluğumuz, İslam’ın yuvastır,”* dedi Uzun Hasan’a. *“Babadan oğula imparatorluğu ıstıyan lamba, kafirlerin yüreğinin yağıyla sürekli yanık tutuldu. Sen de müslümanlara karşı zalimlik edersen, din düşmanlarının suç ortağı olursun. Bu düşmanları yoketmek için atımızı eğerlemiş, kılıcımızı çekmişiz. ‘Bilmiyordum, veya, gözümden kaçmış’ dememelisin. Bizim devletlerimize karşı sakın ilerleme. Şevval ayında ordumla senin kalelerine her şeye kadir Allah’ın izniyle ben yürüyeceğim; Taalü Allah senden öcünü almam için beni seçti ve benim elimle adını yeryüzünden silecek senin”* sonra İstanbul’u iki deneyimli devlet büyüğüne*** emanet ederek Rumeli’yi İshak Paşa’nın gözetimine, Edirne’yi 14 yaşındaki oğlu Cem’e bırakarak başkenti

* Bir yıldan fazla bir süredir, Mocenigo kumandasında 47 parça gemi, 19 kadırğa (kardinal Craffa’nın emrinde), Napoli kralının verdiği 17 kadırğa ile Rodos şövalyelerinden gelen iki kadırğadan oluşan filo, İzmir, Midilli ve Delos’u yağmaladı, yakıp yıktı, sonra, Pamphylic (Antalya) Lycie (Güneybatı Anadolu) ve Klikya (İçel) kıyılarını yağmalayarak çok büyük ganimet topladı, çok sayıda tutsak alınıp, köle olarak satıldı.

** Eğer Avrupa’ya sefere çıkacaksa otağı Davutpaşa’da kurulurdu

*** Karıştıran ve Nasuh Beyler. Fatih dönüşünde ikisini de ölüm cezasına çarptıracaktı. Fatih’ten 40 gün haber alamayınca öldüğünü sanarak Cem Sultan’a tahta çıkmasını salık vermiş olmakla suçları onları.

terketti. Birkaç hafta sonra, 70.000 kişilik büyük bir ordu Sivas Ovası'nda toplanmıştı; Fatih Sultan Mehmet taburlarını teftiş etti. Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa (Paleolog sülâlesinden) sağ kanat, 40 tımar bölüğü ve 1.000 kişilik piyadesiyle Fatih'in büyük oğlu Beyazıt'ın sancağı altındaydı. Merkez kısım "*Burası Fatih'in kutsal gölgesi altında şereflenmiş olup,*"* süvari birlikleriyle, sağ tarafta sipahiler, solda silahtarlar, ulufeciler ve gurebalar** olmak üzere baştanbaşa dolmuştu. Ordunun en önünde ise "*mızrakları, arbeküzleri ve yaylarıyla değerli yeniçeriler*" vardı.

Böyle mükemmel bir biçimde örgütlenmiş, düzenlenmiş, devrin en modern silahlarıyla donatılmış çok sıkı disiplinli bir ordunun karşısında, Uzun Hasan'ın ordusu, eskiden bu yana Asya'da görülen bildik oymak yığınlarıydı. Ana kısmı bütünüyle kendilerine padişahlara adanmış kölelerden oluşan, Osmanlı ordusuyla tam bir karşıtlık oluşturan Akkoyunlu ordusu, çoğu Türk devletleri ve öteki bölgelerden gelmek üzere; kendi beylerine itaat eden boylardan oluşmaktaydı. İmparatorluğunda devlet idaresinde düzenlemeler yapmayı başarmış olan Uzun Hasan, ordusunu hiçbir zaman yeni bir örgütlemeye ele alamadı. Askerlerinin % 10'u süvarilerdi. Geleneksel çift kanat taktiğini uygularlardı, buna göre düşmanı iki kanattan hareketle çembere almak, silahsız bırakmak ya da üzerine ok yağdırmak, onu kaçırmaya zorlamak ve düzenli sıralarını bozmaya çalışmak gerekiyordu. Akkoyunlu hükümdarının çok az topu vardı. Venedik'in söz verdiği toplar hiçbir zaman gelmeyecektir. Kendi ordusuna benzer bir düzene sahip oldular karşısında Hasan büyük başarılar elde etmiştir. Ama, Osmanlı Ordusuyla çok farklı olacaktır.

* Spandugino'nun tarifi.

** Sipahiler durumu iyi olan ailelerden geliyorlardı. Sayıları 600 kişiydi, padişahın muhafız birliklerini oluşturuyordu. Silahtarlar da 600 kişiydiler, bunlar hasbirtliklerinin içinden seçilmeydi. Padişahın silahlarını taşır, habercilik görevini yaparlardı. 700 ulufeci, sipahi ve silahtarların arkasında yer alırdı. Savaş nizamında, hazineyi korumak, alanda güvenliği nizamı sağlamakla görevliydi. 400 kişilik gureba'ya gelince, özellikle silah altına alınmış yabancı kökenliler özellikle Arap ve İranlılardan oluşurdu. Çatışma sırasında padişahın çevresinde sipahi ve silahtarların arkasına yerleşirlerdi. Bu kez 4 süvari birliği bütünüyle 2.400 kişi ederd.

Fatih için savaş bir terslikle başladı. Uzun Hasan, Fırat yakınlarında Erzurum bölgesinde siper almıştı. Ordusu sırtını bir dağa vermişti. Akkoyunluların bir dizi savaş oyun düzeni, şaşırtmacalar ve Osmanlıların vahim hataları sonucu, Has Ahmet Paşa, Uzun Hasan'ın tuzağına düştü. Öldürüldü, askerleri ya kaçtı ya tutsak alındı. İşler kötüye gidebilirdi, zira Osmanlı birliklerinin morali bozulmuştu. Fatih durumu düzeltmek amacıyla ödülleri dağıttı, vaatlerde bulundu, kimilerini cezalandırdı, sonuçta düşmanı yenme fırsatı doğdu.

Kesin çarpışma 11 Ağustos 1473'te Erzincan'ın kuzeyinde Başkent denen yerde oldu.* Uzun Hasan birliklerini beş kola ayırarak Osmanlı kampına hakim olacak bir geniş yay şeklinde düzene sokmuştu. Büyük olasılıkla ablukaya alarak ve Mehmet'i birliklerini moral bozukluğu içinde kıra döke bu kısıkaçtan çıkmaya zorlamayı düşünüyordu. Fatih Sultan Mehmet de öyle yaptı zaten, ama, hasmının anlayamayacağı türden ileriye dönük hesapları vardı. Geri planda toplarıyla, arabaların birbirine zincirle bağlanıp dizilmesiyle oluşturulan set hattının arkasında büyük toplar ve akrebüzcüler aynı anda hep birden müthiş bir ateş açtılar. Karşı taraf süvarileri korku içinde geri püskürtüldü. Yarattıkları şaşkınlık, kargaşa ve panik halinden yararlanan Şehzade Mustafa, Asya birliklerinin ve azapların başında Uzun Hasan'ın oğullarından biri olan Zeynel'in tuttuğu sağ kanada karşı, taarruza geçti. Zeynel öldürüldü, hemen sonra kafası kesilerek Fatih'in ayakları dibine atıldı. Akkoyunlu süvarileri bu kez Hasan'ın yeğeninin komutasında öne atıldılar. Saldırımı Yeniçeriler ve Beyazıt'ın emrindeki Avrupa birlikleri karşıladı. Uzun süren bir karışıklık oldu. Bu sırada Uzun Hasan'ın sancağı ele geçti, kendisi de tehdit altındaydı, tutsak düşecekti. Çatışma sekiz saat sürdü. Parçalanan, bitkin düşen Akkoyunlu birlikleri kargaşalık içinde kaçıştılar. Osmanlılar peşlerine düştü. Uzun Hasan'ın kayıpları çok büyük oldu: 10.000 tutsaktan, 3.000'i İstanbul'a gönderilip gerisi öldürüldü. Ölenlerin sayısı bilinmiyor.

* Otlukbeli Meydan Savaşı, adıyla bilinir; Otlukbeli denen alanda iki büyük ordu karşı karşıya gelmiştir. Kitapta bu ad kullanılmıyor. (ç.n.)

Fatih Sultan Mehmet yeni bir takibi zorunlu, kaçınılmaz görmüyordu, kuşkusuz en tehlikeli hasmının ordularını dağıtmak, kırmak onu kendi genel karargahından çok uzaklara götürmüş olacaktı, yaz sıcağının ardından bastırarak olan kış, çetin Doğu Anadolu koşullarında 100.000 adamını teslim alabilirdi, orada durmaya karar verdi. Dönüş yolunda Uzun Hasan'dan alınan ganimet paylaşıldı, ödüller dağıtıldı. Zafer Mektupları, Şehzade Cem'e, Memluk Sultanı'na, Timur İmparatoru Hüseyin Baykara'ya gönderildi. İmparatorluğun bütün eyaletlerine Osmanlı ordusunun büyük gazasını kutlamak amacıyla şölenler vermeleri emredildi. İstanbul'a dönmeden önce 1473 ekiminde, Sultan Mehmet, Uzun Hasan tarafından gönderilen barış önerilerini getiren özel bir görevliyi kabul etti. Padişah bir daha asla Osmanlı topraklarına tecavüz etmemesi koşuluyla öneriyi kabul etti. Yeşilirmak üzerindeki önemli bir askeri bölge olan, Şebinkarahisar kentini ve güçlü kalesini Uzun Hasan'a bıraktı.

Osmanlı Sultanı büyük bir zafer kazanmıştı.* İmparatorluk sınırlarını Fırat'a kadar götürmüştü. Şimdi artık Anadolu'nun en büyük bölümü üzerinde egemendi. En önemlisi de en tehlikeli düşmanını ortadan kaldırmıştır. Uzun Hasan hâlâ Akkoyunluların hükümdarıydı, mülkü olan toprakların hemen yarısına dokunulmamıştı, ama öyle büyük prestij kaybına uğradı ki, gelecekte çevresine Doğu'da Sultan Mehmet'e karşı olanları toplamaya gücü yetmeyecektir. Tanrı artık onunla değildir. Büyük bir müslüman hükümdarın geleceğini haber veren Kur'an alınan kehanetlere göre "IX. Yüzyılda gönderilen kişi" (XV. yüzyıl) Uzun Hasan'a uymaz da, onu yenen kişiye tamı tamamına uygun düşer. Anadolu'da Osmanlılara karşı halkı ayaklandırma girişimleri sonuçsuz kalacaktır. Fatih için daha da önemlisi batı dünyasını, Akdeniz'deki müttefikinden yoksun bırakıyordu. Haber Avrupa'ya ulaştığında herkes donup kaldı. Osmanlı Sultanı, Hıristiyanlığın feraha ulaşması için

* En büyük düşmanını yendiği için rahatlayan Fatih'in sevinci, oğlu Mustafa'nın, sefer dönüşü Yakup Paşa'nın gösterdiği bütün ihtimama rağmen ölmesiyle yarım kaldı. Fatih'in iki oğlu daha vardı. Beyazıt (1448) ve Cem (1459).

önemi olan bir kişiyi yenmişti. İkinci cephe yoktu artık. Yakın bir sürede Venediklilerin Uzun Hasan'a yapacakları işbirliği önerileri, Fatih'in Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara'ya ittifak önererek Uzun Hasan'ı kıskaçla alıp kesin bir sonuçla berteraf etmesinden başka bir sonuç getirmeyecektir. Osmanlılar ile Timur'un soyundan gelenler arasındaki bu işbirliği gerçekleşmeyecektir, zira bir sonraki yıl Mahmut Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Gedik Ahmet Paşa'nın, Karaman Beyliğini ve Akdeniz kıyılarını ele geçirmesiyle Venediklilerle Akkoyunlu hükümdarı arasındaki bağlantı yollarını kesecek, Hasan bir daha Batılılardan yardım istemeye kalkmayacaktır. Uzun Hasan'ın Polonya Kralı, Casimir Jagellon'a kızını eş olarak vermekle kurguladığı tasarları da boşa çıkacaktır.

Fatih'in Akkoyunlular üzerindeki yengisi, Anadolu toprakları üzerindeki değişikliklerle, Asya'da Osmanlı egemenliğinin kurulmasıyla sonuçlandı. Orta ve Doğu Anadolu'nun İran hakimiyeti altında olduğu doğrultusundaki geleneksel anlayış yıkılmış oldu. O zamana kadar, bu bölgeye ve Anadolu'daki uç beyliklerin vasallığı üzerine egemen olmuş olan hükümdarın bozguna uğratılmasıyla, Osmanlı İmparatoru artık Mısır Memluk Sultanı'yla doğrudan temas haline geçmiş oldu, Sultan Mehmet Mısır'a doğru şöyle bir "Fetih" bakışı atmadı değil!

4. ZAFERİN AĞIR BEDELİ

Akdeniz'de, Hıristiyanlara verilen bozgun, Asya'daki en büyük rakibine yaşattığı bozgun: bütün bunlardan sonra, yeryüzündeki bütün imparatorluk başkentlerinin en güzeli, en büyüğü olan bir başkentte, Sultan Mehmet kendisini -Allah'ın izniyle- her iki kıtanın -belki de bütün zamanların- en büyük imparatoru yapan, yüce fetih amaçlarında en ufak bir azalma olmaksızın, yoluna devam etti. Sınır tanımayan bir hırsıyla, karşılığında pek iyi olmayan sağlığına yüklenerek, kendisine hizmet eden adamlarının o sınırsız girişimleri için gereken kaynakları ona sağlayan halkların özverisiyle tasarlarını yıldan yıla gerçekleştiriyordu.

İstanbul'un mimarı, yeni çehresi, eski ve yeni sarayların yapımı, adımı taşıyan bedestenin, caminin, medresenin yapımı, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına yaptırdığı hisarlar, kaleler, Yedikule ve sonra Arnavutluk'ta olsun, Anadolu'da olsun kurulan öteki inşaatlar bu savunma ve saygınlık siyasası içinde dağ gibi para yiyip yutmuştur. Bu binalara, ayrıca, köprüleri, sanat yapıtlarını, kervansarayları, ordu için inşa edilen her tür kışla ve binayı, deniz filusunun ticaretini de eklemek gerekir. Ama bu önemli masraflar bile, padişahın yıllar geçtikçe, deniz kuvvetlerine harcadığının yanında az kalır. Siyahasının merkezi olan fetihler, hükümdarlığının ta başından bu yana askerî amaçlı harcamalarda büyük bir artışı zorunlu kılmaktadır.

O yıllarda, hıristiyan ülkelerde olup bitenlerin tersine -Venedik bunun dışında kalır- padişahın ülkesinde sefer hazırlıkları yabancıları şaşkınlığa düşürten büyük bir özen ve titizlikle yapılırdı. Meslekler arasında alışveriş, çok önceden beri vardı. Top dökümhaneleri, silah ve cephane atölyeleri, naldan tutun da baltalara, kazma, çivi ve zifte kadar her şeyin imal edildiği yerler, tesbit edilen miktarda malzemeyi, daha önceden belirlenen tarihte teslim etmek zorundaydılar. Su yollarını aşmada kullanılan prefabrik gemiler, kayıklar, parçalar halinde imal edilmiş şekliyle getirilir, yerinde kurulurdu. Hiçbir şey rastlantıya bırakılmazdı, azık işleri bile. Türk askeri çok fazla kanatkârdı. "... sefer sırasında günde bir veya iki kez, içine yalnızca iki kaşık un ve biraz terayağı ile tahıl danelerinin bulunduğu bir sulu yemek ile bir iki parça kuru tayın eklemek o da varsa..."* diye yazıyor Ghislain de Busbecq, Osmanlı askerlerinin beslenme konusunu anlatırken; Batılılarla kıyaslayarak onlar için: "... kibar yemekler isterler, (ardıç kuşu, inci kuşu gibi) üstelik pişirilmiş yemekler ararlar..." demektedir... Ayrıca bu az buçuk besinin, o muazzam miktardaki araç gereçle birlikte yüzlerce kilometre uzaklığa önceden hesabı kitabı yapıp taşınması gerekiyordu. Fatih'in ordusunda hiçbir masraf aşırı sayılmazdı, yeter ki O-

* Habsbourg'lardan kral Ferdinand'ın elçisinin Mektuplar adını verdiği kitabından, Paris, 1748.

nun gücüne güç katsın, galip gelmesini sağlasın. Fatih, yabancı ülkelerden, fiyatı ne olursa olsun, her alandan silah uzmanı getirtiyordu. Bütün bunlar onu rakiplerinden üstün kılabilir, ona fazladan olanak sağlayabilirdi* 1453'te otuz kadar kadırgadan oluşan donanmanın yapım bedelini düşünün bir; üstelik Eğriboz seferine bunun üç katıyla açılmıştı. Uzun Hasan'a karşı düzenlenen sefer bir para yutan çukur gibiydi. Moldavya seferi ise 5.000 düka altına patlamıştı. Açığı gidermek için, Mehmet, her hükümetin yaptığını yaparak, klasik yöntemlere başvurur, mali kaynak peşine düşer. Büyük tasarıları için bu yöntem ona para bulur ama o da, özünü arttırmaz, bunun peşinde değildir zaten.

Bir hükümet için para bulmanın ilk yolu, en kolayı, paranın değerini düşürmektir. Tahta çıktığında, yeni bir para bastırmıştı, eski parayı değerinin 6/5'i ile piyasadan çekmişti. Bu işlem 1462'de, sonra 1477'de ve 1479'da yinelenektir. Padişahlık döneminin başında, 1,052 gram** gelen gümüş paralar, otuz yıl sonra yalnızca 0,75 gram gelmektedir. Altın paralar ise 1462'de devalüasyon sonucu 40 akçe olacak. Bu, 1479'da 45,5 akçeye varacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da başka yerlerde olduğu gibi, üstüste yapılan değişimler meydana gelince, genel kanı, beraberinde takas usulünün kabulüdür; yani, açıklanmayan parayı yakalayabilmek için kervansaraylarda, ticarethanelerde para elden ele değiştirilecektir. Bu işlemler her seferinde 6/1'lik fazladan bir vergi oranı yüksel-

* İstanbul kuşatması sırasında Sultan Mehmet'e parayla hizmet veren top dökümcüsünü hatırlayalım.

** O çağda yaşamış olan tarihçi Chalcocondylas'ın verdiği bilgilere göre, Fatih Sultan Mehmet döneminde, padişahın bütçesi yıllık 4.000.000 düka altındır, ordunun masrafları, deniz kuvvetlerinin, sarayın merkezi idarenin masrafları buna katılır. Yüksek dereceli memurların, ordunun ve taşra eyaletleri idarelerinin maaşları doğrudan vergi ve timardan karşılanıyordu. Birinci bütçe rakamının iki katı kadardı, toplam 10.000.000 dükadan fazla eder. (Tarihçiye göre 13 veya 14 milyon kadar) Vergi dağılımı şöyleydi: Ciziye, yani kafa vergisi, müslüman olmayanlardan alınır, toprak vergisi (resmi çift) müslüman kişiden alınır, ispençe ise gayrimüslümden, avariz, bu savaş zamanı ödenen istisnai bir vergidir, ayrıca otlaklar, madenlerden vergi almırdı, buna alınan ülkelerin ödediği haraç'ı da ekleyelim, bir de savaş tutsaklarının beşte biri devletindi. Yüksek rütbeli memurlar dolgun maaşlar alırlardı: Sancakbeyi, 8.000-18.000 düka arası; basit bir subaşı ise 1.500'den başlayarak 3.000 veya 4.000 düka altın alırdı.

mesini beraberinde getirmektedir. Bu durum da yabancı tüccarlar da dahil herkesi rahatsız etmektedir, yabancılar kendilerini zarara uğramış sayarlar. Yeniden para basmanın uyandırdığı bu tepki, öyle fazladır ki, II. Beyazıt tahta çıktığında, yalnızca bir kez para basmaya zorlanır. Ama bu sözünü tutamayacaktır.

Devlet hazinesine daha çok para gelmesi için, çevresinde bulunan İtalyanların kendi ülkelerinde de, bu yola başvurulduğunu belirtmeleriyle tavsiyelerine uyararak bazı tüketim maddeleri üzerine, örneğin tuz, sabun, mum gibi, tekel koyma yoluna gitti. Daha ziyade; bu yatakları ya da işletmeleri Rumlara kiraladı. Bu sistemle kısa sürede hazine çok önemli miktarda gelir elde etti, öyle ki, buna karşı çıkanlar ağır cezalara, hatta ölüm cezasına dek varan cezalara çarptırıldılar. İpeğe vergi konması gibi yeni vergiler de çıktı ortaya veya olanlar arttırıldı, çift öküzleri üzerine konan vergi gibi. Bu zorlamalar, kiralamalar, beraberinde suistimalleri de getirdiğinden pek istenen sevilen bir uygulama olarak karşılanmadı. Fetih ve daha da büyüme amaçlarından başka bir şey düşünmeyen Sultan Mehmet'in bu konuları pek dert ettiği söylenemez.

Fatih yine başka nedenlerle olduğu gibi mali nedenlerle de,* 1476'dan itibaren büyük mülk sahiplerinin bölünmeye gitmesini, vakıf ve mülklerin ortadan kaldırılmasını buyurdu.

İslam hukukuna göre tüm topraklar hükümdara aittir, o istediği şekilde toprağı işler veya işletir. Daha sonraki yıllarda vakıfların yaygınlık göstermesi, toprak bütünlüğünün parçalanması sonucunu doğuran mülkiyetin artışı sonucu, imparatorluğa ait büyük toprak parçaları ya vakıfların ya da özel kişilerin, özellikle büyük Türk ve Rum ailelerinin eline geçti. 1476'da sadrazamlığa gelen Nişancı Karamanî Mehmet Paşa'nın etkisiyle alınan bu toprakların tekrar devlete katılması kararı toprak düzenini ve imparatorluğun sosyal yapısını değiştirdi. 20.000'den fazla mezra veya köy, sahiplerinin elinden alındı. Dükkânların, ticarethanelerin, kervansarayların, tarıma uygun toprakların işletilmesi ve mülk edinilmesi sorun haline

* Özellikle Şeriat yasalarına dönme isteğı, vakıflar buna pek dikkat etmiyordu.

geldi ve beraberinde ekonomik ve malî düzensizlik getirdi. Toplumda, bazı çevreler bundan özellikle etkilendiler; örneğin dervişler, tarikatlar, çok sayıda zengin. Padişahın gözünde bu kişilerin ekonomik gücü ileri boyutlara varmıştı. Bu durum gelecekte devlet için zararlı olabilirdi. Fatih, genelde ulemanın ve eski Türk ailelerinin etkisini aza indirmek istiyordu; bu kişiler toprak reformunun kurbanı oldular. Müsadere edilen toprakların büyük bir bölümü, Osmanlı ordusunun en iyi ve en kalabalık birliklerini oluşturan taşralı süvarilerin yetiştirildiği tımar sahiplerine verildi. Padişah bu yolla yatırımların sayısını güçlendiriyordu. Aynı şekilde öteki kaynakların da; örneğin yeniçerilerin sayısı, padişahlığın başında 5.000 iken birkaç yıl içinde mâli girişlerin artması sonucu sayıları 10.000'e varmıştı.

Ancak Fatih gibi güçlü ve otoriter bir padişah, bu kadar yarar sağlayan reformları gerçekleştirebilirdi. Bu önlemlerin uyandırdığı hiçbir tepkiyi dikkate almadı. Ama din çevrelerine ve Müslüman Türklere ve hatta imparatorluk içinde fetihten çok barışa susuzluk duyanlara yakın olan Şehzade Beyazıt'ın çevresinde belli bir muhalefet oluşmaya başladı.*

5. BİR TÜRK GÖLÜ: KARADENİZ

Uzun Hasan tehditini bertaraf edince Fatih Sultan Mehmet, batıda kendi içinde kavga halindeki İtalya ile başını büyük derde sokmadan, fetih tasarısını bu kez Karadeniz'in Avrupa kıyılarındaki sürdürdü. Çeşitli yolların bir kavşak noktası olduğu, değişim ve etkileşimlerin birbiriyle karşılaştığı bu yöreyi özel bir bölge yapmakla, Osmanlılar, yeni fetih ve ticaret yollarına açılacak-

* Bu yönde alınan bir başka önlem İstanbul halkının öfkelenmesine neden oldu. Fetihden sonra padişah kente getirttiği kişilere ev ve bahçe vermiş onları vergiden muaf tutmuştu. Bu kentin iskanı için imrendirici iyi bir yöntemdi. Birkaç yıl sonra bunlara vergi koymak istemiş tepki ile karşılaşmıştı. O da kararından vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ama 1471 ve 1472'de kimseyi dinlemeyecektir. Uzun Hasan'la yapacağı savaşın arifesindedir ve Hazine'nin paraya gereksinimi vardır. Halk, bundan sadrazam Rum Mehmet Paşa'yı sorumlu tutar "gerçek imanı baltalayan kâfir sadrazam..." derler. (Aşıkpaşazade)

lerdi. İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinde kesin hakimiyet kurduktan hemen sonra siyasasının ana amacı bu yöne kaymıştı.

Anadolu'nun kuzey kıyıları, daha önce ele alındığı üzere, uzun süredir Fatih'in egemenliği altındaydı: Cenevizlilerden alınan Amasra, (1459) iki yıl sonra Kastamonu Beyi'nin hiç savaşmadan teslim ettiği Sinop ve aynı yıl Bizans İmparatorluğu'nun son kalesi olan Trabzon alınmıştı. Batıda ise, Eflak uzun süredir vasallık haracı ödüyordu. Yayılma politikasının önündeki engel ve hatta tehlikeler Moldavya'dan (Boğdan) gelebilirdi. Tuna ve Dinyester nehirleri arasında yer alan bu beylik, uzun süredir iyi ve zeki bir hükümdar olan Etienne Le Grand (Stefan Cel Mare) tarafından yönetiliyordu; gücü hafife alınamazdı. Ordusu, sayıları 50.000 ile 70.000 arasında değişen köylülerden oluşmaktaydı, silah, araç, gereç yönünden zayıf donanımlı olsalar da prensin birliklerindeki iyi askerlerdi. Jean Hunyadi ölünce, yerine geçen oğlu Mathias Corvin'i yenmişti, zira, Corvin 1471'de hükümdarlığını zorla Boğdan'a kabul ettirmek istemişti. Eflak prensini tahtından indirip yerine Radul Cel Frumos'u geçirdi; Radul Osmanlılara yakındı, bu nedenle daha sonra onun yerine Basarap Laista'yı geçirdi. Basarap Osmanlılarla savaştan yanaydı. Fatih, Uzun Hasan'ı yenince zaman yitirmeden Boğdan prensine şöyle bir haber göndererek onu İstanbul'a çağırttı: *"Haracı bizzat kendin getir, bizden yana ol, bizimle nasıl geçindiğini biliyoruz."* Beklenenin tersine, Etienne İstanbul'a gelmedi. Sultan, Rumeli beylerbeyi Haydin Süleyman Paşa'ya, *"kâfir'in ülkesine gitmesini"* emretti.

Kış ortasıydı ve Süleyman Paşa hazırlıklarını bitirmeden, onbinlerce adamıyla yola koyuldu. Osmanlılar için tam bir felaket oldu bu. Etienne 50.000 kişilik ordusunu 5.000 kişilik Macar ordusu eşliğinde aynı anda harekete geçirdi. Türkleri, önceden bütünüyle boşaltmış savaş alanına çekti, 10 Ocak 1475'te Galatz yakınlarında Rahova'da karşı karşıya geldiler. Önce Türkler saldırıya geçti. Başlangıçta, Rumenler zayıf durumdaydı, ama Etienne karışıklığın arasına dalarak birlikler arasında bağlantıyı sağladı. Açlıktan ve soğuktan bitap düşmüş Osmanlı askeri sıraları arasına daldılar. Sa-

adettin “Çok sayıda Müslüman yakalandı” diyor ve Süleyman Paşa'nın “savaşın gidişatına çok üzüldüğünü ve ölümden kılpayı kurtulduğunu” ekliyor. Etienne, cesetleri savaş alanında ateşe verirdi, tutsakları kazığa vurdu ve ölümlerin kemiklerini üstüste yığdarak zafer takları kurdurdu. Yüzden fazla Osmanlı bayrağını ele geçirdiler, Rumenlerin ganimeti çok büyük oldu.

Ama “kazanların kaybı da yenilenlerinki kadar büyük” olmuştu.* Hunyadi ve Skanderbeg gibi, Etienne de Hıristiyanlığın kutsal kahramanlarından sayıldı. Papa ona şöyle yazıyordu: “... Yaptıklarınla öyle ünlendin ki, herkesin ağzında...” Etienne'in istediği para yardımı ise daha az hararetle karşılandı. Zaten, bu sevinç hali de uzun sürmedi. Böylesi bir başarısızlığı Sultanın hoş görmeyeceği ortadaydı. Birkaç ay sonra Venedik cumhurbaşkanı, papaya yazdığı mektupta, İstanbul'da ve Gelibolu'da büyük bir donanmanın toplanmakta olduğu, ayrıca Sultan Mehmet'in kara kuvvetlerini hazır duruma geçirdiği haberini verdi. Acaba Türk donanması bu kez hangi yöne gidecekti? Hıristiyanlar hemen korkuya kapıldılar. Dolaşan söylentiler O'nun Girit'e yöneldiği, ordusunun ise kuzeye döneceği Moldavya'da saldıracığı doğrultusundaydı. Eğer Fatih'in gittikçe ağırlaşan hastalığı onu engellemiş, Etienne'e karşı düzenlediği seferi ertelemek durumunda bırakmamış olsaydı, her şey Hıristiyanların düşündüğü gibi seyredecekti. Karadeniz'in kuzeyindeki bazı gelişmeler O'nu öncelikle bu tarafta harekete geçmek konusunda ikna etmişti. Boğdan sorunu bekleyebilirdi.

Son yüzyıllarda Doğu Avrupa'da yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Litvanya ve Polonya'daki Jagellonlar.** Hükümdarları, IV. Casimir askerî ve siyasal ağırlığını arttırmış; Karadeniz, Moldavya ve Kırım tarafına uzanmaya çalışıyordu. Ekonomisi gelişme yolundaydı, ortaya büyük pazarlar çıkıyordu, belki de Sultan Mehmet için bir rakip! Bu sıralarda, Rusya'da da, yükselme dönemi idi. III.

* Âşıkpaşazade.

** Polonya, Bohemya ve Macaristan'a krallar vermiş olan bir Litvanya ailesi. (ç.n.)

İvan* Novagrad Cumhuriyetini yıkacak, etkisini Kazan'a Kırım'a kadar yayacaktır. Zayıflamış durumdaki Altın Ordu devletinin topraklarını yavaş yavaş kendine geçirmektedir.** Papalık da ona yol göstermektedir. IV. Sixte son Mora kralı, Thomas Paleologue'un kızlarından birini eş olarak vermeye razı olur. Papanın kafasındaki düşünceye göre, bu nikah, Ruslarla Roma kilisesinin barışmasına yardım etmeliydi.*** Böyle bir şey asla olmayacaktır, tam tersine, kendini Bizans'ın mirasçısı addeden çar, yavaş yavaş Moskova (üçüncü Roma diyordu) ile Batı Hıristiyan dünyası arasına mesafe koyacaktır. Buna karşın Zoé ile evlenmesi Rusya'ya Rumların ve yenice fikirler getiren İtalyanlar'ın doluşmasını sağladı; bunlar hem sanatsal düşünceler hem de Osmanlılara duyulan kin ve Fatih'ten öc alma duygularıydı. Bu düşünceleri yayarak çarın fikrini çelmeye çalışıyorlardı. Asla beceremeyeceklerdir; ama İstanbul'un fatihi karşısında orada güçlenen bir tehlike vardı ve Fatih bunu dikkate almak zorundaydı. Kırım'da çevrilen entrikalar -burada anlatılamayacak denli karmaşıktır- ona egemenliğini kuzey topraklarını kaplayan ve kendi sınırına basamak bir bölgede Karadeniz'deki son batı kalıntılarını yoketme fırsatı sağlayacaktır.

Kefe Tatarları -burası 1265'ten beri Cenevizlilere aitti- o zamanlar Menğli Giray Hanı temsil eden Eminek Mirza'nın idaresi altındaydı. Cenevizlilerin baskısıyla, Menğli Giray, Eminek Mirza'nın yerini aldı. Osmanlı'ya yakın olan Eminek geri döndü ve Giray Han da, Cenevizlilere sığınmak zorunda kaldı. Tatar beylerinin çoğunun desteğini alan Eminek, Osmanlıları Kefe'ye çağırdı. Bu tür entrikaların yabancısı değildi Fatih; bu durum Ona işe müdahale fırsatı veriyordu. Sadrazam Gedik Ahmet Paşa, büyük bir donanmayla (100 kadar gemi) 31 Mayıs 1475'te Kefe'ye geldi, ku-

* 1462-1505, Rus topraklarının birliğine çalışan ilk büyüklerden.

** Uzun süre Türk sempatzanı olan ülkelerin Ruslaştırılmasının, Slavlaştırılmasının başlangıcı.

*** IV. Sixte, Zoé'ye yola çıkmadan önce 6.000 düka altınla görkemli armağanlar verecektir. Zoé Moskova'ya gelir gelmez Ortodoks olacaktır ve kilise birliği projesi asla tartışılmamıştır.

şatma başladı. Çoğunluğu Tatar olan halk, hemen Türklerle birleşti. Böylece üç gün içinde surlar düştü. 6 Haziran'da kent alınmış, haraca bağlanmıştı.

Yenen kişi, her zaman olduğu gibi yenilen karşısında yumuşak davranmadı. Rus, Eflak, Gürcü, Çerkez ve öteki bütün yabancılar tutsak alınarak köle olarak satıldı. Ötekiler yani Rum, Latin, Yahudiler ganimet payı olarak ve genç kızlarla genç erkekler İstanbul'a satılmak üzere gönderildiler. İtalyan sömürgeciler ise İstanbul'un boş mahallelerini iskan için başkente gittiler. Cenevizlilerin hapise attığı Mengli Giray kurtarıldı ve Osmanlı egemenliğini tanımak koşuluyla Kırım Tatarlarının hanı olarak tanındı.* Kendisi de ondan sonra gelen hanlar, üçyüzyıl boyunca en iyi askerleri ile Sultanın sadık müttefiki olacaklardır. Kırım Hanlığı Ruslara karşı bir tampon devlet görevi üstlenecek ve Osmanlıların yardımıyla, Moskova'nın kendilerini yutmaması için direneceklerdir, oysa öteki Tatar hanlıkları tek tek yitip gidecektir.

Kefe alınınca, Osmanlılar seferlerini, Kırım'ın güney kıyıları boyunca sürdürdüler. Ceneviz kolonileri tek tek işgal edildi. Kerç boğazının öte yakasındaki Anapa 1479'da alınacaktır, yine bir donanma Kopa'yı ve Taman bölgesini ele geçirecektir. Kalesinin çok güçlü ve alınmaz olduğu söylenen Mengüp uzun süre direnecektir. Nihayet Osmanlı donanması Don Nehri'nin sol kıyısında Azak denizinin en iç tarafındaki Tana (Azak) kentini işgal altına alacaktır. Burası, Osmanlı mülkünün en kuzey uç noktası olarak, bu bölgede önemli bir nöbet noktası olacak ve özellikle geniş koyunun ticarete uygun oluşu, köle ticaret trafiği bakımından önem taşıması, balıkçılık merkezi oluşuyla da gözlem yeri durumunu koruyacaktır.

Kırım'ın bu kıyı kentleri kısa sürede Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek stratejik gerekse ekonomik açılardan (bu ikisi Mehmet'in siyasası içinde birbirine sıkıca bağlıdır) en önemli sınır bölgelerinden biri olacaktır. Başka yerlerde olduğu gibi, burada da,

* Mengli Giray'ın kızı, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesidir.

pazar kentler, sağlam garnizon görevi üslenen kaleler çevresinde gelişip yayılacaklardır. Kefe merkez sancak olmak üzere yönetimi altı kazaya ve aşağı yukarı yediyüz köye ayrılarak sağlanacaktır. Kerç ve Taman kaleleri Azak denizi ve boğazını tutar. Kefe kalesi ve batı yakasında bulunan öteki kaleler inişe geçmiş olan Altınordu devletine bitişik sınırlarda “çok güçlü bir engel”* oluştururlar. Öte yandan Polonya’da Jagellon sülalesi yükselişinin arifesindedir. Fetihden birkaç yıl sonra, yeni katılan toprakların güvenliği sağlanmıştır, Osmanlı İmparatorluğu’nun gelişmesine katkıda bulunacak ekonomik merkezler haline getirilmişlerdir, Venedikliler ve Cenevizliler ise yüzyıllardır ellerinde tuttıkları kıyı ve limanlardan kovulacaklardır. Venedik Kefe’nin düşüşüne çok yanmıştı! Yeni bir sayfa açılmıştı artık. Karadeniz “*Bir Türk Gölü*”dür.

Kırım sorunu halledilince, şimdi sıra Etienne le Grand’a gelmişti; onu acilen yenmeliydi. Boğdan’ın bu hırslı prensi de, Karadeniz’de kazandıkları zaferlerin Osmanlıların önünde yeni ufuklar açacağını görebiliyordu, bu nedenle Etienne, Mathias Corvin ve Polonya hükümdarı Casimir’e yanaştı. Venedik’e ve Papa’ya da çağrıda bulundu ama bu konuda başarı sağlayamadı.** Onu kararlılığından kimse döndüremiyordu. 1476 yılında Fatih, güçlü bir orduyla*** Tuna nehrini aşıyordu. Karşılama bir ay sonra Razboieni’de (Alba Valea, Akçavadi) 26 Temmuz günü, ormanlık bir bölgede oldu. “Yeniçeriler, her zamanki alışkanlıklarıyla elde kılıç, ormanda gizlenmiş bataryalar üzerine atıldılar, her yandan birden açılan ateş sonucu başlarındaki generalin onları yüreklendirmesine aldirmeden yerlere kapandılar. O zaman Fatih bu komutana şöyle seslendi: “Bu insanların, çabucak yenilmesi mi istediğiniz! Ne değeri var öyle olursa?” Sonra bir kalkan kaparak, atını ormana doğru sürdü. Bu örnek davranışı askerleri ayağa kaldırdı, ağaçların arasından gün ışımaya başladı. Bu bölgede savaş güneşin doğuşun-

* Evliya Çelebi

** Osmanlılarla Kırım Hanı arasındaki koalisyon planlarının aynısı Venedik’le Etienne le Grand ve Altınordu devleti arasında tasarlanmış olup “Tatar Projesi” adıyla anılır.

*** Dursun Bey 100.000 kişi diyor. ancak bu abartılı bir sayı.

dan öğleye kadar sürdü. Atından düşen Etienne canını zor kurtardı. Türkler ölümlerin kafalarını üst üste yığarak piramitler oluşturdular. Ganimet paylaşıldı: Fatih'e sadık vasallar olarak çarpışan Eflak'li- lere sayısız domuz sürüleri bırakıldı. Ülke kılıç ve ateş altında dümdüz edilip boşaltıldı.*

Etienne yenilmişti ama, tutsak alınamamıştı. Osmanlılara karşı saldırılara devam edecektir ama; prestij kaybına uğradığından, düzenli bir savaşa girmeyecektir. Öte yandan, Fatih de Moldavya'da kalabalık ordularla çatışmanın peşinde değildir.**

6. TOPYEKÛN SAVAŞ

Hastalığına karşın, yorulmak nedir bilmeyen Fatih Sultan Mehmet, her zamankinden daha büyük bir hırsla fetih ateşlerine kapılır, ayrıca kendisini yenmeyi kafasına koymuş olan düşmanlarına karşı kazandığı zaferle yaptığı fetihler sonrası biraz tutuk davranan Sultan Mehmet, Boğdan seferinden hemen sonra kışın ortasında Sırbistan'a, kral Mathias Corvin'e karşı bir sefer düzenler. Macaristan kralı, padişahın Moldavya'ya gitmeden önce yaptığı barış önerisini geri çevirmiş ve Save nehri üzerinde Böğürdelen'i (Sabac) ele geçirip bir yeniçeri garnizonunu tutsak almıştı. Ayrıca Semendire kalesi karşısına bu önemli Osmanlı stratejik noktasını ele geçirmek amacıyla güçlü bir istihkam mevkiî kurdu muşt u. Amacı, Tuna üzerindeki bütün savunma hatlarını sökü p atmaktı. Mehmet gücü olanın gücünü yıktı ve geniş bir basamak düzeni üzerinde tartaklama, darbe indirme taktiğini uyguladı ki buna göre rakiplerinin gücünü parçalıyor, geniş bir yöreye dağıtıyor halkları korkutuyordu. "Kralın dikkatini başka yöne çekmek için akıncılar aracılığıyla Dalmaçya ve Kroya'yı Mathias'ın nişanlısı Napolili Béatrix'in geçeceği bütün yolları dağıttı; kiliselerden, yakılan manastırlardan,

* Hammer

** Moldavya sorunu Fatih'in ölümünden birkaç yıl sonra, II. Beyazıt tarafından çözülecektir. Beyazıt, Akeman'ı ve Kilia'yı alacaktır.

harabedilmiş otlaklardan insanlar, hayvan sürüleri karmaşa içinde kovuldular, sürülüp çıkarıldılar. Papazlar boğazlandı, Dalmaçya yolunda prensese hazırlanmış gösteri buydu.* Mathias Corvin Semendire'yi terketti.

Akıncıların bu tür davranıp Avrupa'daki köy ve kentlere baskın düzenlemeleri ilk kez olmuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Yunan adalarında, Adriyatik kıyılarında her yerde vardı; onlu gruplar veya birkaç bin atlı korsanlar bazen habersiz baskın düzenler, yakıp yıkar, yağmalar ve geri çekilirken de tutsak götürür, köle pazarlarında satarlardı. Sırplar, Macarlar, Giritliler, Yunanlar ve sınırlara yakın oturan halklar her gece toz duman içinde bu korkunç atlıları denizden gelen bu korkunç korsanları beklerlerdi; çoğu da Hıristiyan asıllıydı bu korsanların.

Yıllar birbirini kovalarken Hıristiyan toprakları Ege adalarından Suriye'ye, Korent'e, Slovanya, Kroya, Dalmaçya'ya kadar topyekün bir savaş altında yıkıma uğradı; Hıristiyan hükümdarlar, İmparator III. Frederic, Macar kralı ve öteki kralların elinden sızlanmaktan, korunmaktan öte bir şey gelmedi. Halk ise elinden geldiğince kent surlarının ardına kapanır veya ormanlara saklanırdı. 1472 yılı, özellikle çok çetin geçmiştir. Onbinlerce akıncı ve düzensiz askerler Slovenya, Kroya ve komşu eyaletleri korku ve dehşet salarak bir uçtan ötekine geçmişlerdir. Yine bu yıllar İtalya'nın kuzeyi büyük Türk akınlarıyla karşı karşıya kaldı. Frioul'den Udin'e kadar olan yerler istila edildi. Buralarda yağmalama ve yakıp yıkma daha az oldu, zira bu akınlar Sultan için Venedik çevresinde bir araştırma çalışması sayılırdı; o bölgede Venedik'in direnme gücünü anlamaya çalışıyordu. Halk korku içindeydi. "İtalya'da Türkleri gördüm, İtalyan olacağıma ölsem daha iyiydi" diye yazmaktadır bir İtalyan, dostuna gönderdiği mektupta. Ne İtalya'da ne de Slav ve Cermen ülkelerinde akıncıların bu saldırılarına son vermek için tek bir çare bulunamıyordu. Güçlü garnizonlarla kalelerle İzonzo'nun denize döküldüğü yerden Gorizia'ya kadar bir savunma

* Hammer

hattı kuruldu, merkezde Gradica kenti olup surlarla çevriliydi.* Si- perleriyle birlikte sanki savaş alanını andırıyordu. Elden gelen her yerde bu savunma sistemi kuruluyordu. Ama yine de, 1477'de Türklerin, Castro tepelerinin yamaçlarından Frioula'a, Pordenone'ye, San Daniele'ye ve hatta Venedik'e 75 km. uzaklıktaki Sacile'e sızmalarını önleyemediler. Tarihçi Sabellico'nun anlatmasına göre Udin Şatosundan bakıldığında: "Şatolar, ambarlar, kentler ateş denizi içinde yitip gitmişti" diye anlatılacağı bir manzaradır bu. San-Marco Kilisesi'nin (Venedik) çan kulesinden civar kırsal alan- daki köylerin ateş içinde yandığı görülmekteydi.

Venedik topraklarındaki bu büyük ve uzun süren akınlar o yılın sonunda en üst noktasına vardı, Bosna Beyi İskender Paşa'nın ku- mandasında ötekilerden daha önemli basit bir akındı. Etienne Le Grand karşısında kazandığı zaferden sonra Venedik'in savunma planlarını öğrenme amacıyla Fatih'in yapılmasına karar verdiği a- kınları bunlar.

Venedik ile Fatih Sultan Mehmet arasındaki ateşkes dönemi so- na ermiş, yokolmuştu. Karşılıklı görüşmeciler yollandı. Ama padi- şah sadece zaman kazanmak istiyordu. Asıl isteği Venedik'in işini bitirmektir ama bunun olanaksız olduğunu biliyordu. Anlaşma im- zalamak O'na göre daha yararlı olacaktı. Korent körfezinin girişin- de yer alan İnebahtı'da taarruzu başlattı. 40.000 kişi ile birlikte Mehmet Paşa kenti kuşattı, ama Antonio Loredan denizden yardı- ma yetişti. Türkler, Venedik'in deniz aşırı yerdeki savunması en güçlü askeri noktasını almaktan vazgeçtiler. O zaman seferin yö- nünü Arnavutluk'a çevirdiler. Mathias Corvin, imparator III. Frédéric ile uzun bir savaşa girdiğinden ortalarında yok gibiydi ve Arnavutlara yalnızca Venedik yardım edebilirdi, ama bunu yap- madılar. Menlet'in gönderdiği bir Yahudi aracılığıyla, yeniden ba- rış görüşmeleri başladı. Başarı sağlanamadı, öteki girişimler de so- nuçsuz kaldı. Şurası gerçektir ki, Hıristiyan dünyasında herkes sa- vaştan bıkmış usanmıştı. İlk olarak Napoli kralı Ferrante Büyük

* Bugün bile ayaktadır bu surlar.

Türk ile anlaşma imzaladı. Damadı olan Macaristan Kralı Mathias Corvin tereddüt etti, sonra da şimdilik kaydıyla imzalamayı reddetti. Nihayet 1478 ilkbaharında, Fatih bizzat kendisi Arnavutluk'ta Santari* önlerindeki seferin yönetimini ele aldı.

Kent kuşatmasında sayılar müthişti. Önce 15.000 asker geldi, kısa süre sonra 20.000 süvari ile Arnavut asıllı Rumeli Beylerbeyi Davut Paşa yönetiminde 5.000 yeniçeri geldi. Başka birlikler de akın akın gelmeyi sürdürdüler. Sadece padişahın karargahı 9 millik bir alana yayılmıştı. "Santari çevresindeki bütün tepeler ve dağlar 40 mil yüksekliğe kadar olan her yer beyaz çadırlarla kaplıydı." Top sayısı çok fazlaydı ve büyük kalibreli toplardı. Tarihte daha önce, tek bir yere bu kadar büyük kalibreli topların hepsi birden toplanmamıştır. O dönem metinlerinden yararlanarak Hammer şöyle betimliyor... "Kuşatmaya gelenler, iki koca topun birini Drina nehrinin suladığı dağın eteğine, ötekini de Paşa dağına yerleştirdiler. Paşa dağındaki top İstanbul kuşatmasındaki ünlü topa aynı büyüklükteydi; onun gibi 600 kilogramlık güllerle atıyordu. Günlerdir kent Türk toplarının tehdidi altındaydı, bu topların dökümü için Valide Sultan gelirinin bir bölümünü bağışlamıştı. Topçular, Santari üzerine, içinde yağa bandırılmış yün parçaları, kükkürtle karıştırılmış balmumuna batırılmış kumaş kırpıntıları bulunan güllerle atıyorlardı. Bunların düştüğü dokunduğu her yer ateş içinde kalıyordu. Mermiler sağır edici korkunç bir gürültüyle havayı yarıyor, patlıyor ve arkalarında kuyruklu yıldızlar gibi uzun ışık huzmeleri bırakarak düşünüyorlardı. 7 Temmuz günü eskileriyle aynı kalibrede 12 kentallik yedinci top da geldi. Top değil ölüm makinesiydi. Tam Paşa dağının tepesine yerleştirildi. Bu topun gülleleri taş kütlelerinden oluşuyordu, düştükleri yerde 12 karışık çukurlar açılıyordu. Aynı gün Türkler 350 kilogramlık bir başka topu Bojana nehrinin karşı yakasına yerleştirdiler. Ertesi gün de buna iki yeni top daha eklendi. Birisi topçu tarihinde görülmedik kalibrede idi. 13 kentallik güllerle fırlatıyorlardı. Bütün bu olağa-

* Türkçesi İskenderiye, Arnavutçası Shköder.

nüstü büyük kalibreleri olan toplar hemen orada döküldü, daha soğur soğumaz kentin üzerine ateş kismaya başladılar. 11 Temmuz günü son büyük parça olan 11 kentallik onbirinci top yerleştirildi. 11 Temmuz'da, bu onbir adet dev top tam 178 defa ateşlendi, bir gün içinde bu kadarlık bir atış duyulmuş şey değildi, fırlattıkları toplam 83 kentallik gülle de miktar olarak olağanüstüydü. Böylece atılan gülle sayısı da 30 gün içinde 2500'e yükseldi.”

Bombardıman bir ay sürdü, sonunda Fatih genel taarruz emrini verdi. Yüksek bir yere kırmızı çadırını kurdu. Oradan, kanlı manzarayı iyice gördü... “Ertesi gün, güneş doğarken 4 top atışı taarruz işaretini vermiş oldu. Bir anda 150.000 Türk kentin üstüne kara bir kasırga gibi çöktü.”* Göğüs göğüse çarpışmalar bütün gün sürdü, her iki taraf da üstünlük sağlayamadı, akşam olmuş, kale alınmamıştı daha. Beş gün geçti böylece. Mehmet bir ara bütün topları bir anda ateşletti. Korkunç bir gürültü oldu ama sonuç yine yoktu. O zaman Fatih savaş konseyini topladı. Varılan karara göre: kuvvetlerin bir bölümü kuşatmayı sürdürürken, bir bölümü farklı yerlere açılarak oraları alacaktı. Santari'nin denizle ilişkisini kesmek amacıyla iki kale inşa edildi, çünkü düşmana yardım o yönden gelebilirdi; sonra birliklerin bir bölümü Zabiak, Drivasto ve Alessioyu** almak için harekete geçti. Santari birkaç ay sonra, Venedik'le imzalanan anlaşmanın ertesinde teslim olacaktır. Kroya kalesi açlıktan, bulaşıcı hastalıklardan kırılıp geçmişti, 16 Haziran günü, Venedik ve Arnavutluk ordularına ait bir alayın başarısızlığa uğramasının ardından teslim olmuştu. Bütün Arnavutluk şimdi Osmanlıların eline geçmişti.***

* Bu sayı da abartılı.

** Lesh

*** Türkler, aldıkları her ülkede olduğu gibi çok uzun süreden beri yöre derebeylerinin baş vurduğu “zorunlu çalışma” ve angaryayı kaldırdılar, halk büyük bir rahatlığa kavuştu. Arnavutluk XVI. ve XVII. yüzyıllarda büyük bir gerileme dönemi başladı. Çok sayıda yüksek dereceli devlet memuru ve Arnavut asıllı otuz kadar vezir çıkmıştır burdan. Yeniçeriler ve Kapıkulları arasında da çok sayıda Arnavut vardı.

7. GURURU İNCİNEN VENEDİK

Fatih Sultan Mehmet'in taktiği Venedik'i iyice yormak, parçalamak, adadan adaya donanma gönderme zorunda bırakmak, birliklerini dağıtmaktı. Gemi yapımları, silah imalatı, paralı asker temini, bunların hepsi de para yutan olaylardı ve çoğu kez de boşuna harcanmış oluyordu. Hepsi için demesek bile, paralı askerlerin cesareti savaşların birçoğunda yetersiz kalıyordu. Osmanlı padişahına karşı savaşmak, her yıl Venedik'e 1.250.000 düka altına patlıyordu. Onlar, padişah gibi, kolayca kaynak bulamıyorlardı. Sultan Mehmet, buyruğu altındaki ülkeleri vergi ağırlığını kabule zorlayabiliyordu. Bu durumda Venedik, memurlarının maaşında indirim yapma yoluna gitti, gelir vergisini % 20 arttırdı, yine de her yıl iflasın eşiğine geliyordu.* Kara ve deniz yolları üzerindeki trafiğin önemli noktalarda tıkanması, ticaret hacminin azalması, ticaret gemilerini savaş gereksinimi için kullanılması özel kesimin gelirinde, mali girdilerde çok büyük düşüslere neden olmuştu, sonuçta, Türk donanma ve silahlarına denk duruma gelmek hepten olanaksızlaşıyordu. Bütün özveriye ve bağışlara karşın, Venedikliler bu uzun savaş süresince, yeterince gemi ve savaş araç gereci üretmeyi başaramamış, çok uzun bir zamandır, üstün olduğu donanma alanında geri kalmıştı. Padişahınki ile kıyaslanınca kaynakları para ve insan açısından onunki gibi bitmez tükenmez değildi. Topları da Türklerin koca toplarıyla kıyas kabul etmezdi, Fatih uzun yollar boyunca taşımamak için topları hemen savaş yerinde döktürür ve cepheye sürerdi.

Venedikliler garip bir düşünce biçiminin tutsağı olmuş gibiydiler. Bu, Avrupa tarihinde daha önce de sıkça görülmüştür, bu görüş sonucu düşmanlar hafife alınır, bizlerle aynı uygarlığı paylaşma-

* Venedik Cumhuriyeti'nin mali durumu, büyük Condottiere Bartolomeo Celleoni'nin mirasını bağışlamasıyla yeniden rahatladı: 210.000 düka altın ve bütün mali mülkü. Ama bir koşul öne sürüyordu; San-Marco meydanına heykelinin dikilmesi zorunluluğu. Tabii olanaksızdı bu ama, Verocchio'nun bir eseri, zamanın en güzel yontularından biri, San-Marco meydanında Scuola'nın karşısına, San Giovanni e Paulo kilisesinin yanına yerleştirildi, hâlâ oradadır.

miş olan hasım küçümsenir, asla, hangi alanda olursa olsun, bizim yirmi yüzyıllık Latin ve Hıristiyan damgalı dönemde oluşan insanımızın düzeyine ulaşamayacak kişiler olarak algılanır. Birkaç ileri görüşlü aydın hariç, Venedik'te ve Avrupa'nın öteki yerlerinde, Türkler'in de iyi askerleri, Hıristiyanlarınkinden üstün silahları olabileceği, en güçlüsünden bir top döküm tekniği geliştirebilecekleri, Büyük Adriyatik donanmasından daha güçlü bir donanma kurabilecekleri, bütün bu güçlerin çok zeki ve askerî dehası büyük fatihleriyle kıyaslanacak düzeyde bir başkomutan tarafından yönetileceği kimsenin aklına gelmiyordu. İstanbul kuşatmasının verdiği acı ders çok çabuk unutulmuştu.

Ekonomik ve mali yönden zayıf düşmüş olan Venedik'i müttefikleri de terketmişti. Yıllar geçtikçe hızı kesilmiş, yalnız kalmıştı. Korkunç düşmana karşı birleşeceklerine sürekli aralarında tartışıyorlardı. Eğriboz adasının düşüşünün ertesi günü Papa, Napoli ile Floransa arasında birlik kurma yoluna gitmiş ama sonuç alamamıştı. Venedikliler pek sevilmiyordu, yardımlarına gelmek isteyen de yoktu.

"Venedik'ten nefret ediliyordu ve bu nefret gitgide artıyordu." İtalyanlar, Fatih'in kazanacağı zaferler kadar, Venedik'in kazanacaklarından da korkuyorlardı.** Batı Avrupalı prensler, Osmanlılar tarafından gerçekten tehdit edilme durumunda olmadıklarını düşünüyorlardı, onlara bakılırsa, Osmanlı'nın gözü Venedik'in sahip olduğu güç ve zenginlikteydi. Gösterdiği bencil tutum, kendine pazar aradığı zamanlar veya bir rakibini bertaraf edeceği durumlarda takındığı kaba tavır ve yöntemler nedeniyle, Venedik'e yüzyıllara

* J. J. Norwich.

** Fatih Sultan Mehmet'in Venedik'le savaşı süresince, Floransa'nın Osmanlılarla ilişkileri, Floransa yararına daima olumlu olmuştur. Dostluk ilişkileri sürmüştür. 1478'de, bunun daha da pekiştirilmesi için bir fırsat doğdu: Bernardo Bandini Baroncelli, Julien de Médicis'yi öldürdü, sonra da İstanbul'a sığındı, yakın akrabalarından biri burada konsolostu. Padişah, "Floransa aşkıyla!" Baroncelli'yi tutuklattı ve Antonio de Médicis'ye İtalya'ya götürmesi için teslim etti. Baroncelli, Floransa'da Bargello'nun bir penceresine asılarak öldürüldü. Floransalılar, "Büyük muzaffer Prenslere" en derin teşekkürlerini bildirerek, elçilerine Floransalıları, padişahın "çok saygılı ve yürekten bağlı oğulları" olarak takdimle bildirmesini istediler.

dayalı bir kırgınlık duyuyorlardı. Şimdi de Venedik tutmuş, batılılara göre, ilgiyi başka yöne çekmeye çalışıyordu. Hiç kimse Venedik'in Mora'yı ele geçirmesini -savaşın başında amacı buydu- ve Doğu'ya açılmasını istemiyordu. Sultan, Akdeniz'in bu Kraliçe'sine bir tokat mı savurmuştu? Kimin umurundaydı bu?

Venedik içinde de durum gitgide kötüye gidiyordu. Veba salgını başgöstermişti ve halk gitgide akıncılardan daha çok korkar olmuştu. 1478'de, 30.000 akıncı, İsonzo nehrini geçti. Toprakları silip süpürdüler, beraberlerinde 8.000 tutsak ve 10.000 küçükbaş hayvan götürdüler.* Kimse karşı çıkmadı. Kentler çevrelerine surlar çekiyordu, ama köyleri ne yapmalı? Venedik, artık ne pahasına olursa olsun, barış anlaşmasını kabule hazırdı.

Bir Osmanlı toplumu uzmanı sayılan Venedik Senato Sekreteri Giovanni Daria başkanlığında İstanbul'a bir grup arabulucu gönderildi. Signoria, Giovanni Dario'ya her türlü yetkiyi vermişti. Hiç tartışma çıkmadan 25 Aralık 1479'da anlaşma imzalandı. Venedik için şartlar birkaç ay önce kabul etmesi istenilen şartlardan daha ağırdı. Venedik Cumhuriyeti, Eğriboz'u, Limni'yi, Scutari'yi, Kroya ve Magne'yi** Osmanlılar'a bırakıyordu. Fatih ise Arnavutluk, Dalmaçya ve Mora'da ele geçirdiği bazı yerleri bırakıyordu. Bu gerçekten beklenmedik bir şeydi. Ayrıca, Naxos düküne de, adasını bırakmıştı. Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde serbest ticaret yapabilme iznine karşılık, Venedik, her yıl Fatih'e 10.000 düka altın ödemeyi kabul ediyordu. Ayrıca iki yıl içinde, Türk şap madenlerini devlet adına işletenlerin savaşın başlangıcında hükümete olan borcunu da ödeyecekti (1.000 düka). Onaltı yıl süren bu savaşların sonunda Fatih'in kazançları çok büyüktü: Arnavutluk'un büyük bir bölümü, Mora yarımadasının hemen tümü, Kuzey Ege'deki adalar eline geçmişti. Türklere her yıl bin düka ödemek de tam haraca karşılıktı. Başka bir deyişle Müslüman olanların ödemek zorunda olduğu ciziyeye vergisine bedeldi.

Venedik Cumhuriyeti'ni İstanbul'da temsil etmek üzere kendi

* Annali Veneti, sayfa 120.

** Mora'nın güney bölgesi.

uyruğundan olan kişiler üzerinde yargı yetkisiyle donatılmış yeni bir cemaat başkanının tayinine izin veriliyordu. Bütün bunlar Venedik için gurur kırıcıydı.* 25 Nisan günü San-Marco meydanında kutlanan bayram günü anlaşma yayınlandı. Ancak rahatsızlamadan çok, üzüntüyle karşılandı. Giovanni Dario, Sultan'ın elinden üç adet şeref kaftanı aldı, yüksek rütbeli bir devlet adamı olan Lütfü Bey de Fatih'in güven mektubunu Venedik devlet başkanı Giovanni Mocenigo'ya sunmak üzere Venedik'e hareket etti, mektupta Dario ile varılan anlaşmanın kabul edilmesi isteniyordu, Senato da kabul etti zaten.

Geçmişte birçok kez görüldüğü gibi kendini yeniden toparlamakta başarılı olan Venedik'ten çok, Hıristiyan Batı yenilmişti. Geçen son onbeş yılda ne çok şey olmuştu! Avrupa'da ve Asya'da, Azak denizinde, Toroslarda "*İki kıtanın ve iki denizin Sultanı*" ilerlemiş, her gün biraz daha yayılarak büyümüşü. Tuna boylarından Dalmaçya'ya, Arnavutluk'ta, Bosna, Hersek, Mora ve Anadolu'da bütün topraklar Osmanlı egemenliğine geçmiş ve var olan eyaletlere yeni eyaletler eklenmişti. Belgrad'daki yenilgisi şimdilik Fatih Sultan Mehmet'e Avrupa'ya giden yolları kapatmıştı ama Bosna ve Karpat vadilerinden sarkarak hiç zorlanmadan, oralara ulaşabilirdi. Sultan'a haraç ödeyerek Cenevizli Mahone'nin elinde tuttuğu ve Çanakkale ve İstanbul boğazlarının tek kalesi durumundaki Sakız adası dışında Fatih kuzey Ege denizine bütünüyle hakim olmuştu. Aynı şekilde nerdeyse bütün Karadeniz'in de efendisiydi. Akıncıları istedikleri zaman, Alp'lerden Tuna'ya kadar olan topraklar üzerindeki ülkelerin köy ve kentlerine korku salıyor; donanması, Kalabriya'dan doğu Akdeniz'de İskenderun körfezine kadar kıyılara baskın yapıp yağmalıyordu. Büyük rakibi, Akkoynlu hükümdarı Uzun Hasan'a Hıristiyanlar ikinci bir cephe ko-

* Bu ödeme biçimi ile para birkaç yıl sonra II. Beyazıt tarafından kaldırılacaktır. Anlaşmada her iki tarafın zararları ve suçluları cezalandırılması ve her iki ülkede ticaret yapanların güvenliği ile ilgili bölümler de vardı, ayrıca savaş gemileriyle ticaret gemilerinin birbirinin yedeğinde gitme zorunluluğu, kaçak esirlerin iadesi, deniz kazaları sırasında alınacak karar ve izlenecek tutum, verasetsiz miras, Venedik temsilcisinin ve ailesinin İstanbul'da ikametı gibi konular da maddeler halinde ele alınmıştı.

nusunda çok güvenmiş ama umutlar boşa çıkmış, Uzun Hasan savaşı dışı bırakılmıştı.

Bütün papaların tek isteği olan yeni bir Haçlı Seferi düzenleme fikri, İstanbul'un düşüşünden bu yana bir türlü gerçekleştirilememişti. Hıristiyanlık bu din düşmanlarını Avrupa'dan kovalayarak gerisin geri Asya'ya püskürtmek istemişti. Ama tam tersi olmuştu. Müslüman Türkler yalnızca Bizans'a ait toprakları ele geçirmekle kalmamış, Latin ülkelerini boyun eğmek zorunda bırakmış, şimdi de Hıristiyanlığın büyük yerleşim merkezlerini tehdit etmekteydiler. Büyük Türk'ün şimdi artık nereye fetih seferi hazırlığı yapacağını soruyorlardı birbirlerine.

Eski kıtanın bir bölümünü elinde tutan bu "barbar", şimdiden İtalya yarımadasındaki devletlerin çevirdiği entrikalara katılıyordu, yakında ise Avrupa siyasi ve diplomasi oyunlarının baş kişilerinden biri olacaktı.*

8. BELLINI, CONSTANZO DA FERRARA VE ÖTEKİ SANATÇILAR

Venedik, Sultan'la sürdürdüğü uzun savaştan çıkmıştı, yenen Fatih'ti, ama Venedik için her yenilgi sonrasında olduğu gibi önemli olan tek konu Doğu dünyası ile iş trafiği ve ticaretinin geliştirilmesiydi. San-Marco meydanında Türklerle varılan anlaşmanın duyurulmasından bir hafta sonra, Büyük Meclis, Battista Gritti'nin şahsında, İstanbul'a gönderilecek yeni cemaat temsilcisini seçmiş oluyordu. Birkaç gün sonra da, Bernardo Trevisano, Büyük Türk'e 'orator' -olağanüstü elçi- olarak gönderildi. Alınan kararlara göre görevi padişaha ve büyük paşalara, Giovanni Dario'ya verilen kaptanlardan çok daha görkemli ve değerli armağanlar götürmekti. Amaç, Venedik'le Bab-ı Ali arasında dostluk ilişkileri geliştirmekti, biri Müslüman öteki Hıristiyan da olsa en azından normal ilişkiler

* Altı ay sonra yani aynı yılın 23 Ağustos günü, o zamanlar Valona kazası kumandanı olan Gedik Paşa, Papa'ya ve Napoli krallığına karşı beraberce saldırıya geçmek üzere Venedik'e birleşme teklifinde bulunacaktır.

düzeyinde bu olanaksızdı, ama Floransalıların Osmanlılar nezdinde edindikleri yeri, oyun veya ustaca girişimlerle de olsa ele geçirmek için gerekiyordu bu. Trevisano, İstanbul hükümetiyle, barış anlaşmasında öngörülen sınırlandırma konularını tartışmakla görevlendirilmişti. Bu iş kolay değildi. 1479 yazında 1481 yılının sonuna kadar delege üstüne delege gidecektir. Tartışmalar çetin geçip uzun sürecektir. Çünkü gerek Arnavutluk gerekse Dalmaçya, Ege adaları ve Mora'da olmak üzere o kadar büyük bir alanda toprak ve başkaca sorunlar vardı ki onaltı yıl boyunca köyler kentler durmadan el değiştirmiş, kazanılmış tekrar kaybedilmiş sonra yeniden fethedilmişti, her iki tarafın da yararı zararı hem sayıca çok hem de üstüste birikmişti. Venedik başka zamanlarda aklından bile geçirmeyeceği özverileri göstermiş; birçok yerden vazgeçmişti.*

Öte yandan Fatih'in gözü başka yöne çevrilmişti. Her zamanki gibi kimseye bir şey söylemeksizin kafasında yeni Fetih planları yapıyor ve askeri hazırlıklara girişiyordu. Bu kez nereye vuracaktı acaba? Batı başkentlerinde, özellikle İtalya'da herkes bunu soruyordu. Orta Avrupa'ya mı, yoksa büyük olasılıkla Doğu Akdeniz tarafına mı? Rodos şövalyeleri gitgide daha huzursuzdu. Hıristiyanların fazla telaşlanmamaları için bir neden vardı. Evet; Mehmet hastaydı, batılı casuslar bu doğrultuda haberler veriyorlardı. Daha önce de, birçok kez Fatih'in öldüğü söylentileri Venedik'te veya öteki İtalya kentlerinde dolaşıp durmuştu. İstanbul'da yaygın olan ölüm haberini yalanlamak amacıyla sarayın bir balkonundan kendini gösterdiği anlatılıyordu. Bütün bu söylentiler yalan değildi. Sultanın sağlığı gitgide bozuluyordu. 1470'li yılların başında yapılmış olan portreleri onun nasıl zayıflamış, solup sararmış olduğunu göstermektedir, yanakları çökmüş, hastalık gözle görülür belirtiler bırakmıştır, kesinlikle gut hastalığı olduğu bilinir ama başka hastalıklar da olabilir kuşkusuz. Çok güçlü vücut yapısının sayesinde, ağrılara dayanabiliyor, bu yolda çok büyük bir güç sarfedi-

* Bu görüşmeler konusunda, Aldo Galotta'nın "25 Ocak 1479'dan II. Mehmet'in 1481 yılında ölümüne kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik" adlı yazısına bakınız. (Müslüman Batı ve Akdeniz Dergisi sayı: 39, yıl: 1985)

yor, fiziksel görünüşünde herhangi bir bozulma, eksilme olmamasına gayret ediyordu. “*Bu az görülmüş bir şeydi, sarayına çekiliyor ve tedavi ediliyor, o şekilde ortalarda gözüküp acınulmasını istemiyordu...*” diyor Comines. Çevresinde çok sayıda Arap, Rum, İtalyan ve Yahudi hekimler vardı, ama en çok onu uzun süredir tedavi eden Yakup Paşa’ya güveniyordu. Koşullardan yararlanıp bazen de İstanbul’dan geçmekte olan doktorlara, örneğin Solomon da Piove’nin suikast için gönderdiği ve Yakup Paşa’nın da Mehmet’in yanına soktuğu, Yahudi hekim Maestro Valeo var; O’na ağrılarını kesecek ilaçlar yazmış ve sultan öylesine çabucak rahatlamış ki doktora 5.000 akçelik ödül vermiş ve en kısa zamanda yeniden gelmesini emretmişti.

Pek tabii, o yılların tababetinde Büyük Türk’ü iyileştirecek ilaç bilinmiyordu ve padişah sarayına kapanmış iyileşip yeniden gücüne kavuşmayı, ordusunun başına geçip planladığı seferlere çıkabilmeyi bekliyordu. Yine her askeri etkinlik sonrası ortaya çıkan durgunluk döneminin kendisine sağladığı olanaktan yararlanarak, amaçları arasında en önemlilerden biri olan konuya dönüyordu: Batı sanatına, yani İtalya sanatına. İtalya’dan daha önce de sanatçılar getirtmişti. O sıralarda sanatın öteki dallarından daha çok resme karşı büyük ilgi duyuyordu. İslamiyetin insanoglununun resimle anlatımı üzerindeki yasağını hiç dikkate almazdı.

1479 yılının daha başında anlaşmanın üzerinden henüz üç ay geçmiştir. Sultan’ın Venedik devlet başkanını oğullarından birinin sünnet düğünü için davet amacıyla gönderdiği Simone adlı bir Yahudi yola çıkmıştı. Venedik’ten “bir heykaltıraş ve bronz dökümcüsü” göndermelerini istemişti. Kuşkusuz Simone hararetle, padişahın bir de ressam istediğini söylemiş olacak, zira mesajın gelişinden birkaç hafta sonra, Gentile Bellini, Büyük Türk’ün yanına gitmek üzere seçilmişti. Fatih, İtalyan ressamlarının ününü duymuşsa da, eserlerini Peralı İtalyan tüccarların evlerinde görmüş olsa da bir isim bildirerek istemesi kuşku götürür. Büyük olasılıkla bu fikri ona, Giovanni Dario vermiş olacak. Ötekiler arasından, ünlü bir portre ustası olan Giovanni Bellini’nin gönderilişi ise, padişahın

bu tür resme karşı duyduğu beğeniden kaynaklanmış olabilir. Bir de, uzun süre İstanbul'da Büyük Türk'ün yanında kalmayı kabul edecek tek büyük sanatçının o olması da olasıdır. Gentile'nin bu serüvenden beklediği yarara gelince, ufkunu genişletmek arzusu ağır basmış olmalı. Zira, o günlerde Venedik'te, ön planda biri, sürekli gündemde ve çok iyi bir durumdaydı. Venedik devlet başkanlarının portre ustası, San-Marco ve Saint-Jean-I'Evangeliste okullarından geçmiş bir üstad olarak, İmparator III. Frederik'in beğenisini kazanmış, Doge'lar sarayının Büyük Meclis Salonu'nun restorasyonu ile görevlendirilmiştir. Belki de Venedik büyükleri, böylesine birinin, öteki ustalardan daha iyi diplomat niteliklerine sahip olabileceği sonucuna varmışlardı. Sonunda Bellini'nin kardeşi Giovanni'nin Konsey Sarayı'ndaki restorasyonu sürdürmesine, Bellini'nin dönüşünde, bu işi yeniden devralmasına karar verildi.*

XV. yüzyıl Osmanlı resim sanatı, Timur İmparatorluğu'ndan olan Horasan ve Tebrizli ressamın eserleriyle aynı düzeyde değildi. Resimli kitaplar resim sehpasında yapılan resimler o zaman bilinmezdi çok ender görülür: Fatih zamanında tek bir resimli kitap vardır: 1416 tarihli Amasya'da bulunan İskendername, Ahmet El Nizami'nin bir şiirini düşgücünden yoksun, oldukça ilkel yapımda süsleyen minyatürlerdi bunlar. Fatih döneminden kırk yıl sonrası bu alandaki ilerlemeler hâlâ ağır tempodadır: büyük olasılıkla İranlı sanatçıların ve Şiraz ekolünün etkisi altında yazılmış olan Cinizilname'de olduğu gibi. İstanbul'a gelen İranlı sanatçıların XV. yüzyılın ikinci yarısında Türk resim sanatının gelişmesinde önemli rol oynadıkları kesin. Onları Fatih davet etmemiştir, Doğu sanatı O'nun gözünde Batı sanatıyla aynı çizgide değildi. Bizans resmine de dikkat sarfetmemiştir; Bizans ekolünün Türk resmi üzerinde çok az etkisi vardır, o, daha çok Batı resim sanatına ilgi duyuyordu; kuşkusuz gerçekçi yorumlayışı, insan bedeninin çehresinin olduğu gibi yansıtılışı, yaşama daha yakın

* Bellini ailesi sanatçıdır; baba Jacobo büyük bir ressam olup günümüze çok az eseri gelebilmiştir; amca Leonardo Bellini bir minyatür ustasıydı. Gentile'nin ağabeyi Giovanni ile ressam olan kayınbirader Andrea Mantegna da ünlüdürler.

bir resim oluşu nedeniyle böyle oldu. İşte Fatih'in Bellini'de görüp çok beğendiği yanlar da, bunlardı.

Ressamı ve iki yardımcısını taşıyan gemi 1479 yılında, eylül ayının ilk günlerinde Venedik limanından ayrıldı. Gemi, ayın sonunda İstanbul'a ulaşmıştı. Ressam, burada on sekiz ay boyunca kaldı. Sultan ile çok samimi olduğu söylenemezse de ona çok yakın olduğu, onun istekleri doğrultusunda çalıştığı bilinmektedir.

Bellini'nin Türkiye'de bıraktığı yapıtların önemli bir bölümü kayboldu, zamanın ve insanların verdiği zarara dayanamadı, ardından iz bırakmadan yok olup gitti. Koyu bir Müslüman olan II. Beyazıt -veli (sofu) Beyazıt diye anılır- resimlerden refret ederdi; babasının ölümünden sonra sarayda bulunduğu, sehpa yapılmış tüm resimleri toplatıp pazarda satışa çıkardı. Freskler bir ortaya çıktı bir yok oldu. "Erotik" bulunanlar hemen yok edildi. Topkapı'daki resimler arasından az sayıda tablo ve desen günümüze kadar gelmiştir, yine de o zamanlar Fatih'in sanat zevki konusunda bir düşünce edilebilmemizi sağlayacak yeterince yapıt ve döneme damgasını basmış anlatılar vardır.

Bellini, İstanbul'da çok sayıda portre yaptı. Angiolello'nun dediklerine bakılırsa, "padişah yakışıklılığı ile ün yapmış bir erkeği görmek isteyince Bellini'ye resmini yaptırtır, ona bakardı" Bellini'nin elinden çıkmış, İstanbul'da yapılmış olup da günümüze kadar gelebilmiş tek önemli yapıt Fatih'in ünlü portresidir, bugün bu tablo Londra'da National Gallery'de bulunuyor. Tablo 1480 yılının sonunda -bu tarih bizzat ressamı tarafından atılmıştır: 25 Kasım gösterir- bitirilmiş olup Sultanı başında sarığı; sakalı altında donuk tenli yüzü ile 3/4'lük profiliyle gösterir, bu kemerli burnu, çıkık elmacık kemikleriyle kuşkusuz, hasta bir insanın resmidir. Aşırı şişmanlığıyla bilinen Sultanın yerini zayıf biri almıştır, yıllardır çektiği hastalığın, ağırlaştığının belirtisidir bu. Bellini'nin bir tablosundan esinlenilerek yapılmış bir desen;* Sultanı yine hasta adam şeklinde vermektedir. Bu desende Sultanın yanında tanınmamış bir genç adam da vardır; kuşkusuz onun sevdiklerinden, gözdelelerinden

* Viyana, Ulusal Kütüphanesinde.

den biridir. Bir başka çiftli portre* yine bununla benzer noktalar taşımaktadır, ama Sultan'ın zayıf hastalıklı hali daha da belirgin olup, üstüne çok bol gelen giysiler içindedir.

Bellini bir gün kendi portresini de yapar, bu padişahı çok şaşırır öyle ki ressama dönüp “bir ruh gibi” der. Fatih, Bellini'nin böyle çok sayıda ürün vermesine, yaşamından kesitler sunmasına çok şaşırılmaktadır: saray erkanından kişilerin, sokaktan geçenlerin, derişlerin, gelip onun fırçasında yeniden can bulmasını gördükçe coşardı. Bu konuda Ridolfi şunları anlatır. Bir gün Bellini, Ermiş Jean-Baptiste'in göğse yükselişini gösteren bir tablo yapıyormuş, padişah tablodaki bir hataya ressamın dikkatini çekmiş; zira boynu vurulan birinin boyun kökü içine göçermiş, oysa, tabloda bu uzunca gösteriliyormuş. Bellini'yi buna inandırmak için bir kölenin başı onun önünde uçurulmuş. Geniş yaygınlık kazanan bu anekdot büyük olasılıkla uydurmadır. Ayrıca, bunu ne Spandugino ne de Angiolello ele alır; oysa onlar da sarayda yaşıyorlardı. Yalnızca Ridolfi'nin bunu yazmış olması olayı doğrulamaz. Büyük sanatçılara bu türden yakıştırmalar her zaman yapılagelmiştir. Seneka'da, Büyük İskender'in ressamı konusunda Michel-Ange için böylesi rivayetler vardır sayıları bunlara inanılmayacak kadar çoktur Voltaire** ve Gibbon*** bunlara karşı çıkar, yalanlarlar.

Bellini, saraya freskler yapmak için de sipariş almıştı. Rivayete göre bu fresklerin aralarında erotik sahneler de varmış, amaç “padişahın yorulan duyularına bir canlılık kazandırmakmış.” Söz konusu ‘erotik sahneler’ miydi? Erotizm nerede başlar nerede biter? Venedikli ressam bu konuda fazla yetkili biriymiş gibi sahneler çizemez; sarayda, imparatorluğun her yerinde, düşlerine giren türden güzel kızları ve oğlanları elinin altındayken, duyularına canlılık kazandırmak için hiç de duvarlarda kendini ona teslim eden kadın ve erkeklere gereksinimi yoktu. “in vivo”**** olarak, bizzat ken-

* İsviçre'de bir özel koleksiyon

** Voltaire “Gelenek ve Görenekler üzerine” adlı yapıtı.

*** Roma İmparatorluğunun Çöküşü.

**** Canlı olarak.

disi istediğini yapabiliyordu. Bu resimler büyük olasılıkla, Rönesans döneminde, kiliseler dahil, her yerde görülen çıplak kadın ve erkek resimlerini andıran tablolarıdır. Hepsi o kadar.

Fatih, Bellini'ye bir de ikona* yaptırmıştı, her zaman üstünde taşıdığı söylenir. Bu ikona kaybolmuştur, ama, İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde İran'dan geldiği sanılan bir albüm vardır, içinde Meryem Ana'yı gösteren bir de minyatür bulunur. Olsa olsa Bellini'ye aittir bu. Meryem sol kolunda çocuk İsa'yı tutuyor, yüzünü ona doğru eğmiş. Çocuk sağ eliyle haç işareti yapıyor. Bu Meryem'in biçemi, Berlin'de bulunan ve Bellini'ye ait olan bir Meryem ikonasına çok benzemektedir, kimin yaptığı konusunda en ufak kuşkuya yer yoktur.** İstanbul Üniversitesi kitaplığındaki de Bellini'nin büyük bir Türk ressamının kopya etmiş olduğu ve günümüze kadar ulaşabilmiş ender yapıtlarından birisidir.

Haritalara ve yabancı ülke resimlerine de çok büyük ilgi duyan Fatih Sultan Mehmet kuşkusuz, Bellini'ye Venedik kentinin planlarını da yapmasını buyurdu. Bu konuda hiçbir iz yoktur, ama çizilen görüntüler, doğu ve batı Hıristiyan dünyasındaki büyük kentlerinden farklı olmasa gerek; Avrupalı kral ve prenslerin saraylarının duvarlarına veya kağıtlar üzerine çizdiklerine benziyor olmalı. Ama aralarında bir fark vardı: Bu manzaraların çoğu dekoratif amaçlıydı, oysa, Sultan Mehmet her yerde olduğu gibi, bu konuda da, onların gerçeğe ve aslına uygun olmasını istemiştir. Aca-ba askerî amaçlarla mı? Büyük olasılıkla, çünkü fetihler, onun düşünceleri arasında her an için en önemli yeri tutmaktadır. Ayrıca savaşır durduğu o batılı Hıristiyan ülkelerini bilmek, tanımak isteği de vardı. Çünkü bu konuda da çok meraklı biriydi.

Türkiye'de kaldığı süre içinde Bellini bir de Fatih'in büstünü madalyon olarak bastı. Bunu padişah istemiş olsa gerek. Çünkü, Bellini bu konuda amatör biriydi. Uzmanların belirttiğine göre, o çağda yapılmış olanlar arasında pek iyi sayılmazdı. Bizim için asıl önemlisi Fatih'i yaşamının son yıllarına doğru, büyük bir olasılıkla

* Bkz: s: 129

** Bu konuda bkz: Jean Baby, El Gran Turco, s: 100

1480 yılının ilk aylarında madalyonun kazılmış olmasıdır. Onun son defa hastalanmasından önceki durumunu göstermektedir.

Gentile Bellini 1481 yılında İstanbul'u terketti. Venedik'e dönmeyi kendisi istemişti, orada Doge'lar sarayında önemli işlerin kendisini beklediğini söylüyordu. O sıralarda, Fatih bir sefer hazırlığındaydı. Akli sanatsal uğraşlardan daha farklı konularla meşguldü. Belki de, tamamen başka nedenlerle böyle davranıyordu, portrelerle fazlaca uğraşması dinsel çevreleri gitgide daha çok öfkeliendirmektedir.

Ressamın hareketinden önce, padişah onu 'Comes palatinus' yani saray erkanından saydı. Kuşkusuz kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda olduğu şekliyle Kontluk gibi bir ünvan değildi, böyle bir ünvanı ancak bir Hıristiyan imparator verebilirdi. Saraya yakın biri olarak kabul edildi, Hıristiyanların Altın Kılıç'ına denk bir madalya ve ünvan ile onurlandırıldı. Ona bir madalya ve altın zincirle özel armağanlar verdi. Bunların arasında, Dördüncü Haçlı Seferi'nin komutanı olup İstanbul'da öldükten sonra Ayasofya kilisesine gömülmüş olan Venedik devlet başkanı Dandolo'nun zırhı da vardı. Fatih'in Bellini'nin, sarayında onunla birlikte olmasından çok hoşnut kalmış olduğu açıkça belliydi. Büyük sanatçı Venedik Cumhuriyeti'nin ona olan güvenini mükemmel biçimde hak etmişti. Fatih'in Venedik devlet başkanına yazdığı mektuptaki övgüler bunun bir kanıtıydı. Ağırlandığından dolayı Bellini'nin padişaha sunduğu armağan da O'nu mutlu etmiş olmalı: Bu armağan, babası ressam Jacopo'nun krokilerinin bulunduğu bir defter idi.

Olumsuz bir yolculuktan sonra Gentile Bellini üç dört hafta içinde Venedik'e ulaştı, bütün kent onu alkışlar içinde karşıladı. Aynı gün, başkana ve Yüce Meclise rapor vermek amacıyla saraya gitti. Kendisini kutlamalarla karşıladılar ve 200 düka altın yıllık gelir bağlandığını bildiren karar imzaladılar. Gençlere örnek kişi olarak tanıtıldı. Türk padişahının yanında geçirdiği günler ve yolculuğu ona büyük gurur kaynağı oldu. "Fatih Sultan Mehmet'in liberal tutumunu öve öve bitiremiyordu ve bundan söz etmekten hoşlanıyor-

du. 1507 yılında ölümünden önce bu anıları yayımladı.”* Yüce Meclisin salonunu için yaptığı bir tablosunun altına “equus” ünvanıyla imzasını attı ve bu ünvanı ona Fatih vermişti.

Bellini'nin İstanbul'daki dillere destan günleri, bir başka İtalyan sanatçı olan Contanzo Ferrara'nın ününe gölge düşürmüştü. Ferrara her ne kadar, Fatih'in yanında ondan çok daha uzun bir süre kalmışsa da böyle ünlenmemiştir. Contanzo'nun Sultanla olan ilişkileri konusunda çok az şey biliyoruz. Elimizde tek bir yapıt var, o da bir bronz madalya.** Aile soyadı olan Moysis, gerçekte Yahudi asıllı olduğunun göstergesidir, Ferrara, karısının memleketiydi. Orada uzun süre çalışmıştı ama kendisi Venedikliydi. Ferrante sarayıyla ve Napoli kralı ile yakın ilişki içindeydi, Napoli kralı ise Osmanlılar ile Hıristiyan prensler arasında ustaca bir denge politikası izliyordu; Fatih ondan bir ressam göndermesini istediğinde, Contanzo'yu İstanbul'a göndermişti. Sanatçı 1478'den 1481 yılına kadar İstanbul'da uzunca kalmıştı. Fatih'in ölümünden sonra gitmiş ama bu konuda kesin bir bilgi yok. Yonttuğu Fatih madalyonu*** bize, padişahın enerjik, canlı, Bellini'ninkinden kesinlikle daha sağlıklı halini gösterir. Yapım tarihi aşağı yukarı 1478'dir. Madalyonun bir yüzünde, başında sarığı, sırtında kaftanıyla, Fatih büstü vardır. Arkasında ise, bir kaideye tutunmuş gibi, atının üstünde olup iki yanda iki ağaç, arka planda tepeler ve bir hisar görünmektedir. Sanatsal yönüyle harika bir parçadır, anıtsal özellikten çok, gerçekçi üslupta, Pisanello'nunkine yakın bir stil, Fatih Sultan Mehmet'in büyüklüğünü vurgular biçimde ele alınmıştır. İkinci bir örneği, madalyon çevresi dışında geri kalan kısmıyla birincinin tıpatıp aynıdır. 1481 yılında basıldı. Büyük olasılıkla padişahın ölümünden son-

* Guillet, Fatih Sultan Mehmet Tarihi, Paris, 1681.

** Pap;a II. Alexandre'ı ve Venedik devlet başkanını, Frédéric Barberousse'a bir elçi grubu gönderirken göstermektedir.

*** “Sanatçı bize gerek resim sanatı gerekse madalyon yapımı tekniği konusunda öyle usta biri gibi geldi ki, yalnızca madalyoncu olarak atanmış olmadığı, bir kez İstanbul'a ulaştınca, öteki eserlerde de başarısının tanınacağına kanaat getirdik.” Maria Andoloro, Constanzo da Ferrare. (Glianni a Constantinopoli alla corte di Maometto II. sayfa: 194)

raydı. İşte, bu madalyondan Hıristiyan dünyası Mehmet'in yüz çizgilerini tanımış oldu.

Contanzo'nun yaptığı sanılan yapıtlar arasında bir minyatür daha vardır. Ama bu, bazı uzmanlara göre ressam Sinan'a da ait olabilir. Sultan Mehmet'i profilden göstermektedir; ağır havalı, güçlü, henüz ileri bir yaşında değil. Bir de, Fatih'i genç bir adamla birlikte gösteren çiftli portre (belki de oğullarından birisiyle) var. Bu Contanzo'nun elinden çıkmıştır. Yine güzel bir suluboya resim var. Bu resmi, Contanzo İstanbul'dayken yapmış olmalı. Bağdaş kurup oturmuş bir kâtip* göstermekte, Kâtip, geniş kollu süslü bir kaftan giymiş, başında kocaman bir sarık, bir kulağında altın küpesi, sağ eliyle yazı yazıyor sol eli kağıdın bulunduğu tepsinin üzerine dayanmış. Bazıları bu deseni Bellini'nin yaptığını söyleseler de Contanzo'nun stiline daha yakındır.**

Padişahın ölümünü izleyen yıllarda, başka sanatçılar da, İstanbul'da çalışmalarını sürdürmüşlerdi. Fatih, yalnızca batı estetiğine yani İtalyan estetik anlayışına tutkundu, zaten Türklerin tanıdıkları tek batılı estetik kaynağı da buydu. İtalya yarımadasında bulunan ve kendisinin ilişki kurduğu bütün devletlerden sanatçı göndermelerini isterdi. Venedik, Fatih'le bu konuda işbirliğine yanaşmış, İstanbul'a ressamla birlikte bir heykeltıraş, bir bronz dökümcüsü sonra da cam ustası ve nihayet saat imalatçısı göndermiştir. Padişah tarafından gönderilen bir elçi Laurent de Médicis'ye görkemli armağanlarla birlikte getirdiği mektupta, taş ve ağaç yontucuları, ince ağaç işlemecileri, oymacı, kakmacılar, ağaç ve taş işçileri, bir duvarcı ustası ve bir bronz döküm ustası istendiğini belirten bir liste sunmuştu. Acaba sarayının salonlarını mı süslettirecekti, yoksa, yeni "Avrupalı" bir salon mu yaptırtacaktı? O sıralar Peleponnez'in güneybatısında bir Venedik sömürgesi olan Coron'dan kılıç kını imalatçısı da istemişti, Fatih bu işle amatörce uğraşıyordu. Evet, bizzat kendisi yapardı, ayrıca kemer tokaları, yaylar... büyük olası-

* Boston'da Gardner koleksiyonu

** Bu konu için bkz. J. Raby, op, cit. ve Maria Andoloro, op. cit.

lıkla Avrupalı zenaatkarların yeni yöntemlerini de öğrenmek istiyordu. İstanbul'a giden sanatçı ve zanaatkarlar konusunda elimizde pek bir bilgi yok ama, Bartolomeo Bellano adlı Venedikli bir bronz ustasının İstanbul'da birkaç yıl kaldığı biliniyor. Kuşkusuz, Sultan Mehmet, ondan pek hoşnut kalmamış olacak ki daha sonra Venedik'ten daha başkalarını göndermelerini isteyecektir. Özellikle de, Floransa'dan isteteceği kişilerle bu dala ne denli ilgi duyduğu anlaşılmaktadır.

Türk resim sanatı, Fatih'in bütün çabalarına karşın uzun süre Avrupa sanatının etkisi altında kalamayacaktır. Son yıllarında, Sultan Mehmet, kendine yakın olsun diye, batı tarzı bir resim atölyesi kurulması çalışmalarına atılmıştı. Bellini ve Costanzo İstanbul'da, çok derin izler bırakacak kadar uzun kalmadılar, hatta bu yolda kalıcı bir eğitim de vermediler. Eğer Fatih'in ölümü Osmanlı İmparatorluğu'nu her alanda başka bir akışa sokmasaydı, bir başka ressam Osmanlı resim sanatına Fatih'in arzu ettiği biçimde belli bir yön verebilirdi. O zamanlar, Fatih'in maiyetinde Türk asıllı Müslüman veya Hıristiyan kökenli Sinan Bey adlı bir ressam vardı. Saray atölyesinde, aralarında Venedikli Maestro Paolo'nun da bulunduğu İtalyan sanatçılarının verdiği formasyondan da geçmişti. Sinan Bey'in yapıtları konusunda çok az bilgi var. Costanzo'nun, 'Oturan Kâtip' adlı resminin bir kopyası ile, Bellini'nin 'derviş' adlı resminin bir kopyasını onun yaptığı söylenir. Onun elinden veya atölyesinden çıkma bir Meryem, Genç Yeniçeri ve Yaşlı Rum* resimleri de sayılabilir. Onun yaptığı sanılan veya onun bırakmış olduğu bütün resimler portre çalışmalarıdır. Onun elinden çıktığı sanılan ünlü 'Gül koklayan Fatih' büstünün bugün artık İranlı sanatçı Şiblizade'ye ait olduğu söyleniyor.** Bu güçlü yapının yaratıcısı kim olursa olsun tam bir "doğu-batı sentezi"*** örneğidir ve batının etkisi açıkça bellidir, bu etkilenmeyi Doğu saraylarında, Timur İmparatorluğu'nun başkenti Horasan'da yaymaya ça-

* Fatih albümünde

** Raby, El Gran Turco. s: 141

*** Etinghausen. Türkiye Hazineleri. s: 109

lısanların başında Sinan gelmektedir. O devirde, Osmanlı padişahları Horasan ve öteki saraylara kendi atölyelerinden çıkma resimler yolluyorlardı.*

Sinan padişahın nezdinde pek kabul görüyordu, bundan da yararlanıyordu, Venedik'e ait bir kadırgada bulunup el konulan ve "Sultan'ın büyük ressam"na ait olan malların bedelinin ödemesi için yapılan baskı da bunun kanıtıdır. Kendi ressamının özellikle de saray resim atölyesi başkanı bir sanatçının haklarını, çıkarlarını savunmak amacıyla daha da ileri gidebilen biriydi Sultan.

* Burada, dünyanın en önemli albümlerinden, dünya resminin hazinelerinden birisi olan ünlü *Fatih Albümü'*nden kısaca söz ederek geçeceğim. Bu yapıt daha iyi tanınmaya değer bir yapıttır. İçinde küçük formalar halinde resimler vardır. Garip biçimlerde savaşçı dönüp duran garip yaratıkları sergileyen desenler diziler halinde sunulmaktadır. Bu canlıların kimi tüller, eşarplar döndürmekte çevrelerinde, kimi canavarlarla savaşmakta, kimileri karşılıklı dans etmekte. Bu geleneksel bir tören, belki de derviş tarikatlarından bazı halk hikayelerini resimlemek için yapılmış. (Esin Emel'e göre-Turcica, 1985) Bunlar Uygur Türkleri'nden ressam *Siyah Kalem'*e atfedilmekte, Çin resminin etkisinde olduğu belirgin biçimde anlaşılıyor, (birkaç yıl önce gezip gördüğüm Şanghay müzesinde bunlardan var) Bu resimler daha önce Fatih Albümü'nde yer almıyordu, İstanbul'a daha sonraları getirildiği düşünülüyor. Ya II. Beyazıt'a ya da I. Selim'e, Akkoyunlu veya Karakoyunlu belki de Timur İmparatorluğu beyleri armağan olarak verdi ya da herhangi bir şekilde kurtulmalık olarak ele geçirildi.

VI

Türk Barış Dönemi

Fatih'in savaşları bütün bölgeleri sarsıyor, yıkımlara neden oluyor ve hakları yerinden, yurdundan ediyordu. O zor günleri anlatan çok renkli bölümleriyle nice tarihi metinler var. Bütün savaşlar beraberinde göç ve yas getirir; hele bir de, ortada 'topyekün' savaş varsa durum daha da beterdir. Doğrusu o çağlarda savaşların çoğu böyleydi, "yakıp yıkma" taktiği düşmanlardan çok, halka zarar verdi. Her iki tarafta da acıma yoktu. Fatih, korku saldı ama Hıristiyanlar da öyle.* Düşman ordusunun kötü etkilerini aza indirgemenin en iyi yolu, tutsak edilenleri katletmek, verimli toprakları çöle çevirmek, halkını yok etmektir. Fransız köylülerini ezip geçen Jacques Callot, Doğu Avrupa veya Anadolu'ya gitse, onun da yapacakları bu türden vahşet olacaktı.

Tarih metinlerinden, tanıklık edenlerin yazdıkları ve anlattıklarından öğrendiğimize göre Fatih Sultan Mehmet'in padişahlığı sırasında ve hatta daha sonra da uzun bir gelişme dönemi yaşandı,

* Kazıklı Voyvoda en ünlü örnektir. Ama yalnız o değil. Rouillard, *Transilvanya'da Oluşan Bitenler* adlı kitabında (1595) şöyle anlatır: "Tatarlar ve Türkler o yıl yenilgiye uğradılar; bu kez Transilvanyalı kazaklar, Tatar kadınlara zorla çocuklarını kızarttırıp yedirdiler. Böylece korkutarak Macaristan'dan kaçırmak yoluna gittiler, ayrıca bu yaptıklarını yeni gelenlere anlatarak, etrafta yayarak bir daha gelmelerini önlemek istediler."

çetin ve zorlayıcı iktidarlık döneminde hazırlanmış bir yükselme dönemidir bu, “bir düzen, bir Pax Turcica dönemi.”*

1. YARALARIN SARILMASI

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana siyaseti, devletin “ihyası”, yani ekonomik durumun geliştirilmesi yoluyla padişahın gücünün artması olmuştur. Bu siyaset, eski Orta Doğu İmparatorlukları'nın toplum yapısı temelinde yatan anlayıştan kaynaklanıyordu, buna göre Devletin ana amaçlarından biri ülkeyi yöneten iktidarı elinde tutan insanın gücünü, bu kişiye güçlü mali olanaklar sağlayarak diri tutmak ve yaymaktır. Abbasi halifelerinin Devlete toprak sağlamada yeni tekniklerin değerlendirilişi ve ticaretine sağladığı harikulade gelişme olanakları sayesinde zamanının en zengin, en gelişmiş devleti oldu. “Gelişme olmazsa, Devlet de olmaz, ekonomik hayatta, alışveriş olmayınca da gelişme olmaz.” Harun Reşit de, Mem'un da, Bağdat ve Kahire'deki büyük halifeler de Devleti böyle idare ediyorlardı. Osmanlıların ikinci padişahı Orhan Bey'in kendisi de, devletin kuruluşundan yirmi-otuz yıl kadar sonra Doğu'nun en zengin, hükümdarlarından biri ünvanını edinmişti. 1326'da başkenti Bursa'ya taşımıştı; on yıl sonra Arap gezgin, İbni Batuta Bursa için: “Pazar yerleri, geniş sokaklarıyla büyük ve önemli bir kent” diyecektir. Osmanlıların yerleştiği her yerde bu böyleydi. Pazarlar kurulur, zanaatkarlar desteklenir, korunurdu. Bu kentlerin çoğu, Selçuklu, Bizans ve hatta antik kentlerin devamıdır. Osmanlılar bu kentlere yeni bir atılım getirmiş, gelişmelerini hızlandırmıştır. Fatih'in Yunanistan ve Doğu Avrupa'da fethettiği kentler ve köyler için de aynı şey sözkonusudur.

Balkan ülkelerinde, fetih yöntemleri ve Osmanlıların yayılması, kentlerde ve kırsal kesimde yaşam koşullarını da değiştirmiştir. Sırbistan'da, Mora'da, Arnavutluk, Bosna ve başka yerlerde olsun, hangi bölge alınmışsa, kaleler ve şatoları yıkılır, derebeylerine,

* F. Braudel

manastırlara ve askeri çevrelere ait olan topraklar İslam yasalarına uygun biçimde Osmanlı devletine geçirdi. Bütün bu ülkelerde derebeylik rejimi köylüyü baskı altına almış, birçok vergi yükü derebeyleri yararına zorunlu çalışma koşulları altında ezilmişti. Örneğin, Stephan Douchan Yasası'na göre köylü, haftanın iki günü derebeyine çalışır; oysa, Osmanlılarda genelde hıristiyan olan sipahi (tumar sahibi) yararına, yılda yalnızca üç gün çalışma zorunluluğuna indirgenmiştir. Bir ülke alındığında Padişah önce bir toprak sayımı yaptırır,* tapu defterleri tutturur, (defteri Hükani). Bu kütüklerde vergi miktarları kayıtlıdır, bu bir kereliğine yapılır. Her köylü ödemek durumunda olup derebeylerinin koyduğu zorunlu çalışma biçiminin her türü tümüyle kaldırılmıştır.

Fatih, aldığı ülkelerde oluşan yaraların, çabucak sarılmasına çok büyük bir önem verirdi. Gereken her yerde halkın iskanına ve savaşın yakıp yıktığı yerlerin onarımına başlanmasını buyururdu. Her şey, imparatorluğun gelişimini sağlamak, kendisine fetih siyaseti ve prestiji için gerekli olan gelir kaynakları yaratmak için yapılmalıydı. Barış olmadan gelişme sağlanamazdı: Katolik Hıristiyanlar arasındaki tartışmalara ve Bosna'da Bogomillere uygulanan katliama bir son verdi. Bu yüzden ilk Bogomillerin çoğu kitleler halinde Müslüman oldu, ama dinlerini değiştirmeleri için onlara fazla baskı yapılmadı. Padişah için halkların barış içinde olması ve vergilerini ödemeleri önemliydi. Savaşmadan teslim olan beyler ve askerler aman dilemiş oluyor, ötekiler ise öldürülüyordu, aman dileyenler işlerinde doğru ve üstlerine tam bağlı olmaları koşuluyla Osmanlı askeri sistemi içine kabul ediliyorlardı. Özellikle sosyal ayrıcalıkları içinde varlıklarını sürdürmelerine izin veriliyor, askeri düzenlemelerinde sipahi sınıfını oluşturuyor, topraklarını işleyebiliyorlardı ama artık bu topraklar onların değildi; Müslüman olabildikleri gibi, isterlerse Hıristiyan kalabilirlerdi. 1468'de Sırbistan'daki Braniceva eyaletinde toplam 125 sipahinin 62'si, 1455'te

* Her fetihten sonra yapılması buyurulan toprak sayımından söz ediliyor. Ayrıca padişahlığı sırasında, Fatih, imparatorluğunda üç genel sayım yaptırmıştır: 1454-1455'de 1464-1465'te ve biri de 1476'da Moldavya (Boğdan) seferinden sonra.

Tesalya'da 182 sipahinin 46'sı Müslümanlığı seçer. Öteki birçok bölgede (Bosna, Hersek) Samandıra ve Vidin'de örneğin halkın % 50'si Müslümandır. Müslüman olunca, Bey ünvanını alır ve çok yüksek görevlere kadar gelirlerdi. Bosna'da böyle olmuştur, eski soylular yavaş yavaş İslamiyete geçip, topraklarını nerdeyse günümüze kadar ellerinde tuttular. Anadolu'da aristokrat sınıfın büyük bir bölümü eğer imparatorluğun başka bölgelerine gönderilmemişlerse* kendi mülkleri olan topraklar üstünde kalmışlardır. 20.000 ile 100.000 akçe arasında değişen bir gelirden zeamet olarak en önemli tımarları almışlardır. Aynı şekilde boyunduruk altına giren her boy şefi de tımar olarak oymaklarından aldığı vergiler kadarını hakkederdi. Bu yöntem, Osmanlıların halkın beylerine, yöresel efendilerine sınımsız bağlı olduğu bölgelere hakimiyetini kolaylaştırmıştır, bu şefler ise her an merkezi hükümetten kopmayı arzu etmektedirler.

2. KENTSEL VE KIRSAL KESİM ÇARKI

Kendinden önceki padişahların yaptıkları fetihlerin ardından Fatih Sultan Mehmet'in fetihleri, Anadolu'dan ziyade özellikle Doğu Avrupa'da, çok sayıda yerleşim bölgesinde gerek etnik, gerek kentsel, gerekse kırsal alanlarda önemli değişiklikleri de beraberinde getirdi. İsteyerek ya da zorla dalga dalga göçmen toplulukları gelip yaşam biçimleri ve gelenek-görenekleriyle birlikte yeni yerlere yerleşiyorlardı. Bu Türkler o bölgenin halkına nasıl gözükmekteydi acaba, görünüşleri nasıldı? Fransız gezgini Bertrandon de la Broquière günümüze dek ulaşan ender betimlemelerden birinde şöyle anlatıyor: "Orta halli insanlar, güçleri de orta halli, oldukça güzel insanlar. Hepsisi de sakallı, günlük dilde de söylendiği gibi; Türk gibi kuvvetliler. Kıyaslarsak onlardan daha güçlü Hıristiyanlar gördüm ben; çok merhametliler ve sabahları erken kalksa-

* Kastamonu Beyi İsmail Bey'e Filibe yakınlarında toprak verildi. Alanya Beyi, Kılıç Arslan Makedonya'da Gümölcine Sancakbeyi oldu. Karaman Beyi, Çirmen'i aldı (Maritza vadisinde Seymen yöresi).

lar, az para harcarlar, tarlada çalışırken çok az şeyle yetinirler: İyi pişmemiş bir ekmek, çiğ bir et güneşte kurutulmuş gibi, yoğurt, bal veya peynir, üzüm, meyveler veya otlar, 6 veya 8 kişi için bir avuç undan bir sulu yavan yemek yaparlar.”

“Eğer atlarından veya develerinden biri biraz hastalanır da iyileştirmezlerse onun boğazını kesip yerler. Yerde yatarlar; üstüste iki veya üç kat pamuklu giysi giyerler, etekleri ayaklarına değecek kadar uzundur. Keçeden yapılmış manto gibi bir giysileri daha vardır ki adına aba derler. Hafiftir ve yağmura dayanıklıdır. Ayrıca çok ince ve çok güzel bir tülbentleri de var ki masa örtüsü gibi, dizlerine kadar çıkan çizmeler giyerler kolları uzundur; kadife değildir hiçbirisi, ötekiler ya pamuklu fistan ya da başka kumaşlardan olup giysilerinin altlarına sararlar. Bunlar savaşta olsun yolculukta olsun hareketlerini kısıtlamayan giysiler; çok iyi giyinirler.”*

Türkler, özellikle Balkanlar’ın doğusundaki açık ovalarda, yol boylarında, Osmanlıların kuzeye doğru yayılmalarında kalkış noktası gibi kullanılan başlıca yol boylarında ve konaklama yerlerine yerleşirler. XV. yüzyılda, Selanik bölgesi, Teselya, Vardar vadisi, Norava vadisi Struma ve ona yakın ovalar, Trakya, Maritsa ve daha sonraki fetihlerle karşı karşıya kalır. Böylece, Asya’dan Avrupa’ya geçenler, yağma ve ganimetin oralara çektiği kişiler ya da topraksız köylüler ya da, daha iyi koşullar arayan boylar ve göçerlerdir. Ya, tümüyle kıraçlaştırılmış, boşaltılmış topraklarla karşılaşılır ya da bataklık alanları değerlendirip, ağaçlandırarak, çok daha sonra buralarda oluşacak özel çiftliklerin temellerini atarlar. Yoğun tarım için alanlar ve hayvancılık yapılan yerler kazanırlar. Yerli halk ise Slav kökenlidir, bu göç bölgelerinin kalabalık halkları arasında karışır giderler.**

Türkler Rumeli’yi ele geçirdikten sonra, oraya yalnızca dinlerini değil, dillerini, yeni adet gelenek ve göreneklerle uzun yıllar orada yerleşik biçim alacak olan doğu yaşam biçimini de getirdiler.

* Sayfa 217, 218, 219

** Bu da dillerini, geleneklerini, dinlerini korumalarını sağlayacaktır. Böylece XIX. yüzyılda ulusçu akımların belirlemesiyle, bu toplumlar bağımsızlıklarını yeniden kazanacaklardır.

Fatih Sultan Mehmet zamanında birçok yörede, pirinç tarımı önemli yaygınlık gösterdi, bu konuda Osmanlı hükümeti tarımı kontrolü altında tutuyor ve destekliyordu; sulama kanalları, tarlalar ve hatta çiftçiler özel bir yapılaşma düzenine bağımlıydı.* O güne dek, bilinmeyen at ve deve yetiştirme ile manda üretimi gelişti ve yerleşti, ipek böcekçiliği de öyle. Aynı şekilde sebzeçilik ve bostan ekimi daha sonraları da pamuk, susam, tütün, haşhaş, daha da sonra mısır ortaya çıktı. O güne kadar bunların kimisi hiç bilinmiyor kimisi de az miktarlarda ekiliyordu. Böylece ortaya yepyeni bir manzara çıktı. Tarım ürünleri ve teknikleriyle, asıl tımar kurumu ve toprak dağıtımı konularında önemli değişiklikler oldu.

Barişe yeniden kavuşulunca kentlerin de, görünüşleri değişti, gelişmeye başladılar. İslam uygarlığı bir kent uygarlığıdır. Eskiden Arapların fethettikleri yerlerde yaptıkları gibi, Osmanlılar tarafında alınan bölgelerde de hızla yeni yerleşim birimleri ortaya çıktı. Ülkeyi yöneten sivil ve askerler için kentler odak noktasıydı. Böylece Balkan kentleri yavaş yavaş Müslüman Türk kentleri haline geldi: Her kent, bir cami çevresinde yayılım gösteren evler, çarşılar, kervansaraylar, ticaret ve zanaatla uğraşanların evleriyle, hamamlarla büyüdü gelişti. Kale veya askerî amaçlı binalar, sipahi veya sancakbeyinin kaldığı binalar bulunduğu yerin önemine göre geliştiler. Zanaatkarlar ve tüccarlar loncalarda toplanmışlardı esnaf loncaları usta kalfa ve çırak gibi aşamaları vardı. En azından, bazı meslek dallarında Müslüman olmayanlara da açık olup her mesleğin iç düzenini, ürün tiplerini, fiyatlarını, niteliklerini, ayrıca çıraklıktan kalfalığa oradan ustalığa geçişleri belirlerdi. Esnaf loncaları, esnaf toplulukları arasında karşılıklı yardımlaşmayı da sağlamaktaydı.**

* Yalnızca Maritza vadisinde, devlete giden yıllık gelir 20.000 düka idi.

** Esnafın önemi, tarihsel dönemlere göre değişiklik gösterir. Bu önem, Arap-İslam İmparatorluklarından, Selçuklulardan gelmektedir. Belki de Bizans İmparatorluğu'ndaki esnaf derneklerinin etkisinde kalmıştır. Öyle gözüküyor ki kendinden başka yetkili makama izin vermeyen Fatih, loncaların özerkliğini kısıtlama yoluna gitmiştir. Loncalar konusunda daha geniş bilgi edinmek için benim "Muhteşem Süleyman" adlı kitabıma ve özellikle de R. Mantran'ın "XIII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul" adlı yapıtıyla, Claude Cohen'in "Osmanlı Öncesi Türkiye" ve Halil İnalcık'ın "Osmanlı İmparatorluğu" adlı kitaplarına bakınız.

Müslüman mahalleleriyle Hıristiyan ve Yahudi mahalleleri ayrı ayrıdır. Bu toplulukların birbirlerini rahatsız etmemeleri için böyle düşünülmüştü. Hıristiyan zanaatkar, mallarını Müslüman ve Yahudilere de satabilmekteydi. Müslümanlarla Hıristiyanların evlenmesi olmadık şey değildi, özellikle Müslüman erkekler Rum kadınları almışlardı. Osmanlı padişahları ve şehzadeleri de, uzun süreden bu yana bu alanda örnek oluşturmuşlardır. 1. Beyazıt Kral Lazar'ın kızkardeşiyle, II. Murat Georges Brankoviç'in kızıyla, Orhan Bey ise bir Rum kızı olan Nilüfer Hatun'la evlenmişti. Müslümanla evlenen Hıristiyan kadın isterse kendi dininde kalabiliyor, ibadetini yapabiliyordu. Hıristiyanlıktan İslamiyete geçiş çok daha yaygındı, gerek inanarak gerekse maddi nedenlerden kaynaklanabiliyordu; ama Türkler özellikle bu konuda kesinlikle baskı yapmazlardı. Tabii, devlete zarar vermedikleri sürece; zira Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklar haraç verir, vergi öderlerdi, oysa Müslümanlar haracı bağlanmazdı. Osmanlıların amacı, insanların dinini değiştirmek değil, ülkeler fethetmek, İslamiyetin yayılması için toprakları büyütmekti.* Türklerin gelişinden öncekine farkla, düzen, disiplinli birimlerce sağlanıyordu. Başlarında sorumlu şefleri, beyleri olurdu. Onlar da kendi üstlerine karşı sorumluydular: köylerde tımar düzeninden gelir sağlayan, bu yolla varlığını sürdüren sipahiler vardı; kazalarda, kadı beraberliğinde subaşılar bulunmaktaydı. Kuşkusuz suistimaller yok değildi, sipahiler de, subaşılar da her zaman her şeyden haberdar olmadıkları gibi, bizzat kendileri de dürüst ve namus konularında örnek kişiler olmayabiliyorlardı. Uzun yıllar süren savaş dönemlerinin ardından, Türklerin yerleşik hale getirdiği bazen zor kullanarak barış, tarihte her zaman olduğu

* Alınan yörelerin yerel halkıyla Türkler arasında kurulan ilişkiler sonucu Balkan dillerine Osmanlı Türkçesinden birçok sözcük girmiştir. Sırp ve Hırvat dillerine yaklaşık 3.300 sözcük, Bulgarca'ya 1.000'den fazla sözcük girmiştir. (Knezeviç'e göre) Yunanca da bir o kadar sözcükten etkilenmiştir. Bu üç dilde de Türkçeden alınan sözcükler ilk ağızda, alet edevat isimleri, bitki adları, mimari terimler, madenler, yönetim ve coğrafya terimleridir. Kuzey Yunanistan'da olduğu gibi "Türkleşme" oranının çok yoğun olduğu yörelerde daha çok etkisi görülür dilin. XIX. yüzyıllarda yapılan araştırma çalışmalarına karşın bu diller içinde bugün bile Türkçe kökenli birçok sözcük vardır.

gibi ya şiddet ya açlık yüzünden ölen insanların sayısında azalmaya ve doğum oranının artmasına neden olmuştur.

Çoğu Balkan kentleri atılımlarını, birçoğu ise ortaya çıkışlarını Osmanlılara borçludur. Eyalet valileri, bizzat kendi girişimleriyle kent köylerin kurulmasına, imarına, yolların, kanalların, bölgeye insan çekmek için ne gerekiyorsa onların inşası için girişimde bulunmuşlardır. Bir kervansaray, bir pazar, bir imaret, bir bedesten derken kentler çabucak önemli merkezler halini alırlar. Sivil ve askerî idare temsilcilerinin varlığı ile kentlerin yoğun olduğu bölgelerde yer alması, ulaşım yollarının buralarda birbirine bağlaması gelişmeleri için önemli etkenlerden olmuştur. Memur ve asker herkesin çoluk çocuk pazar yerlerine gelmeleri, yöresel el sanatlarının ve yöresel ticaretin de bu noktalarda toplanmasına, böylece hammadde ve tarım ürünlerini oralara getiren köylülerle ilişki kurulmasına olanak sağlamıştır. Öte yandan köylüler de, kentle olan ilişkilerini geliştirerek kendilerinin üretmedikleri tüketim mallarını ve üretim aletlerini sağlama yoluna gidiyorlardı. Herkes ürettiğini, parası karşılığında satmaya başladı. Kentten kente alışveriş böylece yoğunlaştı. Elbet tüm bunlar için XV. yüzyılı ve Türk Barışını beklemediler. Ancak gelişmeleri, ilerleme kaydetmeleri, iç engellerin ortadan kalkması, tek bir hükümdarın emrinde geniş bir imparatorlukta “*ortak pazar*” oluşması bu devire rastlar.

Bosna ve Hersek’de bazı bölgelerde, Fatih’ten önceki dönemlerde olsun, Osmanlılara geçtikten sonra olsun, bir yüzyıl önce ortada olmayan kentler yerden fıskırır gibi çıktılar, var olanların nüfusu üçe dörde katlandı. 1430’da kurulan Sarayevo (Saraybosna) Fatih’in padişahlık döneminin sonlarına doğru 70.000 kişilik bir nüfusa ulaştı. Aynı dönemde, Mostar, sancakbeyliği olarak çok önemli bir merkez oldu. Drina üzerindeki Zvoşnik, Dubrovnik, Sırbistan ve Macaristan kavşağında yer alması nedeniyle Ortaçağdan bu yana biliniyordu, ama Osmanlıların oraya büyük bir askerî üs kurmasıyla büyüdü gelişti. Smederevo da öyle, ama Kanuni Sultan Süleyman’ın Belgrad’ı almasıyla, Belgrad bu kenti geçecektir. Fatih’in 1466’da kurduğu Elbasan, binlerce hanelik bir kent olacak-

tır, birkaç yıl sonra da Arnavutluk'un başlıca ticaret merkezlerinden biri olarak kendini gösterecektir. Elli yıl içinde, nüfusu iki katına çıkacaktır. Bu da gelişme içinde olduğunun göstergesidir. Makedonya'da Üsküp ile, aynı şekilde Bitoloji de nüfuslarını ikiye katladılar. Bulgaristan'da Vidin Dubrovnik'le birlikte ticaret merkezi durumundadır Rusçuk ve özellikle Varna bir liman kenti olarak çıkışım yapacaktır. Atina'nın da nüfusu artır, ama bu kent özellikle, bir sonraki yüzyılda gelişecektir. Selanik çoktan ticaret merkezi durumuna gelmiş, önemli bir liman kenti olup İspanya'dan kovulan Yahudilerin, yüzyılın son on yılı içinde buraya gelişiyle daha da gelişecektir.

3. GELİŞMEYİ SAĞLAYAN BAŞLICA YOLLAR VE KOŞULLAR

XV. yüzyılın son çeyreğinde, o güne değin yaptıkları fetihler Osmanlılara yeni kaynaklar ve özellikle de ticaretleri için yeni yollar sağlamış oldu. Tarihin her döneminde olduğu gibi, en gelişmiş ülke, en iyi konumda olan çeşitli bağlantı noktalarıyla en fazla yolu elinde tutan ve buraların güvenliğini sağlayan, denetleyebilen ülkedir. Bu konuda, Fatih amaçlarından birisine ulaşmıştır ki, bu durum İtalyanların aleyhine olmuştur.

Cenevizliler bundan daha da fazla etkilenmişlerdir. Doğu Akdeniz'de yalnızca Sakız adası kalmıştır. Mahonne'un idaresinde olan adada önemli maddi geliri o toplamaktadır. Karadeniz'deki, sömürge sistemlerinin çöküşü Doğu ile olan ticaretlerine önemli bir darbe indirmişti. Yabancı gemilere kapalı tutulan boğazlardan Türk makamlarının izniyle ancak padişaha bağlı ülke gemileri geçebilmektedir. (Müslüman Türkler ve azınlıklara ait gemiler) Buranın tekelini hemen hemen ellerinde tutmaktadırlar. 1490'da dört ay içinde, 75 gemi Kefe'ye uğramıştır. 59'unun kaptanı Müslüman, geriye kalanlar ise İtalyan, 3 Yahudi, 2 Ermeni, 1 Boğdanlı, 1 Rus ve 130 da Müslüman* tüccar taşımaktadır. Kefe, Akkirman

* İnalçık'a göre

Kilia ve Tana-Azak'ın Osmanlılar'ın eline geçmesi ekonomik etkinlikte bir azalma, bir düşüş getireceğine tam tersine ekonomiyi harekete geçiren bir kırbaç etkisi yapmıştır. Bunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırsız pazar imkanlarıyla, denetimi altında tuttuğu limanlarla ve taşra eyaletlerindeki gelişmelerle açıklayabiliriz.

Karadeniz limanlarının, gümrük kayıtları trafiğinin ne denli yoğun olduğunu göstermektedir. Bu limanların ele geçirilmesiyle Polonya ile ticaret yoğunlaştı, aynı zamanda civan bölgelerdeki kentlerde özellikle Moldavya (Boğdan) da gelişme hızında büyüme kaydedildi. Rus ve Polonyalı tüccarlar İstanbul'a, Bursa'ya gerek deniz, gerekse kara yoluyla öteki Anadolu limanlarına dek uzanırlar. XV. yüzyılın son çeyreğinde, daha önce var olan ticaret trafiği çok alt düzeylerdeyken XV. yüzyılın sonlarında birdenbire gelişme gösterip, hareketlendi. Baharat, özellikle karabiber, kumaş, pirinç, moher, yün giysiler, seramik, Türkiye'den Avrupa'ya, Doğudan, ta Almanya ve Baltık ülkelerine bu yoğun trafik içinde taşınır. Buna karşılık, Doğu Avrupa ülkelerinden kürkler, madenler, silah, keten, hammadde ve köle alınır. Osmanlıların doğudaki en uç noktası olan TanaAzak önemli bir köle pazarıdır. Bu pazar özellikle de İtalyan sömürgeciliği sırasında da olduğu gibi tatar köleler açısından önem kazanır. Yine bu limanlardan balık ürünleri tuzlu balık ve hayvar İstanbul'a gönderilir; Bozkırdaki hanlıklardan derlenen deriler, atlar karşılığında Orta ve Batı Anadolu'nun çok az miktarda da Avrupa'nın kumaşlarını alırlar. XV. yüzyılın sonunda ve XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzeydeki komşularıyla ticareti sağlam temeller üzerinde gelişir ve sonuçta padişaha ve vasal ülkelere para ve değerli madenler akıtır. Bu durumun o yörelerin gelişmesine büyük katkı olacaktır.*

Osmanlılarla yaptığı uzun savaş döneminin etkilerini yoğun biçimde yaşayan Venedik'in Doğu Akdeniz ticareti, yerini imparatorluk içinde ve özellikle İstanbul'da Floransalılar arasına bıraktı. Avrupa ile ticaretini sürdürmek isteyen Sultan Mehmet, Floransalı-

* Baltık ülkelerine, Moskova'ya ve Polonya'ya "Moldavya yoluyla" Orta Avrupa ve Almanya yönüne Eflak ve Transilvanya üzerinden "Tuna yoluyla."

lara önemli ayrıcalıklar tanımıştı. Onlar, yalnızca başkente köksalmazlar, Bursa'da Toskana kumaşlarının Anadolu ve İran'a gidişi yolunda önemli bir merkezdir. Karşılığında yine Bursa'da İran ve Anadolu yünlerini, ipeğini alırlar. Osmanlı kentleri arasındaki ticaret yolları, Gelibolu üzerinden olsun Edirne yolundan olsun o yıllarda gücünün doruğunda olan Siraküza'ya doğru, özellikle Bosna ve Hersek'in Türk egemenliğine geçmesinden sonra buralardan geçmektedir. Siraküzalı tüccarlar İstanbul'a ve öteki önemli kentlere yerleşirler. Ürettikleri yünü buralarda satıp karşılığında buğday, ipek, ipekli kumaş alırlar. Uzun süren savaş sırasında Venedik'le padişah arasında arabuluculuk yapmasından önemli yararlar sağlamışlardır. Avrupa ile Doğu arasındaki ticaret trafiği şimdi Balkanlar üzerinden geçer, bu durum Venediklilerin aleyhine ama kervanların yol güzergâhındaki kentlerin yararına olmuştur. Bütün bu bölgelerarası ve uluslararası ticaret içinde Müslüman Türk tüccarlar, Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarlar yavaş yavaş İtalyanların yerini kapmıştır.

Anadolu'da, Fatih'in, Uzun Hasan'a karşı düzenlediği Otlukbeli seferinden sonra gelişen barış dönemi üretim ve ticaret açısından verimli dönem oldu. Rumeli'de olduğu gibi, tarım gelişir, sanayi türleri -Ankara ve Kastamonu'da- yün dokumacılığı ortaya, çıkar veya varolanlar gelişme gösterir, yayılır, Bursa'da sanayi ve ipek pazarı olması, İran kervan yolu üzerinde son durak oluşu, İstanbul'a, Saray'a ve zengin sınıfa yakın yerde olması nedeniyle yeni bir atılım içine girer. Hammadde Anadolu'da az miktarda üretilmektedir, daha çok İran'dan -Mazanderan, Gilan- ve Şirvan'dan Tebrizli kervanlarla Sultaniye ve Erzurum üzerinden getirilmektedir. Kervan konaklama yerleri olan kentler, örneğin Amasya ve Tokat zamanla ekonomi ve düşünsel etkinlikler merkezleri durumuna gelir. Her yıl Bursa'ya çok sayıda kervan varır, herbirinde üçyüz dört yüz deve ve at vardır. 20.000-30.000 kilo ipek taşırlar. Sıkı bir denetim, balyaların bedestene tek tek indirilmesini, tartılıp denetlenmesini zorunlu kılar. Vergi resmi ödenince alıcılar malı aralarında paylaşır ve herkese taban fiyatından teslim edilir, satış fiyat-

ları da aynıdır. 1478’de bir kervan yükü ipek, 200.000 düka altın değerindedir. Kervanlar Müslüman Türklerin elindedir, İranlı tüccarlar Bursa’da sürekli ikamet ederler, aynı şekilde, Venedikli, Floransalı ve öteki alıcıları temsilen İtalyanlar da vardır. Hepsisi de önemli kazançlar elde eder ve büyük servet sahibi olurlar. İpek ticareti, başka Doğu kentlerinde de yürütülür, örneğin Halep’te, ama Bursa en önemlilerinden birisidir. Kolay ulaşılabilirliği, iyi örgütlenmiş olması, Anadolu’da barışın yerleşik hal alması önemli etkenlerdir. Tüm bunlar, kervanların güvenliği ve düzenliliğini sağlar. Yükte hafif pahada ağır başkaca mallar da kervanlarla gelir: baharatlar, kumaşlar, boya maddeleri, misk, ravent. Orta Asya yoluyla Çin’den getirilen porselenler bunların başlıcalarıdır.

Fatih’in Doğu İmparatorluğu’nu biraraya getirip toplamasıyla, eski uluslararası ticaret yolları yeniden kullanıma açılmış olur ve önem kazanırlar. Hindistan’ın güneyinde yer alan Bahman krallığının güçlü veziri, Mahmut Gilani 1408’de Osmanlı İmparatorluğu ile ilişki kurar ve bir sonraki yıl adamları Bursa’ya yerleşir, sonra Rumeli’ye de temsilciler gönderir, Hint kumaşları ve ticari ürünleri için müşteri aramak amacındadırlar. 1470 yıllarında Karaman Beyliği’nin Fatih tarafından alınmasından sonra, Halep-Bursa-İstanbul yolu yeniden açılır, aynı şekilde Halep-Antalya deniz bağlantılı yol da trafiğe açıktır. Antalya, Anadolu’nun “*en büyük baharat pazarı*”dır. Malipieroya göre eski canlılığını yeniden kazanmıştır. Suriye ve Mısır’a olan yakınlığı ile en pahalı malların ulaşımına olanak sağlamaktadır. Osmanlılar da Mısır Memlûklularıyla iyi ilişki kurmaktan yanadır, bu iki ülkede de Rodoslu Hıristiyan korsanlara karşı kendilerine savunmak durumundadır. Çünkü o zamanlarda Mısır ile Osmanlılar arasındaki ticaret önemli düzeydedir. Türkler, onlara kumaşlar, yün, zift, afyon, halı ve kereste satmakta, karşılığında şeker, baharat, indigo boya ve öteki boya maddelerini almaktadır. Çok sayıda esir ticareti de yapılır, beyazlar, Mısır’a doğru, Sudanlılar, zenciler de Türkiye’ye doğru Antalya üzerinden gönderilirler. Bir köle, otuz ile yüz düka altın arasında değişen fiyata gider ve bu fiyat yüksektir. Dolayısıyla köle ticareti de çok

para getirmektedir. Ürün alışverişinde izlenen yol en iyi ilişkiler içindedir. Kapitalizm, XV. yüzyılda, Avrupa ülkeleriyle hiç benzerliği olmayan başka türlü bir gelişme içindedir. Emeviler ve Abbasiler döneminde ortaya konan ekonomik kurallara, İslamiyetin getirdiği anlayış ve kurallara uymaktadır, zaten XV. yüzyılda, doğuda uygulamada olan kurallardan temelde çok farklı değildir. Üretim ve dağıtım, yani ne üretileceği ve nerede nasıl dağıtılıp kullanılacağı devletin sıkı denetimi altındadır. Şeriat yasalarına göre devletin ilk görevi, hakça bir bedel karşılığında halkın iâşesini sağlamak, halkı tüccarların spekülasyonuna ve hilelerine karşı korumaktır. Avrupa'daki ticaret sisteminin tersine, ithalat desteklenmektedir. İthalatla ihracat arasında hiçbir bağlantı yoktur, ihracat kontrol altındadır. Devlet dışarıya para, değerli madenler çıkarılmasını yasaklar. Birincil öneme sahip zaruri maddelerin de ihracatını yasaklamaktadır: Tahıl ürünleri, kereste gibi. Böylece ticari alışveriş, İslamiyet'in ilk yıllarından bu yana kredilerle finanse edilir. İşte bu da bir başka zenginlik kaynağıdır. Faiz oranı genelde % 25'tir ve yaygın biçimde bu yönteme başvurulur. Sermaye hiçbir zaman boş durmaz ve sağlanan kâr çok önemli miktardadır.

Büyük servet böylece malı üretenlerin elinde değil onu satanların, ticaret için gerekli parayı ödünç verenlerin ellerindedir. XV. yüzyılda Bursa'da en büyük servet, para alışverişi yapanların ve kuyumcuların elinde bulunmaktadır. Bunlardan sonra, ipek ve ipekli kumaş tüccarları, dokuma tezgahlarını elinde bulunduranlar gelir. Dokumacılar, ürünlerini satacak olan kişilere bağımlıdırlar ve kazançları ötekiler kadar çok büyük değildir. Edirne'de de durum aynıdır. Burası Avrupa'dan ithal edilen malların -özellikle İtalyan kumaşlarının- ayrıca imparatorluğun ihraca hatırladığı malların birarada bulunduğu önemli bir ticaret merkezidir. Edirne'de de büyük sermayeyi elinde tutanlar para ve değerli madenlerin alışverişini yapanlardır. Sonra dokuma tüccarları gelirdi. Ayrıca deri ve baharat alıp satanlar vardı. Bu eski Türk yerleşim bölgesinde, toprak sahipleri üçüncü sırayı almaktaydı. Edirne'nin zenginliği i-daha çok burasının eski başkent oluşu, büyük bir saray ve çevresi-

nin varlığı ile Sultanların sık sık buraya gelmeleriyle buraya kazandırdıkları canlılıktan ve ayrıca, kuzeye doğru sefere çıkan veya hazırlanan padişah ve kuvvetlerinin donanım merkezlerinden biri olarak Balkanlara giden yolun üzerinde olmasından kaynaklanır. İstanbul'da da büyük sermaye birikimi (kapitalizm) oluşmaya başlamıştır. Çok yakın bir zamanda büyük oranlarda gelişme gösterecektir. Transit yolu üzerinde ve bir ihraç merkezi oluşu, Anadolu'dan Karadeniz'deki ülkelerden, Akdeniz'den ve Balkanlardan gelen malların akışında en önemli düğüm noktası olması, Saray ve erkânıyla devlet büyüklerinin bulunuşu bu kente hem üretim hem de tüketim açısından lüks malların aktığı ve her tür spekülasyonun yapıldığı bir yer görünümünü kazandırmıştır. Kaçakçılığı ve yasadışı para kazanma yollarını engellemek amacıyla durmadan kurallar koyar. Fatih zamanında bu iş biraz başarılımış gibidir. Aynı zamanda bu dönem içinde sanayi özellikle dokuma başkentte boy gösterir, oysa aynı dönemde yeni kurulan büyük bir ticaret filosu, her yıl daha kalabalık bir halk kitlesi tarafından tüketimi yapılan her tür malı çok büyük miktarlarda, deniz yoluyla buraya aktarmaktadır.

İmparatorluğun ekonomik alanda yaptığı bu atılıma, Rumlar, Yahudiler -Ermeniler daha sonra- katılmışlardır. Türkler en az iki yüzyıl boyunca etkinlikleriyle ticaret ve finansmana her sektörde egemen olacaklardır. Aralarından bazılarının parasal gücü çok büyüktür. Örneğin* beş kişilik bir Rum grubu 1476'da gümrük keseneği (iltizam) olarak 11 milyon akçe (245.000 düka eder) vermişti. Bir başka dört kişilik Türk Müslüman grubu ise İstanbul gümrüğüne bundan 2.000.000 akçe daha fazlasını ödemiştir. Büyük işler ve ihaleler (artırma ve eksiltme yoluyla) umar sahiplerine ve yıllık gelirleri çok büyük miktarlara varan yüksek dereceli memurlara verilirdi.

Oldukça büyük sayıda önemli kişinin ve iktidara yakın kadınların gerçekleştirdiği bu yatırımlar ve gelirlerinin, o yıllarda Avrupa'da olduğu gibi büyük ailelerin ortaya çıkmasını sağlamamış ol-

* İnalçık, Sermaye Oluşumu. sayfa: 124

ması sizlere garip gelebilir. Bunun da açıklaması Şeriat'ta ve hükümdarın her şeyi kapsayan gücünde yatar. Bir mirasın bütünü'nün % 10'u veraset ilamı olarak alınırđı. Bundan sonra, ölen kişinin vakıflara geçirmiş olduğu paralar ve eşler ile, nikahsız eşlere cariye ve kölelere vasiyetle yapılan bağışlardan pay alınırđı. Geriye kalan kısım ise şeriat yasalarına göre mirasçılar arasında paylaşılırđı. Yasal mirasçının olmaması durumunda, bütün her şey Devlet'e kalırđı. Bazen yüksek bir memurun bütün mallarının padişah tarafından müsadere edilmesi de görülmüştür. Hele bu görevli, görevden alınmış veya öldürülmüşse; ya da hükümdarın lütfundan, yararlanıp dedikodu çıkaracak büyük servetler edindiği durumlarda bu yola sıkça başvurulmuştur. Kolayca edinilen büyük servetler, ender olarak birkaç kuşak ötesine geçebiliyordu. Kan ve miras bağları üzerine kurulu Batı toplumlarında, düşünülmesi, hayal edilmesi bile çok zor bir tür sosyal adalet biçimi yerleşiyordu.

4. İSTANBUL, BÜYÜK BAŞKENT

Fethedilen bütün kentler iskan edildikten sonra, büyük bir gelişme dönemine girdiler: Çok kısa bir süre sonunda kentsel doku Fatih Sultan Mehmet'in kazandırdığı yeni çehresiyle değişti. Ama bu konuda en çok İstanbul'da başarılı olundu; genç padişahın ele geçirdiği kent, hemen ertesi günden itibaren başarılı bir imar siyaseti ile kısa sürede, sonuç alınacak şekilde gelişme içine girdi.

İstanbul'un alınışından sonraki ilk yıllar çetin yıllardı. Hatırlanacağı üzere, padişahın zorla uyguladığı 'sürgün' tepkilerle karşılanıyordu. Yeni gelenlerin büyük bir bölümü geri kaçıyordu, kimileri, kentteki yaşam koşullarının berbat olduğundan, kimileri de oturacakları evlerin kira bedeli olan "mukata"yı ödemeyecekleri konusunda vardığı kararı padişahın geri alması yüzünden burada bakanamıyorlardı. Bu kez, yeniden başkaları zorla getirildiler, bunlar ise, yeni ele geçirilen köylerin kentlerin halkıydı, başkentte naklediliyorlardı. Özellikle çok sayıda Rum, gelmişti. Bu da Rumlar'ın uzun süre İstanbul nüfusu içinde fazlaca olacağı'nın daha o zaman-

dan belirtisiydi. Edirne'den Filibe'den, Gelibolu'dan zanaatkârlar, Mora ve İmroz'dan Limni ve Taşoz'dan köylüler ve vasıfsız işçiler, Eğriboz adasının alınışından sonra bu ada halkından 1470 yılında ve 1475'te Kefe'den insanlar getirildi. Bunlar genellikle İstanbul'da oturdukları mahallelere, geldikleri yeri veya kökenlerini belirten adlar verdiler. Merkez yer Haliç'teki Fener mahallesidir. XVII. yüzyılın başında ortodoks patrikhanesi de buraya yerleşecektir, (hâlâ buradadır). Aristokrat aileler için evler hatta saraylar yapacaklardır. Topkapı, Samatya, Kumkapı, Cibali'de ve İstanbul Boğazı kıyıları boyunca çok sayıda Rum toplulukları görülür. Bu topluluklar kısa sürede, özellikle, buğday ticaretiyle, deniz ticareti içinde önemli bir yer tutacaklardır. Rumlar azınlıklar arasında (cimmî)* nitelikleri ile özellikle gümrükçü olarak bilgi, görgü sahibi olmaları ve dış ülkelerdeki alışveriş yerlerini tanımaları ve dışarıda özel ilişkileri nedeniyle tutundular. Böylece Akdeniz'de İtalyanlara rakip çıktılar. Vergi iltizamı ve madenler üzerindeki imtiyazlarıyla büyük servetler edindiler. Rumlar kısa sürede son yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nda sahip olduklarından çok daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşacaklardır.

Rumlar, hükümetten olduğu gibi idari makamların hepsinde de, her yerde görev alabiliyorlardı. Fetihin ertesi günü, Sultan Mehmet, Bizans aristokrasisinden çok sayıda genci saraya getirmiş, onları devlet hizmetinde çalışacakları şekilde eğitime tabi tutmuştu. Bunlardan biri olan Mesih Paşa, II. Beyazıt zamanında sadrazamlığa getirilecektir. Enez ve Trabzon'un alınışından sonra da, Rum soylularından gençler ve çocuklar Enderun Mektebinde okumak üzere İstanbul'a getirilmişti. Paleolog ailesinden olan Has Murat Paşa ise 1471'de Rumeli Beylerbeyi olarak atanmıştı. Eski Bizanslıların, böyle yüksek makamlara getirilişi, derhal başkentte Türklerin öfkelerini ve tepkilerini çekmişti. Türk kökenliler padişahı, ne yapsalar içten içe Hz. Muhammed'in dinine karşı duracak olan bu kişilere hükümeti emanet etmekle suçluyorlardı; aslında genel is-

* Müslüman hükümdarın, Müslüman olmayan tebasına verilen ad.

tek İstanbul'un bütünüyle Müslüman kenti olması doğrutusundaydı. Sultan Mehmet herkese, böyle yapmakla Müslüman hukukunun örflerine uyduğunu bildirdi, buna göre, Tanrı hükümdara tebaası üzerinde kesin hakimiyet kurmasını buyurmuş, Şeriat yolundan ayrılmamak kaydıyla istediğince idare etme hakkını O'na bahşetmiştir. Devlet yararına kâfirlerden yararlanmanın, Müslüman olmayanları başkente yerleştirmenin, kenti geliştirmek için olduğunu, bunda da kendisinin mutlak hakkı olduğunu açıkladı, ayrıca her zaman olduğu gibi padişah karşı tepkileri dikkate almadı.

Fetihten sonra Sultan, Orta Anadolu'dan -Tokat, Ankara ve Sivas'tan- ve Doğu Anadolu'dan, Adana ve Patrikhanenin bulunduğu Bursa'dan çok sayıda Ermeniye de başkente getirtti. 1461'de Ermeni patrikhanesi İstanbul'a taşındı ve Ermenilerin çok olduğu Sulumanastur'a yerleştirildi. Samatya'da, Galata ve Balat'da Ermenilere ev verildi. Aynı şekilde karşı kıyıda ve boğazda ve İran ve Anadolu kervanlarının geldiği Üsküdar'a yerleştirildiler. Bu işçi ve girişimci insanlara Padişah kolaylıklar sağlamış, onlar da ipek, yün, tütün ticaretinde, finans işlerinde banker, tefeci vergi iltizamında, devlet hizmetinde gitgide daha önemli yerler kapmışlardır. İtalyan ve İran tüccarları arasında aracılık yaparlar. Hem Doğu'da hem Batı'da iş ve aile bağlantıları vardır, imparatorluk içinde iyice kıskanılacak duruma gelmişlerdir, bazı sultanlar hızlarını kesmek zorunda kalacaktır. O günlerde yine de hepsi büyük tüccar veya banker değildi. Çok büyük bir bölümü küçük işlerde çalışmışlardır.

Yahudiler kısa süre içinde Ermenilere rakip çıkacaktır. Zaten bir bölümü fetihten önce de oradaydı, orada kalacaklardır. Öteki Yahudilerse Edirne'den ve Anadolu kentlerinden getirilirler. Ermeniler gibi Yahudiler de, iş nitelikleri ve girişimci özellikleri ile Osmanlı yönetiminde takdir edilirler. Büyük bir bölümü dış ülkelerden buraya toplanır. 1470'e doğru Bavyera'dan gelmişlerdir. En büyük akın, İspanya ve Portekiz'den yüzyılın sonunda kovulanlar, (Marannes'ler) Orta Avrupa ve İtalya'dan gelenlerden oluşur.*

* 20 yıl sonra Yahudi sayısı 36.000'e ulaşacaktır. Osmanlı Padişahları akınları destekleyecek, Mendés'ler Fugger'ler, aralarında Joseph Nasi Naksos dükü olacaktır (II. Selim zamanı)

Geleneklerine ve ibadet biçimlerine göre sinagogları çevresinde toplu yerleşimi yeğlerler. Kendine özgü yaşam biçimlerini ve dillerini koruyacaklardır.* Fatih zamanında İstanbul'da onyeddi Yahudi mahallesi vardı, çoğu Haliç tarafındaydı.

Azınlık denilen bu Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, sözcükten de anlaşılacağı gibi, genel nüfusun en az kalabalık topluluklarıdır. Yine de nüfusun % 60'ı, kendi istekleriyle veya zorla sürgün edilerek buralara getirilen Müslüman Türklerden oluşur ki, Fatih'in de istediği gibi bu başkent her şeyden önce İslamın başkentidir.

Fetihten kısa süre sonra, daha önce de açıkladığımız gibi devlet büyüklerine, büyük imaretler, camiler, çarşılar yapturtmalarını buyurmuştu. Kentin nüfusunun artması, iskanı için bu şarttı, zira kentte varolan Bizans'tan kalma binaların tümü kullanılamaz haldeydi. Elbette bu emre uyuldu ve Divanyolu ile Haliç arasında kalan yerler, yol güzergahları, özellikle Ayasofya çevresi binalarla doldu. Sorumluluğu sadrazam Mahmut Paşa'ya verilmiş olan bütün o bölge, Bedesten'le Haliç arasında kalan bölüm de dahil olmak üzere çarşılarla, atölye ve dükkanlarla doldu, kentin en çok alışveriş yapılan yeri oldu. Hanlar inşa edildi: Bodrum Kervansarayı pamuk ticartine ayrıldı; aynı yörede yer alan öteki üçü Divan yolu ile liman arasında inşa edildi. Padişahın emrettiği gibi, paşalar yüksek devlet memurları, zengin tüccarlar tek bir sokaktan, tek bir imareten, birkaç dükkandan yola çıkarak koskoca bir kentin imarını yüklenip kısa sürede hallettiler. Hali vakti yerinde olan herkes kentin imarına katılmak zorundaydı. İnşaat masrafları ve devam ettirilmesi vakıflar aracılığıyla karşılanıyordu, vakıflar toplum yararına işlerin, kurucusunun sermayesini de koruyacak şekilde yapılmasına olanak sağlamaktadır. Kentin bu şekilde, imarına katılanlar arasında yüksek rütbeli yeniçeri subayları, topçu subayları, devlet ulularından Molla Gürani, Şeyhülislam, Fatih'in eski lalası, İstanbul kadısı, bir mehtesip, bilginler, bir kasap, bir semerci ve hatta, bir de pehlivan vardır.

* İspanyol Yahudicesi günümüzde de İstanbul Yahudilerince konuşulmaktadır.

Haliç'in en arkada kalan kısmında Eyüp Ensari'nin camii ve mezarının çevresine yapılmasını emrettiği mahalle, kısa sürede gelişecek ve kentin Müslümanlaşmasında önemli etmenlerden biri olacaktır. Eyüp Sultan'ın mezarı bir hac yeri gibi sürekli ziyaret edilir; tahta çıkan padişahlar taç giyme töreni gibi imparatorluğun kurucusu Osman'ın kılıcını törenle burada kuşanırlar.

Camileri ve imaretleri çevresinde gelişen bu mahalleler ya gönüllü gelenler ya zorla buraya sürgün edilen Müslümanlarla iskan edilir. Bütün imparatorluktan mesleklerine, gereksinimlere ve kentte boş olan yerlere göre, Asya ve Avrupa'daki fetihleri izleyerek Konya'dan Aksaray, Ereğliden akın akın gelirler. Karadeniz'den Lazlar, Ege bölgesinden ve yaylaklardan Türkmenler başlıca mahalleleri yavaş yavaş doldurarak kurdukları yeni semtlere -Rum mahallelerinde olduğu gibi- geldikleri yörelerin kökenlerini belirten adlarını koyarlar; İstanbul Müslüman kenti özelliğini günümüze kadar kaybetmemek üzere kazanmış olan; tek katlı küçük kerpiç evlerle bezenir. Bu evlere en fazla bir kat çıkılmıştır, oturanların sosyal durumu düzeldikçe genişletilir. Sokaklar dar ve dolambaçlıdır. Büyük Türk'ün başkentini gezen yabancılar basit görünümü karşısında şaşırırlar. Örneğin İngiliz Richard Knolles yüzyıl sora İstanbul'u şöyle anlatacaktır: "Bu çok önemli, çok büyük kentteki Türk evleri alçak ve ahşap, bazıları taş bina, bazıları kerpiçten, araları kil veya çamurla sıvanmış; öyle ki, çabucak dağılabiliyorlar. Her zaman görkemsiz yalnızca gereksinim gidermek için ev yapma alışkanlıkları olduğundan dolayı azla, küçük evlerle yetinirler. Bu basit yerlerin dünya üzerindeki misafirlikleri için yeterli olduğunu söylerler. Ama, toplum için yapılan genel yapılarda hiçbir şeyden kaçınmaz, görkem isterler, hele camiler için..." Venedikli bir gezgin C. Garzoni de aynı dönemde şunları yazar: "... İnsan ömründen, daha uzun ömürlü ev yapmayı, günah sayarlar." Eğlence için genel yerler örneğin hipodrom, Bizanslılarda önemli yer tutan tiyatro gibi meydan yerleri yoktur. Türkler tavla ve satranç oynarlar; ayı oynatıcılarını seyrederek, halk hikayeleri dinlerler. Çok eski bir geçmişe dayanan bu eğlence türleri mekan olarak az yer

gereksinmektedir, aynı şekilde Karagöz oyunu da öyle. Fetihden on, onbeş yıl sonra İstanbul'da yaşam Türklerin Anadolu ve Avrupa'ya yerleştirdiklerinden beri oturdukları köy ve kentlerdeki yaşam biçiminin aynısı olur. İnsanı şaşırtacak kadar kısa bir zamanda, Bizans geçmişi silinip gitmiştir. Başka amaçlarla kullanılan binaların, anıtların çoğu harap olur gider, bir başka din her şeyiyle gelir: Bağlı olduğu kutsal kitap, adetler, gelenekler, görenekler, kökten farklı alışkanlıklar... Kısa süre içinde bin yıllık Bizans'tan bir şey kalmaz.

Sürgün yolu ile ikamet ve yabancıların İstanbul'a yerleşmelerini teşvik; zanaatın, ticaretin, kültürün gelişmesi için yapılan her şey kısa sürede yararsız kalır. Günde 600 kişinin ölümüne yol açan veba salgınına karşın, 1466 yılında kent adeta "bomboş kalmıştı" diyor Kritobulos; 1477 sayımı ise, fetihden sonra İstanbul'un nüfusunun aşağı yukarı 100.000 kişi olduğunu göstermektedir; ancak öteki Akdeniz kentlerinin nüfusu kadar bir sayıdır bu. Müslümanlar çoğunlukta idi. Nüfusun % 60'ını oluşturuyorlardı; Ortodoks Rumlar % 23, Rumeliden sürülen veya Cermen ülkelerinden gelen Yahudiler ise genel nüfusun % 10'unu oluşturuyordu. Bütün imparatorluktan ve yabancı ülkelerden, kentin ününü duyan geliyordu, yaşam burada daha da kolaydı. İmaretler, günde binlerce kap yemek dağıtıyordu. İstanbul'da kimse açlıktan ölmez deniyordu, kentin büyümesi için bu da bir neden sayılabilir. Nüfus 1550'de 500.000'e yükselecek ve yüzyılın sonunda tahminen 700.000 kişilik nüfusuyla Doğu'nun ve Batı'nın en büyük kozmopolit kenti olacaktır. En büyük ticaret merkezi ve gezmeye görmeye değer görkemli bir kent olarak ünlenecektir.

5. ÜÇ DÜNYA VE BİR SARAY

Fatih'in, Venedik'le uzun bir zamandır süren çatışmayı sona erdirdiği yıl, imparatorluğun son zamanına kadar Osmanlı Devleti'nin eriştiği durumu ve biçimi koruyacağı bir dönemin de başlangıcı olacaktır. Topkapı Sarayı bugün bile olduğu gibi ayaktadır.

Bütün sarayı çevreleyen uzun, duvar Kalaat el Sultaniye* o yıl bitirilmiştir. Savaşı düşündüren dış görünüşü ve mazgal delikleriyle askerî bir hava taşımaktadır. Sur, savunma amacıyla çok sayıda askeri içine alması düşünülmediğinden, fazla kalın yapılmamıştır. Kemalpaşazade'nin, "12 Burçlu Kalenin yapılışından bu yana inşa edilen en sağlam ve en güçlü" diye nitelemesi bu sur için pek yerinde sayılmaz. Kırkbeşi kare prizma biçiminde, biri oniki köşeli, geri kalan ikisi sekizgen olan toplam yirmisekiz kulesi vardır. Bunlar surları, olduğundan daha kalınmış gibi gösterir. Sekizgen prizma biçiminde olan, iki kuleden biri Mehter Bandosu için ayrılmıştır; oniki köşeli olan tek kule egemen bir yere kurulmuştur ve içinde bir cihannüma (tören köşkü) vardır. Fatih ve ondan sonra gelen padişahlar buradan törenleri ve gösterileri izlerlerdi. Bazı padişahlar da burada halkın şikâyetlerini dinleyeceklerdir.** Saraya giriş kapısı olan Bab-ı Hümayun'un üzerinde kubbeli bir bölme yer alıyordu ve buradaki kubbenin tüm iç yüzeyi yıldızlıydı; Fatih bu bölmeden "*denizi ve kentini güney mahallelerini seyre dururdu.*" Girişin üzerinde, hattat tarafından yazılan ve buranın, padişahın buyruğuyla yapıldığını anlatan yazı, saraya görkemli bir görünüm kazandırır: "Allahın yardımı ve izniyle bu saray, her iki kıtanın Sultanı, Denizler İmparatoru: hem bu dünyada, hem öbür dünyada Allah'ın gölgesi; her iki ufuk da*** Allah'ın sevgili kulu; karaların ve denizlerin mutlak hakimi, Konstantiniyye'nin fatihi, Fatih'lerin babası, Murat Han'ın oğlu Mehmet Han'ın imparatorluğunu, Allah daim kılınsın; 883 yılının şu mübarek Ramazan ayında, gökkubbedeki parlak yıldızlara kadar yüceltsin."**** Bu yazıtın üzerinde, Kur'an'dan alınmış bir ayet yer alıyor ve sarayın bahçeleri ve şadırvanlarıyla Cennet'inkiler kıyaslanıyor, bu kapının, "Yeryüzüne giriş kapısı" olduğu belirtiliyor. Birçok ünlü yazar ve

* 2,5 km.

** 19. yüzyılda, yenileşme çabalarıyla tanınan Padişah II. Mahmut, halkın dilek ve şikâyetlerini daha iyi dinleyebilmek için bu kulenin yüksekliğini azalttıracaktır.

*** Doğu ve Batı.

**** Kasım/1478

şair, uzun surlarıyla, fetihleri, zaferleri ve çok büyük bir gücü yansıtan kuleleriyle gökyüzüne kuruluş bir şatoyu andıran bu görkemli sarayı, birbirleriyle yarışarcasına anlatmışlardır.* Burası “*ululuğun, görkemlin, zaferin en yüceliğin sarayıdır!*”***

Divan üzerindeki yüksek kule padişahın adaletinin simgesi gibidir; üçüncü avlunun elden ayaktan uzak, görkemli yalnızlığının simgesi, Yeni Saray, Asya ve Avrupa'nın sınır oluşturduğu yerde üç kıtaya yayılan hükümdarlık alanına düşüncesinin açıldığı yerdire sanki. İnşaatında hiçbir şey rastlantı sonucu ortaya çıkmamıştır. Ana yapının üç bölümünden biri “Karaman'da yapılanlara benzer, öbürü Türk biçimine göre, üçüncüsü ise Yunan tarzındadır.”***

Bu üç köşkten yalnızca Çinili Köşk günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir; Haliç'e bakan meyil üzerine kurulmuştu; 1472'ye değin büyük olasılıkla Karaman'dan ve Konya'dan gelen zanaatkar ve ustalarca yapılmış olup, Osmanlı sanatının izlerini taşımaz. Haç biçimindeki planı ile Timur'un İmparatorluk saraylarına benzer; Horasan ve Semerkant saray sanatlarının devamı gibi gelişen Orta Anadolu çini ustaları tarafından süslenmiştir: içi ve dışı sekizgen ve üçgen biçiminde mavi, türkuaz, beyaz, yeşil mozaik ve çinilerle kaplıdır, bazı çini karoların kenarları, gezgin Clavijo'nun Semerkant'ta Timurlenk'in sarayında gördüğünü söylediği çinilere benzer biçimde altın yıldızla çevrilidir.

Son yıllarda uğradığı yıkımlara karşın günümüzdeki görünümüyle Çinili Köşk, ön cepheden tek katlı görünürse de, meyil üzerine kurulduğundan arka kısmı iki katlıdır. İlk yapıldığında çatısı İran ve Orta Asya'dakiler gibi düz damlıydı; ancak İstanbul yağmurları nedeniyle üstüne maden kaplanmış bir çatı eklenmiştir. Orta holün çevresi bir kubbe ile kapatılmıştır, kubbeler dört simetrik parça biçiminde konmuştur. Sağ ve soldaki çini panolar, mavi yeşil renkleriyle Bursa'daki 1. Mehmet'in türbesi ve camiinden oluşan ünlü külliyenin bütünü içindeki çinileri andırır; bunlar doğudan

* Hamidi

** Karamanlı Mehmet Paşa.

*** Angiolello.

gelen ustalar arasında yapılan bir yarışma sonucu belirlenen kişiler tarafından elli yıl önce yaptırılmıştı. Çinilerdeki çiçekler, selviler ya da duvar üzerine boya ile yapılmış olanlar sarayın bu bölümüne “Cennet Bahçesi” görünümü verirdi ve burası dinlenme ve eğlenme yeri gibi kullanılırdı, padişah yaz akşamları haremdeki kadınlarla veya en yakın arkadaşlarıyla buraya gelirdi. Bugün artık varolmayan bir havuzun başında, elinde şarap kadehi ile ya güreşçileri izlerdi, ya da arslan terbiyecilerinin gösterilerini... Giriş bölümünün üzerinden başlayan, çeşitli çiçek motifleriyle süslü bir panoya, mavi zemin üzerine sarı ve beyaz renklerle yazılmış olan sözler buraya değişik bir yücelik boyutu ekler: “başı yıldızlara ve burçlara değen konuttur burası!” İranlı bir şair burayı Mekke’deki Kaaba ile kıyaslar. Ahmet Paşa da, “Gökkubbe bu köşkle yarışmaz, güneş biçiminde iri kabartmalarıyla güneşi bile kıskandırır” demektedir. Bu doğulu şairlerin abartmalı olduklarını dikkate alarak, bu yapının bizi sevimliliğiyle etkilediğini kesinlikle söyleyebiliriz; Fatih’in döneminde ise harika bir yermiş.

Çinili Köşk’ten ayrı, Fatih, Türk ve Rum köşkleri de yaptırdı. Bu iki küçük yapıdan günümüze hiçbir şey kalmamıştır. Birinci köşk için Agiolello, “*döneminin harikalarından biri*” demektedir. Anlaşıldığına göre burası tek katlıydı ve duvarları eskiden bir Bizans manastırının duvarlarıymış. Çatısı, ya da çatının bir bölümü “onbinlerce beyaz cam kareciklerinden” oluşuyordu, üzerinden sürekli akıtılan çatıdan inerek “yaz günleri padişahı uykuya çağırır su şakırtısının keyfiyle” bahçelere yayılıyordu. Bu ilginç mimari yapıyı Fatih’in, çalışmaları için İstanbul’a davet ettiği Venedikli cam ustalarına mı borçluyuz?* Bu iki köşkün yanına yapılan “*Rum Köşkü*”nden ise bugüne hiçbir bilgi kalmamıştır. Belki de, çok sayıda salonların çevrelediği o günlerin öncesi dönemlerden kalma minyatürlerde görülen, ama kesinlikle Antik Yunan taklidi

* Ama XIII. yüzyılda Mardin’de Türk Beyliklerinden biri olan Artukoğulları hükümdarı tarafından yaptırılmış ve üzerinden sular akıtılan bir “sırça köşk”ün varlığı biliniyor. Abbasi-ler de IX. ve X. yüzyıllarda köşkerin üzerinden sular aşırır, saray duvarlarından su akıtarak, yazın korkunç sıcaklığını azaltmaya çalışırlardı.

olmayan bir köşktü bu. Burada bizim ilgilendiğimiz konu, Fatih Sultan Mehmet'in zevki, merakı, ufkunu genişletme isteği, özellikle "İki Kıtanın ve İki Denizin Efendisi"ne yakışacak bu sıfatı belirgin kılacak her şeyin özenle altını çizmekteki yapısıdır.

İstanbul'da ve Topkapı Sarayı'nda, Doğu-Batı sentezinin varlığını gördük desek, bu gerçeğe pek uymazdı. Bu kente "İslambol" adını veren imanın savunucusu, İslâmın kılıcı Fatih'in ta kendisidir; kent uzun süre bu adla anıldı, belgelere bu adla geçti ve XVIII. yüzyılda bir ferman çıkarılarak paraların üzerine o güne kadar "Konstantiniyye" adıyla anılan İstanbul'u belirtmek için bu adın basılması buyuruldu: Yeni Saray (Topkapı)melez bir saray da değildir -yapılışı sırasında da değildi- İstanbul hem bir Doğu kentidir, hem de Avrupalıdır. Bu kenti yaratan Fatih, başkentinin büyük bir İslâm kenti olmasını istedi: XIX. yüzyılda geçirdiği görüntüsel değişiklikler yine de Fatih'in bu kentin Avrupa'nın en iyi başkenti olmasını arzuladığını unutturamaz.* Bütün Doğu Dünyası için İstanbul'un fethi ve geliştirilmesi, kalıcı duruma gelişi, en büyük Müslüman İmparatorluğunun kurulması, her şeyden önce cihad anlayışı içinde, İslâmın da zaferi sayılır. Fetihler sonucu, Bizans İmparatorluğu'nun topraklarının da mirasçısı olduğu halde, Mehmet, kendisini hiçbir zaman bazillerin bir devamı gibi görmemiştir. Yalnızca Konstantin ve ondan sonrakilerin hükümdarlığı, altındaki bütün ülkeleri kendi buyruğu altında toplamayı istemiştir. Başkentini yeniden yapılaştırma ve biçimlendirme çalışmaları İslâm kent anlayışı doğrultusundadır -İslâmın yayıldığı ilk yıllardaki Arap fatihlerinininki gibiydi- Belki de sarayının ve büyük camiinin mimarisinde, batılı mimarların çalışmalarını, İtalyan sanatçılara yaptır ısmarlamasını** istemekle, onlardan yalnızca bu alanlarda esinlenmişti. Topkapı yalnızca doğulu hükümdarların saray anlayışıyla ortaya çıkarılmıştır.

Topkapı Sarayı'nın doğulu olan bu görünüşü, Sarayburnu'ndan

* Yerel yönetimlerin İstanbul'a olduğu kadar öteki Türk kentlerine de bilinçsizce uyguladıkları harcamalar iyi bir sonuç vermez.

** J. Raby'e göre.

Haliç kıyılarına ve Marmara'ya kadar -saray da içinde olmak üzere- geniş alanın tepe yamaçlarının, kullanılış biçiminde de görülür. Buraya, İslâmın ilk yıllarındaki Emevi ve Abbasi halifelerinin saraylarının uzanıp gittiği geniş cennet bahçelerini andıran büyük bir park yapılmıştı. Çimler, ağaçların altında yığılan çiçek kümeleri; şadırvanlar, bunlardan akan sular, çeşmeler, havuzlar, zarif küçük yapılar, köşkler, yukarıda uzunca anlatıldığı gibi ve Angioletto'nun deyimiyile "çok sayıda meyve ağaçları, çeşit çeşit üzümleleriyle asmalar, zambaklar, safran çiçekleri, her türden çiçek ve her yerde nefis sular, kaynaklar, kuyular. Biraz ötede, çeşitli hayvanlar, karacalar, geyikler, keçiler, tilkiler, tavşanlar, koyunlar ve daha nice-celeri... Bu bahçede bir de çok sayıda kuş var, ilkbaharda onların ötüşünü dinlemek ne zevk; ördeklerin yüzdüğü bir göl, Fatih'in avlamaktan hoşlandığı yaban kazları." Kritobulos, bu parktaki süslemelere ve öteki güzelliklere de bayılır, "zevk, mutluluk, güzellik neşe saçmak için yapılmış" der. Dursun Bey bu bahçeyi "ırmakların aktığı Cennet Bahçelerine" benzetir. Cafer Çelebi, parkın selvileri için "Padişahun emriden çıkmayan köleler" deyimini kullanır; Bitlisli'nin gözünde "fetihe hazır asker"dir bunlar. Hamidi, meyveleri, "insanı baştan çıkaran yakutlara" benzetir; yapraklar sa elmadır, yerlerdeki çimler de brokar kumaş gibi görünür onun gözünde. Bu bahçeleri o zamanlar gezmiş olanlar, ilkçağdan kalma kurban yerleri görürler; Fatih Camii yapılırken; bunlar çeşmeye çevrilmiştir. Bizans İmparatorluklarının kutsal mezarlarını Saint-Apôtres Kilisesi'nin bulunduğu yerden buraya getirmişlerdir.

Bütün Türkler gibi bir doğa aşığı olan Fatih de, sık sık bu parka gelir, sebze ve meyve yetiştirerek dinlenirdi. Osmanlılarda gelenek şöyleydi: Sultan da olsun, şehzade de, her insan, hayatını kendi elleriyle çalışarak kazanmalıdır. XV. yüzyıl başında, yaylara ip geren I. Mehmet (Çelebi)'den, damak zevkine düşkün II. Abdülhamit'e kadar, bütün padişahların bir mesleği vardır. Fatih Sultan Mehmet, yaylara halka, kemer tokaları, kılıç kınları yapar, bahçesinde çalışırdı. Özellikle, süs amacıyla yapılmış olan Avrupa bahçelerinin tersine, Osmanlı bahçeleri dinlenme ve toprağı ekip biçme yerleri

olarak düşünölmüştür. Padişahın bahçeleri kısa sürede yığınla meyve, sebze üretimi sağlayacak, bunlar dışarıda satılacak ve her bayram padişaha sebze ve meyve bahçelerinin gelirini sunmak adet halini alacaktır.

6. YASA KOYUCU PADIŞAH

Çok büyük ölçüde yayılan ve merkezî yönetimle idare edilen Fatih'in imparatorluğu, İstanbul'un alınışından birkaç yıl sonra, o güne dek büyük Türk ailelerinin idaresinde ataerkil biçimde, (II. Murat ve ondan sonra gelenlerin padişahlığı sırasında) yönetilen imparatorluğa hiç benzememektedir. Devletin ve ordunun başındaki Türk kökenlilerin yerini sonradan Müslüman olmuş Hıristiyanlar almış; "Köle devleti" yapısı kazanmıştır. Kurumların ele alınmasını, genelde yeniden yapılanmasını, bilgili ve aralarında görüş birliği olan bir kadronun devletin hizmetine verilmesini gerekli gördü. Molla Gürani, Molla Hüsrev ve öteki hukukçulara, ilhamı padişahıtan almak kaydıyla, onun yönlendirmesi altında bir kanunname hazırlanması emri verildi; bununla, yeni yapılan Osmanlı İmparatorluğu'nda onun belirleyeceği geniş bir ölçekte kurumlar yasası oluşturulacaktı.

Her türlü yetkiyle donatılmış olan sadrazam, devletin en yüksek görevlisiydi. Kanunnamede sadrazam şöyle anlatılır: "*Her şeyden önce sadrazam, vezirlerin ve emir verme yetkisi olan herkesin başıdır, herkesten daha yüksektir. Her alanda padişahın tek temsilcisidir. Defterdar, mali işlerde onun yardımcısı olup, sadrazam tarafından denetlenir. Bütün toplantı ve törenlerde sadrazam herkesten bir adım önde durur.*"

"Devletin dört temel direğinin birincisi", "hükümdarın temsilcisi"* olan sadrazam, padişahın mührünü alır, "*Soylu mühürüm sadrazamın muhafazasında bulunsun. Hazine açılacak veya kapatılacaksa, sadrazamın önünde defterdarımla birlikte yapılınsın*" demektedir Kanun. Bütün atamalar sadrazam tarafından tasdik edil-

* Hammer

meli ve bütün kararlar ona bağılı olmalıdır. Onun onayı olmadan hiçbir önemli işe girişilemez. Sefer sırasında eğer padişah ordularının başında değilse başkumandan odur ve çok daha fazla yetkilerle donatılmıştır. Böyle zamanlarda padişaha sormadan kim olursa olsun bir devlet büyüğünü azledebilir, başka yere atayabilir. Yetkilerindeki tek kısıtlama malî konulardadır, bu konuda mutlak sorumlu defterdarlardır. “*Defterdarımın emri olmadan hazinenden tek bir akçe çıkamaz.*” Bunun dışındaki bütün yetki ve şeref, sadrazamındır. Divanı kendi sarayında toplayabilir, düzenli olarak kadiaskeri, defterdarı, yeniçeri ağasını, sancakbeylerini ve yüksek hakimleri huzuruna kabul edip dinler. Cumaları, sarayın çavuşu ve müteferrika ile birlikte, büyük törenle camiye gider. Her iki bayram sırasında öteki vezirlerin, devlet büyüklerinin, yüksek hakimler kurulunun, yüksek dereceli subayların kutlamalarını kabul eder. Görevleri arasında her hafta kentin sokaklarını ve çarşı pazarını denetlemek de vardır. Devletin en ağır yükü onun omuzlarındadır.*

Öteki vezirler -Fatih zamanında sayıları üçtü- devletin bu önemli görevi yürüten kişinin sorumluluklarını ve sıfatlarını paylaşamazlar. Padişahın danışmanlığını yapmaktadırlar ama belirli bir işleri ve etkinlikleri yoktur. Divan’ın öteki üyeleriyle birlikte iş görürler kendilerine verilen emirleri yerine getirirler. Paşalar da büyük rütbelere sahip olup, önemli gelirleri vardır, ayrıca Has** gelirleri daha da yüksek miktardadır.

“*Başdefterdar bütün mallarımın denetleyicisidir*” diye yazıyor Fatih. Bu kişi, yaptığı işin öneminden dolayı sadrazamdan sonra

* Fatih'in sadrazamları sırasıyla şunlardır:

Halil Çandarlı: Şubat 1451-Mayıs 1453

Zağanos Paşa: 1453-Ağustos ya da Eylül 1456

Mahmut Paşa: 1456-Temmuz 1468

İshak Paşa: 1468-1471

Rum Mehmet Paşa: 1471-1472 yazı

Mahmut Paşa (ikinci kez) 1472-Kasım 1473

Gedik Ahmet Paşa: 1473 kışı-1474 arası ve 1476 kışı-1477 arası

Karamanlı II. Mehmet Paşa: 1476, 1477'den Mayıs 1481'e

** En yüksek gelirlilerden alınan Tımar.

gelen en önemli devletbüyüğüdür. Devletin temel direklerinden biridir.* Gerek yetkileri, makamı, gerekse imtiyazları ve geliri ile defterdarın konumu çok önemli bir yerdedir. Bütün imparatorluğun mali işlerinin sorumlusu padişahın hazinesi bunun dışındadır; onun sorumluluğu haznedarbaşı'ya aittir -defterdardır ve İstanbul'da yalnız yirmi kadar daire vardır, bunların en önemlisi *büyük rusnameh kalemi*'dir, imparatorluk muhasebesini Rumeli ve Anadolu garnizonlarının masraflarının, akitlerin birer nüshasını toplar. Bir başka daire Muhafız birliğinin, yeniçeri ocağının, kalelerin de defterlerini tutar. Bu türde bir muhasebe denetim sistemi Fatih'ten önce de vardı ama, o, bunu yeniden düzenlemiş ve eksik yanlarını gidermiştir. Taşrada alt daireler kurulur, müfettişler ve görevlendirilir, belli bir sisteme göre hem özerk hem merkezî bir muhasebe yapılır, bu sistemle, yöresel makamlar sıkı kontrol altında belirli bir cezai sistemle birlikte, hem de bir anlamda serbest bırakılmış olurlar. Defterdarın bu seçkin konumu, ötekilerle kıyaslanınca, bir başka ayrıcalık daha tanır ona, o da vezirler gibi Vasal devletlerin ödediği haraçtan belirli bir katılım payı alma hakkına sahiptir. Bu görevde yıllarca çalıştıktan sonra, defterdar çok yüksek görevlere örneğin vezirliğe getirilebilir. Kadaskerin görevi, yargı sorumluluğu ve imparatorluk içerisinde eğitim hizmetlerine dayanır. Adına yargıç (kadı) denmesinin kökeninde ordu içinde hukuk işlerini yürütmesi ve savaş zamanında da bu işi sürdürmesi yatar. "*Devletin temel direklerinden*" birisi olması nedeniyle, Divan toplantılarına katılır. Orada vezirlerin hemen arkasında yer alır. Denetleme alanı bütün yargı gücüne kapsar. Kadıların ve din görevlilerinin atamalarını yapar, gerekirse görevden alır. Durum gerektirdiğinde yüksek hakim gibi davranır, padişahın huzuruna vezirlerden ve yeniçeri ağasının ardından alınır, çok eskilerden bu yana öteki Müslüman devletlerde yargı merciiinde bulunanların kazançları gibi, kadıaskerlerin gelirleri de önemli ölçülerdedir.

"*Devletin dördüncü temel direği*" olan nişancı, kanunnameye

*** Fatih zamanında Rumeli'de tek bir defterdar vardır. İkinci defterdar Anadolu'ya ait muhasebeyi yönetmekle yükümlüdür.

göre mühürdardır. Görevi; gerekli resmi belgelere padişahın mühürünü basmak (tuğra) ve belgeleri düzene koymak, resmileştirmektir. İdare mekanizmasının başı gibidir. Fatih zamanında aynı zamanda yasama konusunda padişaha danışmanlık etmiştir. Fatih Kanunnamesi böylece nişancı Leyszade Mustafa'nın katılımıyla yazılmış oldu, zaten giriş bölümünde Fatih'ten önceki bütün sultanlar tarafından konan yasaları biraraya toplamıştır. Böylece, yeni kaleme alınanlarla sayıları kabarmıştır. İmparatorluğun bu çok önemli görev katına gelebilmek için, nişancı İstanbul'daki medreselerden birinde çok iyi bir eğitim görmek ve en yüksek makama giden yoldaki bütün daireleri aşmak, en az bir eğitim kurumunda önemli bir görev üstlenmek zorundadır. Nişancı çok yüksek makamlarda görev isteyebilir, örneğin sadrazam olmak gibi. Abbasiiler zamanında olduğu gibi Osmanlılar döneminde de idari mekanizma içindeki yazmanların hepsi de çok kültürlü insanlardan oluşmaktaydı. Aralarından bazıları çok önemli edebi, felsefi ve tarihi eserler bırakmıştır. İstanbul'da olsun taşrada olsun yönetimin başındakilerin emrinde önemli ve karışık bir yazman ve memur hiyerarşisi vardır. Osmanlı devletinde memur sayısı daima çok yüksek tutulmuştur. Milyonlarca belge ve yığınla kayıt ve kütükler, gerek İstanbul'da gerek Ankara'da ve öteki taşra kentlerinde imparatorluk yöneticilerinin her dönem için düzen kaygısını göstermektedir. Bugün bakanlıklar (nezaret) dediğimiz her birim medrese eğitimi görmüş belli sayılarda memurdan yararlanma yoluna giderdi. Devlet memurluğu basamaklarını tırmanmaya başlamadan önce, deneyimli memurlar yanında, daire başkanlarının gözetimi altında uzun yıllar süren bir çıraklık dönemi geçirirlerdi. Yükselmeyenin belirli kuralları vardır. Çok iyi bir eğitim görmüş olmak, önemli sayılırdı. Daha önce devlet kademelerinde görev yapmış olanların oğlu veya yakını olanlar tercih edilirdi. Ama en önemlisi, yine de kesinlikle çok yetenekli olmaktı. Atamalar sadrazam tarafından, eğer yargı kademelerine yapılacaksa, kadiasker veya nişancı tarafından onaylanmak sonra da bu atamaların padişahın önüne getirilmesi gerekmektedir. Gümrük, darphane, tersane, ordu, maden o-

cakları gibi idari alanlara yapılan atamalarla memurlar ya İstanbul'da ya da imparatorluğun başka yerlerinde görevlendirilir, ama hepsi de genel valilerin (beylerbeyi) ve valilerin (sancakbeyi) emri ve denetimi altında çalışırdı. Beylerbeyi ve sancak beylerinin kendi divanları vardı. Devlet bürokrasisine çok önem verilirdi, bu gelenek onlara Doğu devletlerinden, Orta Asya'dan miras kalmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in Kanunnamesi'nde bazen en ince ayrıntılar üzerinde bile durulur: törenler, saray ve devlet protokol kuralları gibi. Her hareket önceden düşünülmüş, herkesin yeri tek tek padişahınkine göre belirlenmiştir. Nevruz bayramı kaldırılmış (İran kökenliydi), öteki iki bayram (Ramazan ve Kurban Bayramları) daha parlak törenlerle, merkezinde padişah bulunmak üzere, kutlanılması yoluna gidilmiştir. *"Padişahınız olarak her iki bayramda da Divan önüne taht kurulmasını ve el öpme törenlerinin orda yapılmasını buyuruyorum. Vezirlerim, kadiaskerim ve defterdarım, hemen benim arkamda ayakta duracaklar, Hocam vezirlerin önünde ayakta, olacak. Kadiasker, defterdar, saray çavuşları, aynı şekilde sancakbeyleri ve mütefferika elimi öpeceklerdir..."* Padişahın yemeklerini yalnız yiyeceği de kanunnamede belirtilmiştir. Kardeş katlinin vacip olduğunu bildirir madde de yine kanunnamede çıkmıştır. Bir başka maddede, *"bir arz odası kurulsun, ben padişahın olarak bir perde arkasında durayım, haftada dört gün tahtımın önünde kadiaskerim, defterdarım huzuruma varıp bilgi versinler."* Bir başka madde de padişah seferdeyken devlet büyüklerinin de kendisiyle birlikte gelmelerini zorunlu kılmaktadır, kuşkusuz görkemine görkem katmak amacıyla böyle düşünülmüş olacaktır. Devlet büyüklerinin her kademe için belirlenmiş durumları, görevleri, maaşları, emekli hakları tek tek kanunda gösterilmiştir. Gelecek yüzyıllarda süregidecek ufak bazı değişiklikler geçirecek ama bütününde Fatih'in yeniden yapıladığı, düşünüp biçimlendirdiği bu büyük devlet içinde hiçbir şey rastlantıya bırakılmayacaktır. Bu düzenleme içerisinde ordusu, sivil idare mekanizması tamamen köle kökenlilerin ellerine teslim edilmiş olup bunlarla mutlak hükümdar olan padişah arasına hiçbir ara sınıf giremeyecektir.

Kurumlar üzerine hazırlanan bu kanunda İstanbul'un alınışından hemen sonraki yıllarda halkların (reaya) statüsünü ve tımar sahiplerinin vergi ve faiz durumlarını, ceza hukukunu konu alan düzenlemeler vardı. Fatih bütün bunları, kendisinden önce yapılmış karar-nameleri, bazı bölgelerde Osmanlılardan önceki dönemlerden kal-mış olup geçerliliğini sürdüren kararları, tek bir kitapta topladı.

İslamın ilk yıllarından bu yana Şeriat'ın bütün hukuk sorunları-nı çözmediği gibi bir genel kanı vardı. Kanunnamelerin kökeninde Şeriat var olsa bile, işte bu yeterli gözükmeyen yönler için laik an-layışa sahip bir yönetici fermanlar (kararnameler) ile bu durumu gidermekten başka ne yapabiliirdi ki? Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkarılan fermanlar, yalnızca şu veya bu anlaşmazlık, şu veya bu şekilde işlenmiş suçlar için değil, yalnızca belirli bir bölgede yal-nızca orada; veya kişiye, o kişi için çıkarılmış olup öylece uygu-lanır, başkaları veya başka durumlar için geçerli olmazlar. Sırbis-tan'da Eflak için, örneğin yalnızca çingeneler için, yörükler için hazırlanmış fermanlar vardır. Özellikle cinayet davalarında impa-ratorluğun her yerinde yasalar uygulanır. Padişah ender olarak kendi inisiyatifini kullanarak kararname çıkarma yoluna başvurur ki bu ancak, var olan hukuk düzenlemesi içinde bir yargıcın veya devleti temsil eden birinin çözemeyip padişaha sorduğu durumlar-da olabilir.

Böylece yasalar bir değil, çok çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Osmanlılar bir yöreyi ele geçirince kendilerinden önce yürürlükte olan yasaları ve adetleri bütünüyle incelemeye alırlardı. En azın-dan ilk dönemlerde halktan çok büyük bir tepki ve memnun olma-ma belirtisi gelmezse, eskiden bu yana yürürlükte olanlar Türk Devletine zarar vermemesi halinde geçerliliğini korurdu, örneğin derebeyliklerde zorunlu çalışma süreleri gibi. Bosna'da Sırbis-tan'da Eflak'da* Osmanlılar varolan yasaları onayladılar, hatta ye-niden kaleme aldirtırken kararnamelerinde o yöre terimlerini kul-landılar. Fatih, gümrük, madenleri ve vergiler konusunda çok sayı-

* Bak: N. Beldiceanu. Fatih'in Dört Eylemi. Balkanlar'da Osmanlı Dünyası cilt II.

da kararname çıkarttı, yöresel geleneklere doğrudan bağlı olup bir bölümü pirinç ve maden işçilerini kapsamaktaydı. Böylece hukuki durum ve yapılanma eyaletlere göre geniş bir yayılımla değişiklik gösteriyordu. Yasalar bütünü içinde, vergi sistemi önemli bir yer kaplıyordu, özellikle de tımar sahiplerinin padişahın ordusuna verdikleri hizmet karşılığında elde ettikleri gelir. Fatih'in bir numaralı kanunnamesi ağır suçları ve bütün halklara uygulanabilir yasaları kapsıyordu. Ama daha da çok faizleri belirliyordu. Aşar vergisi tımar sahiplerinin yapmaya zorunlu oldukları şeyleri ilgilendiren konular üzerinde yoğunlaşmaktaydı ki bunlar ordusu için birincil önemde gereksinimlerdir.

Fatih'in kanunnamesinin ağır ceza (cinayetler gibi) kanunu her çeşit halka, hangi inançtan yana olursa olsun imparatorluk sınırları içinde yaşayan herkese uygulanırdı. Para cezası olsun, bedensel cezalar olsun her suç için kadın erkek için farklı, zengin-yoksul, gece ve gündüz işleniş biçimlerine göre ayrı ayrı uygulanış biçimlerini kapsamaktaydı, askerî sınıftan olanlar ayrı bir statüde, özel mahkemelerce yargılanırdı. Öngörülen cezalar uzuv kesmelerden ölüme kadar giden cezalardı. Suistimal işleyen memurların ve rüşvet alanların boynu vurulurdu, bu çok yaygın biçimde başvuru cezalardandı, ama padişah ve onun soyundan ve ailesinden gelenlerin asla boynu vurulmaz kanları akıtılamazdı, onlar boğdurularak öldürülürdü.

Fatih kanunnamesi ilerde Kanuni Sultan Süleyman tarafından yeniden gözden geçirilmiştir, özellikle yeni eyaletler kuruldukça ve yeni vasalet devletler imparatorluğa ekledikçe, bu zorunlu olmuştur. Vergileme sistemi de bazı noktalarda değişikliğe uğrayacaktır, örneğin tımar vergileri için bazı maddeler yeniden kaleme alınacaktır: Fatih Sultan Mehmet'in kanunları imparatorluğun esasını teşkil edecek, Kanun-i-Osmani adı altında XIX. yüzyılın ortalarına, Tanzimat dönemine kadar varlığını sürdürecektir.

VII

Bir Terslik ve Ölüm

1. SONUÇSUZ KALAN RODOS KUŞATMASI

Gittikçe ağırlaşan hastalığına karşın, Fatih önüne hiçkimsenin geçemediği her şeye hakim olma isteğiyle, Venedik ile vardığı anlaşmadan sonra İstanbul'da geçirdiği uzun dinlenme döneminden yeni fetih planları hazırlamak için yararlandı. Bir yandan sanatsal ve düşünsel uğraşları, öte yanda askeri sefer planlamaları derken, Doğu Avrupa'da ve Uzak Doğu'da Hıristiyanların başarısızlığı uğramasından, Anadolu'daki Müslüman beyliklerle sorununu halletmesinin ardından onu Allah'ın izniyle İtalya'ya belki de Roma'ya (neden olmasın?) götürecektir olan yeni atılımları yapma vakti gelmişti. Hatta, Suriye'ye ve Akkoyunluları birkaç yıl önce yemesinin ve zayıf düşürmesinin ardından en büyük rakibi kabul ettiği Memlûklülerin hüküm sürdüğü, Mısır'a, gitmeyi düşünüyordu. Kahire'deki Sultan, Osmanlıların müthiş ordusu karşısında düşünülürse, büyük bir tehlike oluşturmazdı, böylece her zaman olduğu gibi büyük bir giz içinde, bu işi biraz daha sonraya bırakarak 1479 yılı sonlarında karadan ve denizden Rodos'a doğru büyük bir sefer hazırlanmasına başlanması için emir verdi, Rodos şövalyeleri doğuya giden yol üzerinde güçlü ve tehlikeli bir engel oluşturmaktaydı.

Fatih'in Rodos şövalyeleriyle arası hiç iyi olmamıştı.* Daha tahta çıktığı dönemlerde O'nun zorunlu kıldığı haracı ödemeyi reddetmişlerdi. Birkaç yıl sonra da Türkler bir sefer düzenleyip Kos adasını ve Rodos kıyılarını yakıp yıkmışlardı. Peşinden başka düşmanlıklar daha çıktı ortaya. Yalnız, 1471'de suskun geçen o dönemde, Fatih, Trabzon seferi hazırlığı içindeyken bu ateşkes ile arkasını sağlama almıştı. Şövalyeler O'nun başka yerlerde önemli işleri kovalarken onların peşini bırakacağını biliyorlardı. Fatih, Doğu Akdeniz'i fethetmeye karar verinceye dek sürdü bu durum. Fatih'in o yöredeki korsanların etkinliklerine bir son vermek istediğini biliyorlardı; korsanlar bu bölgede tarikat için çalışmak, Müslüman ve Hıristiyan köle trafiğinin yolunu kesip yağmalamakla kalmıyor, Osmanlıların doğu ile süren ticaretine zarar veriyorlardı. Bu şövalyelerin Rodos'taki hakimiyetine son vermek için Fatih'in birçok haklı nedeni vardı.

Ortaya fırsat çıktı. Venedik'le yapılan savaşın sonunda, her iki taraf da bir süre karşısındakine saldırmayacağını ve ordu ve donanmalarının başka yerlerde savaşaacağını biliyordu. Rodos da, bunun farkındaydı ve Sultanın Venedik'le anlaşacağını öğrenir öğrenmez alarma geçti. 1476'da seçimle başa geçtikten sonra şövalye Pierre d'Aubusson adanın ve kentin çevresindeki surların onarımını başlattı. 1478 yılı ekim ayında bir genel kararname ile önemli para yardımı sağlamış ve cephane ve bütün şövalyelerini Tarikat makamını savunmaya çağırtmıştı. Papa'ya ve Avrupa'daki prensliklere de gelip Hıristiyanlığın baş düşmanıya savaşa katılmaları için çağırında bulundu.** Bir elçi, Kahire Sultanlığına gitti ve hazır-

* Rodos, Saint-Jean de Jérusalem şövalyelerinin elindeydi, özellikle Kos ve Leros, ayrıca kıyılarda birçok yer, Halikarnas (Bodrum) da bunlar arasındaydı, 1307'de Bizans'ın elinden almışlardı burayı.

** Rodos'a saldırı haberi ve şövalyelerin yardım çağırması Roma'ya Temmuz başında ulaşır ve büyük heyecan uyandırır. Papa IV Sixte acilen yardımlarına koşma kararı alır. 8 ulaşım amaçlı gemi ve 4 kadirge gereklidir; bütün bu sefer için gereken masraf da 64.000 düka altındır. Ayrıca bu yalnızca üç ay yetecektir ama Türkleri bozguna uğratabiliriz der. Venedik ise, Fatih ile aralarında vardıkları anlaşmayı hatırlatır. O halde, Papa Venedik'e güvenmemeye durumundadır. Ceneviz ise, Sakız adasını kaybetme korkusuyla çekimser kalır. Bunlar olup biterken, Papa ile Napoli krallığı ikişer kadirge yollasalar da; savaş bittikten sonra orayla varacaklardır.

lanan büyük sefer için hiç olmazsa tarafsız kalıp kalamayacaklarını sordu. *Kaitbay* canı gönülden razı oldu, Osmanlıların Rodos'a yerleşip daha sonra da kendisine karşı bir saldırıya geçmelerini doğru su hiç istemiyordu. Rodos aynı bağlantıyı Tunus'ta hüküm süren Ebu-Amr Utman'la da kurdu. Oysa ne Sultan Mehmet ne de şövalyeler karşılaşmaya hazır bile değillerdi. Fatih, oğlu Cem ile Eğriboz'lu bir Rum olan Dimitros Sofianas aracılığıyla ateşkesi uzatmayı önerdi. Şövalye D'Aubusson da zamana gereksinimi olduğu için bunu kabul etti.

1479 yılı sonunda Fatih ordusunun bir bölümüyle Transilvanya'da, Etienne Bathony tarafından bozguna uğratılmıştı* ama yine de padişah o taraftan pek kaygı duymuyordu; böylece sefer hazırlıklarının da sonuna gelmişti. Birliklerini Bursa, Bergama ve Manisa ile Marmaris'e doğru ilerleyen bölgelerde yığdı, oralarda kışlamayı düşünüyordu. Öte yandan, Amiral Mesih Paşa da birkaç gemiyle Rodos savunması konusunda bir keşif gezisine geçti; keşif kolunun başında bizzat kendisi vardı. Ama bu girişimi bir sonuç vermeyecek şövalyelerin çok güçlü bir kale ile donattıkları küçük Telos adasını bile ele geçiremeyecektir. Kış mevsimi böylece geçip gitti, her iki taraf da takviye güçleri beklemekteydiler, Mesih Paşa İstanbul donanma üssünden, Pierre d'Aubosson ise Avrupa Şövalyelerinden destek bekliyorlardı. Krallar da prensler de tek bir kişi göndermedi. Her şeyin yararsız olacağını, İstanbul'u fetheden birinin Rodos'u bir lokmada yutacağını bilincindeydiler. D'Aubusson yine de birkaç yüz kadar paralı asker toparlamış ve bir de tarihte Johann Bergen adıyla bilinen Nordlingen asıllı deneyimli bir topçu bulmuştu. Toplam şövalye sayısı ise üçyüzü geçmiyordu, silahlı paralı askerleri ve yöredeki milisleri de katarsak 1.500 kişi eder ki 30-40 kadar şövalye ve silahlı adamı da Pierre d'Aubus-

* Bu Macar zaferi, Hıristiyanların müthiş bir sevinç duymasına yaramıştı. Temeşvar'lı Paul Kinizi, Hammer'in anlatmasına göre, şölen masasını öldürülen Türklerin cesetleri üzerine kurdurur. "Akan şaraplar yerdeki kan sızıntılarına karışmaktadır; yenen taraf vahşi bir şekilde oyun eğlence içindedir ceset parçaları arasında. Hatta Knizsi dişleriyle bir cesedi ağzına alıp böylece oynamıştır."

(Osmanlı Tarihi-Hammer cilt I)

son'un yeğeni Kont Antoine de Monteil göndermişti, kendisi kutsal topraklara yaptığı hac ziyaretinden dönmekteydi. Pierre d'Aubusson yetkin bir askerdi, onu kente Genel Kurmay başkanı olarak atadı.

Öte yandan, Osmanlı ordusu, nisan ayı sonunda Marmaris körfezinin kuzey batısında toplama işlemini bitirmişti. Aşağı yukarı 70.000 kişi ile her zamanki gibi, muazzam kuşatma araç gereci ve topraklarla çok sayıda donanım malzemesi toplanmıştı. Fatih, seferin komutanı olarak Mesih Paşa'yı görevlendirmişti. Sağlığı daha iyi olsaydı, kendisi on yıl önce Eğriboz seferinde olduğu gibi ordusunun başına geçirdi. Hastalığı ilerliyordu. Yolculuk sırasında aşılması gereken uzun mesafeler onu engelliyordu.

23 Mayıs 1480'de hareket başladı. Hıristiyan gözcü kentin batısında yer alan San Stefano tepesinin en yüksek noktasında yer almıştı. O sabah uzaktan donanmanın gözüktüğünü haber verdi "denizin üstü uzaktan bile farkedilecek şekilde yelken bezleriyle baştanbaşa kaplanmıştı."* Fatih'in gemileri, 150'den fazlaydı ve denizde hilal biçiminde yayılmış olarak ilerliyorlardı; merkezde ve geri planda ağır hızda taşıma gemileri, her iki yan kanatta kadırgalar herbiri kırmızı üzerine beyaz hilalli flama çekmiş, rüzgarda dalgalanıyordu. Kentte davullar dövüldü çanlar çalındı, herkes savaşa çağrıldı, görev yerlerini aldılar. Pierre d'Aubusson İstanbul'da 1453'te olduğu gibi limanın ağzını kapatacak zinciri germelerini emretti. Çatışmaya katılmayacak olan kadınlar kiliseye duaya koştular, kentin koruyucusu Ermiş Philoremos'la Meryem'e yakardılar. Kent surları 8 bölüme ayrılmış, her bölüm 8 ayrı ulustan veya "8 ayrı dilden" Tarikat üyesi Şövalyelere verilmişti: Fransa-Almanya-Auvergne-İspanya (Aragon)İngiltere-Provence-İtalya ve Kastilya.

Türk kuvvetleri, adanın kuzey kıyılarına kolayca çıktılar ve Saint-Etienne tepesini aldılar. Orada eski bir Akropol vardı, karargahlarını oraya kurdular. Hıristiyan güçlerinin durumunu anlamak

* G.de Curti, La Citta di Rodi assediata da i Turchi... Venedik 1480 (Türk Kuşatması altındaki Rodos)

amacıyla bir iki kez saldırıya geçtiler. Sonra, Mesih Paşa, top atışlarının kentin kuzeyindeki lagün kıyısında kurulu olan Saint Nicolas kalesine yönelttilmesini buyurdu. Bu kale, karşısındaki Saint-Ange kalesiyle birlikte, limanın girişine egemendi. Yirmi yıl kadar önce, yine böyle önemli bir saldırıya karşı hazırlık amacıyla kurulmuştu. Bu güçlü kale, çok önemli bir stratejik noktaydı. Eğer, Türklerin eline geçerse limanı top ateşine tutar ve kentle deniz arasındaki bağlantıyı hepten keserek, gelecek her tür takviye gücünü engellemiş olurdu.* Toprak zeminin sağlam olduğu bir yere yerleştirilmiş olan üç top limanın tam karşısına düşüyordu, aralıksız taş güller fırlattılar. Kale hasar gördü ama gece olunca şövalyeler yeni baştan onarıyorlardı, hendek kazıyor, tuzaklar kuruyor, toprak dolu çuvalarla güllerin çarpış hızının etkisini azaltmaya çalışıyorlardı. Kentin kuzey yakasındaki surlar üzerine bile top yerleştirerek Osmanlı bataryalarını ateşe tuttular. Bir sabah, Osmanlılar Saint-Nicolas kalesi yakınlarından karaya çıkmaya kalkıştılar ama kısa sürede geri püskürtüldüler. Arkalarında çok sayıda ölü ve yaralı bırakarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Mesih Paşa, o zaman kaleye doğru uzanan gemilerden oluşan bir köprü kurdurtma yoluna gitti. 19 Haziran gününün gecesi, otuz kadar kadirge ve gemi ile gelen askerleri taarruza geçirdi. Şövalyeler canla başla karşı koydular. Dört ülke kadirgesi ve birçok gemi batırıldı. Gemilerden yapılan köprü bozuldu. Harekât başarısız oldu. Türkler çok sayıda

* Hammer kuşatma dönemindeki Rodos'u betimlenmektedir. Adanın en kuzey ucunda adıyla aynı adı taşıyan kent kurulmuştur. Denize doğru ilerleyen iki (lagün)kara uzantısının ikisinin de ucu birbirine dönük şekilde kıvrık olup doğal bir liman oluşturmaktadır. geniş, rahat ve güvenli bir sığınak durumundadır. Soldaki lagün üzerinde kent surlarının dışında kalacak biçimde Saint-Ange kulesi bulunmaktadır. Karşındaki lagünde ise Ange kulesine doğru kıvrılmış bir toprak zeminde liman girişini oluşturacak şekilde Rodos kalelerinin en önemlisi sayılan Araplar tarafından inşa edilen kale vardır. Sonradan Rodos Şövalyeleri burayı Ermiş Nicolas'ya adamıştır... Bu iki dil uzantısı limanı kapatır, dışa doğru toprak parçası tekrar açılır; sol yandaki kumsal bir koy oluşur, ama sağ yandaki tekrar açılır; sol yandaki kumsal bir kol oluşmasını sağlar, sağ yandaki uzar gider ve ikinci bir düzenli liman oluşmasını sağlar. Kadirge limanı adı verilir.. limanın en iç kısmında denizin tam bittiği yerden itibaren çift sıra sular yükselir.

(Osmanlı Tarihi-Hammer cilt II)

yüksek rütbeli subayını ve 2.500 askerini kaybetti. Geri çekildiler, o sırada Pierre d'Aubusson çanları çaldırarak şükran ayinlerini başlatmış oluyordu.

Şurası kesindi ki, Saint-Nicolas kalesine karşı düzenlenen her tür saldırı yararsızdı, kenti bombardıman altına almak daha doğru bir yol izlemek demektir ki, Mesih Paşa sekiz topu gece gündüz aralıksız ateşleyerek Provance ve İtalya'dan gelen şövalyelerin tuttuğu Yahudi mahallesini vurdu. Patlamalar ta Kos adasından ve Anadolu kıyılarından duyulmaktaydı. Yüzlerce mermi, gülle, ok ve tutuşturulmuş alev saçan, çatılara, döşeli lâğımlara, surlara isabet edip orada patlıyor ateşli mermiler uçuşuyordu. Kuşatma altındaki kiler vargüçleriyle direniyordu. Doğrusu Osmanlılar bunu hiç ummamışlardı. Koskoca kayalar fırlatan mancınıklar kurdular. Öte yandan, karşı tarafta da, Müslümanlağı seçmiş olan bir Yahudinin salık vermesi üzerine, Osmanlıların boşalttığı bölüme, yeni bir tür mancınık yapıp yerleştirildi, güya harikalar yaratacağı, attığı mermiler dibine düşüp surlarda kalakaldı. Yakalanıp işkence edilen Yahudinin bir hain olduğu anlaşıldı, Aubusson onu astırdı. Surlardaki hasar büyüktü. Özellikle İtalyanların tuttuğu taraf yıkılmıştı. Artık işe yaramaz hale gelen hendeklerin yerine yeni siperler kazıldı. Bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiyle, Aubusson her şeyi yönetiyor, emirler yağdırıyordu. Türklerin sıkça başvurduğu "psikolojik savaş"la da savaşıyordu: Türkler kentin Rum ve Latin ailelerine haberler göndererek onlara can ve mal güvenlikleri konusunda güvence veriyorlardı. Aksi durumda öldürülecekleri söyleniyordu. Mesih Paşa, Tarikatın başkanı Aubusson'a teslim olması için haber gönderdi. D'Aubusson şu sözlerle öneriyi geri çevirdi: *"Ne vaatleriniz ne de tehditlerinizle bizi şerefsiz davranmaya itemeyeceksiniz. Sizin Muhammed'inizle elele vermek yerine İsa yoluna çarpışarak öleceğiz. Ordularınızı alın ve geldiğiniz yere dönün ve bize elçi gönderin o zaman konuşuruz."*

Top ateşleri beş haftadır sürüyordu. Yahudi mahallesi tarafında surlar toprak yığını haline gelmişti. 27 Temmuz akşamı, Türkler tarafından davul, kös, kaval ve zil sesleri duyulmaya başlayınca,

Hıristiyanların borazanları buna karşılık verdi. Gürültü ve karmaşa bütün gece sürdü, güneş doğmadan bir saat önce, bir havan topu ateşiyle savaşın başlayışı ilan edildi. 2.500 Osmanlı askeri, Yahudi mahallesinin önündeki surlarda açılan gediklerden girdiler, hemen oraya sancakları diktiler (İtalyanların tuttuğu kalenin burcuna). Arkalarındaki kumsalda, kent çevresindeki hendeklerde 40.000 kişi de, taarruza geçmek için hazır bekliyordu. Cephanenin ilk hattındaki kente girmek amacıyla surların iç tarafından aşağı merdivenlere saldılar. Pierre D'ubusson ve Antoine de Monteil bir grup şövalye ile Osmanlıların üzerine atıldı. Alarm çanları çalınca bütün Hıristiyanlar surlara koştu ve göğüs göğüse çarpışmalar oldu, *“Türkler zincirden boşanmış aslanlar gibi”** atılıyordu, *“Din ve vatan uğruna savaşan Makabe’ler gibiydiler.”*** D’Aubusson bu karışıklığın tam ortasında çarpışıyordu. Türk tarihçesi Kâtip Çelebi’ye göre, Türk askerlerinin hızı, Mesih Paşa’nın, yağmalamanın yasak olduğunu ve ganimetin padişaha ait olduğunu duyurmasıyla kesildi. “Sur dışında kalanlar yerlerinden kıpırdamadı, çatışmadan çekilmiş oldular” diyor. Savunmadakilerin savaş konumu taarruzda olanlardakinden çok daha iyi gözüküyordu. Ayrıca bu kadar çok sayıda askerin geçebilmesi için var olan gedikler yetersiz kalıyordu. Öyle ki, gedikler önünde yeniçeriler ve sipahiler sıkışıp kalmışlardı. İlerleyemiyorlar, bu halleriyle de yukardan ok yağdıranlara iyi bir hedef teşkil etmiş oluyorlardı.

Çatışma iki saat sürdü. Şövalyeler bir kez daha püskürtme hareketuna giriştiler. Türk sancaklarını surlar üzerinden sökerek yerine İsa’nın ve Tarikatın koruyucusu Ermiş Jean Bastiste’in armasını astılar. Mesih Paşa çatışma dışı kalanların yerini yenilerini yolladı, yine de başarılı olamadılar. Türklerin, iç tarafa indirmek istedikleri merdivenlerin hepsi de devre dışı bırakıldı, askerler öldürüldü veya yara aldılar. Kente ayak atmadan gerisin geri püskürtüldüler, üzerlerine kızgın yağ ve zift döküldü, mızrak ve kılıçtan geçirilen-

* Saadeddin

** Breydedbach in Peregrationes in terram sanctam, Schwöebel.

lerin yığın halini alması üzerine Osmanlı askerleri panik içinde kaçmaya başladılar, Mesih Paşa'nın emirleri ve zorlayıcı önlemler alması bir işe yaramadı.

Savaş kaybedilmişti. Antoine de Moteuil ve şövalyeleri Türklerin yeniden toparlanıp taarruza geçmelerini önlemek amacıyla, kent dışına kadar izlediler. Fatih Sultan Mehmet'in 3.500 askeri o gün öldürülmüş oldu. İçlerinden 300 kadar yeniçeri Yahudi mahallesine kadar sızabilmiş ve orada boğazlanmışlardı. Kafaları surların üzerinde sergilendi. O gün orada bulunan G.de Curti "*deniz akan kanlardan kıpkırmızı oldu*" diyor. Bu askerî sefer Fatih'e toplam 9.000 kişiye mal olmuştu. 15.000 kadar da yaralı vardı. Saint Jean-Bastiste tarikatı ise, 251 şövalye kaybetti. Buna çok sayıdaki silahlı kişiyi, denizcileri ve milis kuvvetlerini de katmak gerekir. Her iki tarafın hastalık nedeniyle de kayıpları oldu.

Son Türk askerleri Rodos'u 18 Ağustos'a terkederek Marmaris'e oradan da birkaç gün içinde İstanbul'a hareket ettiler, Fatih, Mesih Paşa'ya umulduğu kadar sert çıkmadı. Vezirlik ve başkomutanlık görevlerinden azlederek Gelibolu sancak beyliğine getirdi. O güçlü ordusuyla zamanının en üstünü olan Fatih birkaç yüz şövalye, paralı askerler ve sıradan insanların savunması karşısında Rodos'u alamamış oldu. Yakın gelecekte bambaşka planlarla yeniden gelir miydi? Evet, Rodos şövalyeleri en çok bundan korkarak Papaya ve Ferrante kralına yardım istemek üzere haberci gönderdiler: "zira düşman, sanırız yeniden vurmaya hazırlanıyor" diyorlardı. Fatih'in ölümü onun Rodos'u almasına izin vermeyecektir. Bu şeref Kanuni Sultan Süleyman'ın olacaktır. (1522)*

Rodos'un kurtulduğu haberi Avrupa'ya, hacdan dönenler tarafından ulaştırıldı. Müthiş bir sevinç yaşandı. Uzun süredir ilk defa, haçlı zihniyeti içinde simgesel anlam taşıyan kalelerden birinde, nihayet Hıristiyanlık, korkunç Osmanlı gücün karşısında direnme gösterebilmişti. Batı kentleri bayramlar, şölenler, kutlama törenleri ile çalkalandı. Doğu'ya aşırı bir ilgi duymayan, ama bu tarikat

* Benim, "Muhteşem Süleyman" kitabıma bakınız.

mensuplarına büyük saygı duymakta olan Fransa Kralı XI. Louis bile bu zaferin görkemli bir biçimde kutlanmasını buyurmuştu. “Çanlar çalınsın, sevinç ateşleri yakılsın, Tanrı’ya övgüler, dualar yapılsın, bu mucizevi haber öylesine büyük ki!” demiştir.

2. ROMA’YA DOĞRU MU?

Hıristiyan dünyasının sevinmeye pek zamanı olmadı. Rodos’a saldırdığı haberinin ardından birkaç hafta henüz geçmemiştir ki, Gedik Ahmet Paşa komutasında 130 gemiden oluşan bir Osmanlı donanmasının, İtalya’nın güney kıyılarında gözüktüğü öğreniliyordu; 28 Temmuz, yani Türklerin Rodos kalelerine karşı büyük taarruza geçtikleri gün oluyordu. Fatih’in 18.000 askeri Torento yakınlarında bulunan Apulie’de karaya çıkmıştı.* Bütün İtalya’da korkunç bir panik başgösterdi. Öyle bir Ceneviz ya da Venedik sömürgesine kalesine değil de dosdoğru İtalya yarımadasına, belki de Hıristiyanlığın başkentine doğru yola çıkılıyor gibiydi. “*Eh eğer düşman gelip de çadırlarını kent surlarının dibine dikmiş olsa, ancak bu kadar korkulurdu, Roma’da panik vardı.*”** Papa, belki sığınması gerekir düşüncesiyle Avignon sarayının hazırlanmasını buyurdu. Herkes bir kez daha birbirine sorup duruyordu: “*Bu kez nereye yolu şeytanın?*” Yoksa Rodos’a yardım gitmesin diye Hıristiyan güçlerini bölmeyi mi amaçlıyordu? Ya da İtalya’ya bir harekâta geçmeden önce Ferrante’ye mi bir darbe vuracaktı? Daha akla yatkın, olağan denebilecek şey şuydu: Fatih Sultan Mehmet, Apulie kıyılarına çıkmakla, tarihçilerin yorumuna göre, bir bakıma ce-

* Fatih Sultan Mehmet döneminin, önemli simalarından Gedik Ahmet Paşa Hıristiyan Slav kökenliydi. Büyük olasılıkla, devşirme olup Müslümanlaştırılmıştı, cüretkâr ve çok zeki biri olarak önemli görevlerde bulundu. 1474’de sadrazamlığa getirildi, bir yıl sonra da Kefe’yi aldı. Pek iyi bilinmeyen nedenlerle 1477’de tutuklanıp hapse atıldı. Sonra padişahın lütfuna mazhar olarak bağışlandı, Fatih onu Valona’ya sancak beyi olarak atadı, ama imparatorluk içinde çok da önemli bir yer değildi. Ancak o, bulunduğu durumdan yararlanmayı bildi. Adriatik’e giriş noktasında ve İtalya kıyılarının yakınındaki bu yerde, Gedik Paşa gibi bir kişiye nice olanaklar vardı. İtalya’ya çıkartma yapma denemesi onun fikridir. Fatih’in ölümünden sonra taht kavgasına da karıştı, Beyazıt onu vezir yapmıştır.

** Sigismond de Conti.

sur ve hırslı biri olan Gedik Ahmet Paşa tarafından bu işe zorlanmıştı. Padişahın çevresinden birilerinin etkisinde kalarak askerî seferlere kalkıştığı o güne değin görülmüş şey değildi. Ama Fatih'in büyük bir askeri harekâta girişeceği, bu yolda gerek askeri üslerde gerekse tersanelerde büyük hazırlıklar içinde olduğu Venedik'e gelen haberler arasındaydı.

En kötü durumda olan, Ferrante kralıydı, durumu acil olarak yardım gerektiriyordu. Zira Apulie krallığının taşra bölümünde yer alıyordu. Napoli'den yazarak Papa IV. Sixte'i ve Urbino dükünü ve daha başkalarını yardıma çağırıldı. Papa yaz sonunda yayımladığı bir bildiri ile İtalya'daki devletleri aralarındaki çekişmeye bir son vermeye, kendilerini tehdit eden tehlike karşısında birleşme yoluna gitmeye and içti. Emri altındaki devletlerden alınan fazladan vergileri kaldırdı ve İngiltere ile Almanya'ya tehdit altında olan Hıristiyanlık merkezinin yardımına gelmeleri için mektuplar yazdı. Bütün bu çağrılar her zamanki gibi boşa çıktı. Almanlar yine her zaman olduğu gibi ayrı ayrı tellerden çalışıyorlardı, İngiltere kralı VI. Edward, krallığı içinde durumun belirsiz olduğunu ve böyle bir durumda elinden bir şey gelemeyeceğini bildirdi. Fransa kralı XI. Louis de öyle koşullar öne sürdü ki bu davete gelmemek demekti.* İtalyan devletlere gelince, aralarındaki ilişkiler her zamankinden daha kötüydü.** Hepsi de yüksekte atarak Türklerin İtalya'ya gelemeyeceğini, gelirlere onları kovmaya yanaşacaklarını bildirdiler. Herkes tek tek, başkaları da kesenin ağzını açarsa kendisinin de açacağını söylüyordu. “*Birleşme için, barbarca bir*

* Fransa kralı bir sürü mali koşul öne sürüyordu, örneğin, Fransız ruhban sınıfı üyelerine istediği harcı koyabilmek için baskı yapıyordu. Bir başka isteği ise İngiltere, İspanya, Almanya ve İtalya'nın kendisiyle aynı zamanda ve aynı miktarlarda para ödemesiydi. Bir de Fatih ile sürececek savaş boyunca İngiltere'nin kendisine saldırmayacağı konusunda güvence istiyordu.

** Ferrante'nin hegemonya kurma istekleri bilinmeyen şey değildi. Venedik'in Roma elçisi Zacario Barbero İtalya'nın Türklere şükran borcu olduğunu zira, Napoli kralını başka kimsenin durduramayacağını söylüyordu. Sienna'yı da alıp, “İtalya kralı olmak istiyordu.” Papa IV. Sixte Medicis'leri Floransa'dan atmak istiyordu ve Muhteşem Laurent ile açıkça yetki çatışması içindeydi. (Toscana savaşı). Papa'ya ve Venedik'e karşı Floransa, Napoli ve Milano arasında üçlü bir ittifak vardı.

savaşta, kan dökücü Türk'ü yenmek için her şey yapılmalı” diye yazıyordu Milano dükü Roma’daki elçisine. Ama kimseler istenen paraları vermeye yanaşmıyordu.

Venedik ise daha açık bir görünümdeydi. Fatih’e karşı uzakya-
kın hiçbir askerî harekâta ne olursa olsun karışmak istemiyordu.
1480 yılı Ekim ayında Ferrante’nin gönderdiği elçi İtalya devletle-
rinin elçilerinden bir toplantı sırasında: “*Ülkemizi ve toprağımızı
savunmak için silah ve cephane istiyoruz*” dediklerinde Venedik
Cumhuriyet Senatosu tartışmalara bile katılmayacağını söyleyerek
onları geri çevirmişti. Venedik elçisine, Türklere karşı bir savaş çı-
karacak olan her tür toplantı ve pazarlıktan kaçınması bildirilmişti.

Venedik daha da ileriye gitti mi? Bazı koşullarda tarafsız kalışı,
Fatih’le işbirliğine yakın olmasından mı kaynaklanıyordu? Evet,
bu türden bir işbirliğini Fatih de istiyordu. 1479 Ocak antlaşmasını
izleyen ay içinde, bunu elde etmek hiç de olanaksız değildi. Örne-
ğin 1479 yazında, bir Osmanlı filosu Santa Maura de Sefalonya ve
Zante Adalarını basıp yağmalamıştı, buraları III. Leonard Toc-
co’nun İdaresi altındaydı, Arta derebeyi olup Ferrante Kralının ak-
rabasıdır. Deniz Kuvvetleri Komutanının emrindeki Venedik Ka-
dırgaları Fatih’in gemilerine rastlamış ve onu selamlamıştır. Bu sı-
rada Fatih’in gemileri, Ferrante’den çok Léonard’a karşı düzenlen-
miş bir sefere çıkmışlardı. Venedik’in seferden haberi vardı ama
hiçkimseyi uyarmamıştı. Az bir zaman önce Gedik Ahmet Paşa,
Venediklilere, Napoli Kralına karşı birlikte savaşmayı önermişti,
sonunda, Venedik olsa da olmasa da savaşacaklarını söylemişlerdi.
Venedik bu durum karşısında kesin bir şey söylemeden, öneriyi ki-
barca geri çevirdi, kabul etseydi öteki devletleri (belki Fransa ha-
riç) karşısına almış, Hıristiyanlığı küçük düşürmüş olacaktı. Üste-
lik, verdikleri yanıt hepten karşı tarafı yüreklendirmiyor da değil-
dir ki. Bizzat Fatih, Venedik Başkanına yazarak, Venedik’in İtalya
Seferi sırasında tarafsız kalacağına emin olmak istemişti. 17 Şu-
bat 1480* tarihli bir ferman ile Fatih Sultan Mehmet, “*hizmetkârı*”

* Alessio tarafından basımı yapılan Rivista Storica Italiana, Sayı: 661954

Gedik Ahmet Paşa'yı "*denizde, bilinmeyen herhangi bir yöne*" göndereceğini duyuruyordu ve bu bağlamda, aralarındaki anlaşma gereğince Venedik Cumhuriyeti'nden, Gedik Ahmet Paşa'nın bir şeye gereksinimi olduğunda, aradaki "*mühürlü, samimi ve kalıcı*" anlaşmaya dayanarak, "*yardım, iyi ağırılanma ve zor durumda destek*" istiyordu. "*Böylece Ahmet Paşa, hem maddî bir gereksinimle karşılaştığında, hem de bir danışma gereği duyduğunda, tavsiyelerinizden yararlınsın, ben de aynı koşullar içinde böyle yapardım*" diyecektir Sultan.

Senatonun canı sıkıldı. Varılan anlaşma yalnızca barıştan ve iyi komşuluk ilişkilerinden söz ediyordu. Oysa Sultan ise Hıristiyan güçlere karşı düzenlenmiş bir askerî seferde etkin yardım isteğinde bulunuyordu ki bu durum, Cumhuriyeti "*onurlu kimsenin yapmayacağı şeyleri yapmak*" durumunda da bırakmış olacaktı.* Verilen yanıtta, Venedikliler, "*iyi dostluktan, yardım ve imtiyazdan, her iki tarafın gemileri arasındaki yarıştan*" sözeden anlaşmanın maddelerine uyacaklarını, yani gözetilen bir tarafsızlık izleyeceklerini bildirdiler. Acaba Venedik'in takındığı bu tavır, Türkler'in Ferrante'ye saldırımları için bir yüreklendirme miydi? Venedik Ferrante'den hiç hoşlanmazdı ama, Şultan'ın onu yenmesine yardım etmek, doğrusu atılmaması gereken bir adımdı. Kuşkusuz, İstanbul ile Venedik arasında karşılıklı görüşmeler yapıldı, Venedik, Sultanın birliklerinin gereksindiği zamanlarda onlara yiyecek, cephane sattı. Ama sanırım bu kadar. Daha ileri gitmedi. Venedik'in kesin siyaseti kendisi için tehdit oluşturabileceklere karşı taktiklere başvuruyordu. Sultan Mehmet ve Ferrante'ye ayrı ayrı uygulanmıştır. Böylece tehdit konusu uzuyor, yıpranıyor ve biri ötekine üstün gelemeyecek biçimde, tarafsız bir durum alıyordu.

Hıristiyan güçlerin tartışıp durdukları, Türklerle savaşa girmek için bahaneler aradıkları sırada, Türkler Ferrante'ye bir güzel

* Venedik ve Fatih arasında yazılan mektupların ayrıntılı olarak incelenmesi konuyu çok dağıtacaktır. Bu konuda özellikle Bombacı'nın yazılarına bakınız. Ayrıca La Sorsa'nın *La Sbarzo dei Turchi in Puglia e le guerre*; Roma, 1945 ve K. Setton, *The Papacy and the Levant*, cilt II, s. 340

yerleşmişlerdi. 11 Ağustos 1480'de top ateşleriyle surlarda açılan bir gedikten kente girmiş, kolayca duruma hakim olmuşlardı. Tutum ve davranışları yarımada daha önce çabucak yayılan söylentilere uygun biçimde sertlik yanlısı olmuştu. Halkın çoğu kılıçtan geçirildi; kafası kesildi ve kazığa oturtuldu. Yaşlı kardinal ve kumandana yakaladıkları anda işkence yaptılar, sağ kalanlar ise, esir olarak satılmak üzere Varna'ya gönderildi. Brindizi, Tarente ve Lerce kentleri de aynı biçimde boşaltıldı. Otoranto'da ve bölgede yapılan bu harekâtla Napoli Kralının iyi bir ordusunun olmadığı anlaşılmıştı. İtalya devletleri durumun ciddiyetini ve kendilerini tehdit eden tehlikeyi anlamışlardı. Kadırgalar toplayarak büyük bir donanma kurmaya karar verdiler. Papa 25, Ferrante 40 ve Cenova 5 kadırğa verdiler. Ayrıca başka bir yönden güçlerini bölmek amacıyla Türklere saldırması için Mathias Corvin'e para yardımı yapmayı kararlaştırdılar. Hıristiyan donanması Osmanlı birliklerine başarılı bir saldırı düzenledi. Söylentilere bakılırsa, Sultan, bizzat ordunun başına geçmek için gelecek olmuş. Bu gerçek değildi, ama Gedik Ahmet Paşa takviye gücü aramak amacıyla Valona'ya gitti, bu da Osmanlıların İtalya'ya çıkarma yapmaları, bir bölme harekâtından başka bir şey olmadığını gösteriyordu. Hıristiyanlar bunun bilincindeydi ve IV. Sixte'in istediği genel birlik anlaşması kuruldu. Papa, bütün Avrupa prenslerine "Cogimur jubente altissime" adlı bildiride, aralarındaki çatışma ve savaşları bitirmeleri ve "acımasız Türk'e karşı" silaha sarılmaları konusunda and içmeye çağırıyordu. Daha sonra Haçlı Seferi düzenlemesini de istedi; Fatih, bunu izleyen 10 Eylül tarihinde ölmüştü. Gedik Ahmet Paşa'nın getireceği takviye birliklerini beklemeksizin Osmanlı birlikleri İtalya'yı terkettiler.*

Osmanlıların, İtalya'nın güneyine çıkarma girişimleri pratik so-

* "Türklerin işlerine bir düzen vermelerine zaman bırakmaları": Hıristiyanların savunma önlemleri almaları için uygun olanak doğmuştu. Böyle yapıyordu Papa Floransa'lılara. Ama Fatih ölür ölmez, tehdit de, tehlike de ortadan kalkmış oldu; İtalyanlar'ın birleşme hızı zayıfladı ve bölünmeler donanma içinde bile kendini gösterdi, oysa Valona'ya saldırıp başarı kazanabilirlerdi. Ayrıca o sırada yaygın olan veba, Hıristiyan donanmasındaki denizcileri de vurmuştu.

nuç getirmedi ama, İstanbul sarayının Venedik ile alışverişi Sultana Batı Avrupa ile diplomatik ilişkilerin açılması olanağım -bu birincil önem taşıyan bir konuydu- sağlamış oldu. Hemen sonra, tahta kimin geçeceği konusunda, Fatih'in oğlu Beyazıt ile Cem arasında çıkan bunalım çabucak imparatorluk sınırlarını aşacak ve uluslararası bir diplomatik sorun niteliği kazanacaktır.* Beyazıt'ın amacı, rakibi olan kardeşini imparatorluktan uzak tutmak ve geri dönmemesini gözetmektir; bu amaçtan Avrupa hükümetleri en üst düzeyde çıkar sağlamayı becereceklerdir. Cem'i elinde tutmak demek, Sultan üzerinde baskı olanağı demektir. Cem Sultan 1482'de, Rodos'tan, hareketle İstanbul'a doğru yola çıkar; bir sonraki yıl XI. Louis'in elçisi Hüseyin adlı biri, İstanbul'la dostane ilişkiler sorununu ve karşılıklı elçi gönderme konularını çözmek amacıyla gönderilir;** bir süre sonra Padişah tarafından gönderilen bir elçi de VIII. Charles'ın huzuruna çıkacak ve Fransa Kralının Cem Sultan'ı yanında tutması için ikna yolunu deneyecektir... İtalya Savaşları sırasında diplomatik ilişkiler yolunu kazanacaktır. Papa Alexandre VI. Borgia ve Napoli Kralı Beyazıt'a elçi gönderecek ve Fransa kralıyla savaşta kendilerine yardım etmesini isteyecektir. Cumhuriyeti, VIII. Charles ile ittifakında sadık kalması için ikna etmek amacıyla Venedik'e gönderilen Philippe de Comines, orada Papanın isteği üzerine Sultan tarafından gönderilmiş olan elçileri gördüğünü, Signoria'yı öteki tarafla değil kendisiyle işbirliğine i-nandırmaya çalıştığını anlatır.*** Büyük Türk her zamanki gibi şeytanla birliktedir ama "Avrupa Orkestrasına" girmiştir.

3. ÖLÜMÜNDEN SONRASI

Ölüm Fatih'i 3 Mayıs 1481 günü Maltepe-Pendik arasında yer alan yedi yüz gün önce ordusunun başına geçip sefere kalktığı Üsküdar'dan, yalnızca 20 km. uzaktaki Hünkar çayırında yakaladı.

* Bkz: *Infra*, s. 290

** N. Vatın "Kaçırılmaz Fırsat"

*** *Anılar*, cilt II, s. 412

Padişahın, birliklerini alıp Anadolu yönüne doğru sefere çıkarken konakladığı ikinci durak burasıydı.

Osmanlı sultanlarının en büyüğü sayılan Fatih'in 49 yaşında kaybedilmesi üzerine çok şey söylendi. Onun ünlü Yahudi hekimi Yakup Paşa'nın, Venediklilerin bastırıldığı paraya dayanamayıp zehirleyerek öldürmüş olduğu bir varsayımdır. Belki de aralarından en dramatik olanı budur. Gerçi hasımları zehirleyerek ortadan kaldırmanın sıkça görülen bir durum olduğu bir çağda bu olanaksız değildi. Ama bu varsayım çok ciddi bir dikkatle eğinildiğine göre peki, Fatih'in sağlığı çok mu iyiydi ki? Bir hafta önce Topkapı'daki sarayını terkeden bu kişi zaten uzun süredir hastalık çekmekteydi. Vücudunun alt bölümleri, bacak ve ayaklar müthiş şişlik içindeydi. Son aylarda aşırı zayıflamıştı, sonuç olarak halkın karşısına o haliyle çıkmak istemiyordu, askerleri "*Kıtaların ve Denizlerin Hükümdarı*"nı biçimsiz görmesin diye dışarı çıkmıyordu. Hatta hatırlanacaktır, Avrupa saraylarında öldüğü haberleri dolaşmaya başlamıştı. Yakın süre içinde ölmesi için zehire gerek kalmamıştı ki. Hastasının durumunu çok iyi izlemiş olan Yakup Paşa, zamanının en iyi hekimlerinden olup bunu herkesten daha iyi biliyordu. Bu durumda padişahı zehirlemekle kendi durumunu niye tehlike altına atsın ki? Kaldı ki onun ölümüyle durumu daha iyi hale girmiş olmazdı ki: Fatih'in ona tanıdığı sınırsız imkanları, ayrıcalıkları da düşünmek gerekir. Yapacağı tek şey, işi doğal akışına bırakıp beklemektir. Daha sağlığında Fatih'in gut hastalığına yakalanmış olduğu söyleniyordu. Kendini aşırı besin ve içkiye vermişti. Ayrıca XV. yüzyılda henüz bilinmeyen bir hastalıktan da ölmüş olabilir.*

Doğu'ya yapacağı seferin başına hasta haliyle kendisi gelerek ya hastalığı bir ara hafifledi veya kendisi halkına ve düşmanlarına ordularının başında olduğunu göstermek istedi. Amacı neydi? Her zamanki gibi bir giz perdesine bürünmüş kimseye bir şey söyleme-

* Padişahın hastalık belirtileri onun siroz ve beraberinde karaciğer kanseri olduğu düşüncesini akla getirebilir. Bu durum sıkça görülmektedir. (Profesör Jean-Paul Clot ve Prof. Philippe Clot'nun bu konuda düşüncelerini aldık.)

mişti. Ordunun ve donanmanın hazırlanmasına bakılırsa belki, Rodos'a doğru, belki de oradan Mısır'a uzanacaktı. O sıralar, Osmanlılarla Memlûklülerin arası iyi değildi. Her ikisi de, Anadolu'nun güneyde yaşayan Dulkadiroğulları üzerinde etki alanlarını yaymak istiyordu. Eski Bizans İmparatorluğu'nun tamamını Fatih Sultan Mehmet ele geçirmişti: Ayrıca Karadeniz'deki ve Balkanlardaki toprakları da, şimdi ise fetihler dönemi içindeki yeni hedefi İtalya ve Yakın Doğu idi. İtalya yarımadasını ise, orayı başarıyla yöneteceğinden emin olduğu Gedik Ahmet Paşa'ya bırakmıştı. Kendisi ise, Mısır'a Memlûk sultanı Kaitbey'e karşı gidiyordu. Mısır'daki siyasi durumu, Rodos meselesi sırasında görmüştük. O zamanlarda, Doğu Akdeniz'de Osmanlıların en büyük rakibiydi. Memlûklülerin gerek ekonomik, gerekse askeri alanda gerileme dönemi başlamıştı. Türklerin imparatorluğu ile kıyaslandığında o denli korku salmıyordu ve Sultan Mehmet bu işi çabucak ve kolayca bitirmeyi düşünüyordu. Ama, kader ona başka bir yol çizmişti. Ölüm haberi Kahire'ye geniş bir soluk aldırdı.

Avrupa'da da, herkes bu habere çok sevindi. Yeni Roma'yı yıkmış olan ve Katolik dininin merkezine atılmaya hazırlanan, Hıristiyanlığın en büyük düşmanı artık ortadan yok olmuştu. İyiliği bol Tanrı kötülükten yana bir varlığın hayatına son vermişti. Uzun süredir tehlikeye açık nice ülkeyi titreten korku yerini, müthiş bir sevinç gösterisine bırakmıştı. Papa haberi Roma'da Venedik elçisinden öğrendi, hemen çanlar çalmaya başladı, kentte fener alayları düzenlendi. Papa IV. Sixte Santa-Maria kilisesine gitti. Peşinden papaz okulu alayı ve elçiler gelmekteydi. İtalya'daki bütün kiliselerde şükran ayinleri düzenlenmesini buyurdu, bütün Avrupa krallarına müjdeyi veren acele haberler gönderdi. Bu fırsattan yararlanarak Türklere karşı kesin bir taarruzun zamanının geldiğini belirtiyordu, ama sonuç olarak ancak Haçlı seferi ateşini söndürmüş oldu. Zira şimdi kimse buna kalkışmak istemiyordu.

İmparatorluk içinde bile, padişahın ölümü çok büyük üzüntü yaratmadı. Büyük bir ordunun ve koca bir donanmanın yuttuğu paralar, halkın üzerindeki gelir vergisi yükünde artışı da peşinden ge-

tirmişti. Bu durumda dayanılmaz boyutlara varmıştı, padişah fetihlerden muzaffer döndükçe halkın yaşam koşulları ağırlaşmaktaydı. Tarım alanında ve ticaretteki gelişmeler henüz meyvelerini vermemişti, gelişme yalnızca tüccarlar ve ayrıcalığa sahip az sayıda ki yatırımcıya yarıyordu. Halk, gelirlerin artmasından, fetihler sonrası elde edilen gelirden ve yeni ortaya çıkan ekonomik durumdan yarar sağlamıyordu. Ama Fatih döneminde çok uzun sürmüş olan savaşların bitmesini kesinlikle istemekteydi. Her ilkbaharda başlayan ve hatta kıştan hazırlanan bitmek tükenmek bilmeyen seferlerden ordu da yorgun bitap düşmüştü. Taşradan gelen ve toprağa bağımlı tımar askerleri sultanın her çağırmasında hazır olmak zorundaydılar, yeniçeriler de öyle, düşman topraklarından seferler sonucu edinecekleri kazançları ne olursa olsun, dinlenmek istiyorlardı. Fatih Sultan Mehmet'in ardından patlak veren taht savaşlarında ordunun yapacağı seçimde bu yorgunluğun büyük payı olacaktır.

Seçkin sınıf da bölünmüştü ve hoşnut değildi. Fatih'in ve Karamanlı Mehmet Paşa'nın, sarayın gelirlerini artırmak amacıyla hazırladıkları mali reformlar da karşı tepkiye neden olmuş ve çoğu vakıf ve mülk sahibi bunun kurbanı olmuştu. Sayıları kabarık, etki sahalarını geniş derviş tarikatları mallarının bir bölümünün ellerinden gidişini görerek müthiş kırgınlık duymuşlardı. Tımar gelirlerini büyütmek amacıyla ekilebilir toprakları ellerinden zorla alınan mülk sahipleri aynı türden duygular içindeydi. Uzun süren savaşlar sonucu sınırlarını iyice genişleten, halkları ve sınıfları birbirine katarak eritip yeniden yapıldığı imparatorlukta, Fatih'in yetkileri Müslüman Türk ailelerin elinden alıp, sonradan Müslüman olmuş Hıristiyanlara vermesi, herkesi kızdırmaktaydı. Padişahın yakın çevresinde bile Türklerin aleyhine bozulan bir denge içinde Müslüman olmayanların varlığına da pek iyi bakılmıyordu. Sarayda hoş gitmek istiyorsanız ya Rum ya Ermeni veya Yahudi olun ama sakın Müslüman olmayın deniyordu. Ülema da yavaş yavaş yerleşen bu yabancı etkiye iyi gözle bakmıyordu. Dışa sofu ve inanan biri görünümü de verse, Padişahın dini konusunda söylentiler vardı. Ortadan kalkışı, halkın büyük bir bölümünde ferahlama yarattı. Barış istemi, zaferin önüne geçmişti.

Tabii zamanla barışın yerini, yine zaferler alacaktır. Fatih denince fetihlerinden, İstanbul'u Türklere miras bırakışından, benzersiz yeteneğinden, bahisle ilerde Kanuni Sultan Süleyman'ı yüce mi yüce bir kata çıkarmaya hazırlanan bir imparatorluğun gerçek yaratıcısı olarak belleklerde yer edecektir. Türk tarihi içindeki yeri tartışmasız çok büyüktür. Türk hükümdarları arasından, Timurlenk, Gazneli Mahmut, Babür Han ve Orta Asya'dan Akdeniz'e birçok imparatorluk kurmuş öteki hükümdarlar içinde en büyük imparatorluğu, en uzun ömürlü, en güçlü olanını Fatih Sultan Mehmet kurmuştur. Fatih'ten önceki hükümdarlar oldukça güçlü, zengin, komşularını korkutacak denli disiplinli bir devletin başkanı durumundaydılar, Hıristiyanlar bir gün mutlak tüm bu devletleri ezeceğini umardı. Ama Fatih'ten sonra, bu bazı söylevlerin dışında konu bile edilmemiştir, kimsenin inanmayacağı bir tasarı olmaktan öteye geçemez. Fatih'in kurduğu devlet ise Avrupa'nın az sayıdaki büyük ulusları arasına girecek, çok güçlü, iyi bir yapıya sahip, zamanında pek iyi bilinmeyen bir biçimde yönetilen bir devlet oluşu sağlam temeller üzerine kuruluşu ile Batılı Devletler arasındaki yerini alacaktır.

Batılı Devletleri geçebilir miydi? Bu yararsız bir soru. Ama yine de yanıtlamak gerek. Aydın düşünce, "Çağdaşlık", Avrupa'ya büyük bir ilgi ile bakış gibi özellikler. O'ndan sonrakilerce de sürdürülebilseydi -daha sonraki yüzyıllarda öteki padişahlarca da birçok şey daha farklı olurdu. Fatih Sultan Mehmet'in isteği, hem Batı ile savaşmak hem aynı zamanda imparatorluğun gelişmesine hangi biçimde olursa olsun katkısı olabilecek her şeyi almak için Batı ile ilişki içinde kalmaktı. Her konuda bir fatih olan Fatih Sultan Mehmet devletini bir "dünya imparatorluğu" yapmayı istiyordu, bir zamanların Atina'sına, İskenderiye'sine, Roma'sına denk ve onların devamı olan bir kültür ve sanat merkezi gibi düşünüyor ve o eski filozof ve yazarların yapıtlarını okumaktan usanmıyordu hiç. Tarih ve felsefe ilgi alanıdır. Kendisinden sonra gelenlerin

* Gerek askeri gerekse öteki alanlarda. Çok sayıda sanatkar ve mühendis özellikle XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na geleceklerdir.

çokça ilgileneceği gibi Batı dünyasını teknik açıdan değil,* bu tekniği doğuran düşünce sistemini öğrenmek, ondan öncekilerin, büyük kişilerin temelinde varolan şeyleri bilmek istiyordu. Yunan ve Latin filozoflar, tarihçiler, gerek geçmişin gerekse o günün sanatçı ve mimarları, dinbilimciler, ister Hıristiyan olsun, ister Müslüman mezhep sapkınlıklarını, her şeyi bilmek istiyordu.

Onu yalnızca durmadan ülkeler fethetmek ve halkları boyunduruk altına almaktan usanmayan; teknik denince yalnızca savaş teknolojisine ilgi duyan biri gibi ele almak doğru olmaz. O'nda var olan "*Rönesans dönemi sultanı*"nı da görmek gerek. Rönesans, Avrupa rönesansı yani Yunan-Latin kaynaklara dönüş düşüncesi. Orta Asya ve Arap dünyası uygarlığı ile haşır neşir onların kalıtçı bir Müslüman hükümdara hepten yabancı konulardı. Antik dönem insanlarını ve yapıtlarını tanıma susuzluğu, Fransa veya İtalya'da yaşayan hümanistlerin ve prenslerin susuzluğu ile aynı değildi. Sultan Mehmet'in amacı Osmanlı ve Batı kültürlerinin bir karışımını yaratmak değildi; Batı kültürlerinden esinlenerek, kurmayı düşlediği dünya imparatorluğu yararına sonuçlar çıkarmaktı. Farklı düşünce akımları arasında bağ kurmada sınırsız bir yeteneğe sahipti. Tutkuları da öyleydi, bilgiyi her yana yayma isteği de... Medreselerin kurulmasında gösterdiği özen ve aydın düzeyi ile Devlet hizmetindeki, insanların eğitimine verdiği önem bunun kanıtıdır. Bazı koşullarda baskıcı ve zalim olan Fatih'in liberal düşünceleri, din konusundaki şüpheciliği ile eşdeğerdir. "*Hiçbir şeye inanmazdı*" diyor oğlu Beyazıt. O'nun gibi insanların yönetimi altında, Osmanlı İmparatorluğu, gelecek yüzyıllarda başka bir yön alacaktır.

Fatih Sultan Mehmet dünyaya ve geleceğe bakardı. Beyazıt ise kendine dönecek ve İslam geleneklerine eğilecektir. Vakıfları geliştirecek, dini tarikat ve tekkelere mal ve mülkünü geri verecek, böylece onlar da eski güçlerine yeniden kavuşacaktır. Babasının tablolarını pazarda sattırarak, Bellini'nin yaptığı freskleri ve duvar resimlerini ya çıkarttıracak da örttürecektir. Fatih'in kütüphencisi, Molla Lütfü, sapkın olduğu gerekçesi ile asılacaktır. Düşünsel, bi-

limsel ve sanatsal açılardan Fatih'in, İmparatorluğa kazandırmak istediği yeni ufuklara atılım çabası kırılacaktır. 1517'de Mısır'ın fethinden sonra, Osmanlı padişahı, Abbasi halifelerinin kalıtıcısı olacak, halifeliği İstanbul'a getirecektir. İslamın ve kutsal yerlerin halifesi, Türk-İslam anlayışını "katılaştırarak" ve ulemânın gerici gücünü daha da güçlendirecektir. İlk Osmanlı matbaasına ancak 1727'de izin verilecektir. O da yalnızca din ve hukuk kitaplarının yeniden düzenlenmesi koşuluyla.* Fatih'in açtığı yola tekrardan dönmek için uzun süre beklemek gerekecektir, bunu XX. yüzyılda Türk aydınları başaracaktır.

* Matbaa kurulması izni İslamı seçmiş bir Macar olan İbrahim Müteferrika'ya verilmiştir. Bundan önce yalnızca İbranice, Ermenice ve Rumca kitaplar basılmaktaydı. Ulema, Kur'an harflerinin kutsiyeti nedeniyle mekanik biçimde yazılmasına 'Gâvur icadı bir makineyle' karşı çıkmaktaydı.

VIII

Cem Sultan'ın Katledilmesi

Fatih'in ardından çıkan taht kavgaları çetin oldu. Bu durum Osmanlılarda ilk kez görülmüyordu, hemen hemen bütün bozkır beylikleri ve imparatorluklarında veliaht sistemi olmadığından, taht kavgaları hep bu şekilde geçiyordu. Ölen hükümdarın iki ya da üç oğlu iktidar için aday olur aralarında savaşır, en güçlü olan ve başkente en çabuk varan oğlu, hazinenin ve büyük önem taşıyan ordunun desteğini sağlamış olurdu. XV. yüzyılın başlarında I. Beyazıt (Yıldırım Beyazıt)ın oğulları arasında süregiden taht kavgalarından dolayı imparatorluk zayıf düşmüştü. Ama Fatih'in ardından çıkan kavga o kadar uzun sürmedi. Yine de iki oğlu arasındaki gelişme Osmanlıları ikiye böldü ve bu uzun süren mücadele Avrupa ve Doğu dünyasının bütün güçleri arasında bile karışıklıklara neden oldu.

Fatih'in son soluğunu verdiği sıralarda, otuz beş yaş dolayında olan büyük oğlu Beyazıt, Amasya valisiydi, bu Osmanlılarda bir gelenek olup padişahın oğulları, yönetmeye alışınlar diye emirlerine taşra kentlerinde eyaletler verilirdi. İkinci oğul Cem, ağabeyinden oniki yaş küçüktü. Karaman'ı yönetmekteydi ve Konya'da otururdu. Sadrazam Karamani Mehmet Paşa padişahın ölüm haberini sakladı ve bir arabanın perdeleri arasına gizleyerek na'sını İstanbul'a getirdi. Beyazıt'a ve Cem'e babalarının öldüğü haberini

gönderdi. Ama Cem'e giden haberciler Sinan tarafından Kütahya'da durduruldu. Sinan, Beyazıt'ın yakın akrabası olup Anadolu beylerbeyi görevini yürütüyordu.

Bu sırada Fatih'in ölüm haberini duyan yeniçeriler kenti yağmalayarak Karamani Mehmet Paşa'yı öldürdüler, ya padişahın ölümünden onu sorumlu tutmuş veya yeni mali reformlar siyasası ile ona müthiş kin besleyen ve bu yüzden durumları bozulmuş olan derviş tekkelerinin tarikatlarının kışkırtması sonucu ayaklanmışlardı. Bu ikinci neden daha büyük olasılık taşımaktaydı. Vezir İshak Paşa, Beyazıt'ın oğullarından biri olan Korkut'u babası gelinceye kadar tahta çıkartarak düzeni kısa sürede sağladı. Beyazıt 21 Mayıs'ta iktidarı devraldı, o sırada Cem, Bursa'yı işgal etmiş hutbesini okutmuş ve kendi adına para bastırmıştı, onbeş yıl sürecek olan bir mücadele iki kardeş arasında başlamış bulunuyordu. Padişah Beyazıt'ı düzenli ordusu, yeniçeriler ve Fatih'in siyasasından şikayet eden herkes desteklemekteydi. Amasya'da bulunduğu sırada karşıt tutumular Beyazıt'ın çevresinde toplanmıştı. Babası Fatih ile ilişkileri iyi değildi, padişah oğlunun sarayını ve saray çevresini sürekli kolaçan ediyor ama onun çevresinde özellikle dervişlerin, hoşnutsuzluk duyanların toplanmasını engelleyemiyordu: Beyazıt'ın siyasasını kendi çıkarları doğrultusunda çekebilirlerdi. Cem'in tarafında ise Anadolu yeniçerileri ve Karamanlılar ile öteki Türkmen boylar vardı. Bu kişiler genelde Fatih'in siyasasının sürdürülmesinin daha uygun olacağı düşüncesinde olanlardı: Karşı tepkilere karşı bir "hareketti". Aldığı destekle kendini çok güçlü hisseden Cem bir anlaşma yolu bulmayı da denedi: Teyzeleri Selçuk Hatun'u kardeşine yollayarak bir bakıma imparatorluğun ikiye bölünmesi isteğini iletti: Kendisi Anadolu'yu alacak, geri kalan her yer Beyazıt'ın olacaktı. Beyazıt teklifi geri çevirdi. Geriye silaha başvurmak kalıyordu. 20 Haziran günü, Yenişehir'de karşı karşıya geldiler. Cem yenildi, küçük ordusu parçalandı dağıldı. Cem Konya'ya kaçtı sonra annesi, haremi ve çocuklarıyla Suriye'ye gitmeyi başardı. Böylece genç şehzade için uzun süren bir dolaşma dönemi başladı ki, bu onbeş yıl kadar sürecek ve yabancı toprak-

larda ölecektir. Gerek kişiliği gerekse varlığı geçer akçe gibi kullanılacak, içlerinde Papa da olmak üzere, Türk padişahı ve Avrupa hükümdarları arasında alışveriş konusu olacaktır.

1482'de Kahire'ye geldi, Cem burada işsiz güçsüz bir mülteci olmak istemiyordu. Hemen kardeşine karşı tavır takındı. Fatih'in ellerinden almış olduğu toprakları geri alabilmek amacıyla, Karamanlılar üzerinde hak iddia edenlerin ve Ankara sancakbeyi Trabzonlu Mehmet Bey'in baskısı karşısında Memlûklülerin de gizli yardımıyla, Cem Sultan 1481 ilkbaharında Anadolu'ya bir sefer düzenledi. Mekke'de hac görevini yerine getirip dönerken yolunu çevirip Konya'yı kuşatmaya kalkacaktı. Trabzonlu, Ankara yakınlarında öldürüldü, Beyazıt'ın güçlü bir orduyla üstlerine geldiği haber alındı. Savaş kaybedilmişti, Cem bir kez daha kardeşiyle anlaşmaya varmak istedi. Beyazıt bu kez de, reddederek her tür bölünmeye karşı olduğunu söyledi. Kudüs'te oturması ve asla yerinden kıpırdamaması koşuluyla kardeşine yıllık gelir bağlamayı önerdi. Osmanlı şehzadesi Cem o zaman yurt arama ve belki de yardım isteme amacıyla gidip İslam'ın en büyük düşmanlarından olan Rodos şövalyelerine sığınmak gibi şaşırtıcı bir karar aldı. Savaş sırasında Pierre D'Aubusson'la bilgi alışverişinde bulunmuştu. Ona güveni vardı. Pek tabii Rodos'taki tarikat üyeleri ellerine bir rehine geçirmiş olmaktan pek hoşnuttular, *"böylece Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmalarına yardımcı olabilir..."* diye yazıyordu Tarikat başkanı, Papaya. Rodos'ta büyük bir törenle karşılandı, şahane bir atın üzerinde, altın işlemeli giysiler içinde ilerliyordu. Salt bu konuk için hazırlanan Fransa Hanı'nda kaldı, ama Fatih Sultan Mehmet'in oğlu nerden bakılsa bir tutsaktı. Beyazıt ile Pierre D'Aubusson arasında varılan anlaşmaya göre *"Osmanlı Sultanının canını sıkmayacak şekilde ellerinde kalabilecekti."* Buna karşılık Beyazıt da Rodos'a saldırmama güvencesi veriyordu, ayrıca her yıl Cem'in masrafları için 40.000 düka gönderilecekti.

Rodos'ta devamlı olarak kalmak Cem'in aklından bile geçmiyordu, kardeşine karşı yeni bir mücadele başlatmak için destek arıyordu. Fransa kralı XI. Louis Avrupa'nın en büyük hükümdarların-

dan birisiydi. Fransızların Yakın Doğu ile askeri bir siyaset geleneği vardı, şimdi bu siyasa Cem'e yöneliyordu. Amacı, Kral XI. Louis aracılığıyla Macaristan kralı Mathias Corvin'e ulaşmak ve onu Beyazıt'a saldırmaya ikna etmektir. Fransa'ya doğru yola çıktı, beraberinde Rodos şövalyeleri de vardı, gemide, yarı hapis gibiydi, Beyazıt'la varılan anlaşma gereği onu yalnız bırakmayıp izliyorlardı. Denizde giderken, Venedikliler gemisine el koymaya kalkıştılar, ama 17 Ekim'de Villefranche'a sağ salim geldi, vali tarafından karşılandı. Kış mevsiminin bir bölümünü Nice'te geçirecektir. Biyografisini yazan Saadeddin'e göre Nice'te "*çok güzel kadınlar ve güzel bahçeler vardı.*" Henüz üç yaşında olan oğlu Oğuz'un öldürülüşünü, Gedik Ahmet Paşa'nın ve padişahın Cem yanlısı var saydığı birçok yüksek dereceli memurun katlini burada iken haber aldı.

Cem, Côte d'Azur'ü şubat ayı başında terketti, Montélimar yakınlarındaki Poet-Laval'e gitti. Kaçmasından korkarak onun kalede kaleyeye nakledip durdular. Beyazıt'ın Fransa'ya gizlice gönderdiği Cem'i öldürmekle görevli casuslar onu adım adım izlediler. Bunlardan biri Chambéry de yakalanıp öldürüldü. Rochechard derebeyi Alleman onu Vercors'da Ponten-Royans yakınlarındaki şatosuna götürdü. Cem oradayken XI. Louis'nin öldüğünü yerine onunun yaşındaki VIII. Charles'ın getirildiğini öğrendi, (30 Ağustos 1483). Fransa tahtına onunun yaşında birinin oturması onun durumunda bir değişikliğe neden olur. O güne kadar sıkı denetim ve gözetim altında tutulan ve Fransa kralının desteğini arayan bir Osmanlı prensi gibi görülen Cem birden üzerinde tartışılan, geçer akçe gibi kullanılan, siyaset aracı yapılan biri olur çıkar. Yirmi dokuz Osmanlı yardımcısı elinden alınır. Yapayalnızdır. Dauphiné'li güzel bir kız olan Philippine Héléne de Sassenage ile birlikte kızın babasına ait şatoda yaşamaktadır. Şato Grenoble yakınlarındadır, 1484 yılının ilk aylarını burada geçirir, sonra, Bourgneuf'e getirilir, Limousine bölgesinde ona büyük ve sağlam bir kule yapılır. Ordan sırasıyla, MonteilauVivomte'a, Morterolles'e, Creuse'de, Bois-Lamy'e götürülecektir. Orta Fransa'da Dauphiné'de olduğun-

dan daha güvenlidir, zira orada kendisini ele geçirmek isteyen prenslerin eli altında gibidir. Bu şekilde davranarak, Lorraine dükü II. René bir girişimde bulunmuş ancak başaramamıştır. Birliği Fransa kralının askerleri tarafından yakalanmış başındaki Bassompierre, Angers'de hapsedilmiştir. Cem Bourgneuf'te yıllarca kalacaktır. Şövalyelerin sıkı gözetimi altında tutulmaktadır. Mathias Corvin'le ilişkiye geçmeye kalkışır, zira Macar kralı da Cem'i yanına almak istemektedir. Yanında o olunca Rumeli'yi ele geçirebileceğini umuyordu, Osmanlı prensi Sultanın ordusunda karışıklığa neden olacak ve Hıristiyanların askeri harekâtlarında kolaylık sağlayacaktır. Ama bunu isteyen yalnız Mathias Corvin değildi ki: Mısır Sultanı da, Ferrante kralı da, Papa VIII Innocent da (IV. Sixte'in yerine geçen papa) hepsi de onu istemektedir. Sonunda Cem Sultan, Papa'nın elinde kalır. Yeni bir haçlı seferi hazırlığındadır ve Cem'in onun yanında oluşu büyük propaganda yapmasına yardımcı olacaktır. Rodos Şövalyeleri Papa'ya hayır diyemezler. VIII. Charles, Cem'i Papa'ya verir, yalnız Papa'nın onu üçüncü bir kişiye veya güce teslim etmesi halinde Fransa'ya 1.000 altın vermek durumunda kalacaktır bu konuda garanti verir. 13 Mart 1489'da Cem, Roma'ya girer. Ertesi gün Papa tarafından kabul edilir, Cem onun elini öpmeyi reddeder başını hafifçe eğmekle yetinir.

Cem'in Papa'nın yanında tutsak gibi kalışı tam yedi yıl sürer. Bu süre hemen hemen Fransa kralının yanında kaldığı süreye eşittir. Çevrilen entrikaların; ismi ve kişiliği üzerindeki pazarlıkların ardı arkası gelmeyecektir. Ayrıntularıyla anlatsak bu kitabın sayfaları yetmez.* Herkes bu alışverişte bir pay kapmak ister, bu varlığınsa biteceği yoktur: Mısır sultanı, Kaitbey, Napoli kralı, Rodos şövalyeleri, Macaristan kralı -Mathias Corvin 1490'da ölecektir- Venedik, Papa VIII Innocent, daha sonra onun yerine geçecek olan VI. Borgia ve Hıristiyan başkentlerinde bu verimli avın çevresinde dönen öteki niceleri... Papa tek tek herkesle pazarlığa oturur, ona bir elçi gönderen Beyazıt'la bile... Diplomatik görevli grupları İs-

* Cem Sultan adlı kitap Milliyet Yayınları arasında yayımlandı. (ç.n.)

tanbul-Roma arasında mekik dokurlar. Kaptan-ı Derya Mustafa, Cem'in iyi korunduğuna Fransa'daki gibi iyi gözetlendiğinden emin olmak amacıyla Vatikan'a inceleme yapmaya gelir. Beraberinde büyük miktarda para da getirmiştir. İki yıl sonra, bir başka elçi grubu İsa Peygamberin böğrüne saplanan demir mızrağı armağan olarak Roma'ya getirir. Bu kutsal emanetin öteki kalıntılarının Paris ve Nuremberg'de de korunma altında bulunmasına karşın Papa büyük bir sevinç gösterisinde bulunur. Ondan sonraki yıl da Beyazıt, Kasım Bey adlı bir aracıyı VI. Alexandre'a gönderir, yolda müstakbel Papa II. Jules'ün kardeşi Giovanni della Rovere tarafından yolu kesilir. Üzerinde Papa'ya yazılı bir mektup bulunur, padişah Cem'i öldürtmesini istemektedir. Cem'in cesedi teslim edildiğinde, papaya 300.000 düka altın verilecektir. *"Ekselansları bununla evlatlarına mal mülk satın alabilecektir.."*

Ama, pek kısa bir süre sonra, İtalya'da her şeyi değiştirecek olan önemli bir olay gelişir: 31 Aralık 1494'te VIII. Charles, otuzbin kişilik ordusuyla Napoli krallığını fethetmek amacıyla Roma'ya girer. Fransa kralı Papa'dan elindeki Cem Sultan'ı kendisine vermek, Saint-Ange şatosunun anahtarlarını teslim etmek, oğlu Cesare Borgia'yı Napoli'ye kadar yanına rehin olarak vermek zorunda bırakır. VI. Alexandre şatoyu elinde tutacak, Cesare Borgia kaçacaktır, ama Cem, kralın ardından Napoli'ye doğru yola çıkarılacaktır. 16 Şubat günü yolda hastalanır ve sekiz gün sonra da Napoli'de hayata gözlerini yumar. Acaba koşullar neydi? Dizanteriden öldüğü söylenir, ama geç tesir eden bir zehirle ölüme hazırlanmış olduğu da söylenenler arasındadır. Elinden böyle değerli bir rehinenin çalındığını görüp çok kızan VI. Alexandre, Cem'in yardımıyla Beyazıt'ı yendikten sonra, eşi daha duyulmadık ahlaksızlıklar sonucu kötü duruma düşen kiliseye bir düzen vermek amacıyla, Fransa kralının tekrar Roma'ya dönmesinden korkarak, Cem'i ona bırakmamak için zehirlemiş olabilir. Bu ayıklama operasyonunun ilk kurbanları Borgia ailesinin bireyleri olacaktır.

Cem'in ölüsü bile bir meta değeri taşıyordu. VIII Charles'in Napoli'den ayrılmasının ardından cesedi, Gaëte'ye getirildi, sonra

da, Napoli yeniden Aragonların eline geçtiğinden bu kente getirildi. İşte ondan sonra Papa ile Beyazıt ve Ferrante, bir de Fransa kralı arasında sonu gelmez görüşmeler ve pazarlık başladı -valiler ve generaller bunun dışında kalır- herkes bir şeyler kazanmak, özellikle para koparmak istiyordu. Sonunda Beyazıt istediğini elde etti. Cem'in ölüsünü Bursa'ya getirtti. Osmanlıların ilk padişahları orada yatmaktaydı. Büyük Fatih'in oğlu Cem de ağabeyinin ve özellikle Hıristiyan prenslerin ve papalarının açgözlülüğünün kurbanı oldu.

Beyazıt daha onaltı hüküm sürecektir, yeni ciddi bir bunalım döneminin ardından, oğlu Yavuz Sultan Selim -Korkunç Selim-babasını tahttan feragata zorlayacaktır. İşte o tarihten sonra, Fatih Sultan Mehmet'in büyük katkılarıyla geniş biçimde hazırladığı XVI. yüzyılın parlak Osmanlı dönemi başlamış olacaktır.

EKLER

1

Kiliselerin Birleşmesi

XI. yüzyıldan beri Hıristiyanlık dünyasını bölen dinsel ayrılık hem öğretisel hem de politik nedenlere dayanıyordu.

Kutsal Ruh'un kaynaklandığı köken üzerindeki tartışma, Latinleri ve Bizanslıları uzun süreden beri ayırmaktaydı. Latinlere göre Kutsal Ruh hem Baba'dan hem de Oğul'dan -Tanrı ve İsa- kaynaklanmaktaydı; buna karşılık Yunanlılara göre yalnızca Baba'dan, sonra da Baba'dan Oğul'a geçtiği için Oğul'dan kaynaklanıyordu. Bu tartışmaya mayasız eklemek sorunu da ekleniyordu: Doğulular, Latinleri takdis töreninden mayalı eklemek kullanıyorlardı. Ruhların arınması (araf ve çile) sorununda da uyuşmazlıklar vardı.

Bu tartışmalara, belki de çok daha önemli, siyasal sorunlar da ekleniyordu: Bu inanç çağında (Ortaçağ) halklar, özellikle de Doğu Bizans halkları siyasal sorunlara kayıtsız değillerdi. XV. yüzyılda İstanbul Patrikhanesi dinsel ve dünyevi zaferlerle etki alanını büyük ölçüde genişletmiş, Hıristiyan dünyasının yarısı üzerinde söz sahibi olmuştu. Papa da, öte yandan, güney İtalya'da kendi etki alanını genişletiyordu. Güney İtalya'daki piskoposluklar İstanbul piskoposluğuna bağlıydılar, Bizans İmparatoru kendisini Roma İmparatorlarının devamı gibi görüyor ve ayrılmayı istemiyordu. Doğu patriği Michel Cérulaire 1054 yılı Temmuzunda ayrılmayı sağladı.

İki kilisenin ayrılması, Doğu kilisesinin geleceği üzerinde ağır sonuçlar verecektir. Osmanlılar Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul'u tehdit etmeye başlayınca, Batı Hıristiyanlarının yardımı olmaksızın Türklerin durdurulamayacağını anladılar. Batı Hıristiyanları ise Doğu Kilisesi yanlışlarını kabul edip Roma Katolik Toplu­luğuna dönmediği sürece Bizans ile işbirliğini reddediyordu. 1330'a doğru İmparator III. Andronic Kiliseyi ve kamuoyunu birleşmeye ikna etmek için boşuna çaba gösterdi. Yarım yüzyıl kadar sonra V. Jean da yeni bir girişimde bulundu ama sonuç değişmedi. II. Murat'ın ilerlemesi karşısında, Papa ve İmparator'un uzun süre­den beri aralarında açılan uçurumu kapatmak üzere, ciddi bir şe­kilde görüşmeleri için bir sonraki yüzyılın başını beklemek gere­kecektir. 1438'de Floransa'da toplanan bir Din Kurulu (Konsil) so­nuç olarak bir formül üzerinde uzlaştı; ne var ki bu formül Bizans kamuoyu ve kiliselerin çoğunluğu tarafından reddedildi. Öyle ki, İmparator VIII. Jean toplantı sonuç bildirgesini Ayasofya'da oku­maya cesaret edemedi. Ancak 1452 yılı Aralık ayında, yani II. Mehmet'in İstanbul kuşatmasının arifesinde XI. Constantin sorunu çözdü, "Büyük kiliseyi şeytanın yuvası olmuş gibi ıssızlaştıran"* ayrılıkçıların inadını kırdı. Ne var ki çok geç kalınmıştı. İstan­bul'un yazgısı tamamlanıyordu.

* Brehier

2

Son Bizans İmparatorunun Ölümü (Dursun Bey)

Kâfirlerin Prensi canını gemilere atıp bir kurtuluş yolu bulmak amacıyla yanındakilerle birlikte karmaşık yollardan limana* ulaşmaya çalıştı. Düşe kalka kaçarken kaderin gücü garip bir şekilde kendini gösterdi. Olay şöyle oldu: Birçok Azab üniformalarını değiştirip yeniçerilerin arasına karışmış, onlarla birlikte şehre hücum ediyorlardı. Şehre girildikten sonra, yeniçerilerden ayrılmak için şehrin ıssız bir yerinde toplandılar. Böylelikle de içinde çıkılması güç sokakların arasında yollarını kaybettiler... Sağa sola koşuşurken öyle bir yere geldiler ki, düşmanın eline düşmelerine ramak kaldı. Gelişigüzel dolaşırken karanlık çökmüş, arkalarından gürültüler işitmişlerdi. Bir grup kâfir balıkçı, sel misali, üstlerine geliyordu ve böylece... bu kâfirler üzerine atıldılar: Zavallılar hayatlarını kurtarma umudunu yitirdiler. Saklanacak yer ararlarken bu dinsizlerden biri yaralanmış bir azabın üzerine atıldı ama atı düştü ve üzerine devrildi. Azab yarı ölü olmasına rağmen bu adamlardan ilkinin kafasını kesti. Azablar imparatorluk maiyetinden birkaç kişiyi esir aldılar; geri kalanını cehenneme gönderdiler ve bunlar prensin sarayına ait olduklarından atlarının, yük hayvanlarının, silahlarının üzerinde inanılmaz

* Saadettin, Haliç yönünde diye belirtir.

derecede değerli taşlar, mücevherler, gümüş paralar, altın florinler buldular.”

Kemalpaşazade'nin anlattıkları da, buna yakındır: İmparator savaşı terkettikten sonra, Yedikule'ye yönelir ve orada bir grup azabla karşılaşır. Azablar kim olduğunu bilmeksizin altından düşürüp kafasını keserler.

3

Hükümdarlığın Üç Büyük Kişisi Yakup Paşa

Yakup, asıl adıyla Jacopo da Gaéte, 1425-1430 yıllarına doğru güney İtalya'da Gaéte şehrinde doğdu. Yahudi kökenlidir. Öğrenimini, Ortaçağın ilk yıllarından beri tıp öğretiminde Avrupa'nın en tanınmış merkezlerinden biri olan Salerne'de yaptı. Bolonya ya da Paduva'da da öğrenim görmüş olabilir. Papanın Yahudilere ve Müslümanlara Hekimlik yapmayı yasaklaması üzerine genç yaşta Edirne'ye gitti. Osmanlı İmparatorluğunun başkentinde II. Murat'ın ilgisini çekmeyi bildi. II. Murat'ın ölümünden sonra da II. Mehmet'le İstanbul'a geldi. Kuşatma sırasında da onun yanında olması ve hem özel doktoru hem de en itibarlı danışmanı olması olasıdır. Padişah ondan bir tür mali danışman olarak yararlanıyordu ama II. Mehmet'in yakın çevresine girmesini sağlayan hekimliğidir. II. Mehmet'in ölümüne kadar ona en yakın kişilerden biri olarak kaldı. Sultan Mehmet özellikle İtalyanlarla ve Venediklilerle politik ve diplomatik ilişkilerde de ona danışıyordu; Venediklilerle ilişkilerde Yakup Paşa birçok kez aracılık yapmıştır.

Sultanın yanına rahatça girip çıkması Yakup Paşa'ya onu öldürmek ya da öldürtmek olanağını da sağlıyordu. Sultan'ın düşmanları arasında bunu bilmeyen yoktu, kuşkusuz diğerleri gibi Venedik tarafından da kendisine bu konuda birçok kez teklif gelmiştir. Bü-

yük maddi çıkarlar karşılığında -kendisinin içinde olmadığı- Hıristiyanlık dünyasının büyük düşmanının hayatına son vermeyi denemeye kalkışmış mıdır? Kabul etmesi için bir neden yoktur. Özellikle de Yahudi olması nedeniyle, çünkü dindaşları Hıristiyan ülkelerde maruz kaldıkları davranışlar nedeniyle genel olarak böyle bir girişimini alkışlamazlardı, tam tersine, Osmanlı İmparatorluğunda gördükleri kabulden hoşnutlardı. Dahası, Yakup, Sultanın sarayında başka hiçbir yerde bulamayacağı bir konuma sahipti: Ünvanı -paşa rütbesi verilmişti- her şeyi vardı. İslam dinini kabul etmişti, oğullarının isimleri Ali, Mahmut, Ahmet ve İshak'tı, kendisi ve soyundan gelenler için konulan ve ilerde konulacak tüm vergilerden muaf olma ayrıcalığını elde etmişti.

Yakup, II. Mehmet'in son gününe kadar padişahın en güvendiği kişi belki de saltanatının sonuna kadar kesintisiz bunu sürdürebilen tek kişi olarak kaldı. O günlerin ölçüsüyle büyük hekimlik yeteneğinin yanında o zamanların en seçkin kişilerinden birisi olmasını sağlayan ender bir zekâyâ ve kuşkusuz psikolog niteliğine de sahipti.

Skanderbeg

Skanderbeg -Georges Castriota- 1404-1405 yılları arasında doğmuştu. Büyük bir olasılıkla geniş topraklara sahip Slav kökenli eski bir Arnavut derebeyi ailesinden geliyordu. Babası Jean, II. Murat'la yaptığı bir savaşta yenilince egemenliğini kabul ettiğinin güvencesi olarak üç oğlunu rehine olarak Edirne'ye gönderdi. Skanderbeg, yani İskender adını aldı, Müslümanlığı kabul etti ve Sultanın sarayında yetiştirilerek onun güvenini kazandı. Parlak zekası, her türlü spora yatkın fiziği ve asker olarak gözüpekliği ile kısa sürede yükseldi. Sancakbeyi rütbesine yükseltildi ve ünlü bütün imparatorluğa çabucak yayıldı. İmparatorluk dışındaysa Hıristiyanlık için en tehlikeli Osmanlı generali olarak görülüyordu. Orta Arnavutlukta Debre bölgesini sultan adına yönetirken Venedikliler ve Macarlarla ilişkiye girdi ve Niş'te onlarla yaptığı bir savaşta bi-

302

linmeyen sebeplerden Osmanlılardan ayrıldı ve Hıristiyanların tarafına geçti. Kroya'yı ele geçirdi ve orada Arnavut kabile şeflerini topladı. Bundan sonra, Türklere karşı savaşa etkin bir şekilde katıldı. Napoli Kralıyla anlaşarak ve Papa'yla Venedik'e dayanarak II. Mehmet ve ordularına karşı başarılı savaşlar verdi. Bu ona Hıristiyanlık dünyasında büyük bir ün sağladı; Hıristiyanlığı Fatih'in tehdidinden kurtaracak bir kahraman olarak görülüyordu. 1477'de öldü. İslamdan dönmüş olmasına rağmen cesareti ve savaşçı niteliğine duyulan saygı sebebiyle Türkler tarafından onurlandırıldı.

Mahmut Paşa

Osmanlı tarihinin ünlü isimlerinden biri, II. Mehmet'in vezirleri içinde en yeteneklisi, en tanınmış olan Mahmut Paşa Hıristiyan kökenlidir. Babası Michel Angelos, Teselyalı soylu bir ailedendir, bir Sırp ile evlidir. Türkler tarafından esir edilerek Edirne'ye götürüldü. Oğlu Müslüman oldu ve II. Murat'ın sarayında yetiştirildi, Şehzade Mehmet'le orada karşılaştı. İstanbul kuşatmasına katıldı, birçok görevlerde bulundu, 1456'da başvezir (vezir-i azam) oldu 1468'e yöneticilik ve kaptan-ı deryalık görevi verildi. 1472'de yeniden baş vezirliğe getirildiyse de, bir yıl sonra Fatih Sultan Mehmet'in güvenini yitirdi. Kuşkusuz yabancı olmadığı saray entrikaları Sultan Mehmet'in kararını etkiledi ve kısa bir süre sonra idam edildi. Padişah sonradan pişman oldu.

Yazar ve bilginlerin koruyucusu olan cami, imaret, medrese ve kervansaraylar yaptıran paşa, bilim ve sanat konularında çok duyarlı bir kişi olarak ün yaptı. Hammer, onun, her perşembe günü bilginleri sofrasına çağırdığını ve bu sofrada bir tepsi bezelyeli pilav sunulduğunu anlatır; bu bezelyelerin büyük bir kısmı altındandır ve kimin kaşığına gelirse onun olur. Mahmut Paşa, beğendiği şair ve yazarların ağızlarını incilerle dolduran halifelerin ve Arap-İslam dönemi büyüklerinin geleneğini sürdürmektedir.

Kritobulos, Mahmut Paşa'ya övgüler yağdırır: "O yalnız çağdaşlarını değil kendisinden önce yaşamış olanları da, erdemi ve di-

ęer bütün parlak yetenekleriyle olduğu kadar zekası ve cesaretiyle de gölgede bırakırdı. Gereken Şeyi keŐfetmekte, başkası söylediğinde anlamakta üstüne yoktu; seğmekte ve uygulamakta süratli, girişimci, soylu, herkesten daha yiğitti.”

Osmanlı Padişahları Soy Kütüğü

I. Osman (1299-1326)

Orhan (1326-1362)

I. Murat (Hüdavendigâr) (1362-1389)

I. Beyazıt (Yıldırım) (1389-1402)

(Kargaşa dönemi)

I. Mehmet (Çelebi) (1413-1421)

II. Murat (1421-1444, 1446-1451)

II. Mehmet (Fatih) (1444-1446, 1451-1481)

II. Beyazıt (1481-1512)

I. Selim (Yavuz) (1512-1520)

I. Süleyman (Kanuni) (1520-1566)

II. Selim (Sarı) (1566-1574)

III. Murat (1574-1595)

III. Mehmet (1595-1603)

I. Ahmet (1603-1617)		I. Mustafa (1617-1618, 1622-1623)	
II. Osman (Genç) (1618-1622)		IV. Murat (1623-1640) I. İbrahim (1640-1648)	
IV. Mehmet (1648-1687)		II. Süleyman (1687-1691) II. Ahmet (1691-1695)	
II. Mustafa (1695-1703)		III. Ahmet (1703-1730)	
I. Mahmut (1730-1754)		III. Osman (1754-1757)	
III. Mustafa (1757-1774)		I. Abdülhamit (1774-1789)	
III. Selim (1789-1807)			
IV. Mustafa (1807-1808)		II. Mahmut (1808-1839)	
I. Abdülmecit (1839-1861)		Abdülaziz (1861-1876)	
V. Murat (1876)	II. Abdülhamit	V. Mehmet	VI. Mehmet
	(1876-1909)	(1909-1918)	(1918-1922)
II. Abdülmecit (yalnızca halife) (1922-1924)			

- 1421** I. Mehmet'in ölümü
II. Murat'ın tahta çıkışı
- 1422** İstanbul kuşatması.
- 1425**
- 1427**
- 1429**
- 1430** Selanik Osmanlılara geçiyor
- 1431**
- 1432** (30 Mart) Mehmet'in dünyaya gelişi
- 1439** Osmanlılar Samandıra'yı alıyorlar Bosna Osmanlı İmparatorluğuna bağlanıyor.
- 1443** Skanderbeg Fatih'e başkaldırıyor.
- 1444** II. Murat tahtı Mehmet'e bırakarak feragat ediyor; tekrar dönüp Varna zaferini kazanıyor. Manisa'ya dönüyor. Mehmet tahta çıkıyor. (1444 sonu-Ağustos 1446)
- 1446** Murat yeniden tahtta. Mehmet Manisa'ya dönüyor.
- 1447** Mehmet Manisa Valisi
- 1448** Mehmet 1451'e kadar Manisa'da
- 1451** II. Murat ölümü (3 Şubat) II. Mehmet'in tahta çıkışı. Karaman'a sefer, Venedik'le Macaristan'la yapılan barış antlaşması yenileniyor.
- 1452** Rumeli Hisarının inşası (Boğazkesen)
- Fransa kralı VII. Charles'ın ve İngiltere kralı VI. Henry'nin "tahta çıkışları"
- Bizans İmparatoru VIII. Jean'ın tahta çıkışı
Georges Brankoviç Sırbistan derebeyi
- Jeanne d'Arc Orlèans'ı kurtarıyor
V. Martin papa seçiliyor, birinci Bale Dinsel Kurulu
- Cosme de Médicis Floransa'da iktidarı ele alıyor.
- Akkoyunlu Devletinde Cihan-Şah'ın tahta çıkışı.
Katolik ve Ortodoks Kiliseler Birliği Floransa Dinsel Kurulu.
- Jean Hunyadi Macaristan kralı.
- V. Nicolas papa seçiliyor. Semerkand'da Uluğ Bey tahta çıkıyor.
XI. Constantin Dragezen Bizans İmparatoru.
- III. Frédéric Alman İmparatoru.

- 1453** Bizansa karşı savaş hazırlıkları
İstanbul'un kuşatılması ve 29
Mayıs günü alınışı
- 1454** Venedikle barış. Sırbistan seferi.
- 1455** Sırbistan'a ikinci bir sefer.
- 1456** Belgrad kuşatması başarısızlıkla
sona eriyor
- 1457** Yedikule'nin inşası
- 1458** Mahmut Paşa'nın Sırbistan ve
Fatih'in Mora Seferi. Darül
Amir'ye yerleşiyor.
- 1459** Amasra'nın fethi. Topkapı
Sarayının yapımına başlanması.
- 1460** Mora'nın fethi.
- 1461** Sinop ve Trabzon'un fethi
Matteo de Pasti İstanbul'a
davet ediliyor.
- 1462** Mehmet'in Eflak'ı istilası
- 1463** Venedik'le savaşın başlangıcı
Mehmet Bosna'da Fatih Camii,
medresesi ve külliyesinin inşası.
- 1464** Osmanlılar Mora'yı yeniden alıyor.
- 1465** Topkapı'nın ikinci ve üçüncü
binaları bitiriliyor.
- 1466** Fatih, Skanderbeg'e karşı sefere
çıkıyor.
- 1467**
- 1468** Karaman Beyliği alınıyor
Skanderberg'in ölümü
- 1469** Venedik, Enez'e ve Foça'ya
saldırıyor.
- 1470** Eğriboz'un fethedilişi
- 1471** IV. Sixte papa seçiliyor.
- 1472** Çinili köşkün yapılışı
- 308
- Castillo'da Fransızların İngilizler
karşısında zaferi. Yüzyıl savaşlarının
sonu.
- Uzun Hasan'ın tahta çıkışı.
- Lodi Barış Anlaşması
- III. Calixte papa oluyor.
- III. Vlad'ın tahta çıkışı. (Kazıklı
Voyvoda)
- Etienne le Grand, Boğdan (Moldavya)
kralı.
- Mathiasn Corvin Macar kralı oluyor.
- II. Pie papalığa seçiliyor. Ferrante
Napoli kralı oluyor.
- Mantoue Kongresi (1459)
- XI. Louis, Fransa Kralı.
- III. İvan Rus Çarı.
- III. Paul papa oluyor.
Pir Ahmet, Karaman Beyi.
- Uzun Hasan tahta.
- Charlesle Téméraire. Bourgonya
dükü.
- Kaitbay Mısır Sultanı.
Karakoyunlu Devleti sona eriyor.
Lorent de Médicis tahta.
- Timur imparatorluğunda Hüseyin
Baykara tahta çıkıyor.

- 1473** Başkent savaşı Uzunhasan'ın bozguna uğrayışı
- 1474** Arnavutluk seferi Üsküdar'a
- 1475** Yafa'nın alınışı. Karadeniz'deki Ceneviz kolonilerinin ve Kırım'ın fethi.
Kırım Hanı, Sultan'ın vasali oluyor.
- 1476** Fatih'in Boğdan seferi
- 1477** Vénécie akınlar yapıyor. Nancy'de Charles le Téméraire'in ölümü.
- 1478** Arnavutluk seferi Kraya alınıyor.
- 1479** Venedik'le barış antlaşması Transilvanya'da savaş. G. Bellini'nin İstanbul'a doğru yola çıkışı.
Topkapı Sarayının yapımının tamamlanışı.
- 1480** Rodos kuşatması. Otrante'ye çıkış.
- 1481** Belli'nin Venedik'e dönüşü. Fatih Sultan Mehmet'in ölümü (3 Mayıs)
II. Beyazıt'ın tahta çıkışı (20 Mayıs).
Osmanlı ordusunun Otrante'den çekilişi. Beyazıt ve kardeşi Cem Sultan arasında çıkan anlaşmazlığın başlangıcı
- 1482** Cem Sultan'ın Mısır'a kaçışı.
- 1483** VIII. Charles Fransa Kralı oluyor.
- 1484** Kilia ve Akkırman'ın II. Beyazıt tarafından kuşatılması.
(Moldavya seferi) VIII. İnnocent Papa oluyor.
- 1492** VI. Alekandre Borgia'nın papalığa gelişi. Amerika'nın keşfi.
İspanya'da Arap egemenliğinin sonu.
- 1494** VIII. Charles'ın Napoli seferi.
İtalya savaşlarının başlangıç tarihi.
- 1495** Cem Sultan'ın ölümü.
- 1499** Lépante'nin fethi.

Belli Başı Kaynakça Yazarları

Giovanni Mari Angiolello, 1451'e doğru Vicenza'da dünyaya geldi, kardeşiyle birlikte Eğriboz kuşatmasına katıldı, Vendik ordusunda yüzbaşıydı. Tutsak düşüp köle oldu, Şehzade Mustafa'ya verildi, onunla birlikte Uzun Hasan seferine katıldı (1472-1473). Şehzadenin ölümünden sonra Fatih'in emrine verildi. Stefan Cel Mare'e karşı (Etienne le Grand) ile savaşta ve Mathius Corvin'e karşı ve Venedik'e karşı savaşırken de sultanın yanındaydı. 1483-1484'te kaçtı, Vicenza'ya döndü. Başlıca eseri Türk Tarihi'dir. (Historia Turchesca) Bir de Uzun Hasan biyografisi bırakmıştır.

Barbaro, Venedik asıllı bir doktordu. Bu görevle, bir kadırgada İstanbul kuşatmasına katıldı. 2 Mart 1451'den 29 Mayıs 1453'e kadar geçen olayları günü gününe kaydetti. Venedik'e döndükten sonra bir daha kendisinden haber alınmadı.

Bertrandon de la Broquière, Burgonya Dükünün danışmanı ve baş seyisi, 1430'lara doğru, doğuya seyahate çıktı, kutsal yerleri, Rodos, Girit ve Kıbrıs'ı gezdi. Bir Türk kervanına katılıp Anadolu'ya geldi. Milano dükünün II. Murat'a gönderdiği elçi grubuna katıldı, bu, ona Osmanlı sarayını ve oradaki yaşamı gözleme olanağını sağladı, padişahla tanıştırıldı. XV. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'ndan aktardığı betimlemeler çok canlı ve ayrıntılıdır.

Cafer Çelebi, Tarihçi olmaktan çok bir şair sayılır, ulema sınıfından önemli biri olup saraya yakınlığıyla tanınır. Osmanlıların e-

line düşen Şah İsmail'in eski karısıyla evlendi. İstanbul'un fethini şiirsel biçimle anlatan ama ilginç ayrıntıları sergileyen küçük bir kitap bırakmıştır.

Chalcocondylas, Atinalı hümanist ve politikacı bir aileden gelmektedir. Mistralı Paleoglarla ve Konstantinopolis saraylarında bizzat bulunmuştur. İstanbul'un alınışıyla önce Atina'ya, sonra İtalya'ya geçti. Thucydide ve Herodot'u örnek alarak yazdığı *Historiarum Demonstrationes*, Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcından 1463 yılına dek olan bir dönemi kapsar.

Ducas, Anadolu'da doğdu, Paleolog Sülalesiyle yaşadı, önemli görevlerde bulundu, sonra Midilli Hükümdarı Gattilusius'un emrine girdi, Midilli elçisi olarak Fatih'in huzuruna çıktı. Kitabının adı *Istoria Turco Byzantina*'da dünya tarihini kronolojik sıra ile ele almayı amaçlar ama çağdaşı ya da tanıdığı olduğu olayları uzun ayrıntılarla verir.

Bitlisli İdris, XV. yüzyılda İstanbul'a yerleşmiştir, Hişt Behişt (Sekiz Cennet)'in yazarı, II. Beyazıt'ın emriyle; Fatih zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun örgütleniş biçimi üzerine ilginç ayrıntılı bilgi vermiştir.

İskender, Büyük olasılıkla Slav kökenli olup, Rusça Konstantinopolis'in yazarıdır, belki de bir başka yazar kaleme almıştır. Verdiği bilgiler, İstanbul'un fethi sırasında geçen olaylara ışık tutuyor, özellikle kent içinde olup bitenleri aydınlatıyor.

Kemalpaşazade, (1534'te ölmüştür.) Çok ünlü bir bilgin, ulema, Tarihi Osman'ın yazarı. Dili Farsçanın etkisi altında olup, bilgi ve görüntü yüklü bir anlatımı vardır. 15.16. yüzyıl aydın ve yüksek sınıfının kullandığı bir anlatım biçimidir bu.

Kritobulos, (İmrozlu) İmroz Adası'nın soylu ailelerinden gelir. XV. yüzyıl başlarında doğmuş olup, zamanında yaşamış olan Yunan ve İtalyan hümanistleriyle ilişki içindedir. Fatih'in hizmetine girdi, doğduğu yer olan İmroz'a vali olarak atandı, Athos Tepesi yakınlarındaki bir Manastırda öldü. "Tarih" adlı kitabı II. Mehmet adına ithaf edilmiş olup kişisel anılarına dayanmaktadır. Kritobulos, Fatih'e hayrandı.

Sakızlı Chio, Ceneviz'e ait olan Sakız Adası'nda doğdu. İtalya'da öğrenim gördü, Dominiken tarikatını seçti. Midilli başpiskoposu olarak Kardinal Isidore de Kiev ile İstanbul'a görevli olarak gönderildi. Kuşatmada oradaydı, Sakız'a kaçabildi, oradan Papa V. Nicolas'ya kuşatma ile ilgili bir mektup gönderdi. 1459'da İtalya'da öldü.

Mehmet Neşri, Anadolu kökenli olup, ulemadandır. Yaşamının büyük bir bölümünü Bursa'da geçirmiş olmalı. Dünya Tarihi'ni orada yazdı; altı bölümden oluşuyordu. II. Beyazıt ve ondan önceki padişahların dönemini, özellikle İstanbul kuşatmasını anlatır.

Georges Phrantzes, İstanbul'da doğmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun politik ve idari tüm kademelerinde çalıştı. 1453'te maliye bakanıydı. İstanbul'un düşüşünden sonra Mora'daki paleolog sülâlesinin hizmetine girdi. Sonra İtalya'ya gitti, oradan Korfu'ya geçti. Bir manastıra çekilerek anılarını yazdı.

Saadeddin, 1536'ya doğru İstanbul'da İran asıllı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ulemadandır. Daha sonra III. Murat'ın lalası olacaktır (1574-1595). Saraydaki durumu yazması için çok önemli kaynakları eli altına seriyordu; yarı şiir biçimiyle, yarı tarihçi gibi kaleme alarak "Tac el Tevarih"i yazdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini anlatır.

Tedaldi, Floransalı bir tüccardı ve kuşatma sırasında İstanbul'da bulunuyordu, kentin savunmasına katıldı. Sonunda Eğriboz'a kaçmayı başardı. Oradayken, Jean Blanchin adlı bir Fransız'a kuşatma günlerini anlatmıştır, bu kişi anlatılanları İtalyanca'ya çevirmiş olacak. Kentin kuşatılmasını başından sonuna izleyen Tedaldi'nin anlattıkları tanık değeri taşımaktadır.

Dursun Bey, Eski bir Osmanlı ailesinden gelmektedir, Osmanlı İmparatorluğu idari mekanizması içerisinde, özellikle sadrazamın nezdinde görev yapmıştır, en son defterdar olarak atanmıştı. Fatih Sultan Mehmet döneminin en önemli olaylarının bizzat tanığı olmuştur, birçok askeri sefere katılmıştır. Verdiği bilgiler genelde kesin doğruluktur.

Kaynakça

TEMEL KAYNAKLAR

- Angiolello (G.M.)**, *Historia Turchescha* (Türk Tarihi), Bucarest, 1909.
- Barbaro (N.)**, *Diary of the Siege of Constantinople, 1453* (İstanbul'un Fetih Günlüğü, 1453)
- Broquiére (B.)**, *le Voyage d'outr-mer* (Denizası Yolculuk), Paris, 1892.
- Çelebi (Evliya)**, *Seyahatname*.
- Chalcocondylas (L.)**'ın kitaplarından Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü ve Türk İmparatorluğu'nun kuruluşu, Paris, 1537
- Comines (Ph.de)**, *Memories, Société de l'Histoire de France* (Anılar, Fransa Toplum Tarihi), Paris 1852.
- Ducas (M.)**, *İstoria Turca-bizantina* (Türk-Bizans Tarihi), Bucarest, 1958.
- Kemalpaşazade**, *Tarih-i Osman*.
- Kritobulos d'Imbros**, *History of Mehmed the Conqueror* (Fatih Sultan Mehmet Tarihi), Princeton, 1964.
- Mihailovic (C.)**, *Memoirs of a Janissary* (Bir Yeniçerinin Anıları), Ann Arbor, 1975.
- Ordo Portae*, Budapeşte, 1947.
- Pertusi (A.)**, İstanbul'un kuşatılması ve dünyada uyandırdığı yankılar konusunda pekçok belgeyi İtalyanca'ya çevirip tarihçile-

rin hizmetine sunmuştur: *I. La caduta di Constantinopoli, le testimonianze dei contemporanei*, *II. L'Eco nel Mondo*, Milano, 1976; *III. Testi inediti e poco noti sulla caduta di Constantinopoli*, Bolonya, 1983.

Phrantzes, *Memorii* (Anılar), Bucarest, 1966.

Saadeddin, *Tac al Tevarih*, 1863.

Tedaldi (G.), Leonard de Chio, Chalcocondylas (L.), Ducas (M.), Riccherio (Cr.), Dolfen (Z.), Lomellino (A.G.), *The Siege of Constantinople 1453 by seven contemporary accounts* (Yedi çağdaş yorumla İstanbul'un Fethi 1453), Amsterdam, 1972.

Dursun Bey, *Fatih Sultan Mehmet Tarihi*.

YARARLANILAN GENEL YAPITLAR

İslam Atlası.

Bombacı (A.), *Historie de la litterature turque* (Türk Edebiyat Tarihi), Paris, 1968.

Bréhier (L.), *I. Vie et Mort de Byzance* (Bizans'ın Yaşamı ve Ölümü); *II. (Les Institutions de L'Empire Byzantin* (Bizans İmparatorluğu'nun kurumları); *III. La Civilisation byzantine* (Bizans Uygarlığı), Paris, 1948-1950.

Encyclopédie de l'Islam (İslam Ansiklopedisi), I. 1813-1938; II. 1960.

Hammer-Purgstall (J. von), *Histoire de l'Empire ottoman* (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi), Paris, 1835-1843, 18 cilt. Aslı Almanca.

İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1940-1986.

İnalçık (H.), *The Ottoman Empire* (Osmanlı İmparatorluğu), Londra, 1973.

Jorga (N.), *Geschichte des osmanischen Reiches* (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi), Gotha, 1908-1913.

Lane (F.), *Venise, une république maritime* (Venedik, Bir Denizcilik Cumhuriyeti), Paris, 1985.

- Kur'an-ı Kerim*. R. Blachère'nin çevirisi, Paris, 1977.
- Miquel (A.)**, *L'Islam et sa Civilisation* (İslam ve Uygarlığı), Paris, 1977.
- Norwich (J.J.)**, *Histoire de Venise* (Venedik Tarihi), Paris, 1986.
- Pastor (L.)**, *Histoire des papes* (Papalar Tarihi), Paris, 1911.
- Peuples et Civilisations* (Halklar ve Uygarlıklar), L. Halphen ve Ph. Sagnac yönetiminde, Paris.
- Reclus (E.)**, *Géographie universelle* (Dünya Coğrafyası), 1876-1885.
- Shaw (St. ve E.K.)**, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi ve Çağdaş Türkiye), Cambridge University Press, 1976-1977.
- The Cambridge History of Islam* (Cambridge İslam Tarihi), 1970-1978.
- Vasiliev (A.)**, *Histoire de l'empire byzantin* (Bizans İmparatorluğu Tarihi), Paris, 1932. Ash Rusça.
- Venezia e i Turchi* (Venedik ve Türkiye), Milano, 1985.

YARARLANILAN ARAŞTIRMA-İNCELEME YAPITLARI

- Adıvar (Ad.)**, *la Science chez les Turcs ottomans* (Osmanlı Türklerinde Bilim), Paris, 1939.
- Alderson (A.D.)**, *The Structure of the Ottoman Dynaties* (Osmanlı Hanedanlarının Yapısı), Oxford, 1956.
- Allen (W.E.D.)**, *Problems of Turkish Powers in the 16 th Century* (16. yüzyılda Türk İktidarlarının Sorunları), Londra, 1963.
- Allom (Th.)**, *Constantinople ancienne et moderne* (Eski ve Yeni İstanbul), Paris, 1838.
- Andoloro (Maria)**, "Costanzo de Ferrara, Gli anni a Costantinopoli alla Corte di Maomete II", *Storia dell'Arte* 38/40, 1980.
- Angelov (D.)**, "Certain aspects de la conquête des peuples balkaniques par les Turcs", *ByzantinoSlavica*, cilt XVII, 1959.
- Aslanapa (O.)**, *Turkish Art and Architecture* (Türk Sanat ve Mimarisini), Londra, 1971.

- Atiya (A.S.),** *The Crusade in the Later Middle Ages* (Ortaçağ Sonlarında Haçlı Seferi), Londra, 1939.
- Attil (E.),** Ottoman Miniature Paintings under Mehmed II (II. Mehmet Dönemi Minyatürleri), *Ars orientalis* IX, 1973.
- Babinger (F.),** *Mohomet II le Conquérant et son temps* (II. Mehmet ve Zamanı), Paris, 1954.
- Babinger (F.),** Mehmed II Heirat mit Sitt Hatun (II. Mehmet'in Sitt Hatun'la Evliliği), *Der Islam*, 29.1949.
- Babinger (F.),** Yakub Pacha (Yakup Paşa), *Rivista degli studi orientali*, XXVI, Roma, 1951.
- Babinger (F.),** "Maometto II il Conquistatore e l'Italia", *Rivista Storica Italiana*, 63, 1951.
- Babinger (F.),** "Le Vicende venezian contre i Turchi durante il secolo XV", *La Civiltà Veneziana del Quattrocento*, Floransa, 1957.
- Babinger (F.),** "Lorenzo de Medici e la Corte Ottomana", *Archivio Stato Italiano*, 1963.
- Bebinger (F.),** "Relazioni viscontò, sforzensesche con la corte ottomane durante il sc. XV", *Atti del convegno di stude su la Lombardia e l'Oriente*, Milano, 1963.
- Babinger (F.),** "Maometto II e gli umanisti d'Italia", *Atti del Quinto Corso Internazionale di Alto Cultura*, Floransa, 1966.
- Bacque-Grammont (J.O.) ve Dumont (P.),** *Contribution a l'histoire economique et sociale de la Turquie, II. 1453-1559* (Türk İktisat ve Toplum Tarihine Bir Katkı, 1453-1559), İstanbul, 1974.
- Bain (N.),** "The Siege of Belgrad by Muhammed II" (Belgrad'ın I. Mehmet tarafından Fethi), *English Historical Review*, VII, 1892.
- Barkan (O.L.),** "Osmanlı İmparatorluğu Kuruluş Dönemi Mali Sorunları" *Toplum Tarihi Yıllığı*, I, 1939.
- Barkan (O.L.)** "İstanbul'un İskanı Yöntemleri Arasında Sürgünler", *İktisadi İlimler Fakültesi Dergisi*, XI, İstanbul Üniversitesi, 1949-50.

- Barkan (O.L.)**, “15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Yapılan Nüfus Sayımları ve İstatistikler Üzerine Bir Deneme”, *Şark İctimai ve İktisadi Tarihi*, 1.1.1953.
- Barnette-Miller**, *Beyond the Sublime Porte* (Bâb-ı Âli’nin Ötesinde), New Haven, 1931.
- Barnette-Miller**, *The Palace School of Muhammed the Conqueror* (Fatih Sultan Mehmet’in Saray Okulu, Enderûn), New York, 1941.
- Bazin (L.)**, “La vie intellectuelle et culturelle dans l’empire ottoman” (Osmanlı İmparatorluğu’nda kültürel ve düşünsel yaşam), *Histoire de l’Empire ottoman*, Paris, 1989.
- Beldiceanu (N.)**, *Code de lois contunières de Mehmed II* (Fatih Sultan Mehmet Kanunnâmesi), Wiesbaden, 1967.
- Beldiceanu (N.)**, *Recherches sur la ville ottomane au XVe siecle* (15. yy. Osmanlı kenti üzerine araştırmalar), Paris, 1973.
- Beldiceanu (N.)**, *le Monde ottoman dans les Balkans. Institutions, Societé, Economie 1402-1566* (Balkanlardaki Osmanlı Dünyası, Kurumlar, Toplum, İktisat 1402-1566), Variorum Reprints, Londra, 1976.
- Beldiceanu (N.)**, *le Timar dans l’Etat ottoman*, Osmanlı Devletinde Timar (15. yy.-16.yy), Wiesbaden, 1980.
- Berindei (M.) ve Veinstein (G.)**, “La présence ottomane au sud de la Crimée et en mer d’Azou dans la premiere moitié du XVe siècle” (16. yy’ın ilk yarısında, Kırım’ın Güneyinde ve Azak Denizi’nde Osmanlı varlığı), *Cahiers du monde russe et sovietique*, XX, 1979.
- Berindei (M.)**, “L’Empire ottoman et la ‘route moldave’ avant la conquete de Chilia et de Cetatea-Alba (1984)” (Osmanlı İmparatorluğu ve ‘Moldavya Yolu’), *Journal of Turkish Studies*, 9, 1986.
- Bombaci (A.)**, *Histoire de la littérature italienne* (İtalyan Edebiyat Tarihi), Paris, 1968.
- Bombaci (A.)**, “Venezia e l’impresa turca il Otranto”, *Rivista Storica Italiana*, 66, 1954.

- Boratav (P.),** “Kızıl Elma”, *İslam Ansiklopedisi*, III, s. 243-244.
- F. Braudel,** *la Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (2. Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası), Paris, 1966,
- Boudard (R.),** “le Sultan Zizim vu à travers les témoignages de quelques ecrivains et artites italiens de la Renaissance (Rönesans Dönemi İtalyan yazar ve sanatçılarının ağızından Cicim Sultan), *Turcica*, VII, 1975.
- Brockman (E.),** *The Two Sieges of Rhades* (İki Rodos Kuşatması) 1480-1522, Londra, 1969.
- Busbecq (A.G.de),** *Lettres* (Mektuplar), Paris, 1978.
- Cahen (C.),** “Le regime de la terre et l'occupation turque en Anatolie” (Anadolu'nun Türkler tarafından işgali ve mülk düzeni), *Cahiers d'histoire mondiale II*. 1955.
- Cahen (C.),** *Pre-Ottoman Turkey* (Osmanlı öncesi Türkiye), Londra, 1968.
- Conard (M.),** “Les expédetions ds Arabes contre Coustantinople” (Arapların İstanbul seferleri), *Journal asiatique*, 1926.
- Cantemir (D.),** *Histoire de l'Empire ottoman*. (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi), Paris, 1743.
- Chevalier (B.),** *L'Occident de 1280 á 1492* (1280-1492'de Garp), Paris, 1969.
- Coles (P.),** *La Lutte contre les Turcs* (Türlere karşı savaşımalar), Paris, 1969.
- Cook (M.A.),** *Popolation Pressure in Rural Anatolia* (Anadolu Kırsal Kesiminde Nüfus Baskısı) 1450-1600, Londra, 1972.
- Cvetkova (B.A.),** “la Vie économique dans les villes et le pays balkaniques aux XVe et XVIe siecles” (15. ve 16. yy'da Balkan ülkelerinde ve kentlerinde iktisadi yaşam), *Revue des études islamiques*, XXXVIII, 1970.
- Cvetkova (B.A.),** “Sur certaines reformes du regime foncier au tems de Mehmed II” (Fatih devrinde mali düzenlemeler ve mali reformlar üzerine), *Journal of the Economic and Social History of Orient*, 1963.

- Danismend (I.H.)**, *Fatih'in Hayatı ve Fatih Takvimi*, Ankara, 1953.
- Dino (G.)**, "Littérature turque" (Türk Edebiyatı), *Encyclopedia universalis, Paris, 1973*.
- Dumont (P.) ve Bazin (L.)**, "la Litterature turque, Histoire des litteratures" (Türk Edebiyatı, Edebiyat Tarihi), *Encyclopédie de la Pleiade*.
- Gabriel (A.)**, *Chateaux turcs du Bosphore* (Boğaziçi yalıları), 1943.
- Gegaj (A.)**, *(l'Albanie et l'invasion turque an XVe siecle* (Arnavutluk ve 15.yy. Türk İşgali), Paris, 1937.
- Gibb (H.A.R.) ve Bowen (H.)**, *İslamic Society and the West* (İslam Toplumu ve Batı), Oxford, 1950-1957.
- Harff (A. von)**, *The Pilgrimage of...* (... Hacılığı), Londra, 1946.
- Hess (A.)**, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries" (Okyanus Keşifleri Çağında Denizlerde İlerleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun Evrimi), *American Historical Review*, 1970.
- Heyd (W.)**, *Histoire du commerce du Levant*, (Doğu Ticaret Tarihi), Leipzig (1936).
- İnalçık (H.)**, II. Mehmet, *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, s. 506-535.
- İnalçık (H.)**, "Mehmed the Conqueror (1432-1481) and his time" (Fatih Sultan Mehmet (1432-1481) ve Dönemi), *Speculum*, 1960.
- İnalçık (H.)**, "The policy of Mehmed II toward the Greek Population" (2. Mehmet'in Rum Nüfusu hakkındaki Siyasası), *Dumbarton Oaks Papers*, 23, 1970.
- İnalçık (H.)**, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600* (Osmanlı İmparatorluğu, Klasik Dönem 1300-1600), Londra 1973.
- İnalçık (H.)**, *The Ottoman Empire, Conquest Organisation and Economy* (Osmanlı İmparatorluğu Fetihler, Örgütlenme ve İktisat), Variorum Reprints, Londra, 1978.
- Iorga (N.)**, *Histoire des Etats balkaniques* (Balkan Devletleri Tarihi), Paris, 1925.

- Iorga (N.),** *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle* (15. yy. haçlı seferleri tarihi üzerine notlar ve belgeler), Paris, 1899.
- Kalus (L.),** "Collection des armes et armures islamiques du musée militaire d'Istanbul" (İstanbul Askeri Müzesindeki silah ve islami zırhlar toplaması), *Études médiévales et Patrimoine turc*, Paris, 1983.
- Köprülü (F.),** "Littérature turque" (Türk Edebiyatı), *Encyclopédie de l'Islam, I.*
- Lewis (B.),** *Istanbul and the Civilisation of the Ottoman empire* (İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Uygarlığı), Oklahoma, 1963.
- Lewis (R.),** *Every Day Life in Ottoman Turkey* (Osmanlı Türkiye-si'nde Günlük Yaşam), New York, 1971.
- Luchaire (A.),** *Innocent III, Paris, 1907.*
- Lybyer (A.),** "Constantinople as Capital of the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkenti Olarak İstanbul), *Annual Report of the American Historical Association*, 1916.
- Mantran (R.),** *Istanbul dans la deuxième moitié du XVIIe siècle* (17. yy'ın ikinci yarısında İstanbul), Paris, 1962.
- Mantran (R.),** *le Vie puotidienne à Constantinople au temps de Soliman le Magnifique et de ses successeurs (XVIe et XVII siècles)* (Kanuni Sultan Süleyman ve 16.-17. yy. Hükümdarları döneminde İstanbul'da Günlük Yaşam), Paris, 1965.
- Massignon (L.),** *Textes relatifs à la prise de Constantinople* (İstanbul'un Fethi Üzerine Metinler), Oriens, 6, 1953.
- Mehmet (M.A.),** "De certains aspects de la société ottomane à la lumière de la législation du Sultan Mehmet II" (Fatih Sultan Mehmet Kanunnâmesinin Işığında Osmanlı Toplumundan Görüntüler), *Studia et Acta orientalia* (2), 1959.
- Minorsky (V.),** *la Perse au XVe siècle entre la Turquie et Venise* (15. yy'da Türkiye ve Venedik Arasında Kalan Persler), Paris, 1933.
- Neciboğlu-Kafadar (G.),** *The Formation of an Imperial Traditi-*

- on: *the Topkapı Palace in the 15th and 16 th centuries* (Bir İmparatorluk Geleneğinin Oluşumu: 15. ve 16. yy'da Topkapı Sarayı), Ann Arbor, 1986. Tez çalışması.
- Oman (Ch.)**, *History of the Art of War in the Middle Ages* (Ortaçağda Savaş Sanatı Tarihi), Londra, 1924.
- OttoDorn (K.)**, *l'Art de l'Islam* (İslam Sanatı), Paris, 1967.
- Öz (T.)**, *Türk Çinileri*, Ankara.
- Papadakis (A.)**, "Gennadios II and Mehmed the Conqueror" (II Genadiog ve Fatih Sultan Mehmet), *Byzantion*, XLII, 1972.
- Penzer (N.M.)**, *The Harem*, Londra, 1936.
- Preto (P.)**, "Cyriacus of Ancona and the Sultan Mehmed II" (Ancona'lı Siraküza ve Fatih Sultan Mehmet), *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, 43, 1980.
- Raby (J.)**, *El Gran Turco Mehmed the Conqueror as a Patron of the Arts of Christendom*. (Büyük Türk Fatih Sultan Mehmet, Hıristiyanlık Sanatlarının Koruyucusu), Oxford, 1980. Tez çalışması.
- Raby (J.)**, "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium" (Fatih Sultan Mehmet'in Rum Yazımevleri), *Dumbarton Oaks Papers*, 37, 1983.
- Raby (J.)**, "East and West in the Conqueror's Library" (Fatih'in Kitaplığında Doğu ve Batı), *Bulletin du Bibliophile*, 3, 1987.
- Raby (J.)**, "Pride and Prejudice: Mehmet the Conqueror and the Italian Portrait Medals" (Gurur ve Önyargı: Fatih Sultan Mehmet ve İtalyan Portre Madalyonları), *Italian Medals, Studies of the History of Art*, C. 21, National Gallery of Art, Washington D.C., 1987.
- Rouillard (C.d.)**, *The Turc in French History, Thought and Literature* (1520-1660) (Fransız Tarih, Düşünce ve Edebiyatında Türk Olgusu, 1520, 1660), Paris.
- Roux (J.P.)**, *Histoire des Turcs* (Türklerin Tarihi), Paris, 1984.
- Runciman (S.)**, *The Fall of Constantinople* (İstanbul'un Düşüşü), Cambridge University Press, 1953.
- Runciman (S.)**, *The Great Church in Captivity* (Büyük Kilise Tutaklıkta), Cambridge, 1968.

- Schwoebel (R.),** *The Shadow of the Crescent: the Renaissance Image of the Turk* (Hilalin Gölgesi: Türkün Rönesans İmgesi), 1453-1517, New York, 1969.
- Setton (K.),** *The Papacy and the Levant* (Papalık ve Şark), c. II, Philadelphie, 1978.
- Spandugino (T.),** *Petit Traicté de l'origine des Turcs* (Türklerin Kökeni), Paris, 1986.
- Stchoukine (I.),** *la Peinture turque d'après les manuscrits illustrés* (Resimli Elyazmalarından Türk Resmi), Paris, 1966.
- Tekirdağ (Ş.),** "Fatih'in Ölümü meselesi", *Tarih Dergisi*, 1966.
- Todorov (V.),** *la Ville balkanique XVe XIXe siecles* (15.-16. yy Balkan Kenti), Sofya, 1969.
- Ülgen (Ali Saim),** *Fatih Sultan Mehmet Döneminde İstanbul*, Ankara, 1939.
- Uzunçarşılı (I.H.),** Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü, *Belleten* 14, 1970.
- Vaughan (D.M.),** *Europe and Th Turk* (Avrupa ve Türk), Liverpool, 1954.
- Valensi (L.),** *Venise et la Sublime Porte, La naissance d'un despotte* (Venedik ve Bâb'ı Âli. Bir Zorbanın Doğuşu), Fribourg, 1965.
- Vokt-Göknil (U.),** *Architecture universelle. La Turquie ottomane* (Dünya Mimarisi. Osmanlı Dönemi), Fribourg, 1987.
- Woods (J.E.),** *The Aqqyunlu. Clan, Confederation, Empire* (Ak-koyunlular. Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk), Chicago, 1976.
- Yetkin (K.),** *l'Ancienne Peinture turque* (Eski Türk Resim Sanatı), Paris, 1970.
- Zakythinis (D.A.),** *le Despotat grec de Moré* (Mora'daki Rum Zorba), Paris, 1932.

İçindekiler

I. GENÇ BİR VELİAHTIN İKİ KEZ TAHTA ÇIKIŞI	17
1. Oniki Yaşında Bir Padişah	20
2. Eğitici Bir Sürgün Dönemi	24
II. İSTANBUL'UN FETHİ	29
1. Boğazların Efendisi.....	33
2. Kuşatma	41
3. Savaş Oyunları ve Çarpışmalar	51
4. Son Taarruz	60
5. Zafer.....	64
6. Hıristiyan Dünyasının Umutsuzluğu ve Sultanın Zaferi.....	71
7. Büyük Bir Acı	76
8. Fatih'in Edindiği Büyük Saygınlık	82
9. Doğu Dünyasının Başkentini Yeniden Canlandırma Çalışmaları	85
10. Halkın Başkente Yerleşimi ve Sürgün	91
11. Cemaatler (Milletler).....	94
12. Bir Müslüman Kenti	96
III. YENMEK VE EGEMEN OLMAK	99
1. Belgrad Yenilgisi.....	101
2. Mora'da Zafer	108
3. Sırbistan'ın Fethi	115
4. Karaların ve Denizlerin Hakimi	118
5. Son Bizans Topraklarının Alınışı.....	121

6. Fatih'in Dininden Döndürmek mi.....	126
7. Bosna'nın Fethi Sırasında Kazıklı Voyvoda'nın Saldığı Korku	130
IV. VENEDİK'LE SAVAŞ VE İMPARATORLUĞUN DÜŞÜNSEL YÖNÜYLE YENİDEN YAPILANMASI	
1. Uzun Süren Bir Anlaşmazlık Dönemi	135
2. Hıristiyan Bozgunu ve Bıkkınlık	142
MEHMET II	
3. Batı Kültürüne Hayran Bir Padişah	147
4. Aydın Biri ve Doğulu Bir Şair	153
5. İki Kıtanın Sultanı ve Görkemli Sarayı	160
6. Enderun Mektebi.....	167
7. Ayasofya'ya Rakip.....	171
8. İslam Dünyasının En Ünlü Üniversitesi	176
V. ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN BİRBİRİ ARDINA FETHİ	
1. Adriyatik Ülkelerinin Büyük Korkusu.....	183
2. Venedik'in Başına Gelen Büyük Felaket	188
3. Osmanlıların Asya'daki Büyük Başarısı.....	195
4. Zaferin Ağır Bedeli	204
5. Bir Türk Gölü: Karadeniz	208
6. Topyekûn Savaş	214
7. Gururu İncinen Venedik	219
8. Bellini, Contanzo Da Ferrara ve Öteki Sanatçılar	223
VI. TÜRK BARIŞ DÖNEMİ.....	235
1. Yaraların Sarılması.....	236
2. Kentsel ve Kırsal Kesim Çarkı	238
3. Gelişmeyi Sağlayan Başlıca Yollar ve Koşullar	243
4. İstanbul, Büyük Başkent	249
5. Üç Dünya ve Bir Saray	254
6. Yasa Koyucu Padişah.....	260
VII. BİR TERSLİK VE ÖLÜM	
1. Sonuçsuz Kalan Rodos Kuşatması.....	267
2. Roma'ya Doğru mu.....	275
3. Ölümünden Sonrası.....	280

VIII. CEM SULTAN'IN KATLEDİLMESİ287

EKLER

1. Kiliselerin Birleşmesi.....	297
2. Son Bizans İmparatorunun Ölümü.....	299
3. Hükümdarlığın Üç Büyük Kişisi	301
Osmanlı Padişahları Soy Kütüğü	305
Kronolojik Karşılaştırma.....	307
Belli Başlı Kaynakça Yazarları	310
Kaynakça.....	313